

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

GRUNDTVIGS LIV OG GJERNING.

N. F. S. GRUNDTVIGS
LIV OG GJERNING.

ET BIOGRAFISK FORSØG

AF

FR. WINKEL HORN.

KJØBENHAVN.
KARL SCHØNBERGS FORLAG.

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE.

1883.

Det medfølgende Portræt er tegnet af Erik Henningsen efter et Maleri af Skovgaard (1847) og xylograferet af F. Hendrichsen.

Mindet om

Svend Hersleb Grundtvig,

*som fra den første Dag, vi mødtes, var mig en
kjer og trofast Ven,
helliges denne min kjæreste Bcg.*

FORORD.

Naar jeg har kaldt denne Bog »et Forsøg«, er det nærmest, fordi jeg fra første Færd af har været paa det rene med, at den Opgave at give en Fremstilling af Grundtvigs Liv og Gjerning, saaledes som Eftertiden vil og maa kræve den, ikke blot langt overstiger mine Kræfter, men for Tiden er ligefrem uløselig, baade fordi man for at kunne tegne et i det enkelte gennemført Billede af en saa storslaaet Personlighed, maa have den langt mere paa Afstand, og fordi der endnu henligger en meget stor Mængde Materiale, Breve, Dagbøger o. s. v., som vil være af den største Betydning, ja ligefrem uundværligt, naar den Tid kommer, da en virkelig fuldt tilfredsstillende Biografi af Grundtvig kan skrives. Naar jeg til Trods for, at jeg saaledes var fuldkommen paa det rene med, at hvad jeg kunde give, kun kunde blive et rent foreløbigt Forsøg, nu alligevel har indladt mig derpaa, er det baade, fordi Grundtvigs Personlighed og Udvikling interesserer mig saa levende, at jeg gjerne vilde bidrage mit til at berede Vejen for et fyldigere Kjendskab til hans Liv og Gjerning, end der hidtil har været almindelig Lejlighed til at skaffe sig, og fordi den

mere og mere vaagnende Erkjendelse af hans overordentlige Betydning for hele vort Aandslivs Udvikling formentlig medfører en stadig stigende Trang til et saadant fyldigere Kjendskab til ham og en derpaa beroende bedre Forstaaelse af hele det storslaaede aandelige Fænomen.

Min Bog gaar altsaa ingenlunde ud paa at fortælle dem, der alt er fortrolige med Grundtvig og hans ejendommelige Anskuelse, noget nyt; den er skrevet for det store Publikum, som til Trods for, at det mere og mere gaar op for alle, at han i mangfoldige Retninger har bidraget overordentlig meget til at give Livet her i Danmark dets Særpræg for lange Tider, i Virkeligheden kjender saare lidet til den Udvikling; der gjorde Grundtvig til den Mand, han var. Det er nærmest denne Udvikling, hans Genesis som kirkelig og borgerlig Personlighed, jeg har villet skildre. Da jeg mente at maatte gaa ud fra, at største Delen af mine Læsere kjendte saare lidet til Grundtvigs Skrifter, især de ældre af dem, har jeg ikke betænkt mig paa at give min Fremstilling en noget usædvanlig Form ved i saa høj Grad at bygge den paa Citater. Jeg haaber, at mange ville føle, at jeg derved har tjent dem bedst, og det skulde glæde mig meget, om min Bog maatte vække Lyst til og give nogen Vejledning til at stifte Bekjendtskab med Grundtvigs literære Produktion i større Udstrækning end hidtil.

Til Slutning maa jeg bringe Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet min Tak for den Understøttelse, der i tre Aar er bleven mig til Del til dette Arbejde.

Fr. W. Horn.

INDLEDNING.

De mest fremtrædende Træk i det aandelige Liv i Danmark i det attende Aarhundredes anden Halvdel er Rastløshed og Spidsborgerlighed. Med aldrig hvilende Uro kaster Tiden sig over en Mangfoldighed af forskjelligartede Opgaver, af hvilke den kun mægter at løse yderst faa, og paa alle Omraader er en højt flyvende Stræben paa den besynderligste Maade parret med et smaat og snævert Syn. Som »det smagende Selskab«, Selskabet til de skjønne og nyttige Videnskabers Forfremmelse, der en lang Tid gav Tonen an i Literaturen, fandt det meget betænkeligt, naar en Digter fulgte sin »Gejst«, saaledes var Tiden i dens Helhed meget angst for alt, hvad der havde et højere Sving, hvor tilbøjelig den end var til ørkesløst Fantasteri. Det var en Tid, der talte meget om store Ideer, men den mente ikke stort dermed, den levede i Virkeligheden paa meget smaa Idealer. Det nyttige, det til »Almenvellet«, til »Borgerheld« sigtende var dens Løsen, dens Opfattelse af »Almenvellet« var meget ensidig, og det var meget faa, der formaaede at hæve

sig til et noget højere Stade. Selv den saa stærkt lovpriste Oplysning, som spillede én saa fremtrædende Rolle, at hele Tidsrummet med Føje har faaet Navn efter den, brød man sig i Virkeligheden kun om, for saa vidt den kunde tjene til at fremme praktiske Formaal. Det var til Trods for alle højt klingende Talemaader til syvende og sidst materielle Interesser, Velstand og jordisk Lyksalighed, det hele drejede sig om.

Vi møde dette Præg af en nøgtern, kun imod det umiddelbart nyttige rettet Forstandighed, hvor vi saa end vende os hen. For Digtekunstens Vedkommende er det i saa Henseende betegnende, at en Lyriker som Johannes Ewald, en af de største, Norden har frembragt, gik væsentlig uforstaaet i sin Grav til Trods for det store Ligfølge, der stedte ham til Jorden, medens andre, der knapt fortjene at nævnes ved Siden af ham, og som nu for længst er glemte, vandt Hæder og Ære, fordi de villig lod deres Digtning træde i det nyttiges Tjeneste eller nøjedes med at kræve Poesien anerkjendt som et Middel til behagelig, særlig selskabelig Underholdning. Og selv Ewald, som i sin Praxis hævdede sig saa højt over sin Samtid og staar som en ægte Digter, fordi han helt og udelt hengav sig til sin storladne Inspiration, hylder i Theorien sin Samtids Anskuelse, for saa vidt som han ikke har nogen Anelse om Poesiens Gyldighed i og for sig, men kun ser den som et Middel i højere Formaalets Tjeneste. Han »er overbevist om, at Digtekunsten blot blev betroet de dødelige til at lære dem Godheds Pris og den almægtiges Under, til at opflamme højere Dyder, til at gjemme store og efterfølgelsesværdige

Handlinger, til med uudslettelige Træk at indpræge Visdoms og Klogskabs Grundregler, til at sammenknytte Selskaberne, med ét Ord: til at udsprede de sandeste, de reneste, de stærkeste Glimt af Himlen over deres Brødre«. Han har ikke blot for sine Lejlighedsdigtes Vedkommende »sjælden eller aldrig brugt den Gjenstand, som Lejligheden tilbød ham, anderledes end et Vehiculum enten for Guddommens Pris eller for en og anden moralsk Sandhed, hvis Indskærpelse kunde gjøre hans Digt nyttigt«, men han tør give sig selv det Vidnesbyrd i Henseende til hele sin Digtervirksomhed, »at han altid, det være nu efter Reglerne eller ej, har tænkt paa sin moralske Hensigt, før end han tænkte paa den digteriske Indklædning. Religionen og de højere Dyder, Visdoms Regler og mit Fædrelands Ære er det uskjulte Formaal og det væsentligste Indhold af mine Arbejder«. Den Underkjendelse af Poesiens Betydning, der kommer til Orde i disse Citater, er betegnende for hele Tiden. Kun én Retning af Digtekunsten slog virkelig an, fordi den i ét og alt var et Barn af Tiden, det var Drikkevisen, der florerede som ingen Sinde før eller senere sammen med Klublivet, der affødte den. Dens spidsborgerlige Lovprisning af alle borgerlige Dyder faldt fuldstændig i Tidens Smag og tilfredsstillende dens poetiske Trang. Hvad der gik ud over den, betragtedes i Grunden mer eller mindre som Luxus eller ørkesløst Sværmeri, til Trods for, at man med Stolthed talte om sin Horats, sin Ovid o. s. v.

Oplysningstidens Ethik var lige saa aandløs som dens Æsthetik. Moralen stod i høj Kurs, og alle førte den i Munden, men »Dyden«, det Princip, hvorom alt

drejede sig, opfattedes saa snævert, at den blev noget rent negativt, idet den udelukkende sattes i at føre et agtbart Levned, der ikke stødte an hverken mod Love eller Vedtægter, en Opfattelse, der selvfølgelig ikke bar Spirer i sig til nogen fri og selvstændig Udvikling. Medens man havde overordentlig travlt med at gjøre Rede for Menneskets Pligter baade imod Gud, sig selv og Næsten og i saa Henseende lod sig det være yderst magtpaaliggende at faa al Ting med, blev man Svar skyldig eller havde kun højst ufyldestgjørende Svar, naar der stilledes Spørgsmaal om, hvorpaa disse Pligtbud i sidste Instans bero. At Moralloveene maa ses under Synspunktet af det gode som Ideal, saaledes at Mennesket ved at lyde dem udfolder sit eget Væsen og realiserer sin Idé, medens det ved at svigte dem kommer i Modsigelse med sig selv, havde Oplysningstiden ingen Forestilling om. Før den er det den for alle Mennesker fælles Drift til Lyksalighed, der i moralsk Henseende er det afgjørende; man skal være dydig, fordi man staar sig bedst derved. »Har Naturen, som ikke kan synde«, hedder det, »givet mig Drift til en Ting, saa synder jeg ikke, om jeg følger denne Drift. Jeg bør alene se til, at jeg følger den rigtig efter de mekaniske Love, som ere foreskrevne alle Kræfter«¹⁾. Hensynet til det almene, til Samfundet kommer derfor i Oplysningstidens mangfoldige moralske Skrifter til at spille en fremtrædende Rolle, idet Individets Opgave indskrænkes til at bestyre sine Drifter saa økonomisk som muligt og i egen Interesse at bi-

¹⁾ Joh. Boye: Statens Ven. I. (1792).

drage, hvad han formaar, til at fremme det almene Vel, og hele Moralen løber ud i Pædagogik og Filantropi.

Maalet er fjærnt, den Tidsalder, da »fornuftige Begreber om Menneskets og Børgereus Rettigheder og Pligter ere alle Vegne udbredede, da Iver for det almene bedste lidenskabelig besjæler alle Hjærter, og privat Tarv viger for Almenvellet«, er ikke oprunden endnu, »vi vandre endnu i mørk Skumring, ikke i Dagens Klarhed, Uvidenhed og Overtro kunne endnu upaaankede have deres Spil, mørke Fordomme kunne paanøde Sandheden Tavshed, Lidenskaber ytre sig med vildt Raseri, Sindighed og Retfærd have ikke opslaaet deres Pauluner iblandt os«. Men man drømte stadig om en saadan Guldalder, om »Fornuft- og Moralitetsrigets Komme«, og arbejdede ivrig for Drømmens Virkeliggjørelse, og det var først og sidst Oplysningen, der skulde gjøre Mirakler. »Sand Oplysnings Tidsalder er nødvendigens Dyds og Sædeligheds Tidsalder, thi Sædelighed og Dyd bebude Menneskets Myndighed, og sand Oplysning har denne Myndighed til sin visse og uadskillelige Følge«¹⁾. Kunde man ikke naa denne ideale Tilstand for sig selv, maatte man gjøre, hvad man kunde, for at bane Vej for kommende Slægter dertil, og saa fordybde man sig i Grublerier over Opdragelsen i Steden for at arbejde paa sin egen aandelige Udvikling, Grublerier, som selvfølgelig ingen Ting førte til, fordi det Ideal, man stræbte efter, var et Fantom, der ingen Rod havde i Virkeligheden. »Det var til

1) Frederik Kristian af Augustenborgs Universitetstale, Minerva 1795.

alle Tider«, hedder det ¹⁾), »de bedre og ædlere Menneskers Lod at undfly det nærværende og at leve i det tilkommende. Indbildningskraftens velgjørende Magi maatte bortjage den sørgelige Virkelighed af deres Synskreds og af Eftertidens Skjød fremkalde for deres Øje en gylden Tidsalder, Menneskehedens Fuldendelse. I dette lyse og herlige Haab opsvingede de sig højt over Samtiden«. Det gjorde Oplysningstidens Mennesker ogsaa i deres utopiske Drømme om, hvad Fremtiden skulde bringe. »Hvad højere og værdigere Gjenstand for deres velgjørende Virksomhed end den vordende Slægts Forædling?« hedder det videre i den anførte Afhandling. »O du, som med dybere Smerte føler din Tidsalders Fordærvelse og med højere Længsel skuer ind i haabede Dage — lad ikke denne Følelse unyttig fortære sig selv. Den udvikle sig til Kraft, og den fremblomstrende Menneskeheds Fuldkommenhed vorde Kraftens Virkning«.

Var der til Trods for al Gjæring og Uro goldt og tomt paa det ethiske Omraade, saa var det i endnu højere Grad Tilfældet paa det religiøse, som vi her fortrinsvis skulle dvæle ved. Her tørnede de stærkeste Modsætninger, Kristendom og Gudsfor nægtelse, sammen, og her aabenbarede Oplysningstiden ret egentlig sin Mangel paa Evne til at naa et klart og bestemt Standpunkt, thi det Resultat, den hele Udvikling afsatte, var hverken det ene eller det andet, men en aandløs Blanding, i hvilken det for begge

¹⁾ J. E. Berger: Om de foregaaende Betingelser til en forbedret Nationalopdragelse, Minerva 1795.

Standpunkter ejendommelige var udvisket, om end ikke i lige høj Grad. Den strænge, stive Orthodoxy, der havde hemmet al fri religiøs Udvikling siden Reformationens Indførelse, var i det attende Aarhundredes første Halvdel under Kristian den sjette bleven afløst af Pietismen, der lagde Vægten paa det personlige Liv i Troen i Modsætning til den gamle Theologis ensidige Hævdelse af Læren, dens haarfine Udvikling af dens Dogmer og dens ængstelige Vaagen over dens Renhed og den statskirkelige Orden. For saa vidt som Pietismen stærkt gjorde gjældende, at Kristendommen er et Liv og ikke en Lære, var den selvfølgelig i sin gode Ret, og der er ingen Tvivl om, at den hos os som anden Steds har udrettet meget godt i Retning af at vække et alvorligt kristeligt Liv, saa at mange ogsaa her i Landet kunde sige, hvad der blev svaret Biskop Pontoppidan, naar han paa sine Visitatser i Bergens Stift forhørte sig om, hvorledes det stod til med Kristendomskundskab og Gudsfrygt: »Kjære Fader, fra vor Ungdomstid indtil nu kjende vi deri en Forskjel saa stor som imellem Nat og Dag. Baade gamle og unge blive nu langt bedre underviste, og for hvert forargeligt Lem, som nu kan findes i Menigheden, fandtes der tilforn en stor Mængde«. Men det varede ikke længe, før den Ensidighed, hvormed Pietismen lagde hele Vægten paa Følelseslivet, drev den ud i et overspændt fromt Føleri, der lod haant om alle andre Livsopgaver, og den Maade, hvorpaa man fra oven lagde an paa at »erobre Himmerig« ved med Vold og Magt at tvinge det hele Folk ind paa den Vej, der formentlig var den eneste, der førte til Salighed, maatte uundgaaelig frem-

kalde »den alamodiske Devotion, som kaldes *Pietas vulgaris*«¹⁾. Offentlige Forlystelser, selv de uskyldigste, afskaffedes næsten helt. Forsømte man Kirken, blev man slagen med Bøder, og kunde man ikke betale, maatte de afsones i Gabestokken, Kirketugten skærpedes paa alle Maader, og der vaagedes strængt over dens Overholdelse. Paa den anden Side var det ikke uden Grund blevet til et Ordsprog, at »Gudsfrygt var nyttig til alle Ting«. Intet Under derfor, at paa den ene Side Hykleriet trivedes frodig, medens paa den anden Side Overspændtheden hos mange antog saadanne Dimensioner, at den grænsede til Afsindighed. Det er med disse Tilstande for Øje, at Holberg efter længe at have kastet sig helt og holdent over videnskabelige Arbejder, da han omsider ikke længere kan dæmme for sin poetiske Produktion, skriver sin »Niels Klim« paa Latin og lader den udkomme i Udlandet. Og hans Frygt var ikke ugrundet. Hofprædikanterne Bluhme og Pontoppidan synes at have gjort, hvad de kunde, for at faa Bogen forbudt og konfiskeret som et for Religionen farligt Skrift, og naar det ikke lykkedes dem, skyldes det vist nok kun den store Anseelse, Holberg stod i baade ude og hjemme, og det Ry og den Udbredelse, Bogen hurtigt vandt i Udlandet.

Det var ikke blot Hykleri og Overspændthed, Pietismen avlede; ogsaa Fritænkeriet, der først rigtig begyndte at røre sig, da Pietismen kom til Magten, bidrog den mægtig til at fremme, idet dens Værkhel-

¹⁾ Holbergs moralske Tanker. Epigr. Libr. IV, 168.

lighed, dens kjedsommelige Hængen i det udvortes med lange og hyppige Bønner og Andagtsøvelser o. s. v., dens Ufordragelighed imod anderledes tænkende og den Bornethed, hvormed den kvalte al Livsglæde, selvfølgelig maatte gjøre mange lede ved Kristendommen og tilbøjelige til at laane Øre til de Angreb, der rettedes imod den. Holberg bidrog, skjønt han aldrig traadte i direkte Opposition til Kristendommen, væsentlig til at skaffe den nye deistiske, fra England og Frankrig udgaaede Retning Indgang. Han holder paa Aabenbaringens Sandhed, ogsaa paa Læren om Kristi Gudommelighed og Treenigheden, men lægger dog nærmest Vægten paa Kristendommens almindelig moralske Indhold og kræver Biblen set i Naturens Lys. Han erklærer, at »aandelig aabenbarede Ting, som gaa over Fornuften, maa vi tro, omendskjønt vi dem ikke begribe, thi saadanne Ting stride ikke imod vore Sanser, men vise alene, at menneskelig Fornuft haver sine Grænser«. Han vil intet antage, som svækker Grundvolden af den Lærdom, han bekjender, men han vil paa den anden Side intet erkjende, som strider imod de almindelige Sanser. Den Modsigelse, der er i dette Standpunkt, kom aldrig saaledes frem for hans Bevidsthed, at han blev nødt til at tage sit Parti; han blev til 'det sidste staaende ikke blot som Talsmand for Tolerancen, som han »fra den Tid, han kom til Skjels Alder, altid har anset som en sand kristelig Dyd«, men ogsaa som en Modstander af de to stridige Retninger i deres Yderlighed. Det er imidlertid klart nok, til hvilken Side han i Virkeligheden hældede. Hans Hævdelse af Pligten til kun at antage, hvad Fornuften

har godkendt, har afgjort Overvægten over hans Respekt for Aabenbaringen som saadan. »Naar man vilde examinere hans Kætterier«, siger han, »skulde man finde, at de alene bestaa deri, at han ved alle Lejligheder tager Gud i Forsvar imod visse outrerede Orthodoxer, der hellere ville opofre den hele Religion end vige en Fodbred fra en antagen Biartikel«. Dette vilde være sandt, naar man i Stedet for Ordet »alene« satte »for det meste« og for »ved alle Lejligheder« »ofte«; i den Almindelighed, hvori Udtalelsen er holdt, slaar den ikke til. Holberg banede i Virkeligheden ved mangfoldige Udtalelser i sine folkelige Skrifter og ved hele den kølige Tone, hvori han talte om det religiøse, Vej for en slap Opfattelse deraf, der gjorde det let for de nye Ideer at trænge igjennem, da de meldte sig uden Forbehold.

Efter Holbergs Død voxede Fritænkeriet som en rivende Strøm, og snart var Splittelsen og Forvirringen almindelig. I de dannede Kredse blev det mere og mere Mode at forholde sig skeptisk til den aabenbarede Lære, og denne Skepsis gik hurtig over til Fornægtelse og Spot. Denne Bevægelse, som trængte ud i stadig videre Kredse, tog selvfølgelig endnu mere til, da Revolutionsideerne med deres Krigserklæring imod alt bestaaende naaede her op fra Frankrig og forrykkede Hovederne paa adskillige. Fornuften blev sat i Højsædet; efter den skulde alt lempes og rettes, og om Religion vilde man kun høre Tale, for saa vidt som den optraadte som ren Naturreligion. I det Tidsalderen skrev Oplysningen paa sin Fane, søgte den for Aandslivets Vedkommende med ét Ryk at rive sig løs

fra sit historiske Grundlag og at begynde en hel ny Udvikling, i hvilken Menneskeaanden uhindret af alle positivt religiøse Forudsætninger ret skulde udfolde sit Væsen i Overensstemmelse med de Love, Fornuften syntes at foreskrive. Gejstligheden søgte en Tid at stemme sig imod Strømmen, men det varede ikke længe, før den blev reven med, og den Retning var i rask Udvikling, der ved Aarhundredets Slutning skulde trænge fuldstændig igjennem ved Universitetet, paa Prædikestolene og i Skolerne. Den absolute Materialisme og Gudsfor nægtelse vandt, theoretisk i det mindste, ikke synderlig Indgang; Sejren tilfaldt Rationalismen, et Kompromis imellem Kristendom og Fornuft, en Fornuftkristendom, i hvilken det for Kristendommen væsentlige var kvalt af en nøgtern Forstandsvirksomhed, og kun det af den var beholdt, der lod sig forlige med Tidsalderens almindelige snævre Syn: dens Moral, oven i Kjøbet udvandet saaledes, at den havde tabt al Saft og Kraft. Alt efter som Religionen saaledes undergravedes, indtraadte der selvfølgelig en kun alt for ofte vel fortjent Ringeagt for dens Tjenere og en stedse stigende Slaphed i Sæder. Rationalismen betegnede i Virkeligheden en fuldstændig Opløsningsproces paa det religiøse Omraade, og først et godt Stykke ind i dette Aarhundrede blev Sygdommen, der havde angrebet det hele Folk, hævet.

Da det er af Vigtighed for Forstaaelsen af Grundtvigs Gjerning i dens fulde Omfang at have et nogenlunde klart Indtryk af de Tilstande, der gik forud for den, og som han forefandt ved sin første Optræden, skulle vi efter disse Antydninger af Udviklingsgangen i dens

Helhed fremdrage og kortelig dvæle ved nogle af de Personligheder, der paa det religiøse Omraade gav Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede deres Præg.

Som Rationalismens betydeligste Mand maa vi da først og fremmest nævne Kristian Bastholm (1740—1819). Hengiven til filosofisk Grublen fik han, som havde mest Lyst til at studere Naturvidenskaberne og Filosofien, men efter sin Faders Ønske skulde være Theolog, tidlig Hang til Fritænkeri og Tvivlesyge, men overvandt disse Anfægtelser og blev Præst og betraadte dermed, kun som »en Vej til Levebrød«, den Bane, paa hvilken han skulde komme til at øve en saa betydningsfuld Indflydelse paa hele Udviklingen her hjemme. Efter at have virket nogle Aar som Præst i Smyrna, hvor der var en lille tysk Menighed, kom han tilbage 1771, blev Præst i Kastellet og samlede snart ved sin Veltalenhed i Forbindelse med den Overensstemmelse, der var imellem hans Prædiken og Tidens almindelige Tankegang, en Menighed om sig, der kom fra Hovedstadens mest oplyste og dannede Kredse, som i ham havde fundet en Mand, der ret var efter deres Sind. Et af hans første Skrifter er karakteristisk nok en »Lovtale (!) over Messias« — »har ellers nogen fortjent en Lovtale, da har unægtelig denne himmelske Lærere og en falden Verdens Opretters den billigste Ret dertil« —, nu udgav han (1775) sit store, epokeyjørende Skrift »Den gejstlige Talekunst«, der ikke blot blev bestemmende for den gejstlige Veltalenhed her i Landet i lange Tider, men endogsaa af Kejser Josef indførtes ved alle offentlige Læreanstalter i hans Stater. Der

var Trang til et saadant Skrift, thi det ligger i Sagens Natur, at den herskende Opfattelse af Kristendommen ikke var gunstig for en simpel, naturlig og hjertelig Forkyndelse, saa at man vel kunde have Vejledning behov, og en saadan, der fuldstændig svarede til Tidens Krav, gav denne Bog. Bastholm var ikke blot af Naturen en veltalende Mand, men han havde tænkt alvorlig over Sagen, og hans Bog er paa sin Vis i mange Maader ypperlig, for saa vidt som den udtømmende sætter den Veltalenhed i System, som der under de givne Forudsætninger kunde være Tale om, en, som N. M. Petersen siger, »ved Studium erhvervet Færdighed, idet Præsten ligesom Skuespilleren, men naturligvis som et højere og ædlere Væsen, skal udføre en Rolle, som han selv har skrevet (eller laant) og tillige har studeret«. Som Helhed giver den os et godt Fingerpeg i Retning af, hvor Tidens Strøm bar hen, ikke blot ved den smaalige Opmærksomhed, der helles alt det udvortes ¹⁾, men først og fremmest derved, at

¹⁾ Den kulminerer i Kapitlet om Gebærderne, hvor det hele bliver til ren Karikatur: »Man maa hverken aabne Munden saa meget, at Tænderne blive blottede, ikke heller knibe Læberne for meget sammen, begge Dele ere Mangel paa Opdragelse. At opblæse Kindbakkerne, at bide paa Læberne og imidlertid standse i Talen, at slikke sig om Munden eller at vride den til den ene Side ere saadanne Fejl, som letteligen kan opvække Latter endog hos de Tilhørere, der ikke gjerne le. At harke eller spytte ofte er baade væmmeligt og mistænkeligt, man tror sædvanlig, at Taleren imidlertid leder efter, hvad han vil sige. I Besynderlighed maa han vogte sig, at han ikke overspytter enten sig selv eller nogen af de omkringstaaende Tilhørere; denne Forseelse kan forebygges ved i Tide at bruge Tørklædet, dog uden at Talen derved bliver mærkelig afbrudt. — Haanden ophæves, naar man taler om høje, ædle og værdige Ting eller om

Forfatteren blandt de mange Egenskaber, han fremhæver som nødvendige for den Prædikant, der vil tilfredsstille sine Tilhørere, ikke har Plads til Prædikantens Tro. Nu kunde man jo mene, at han vel gaar ud fra, at det følger af sig selv, at Prædikanten tror paa, hvad han prædiker om, men det er i Virkeligheden ingenlunde Tilfældet, ja han advarer endog dem, der er stærke i Troen, til at fare frem med fornøden »Klogskab«: »Intet er farligere end at forbitre sine Tilhørere, og hvad forbitrer mere end Sandhed? Vil Taleren ikke mere forbitre end forbedre, maa han ofte sigte til ét Sted og skyde til et andet, ofte maa han skjule sine besynderlige Hensigter under almindelige Forestillinger, forsukre saaledes den bitre Medicin, at den hverken taber sin lægende Kraft eller bliver væmmelig, og indklæde de haardeste Bebrejdelser saaledes, at de endog for deres Dragt maa behage«.

Ikke mindre betegnende for Bastholm og for hele Tidsretningen er det »Forsøg til en forbedret Plan i den udvortes Gudstjeneste«, han udgav 1785, og som vakte saa meget større Opsigt, som han ikke blot i den halve Snes Aar, der var gaaet, siden hans gejstlige Talekunst fremkom, yderligere havde grundfæstet sit Ry ved forskellige større og mindre Skrifter, af

Himlen, Luften, Solen o. s. v. Føler man en stærk Beundring, saa ophæver man den ikke alene, men stiller den perpendiculaire, med Fingrene lige i Vejret og Fladen af Haanden udad; man lader den derimod synke, naar der tales om Jorden, om nedrige og foragtelige Ting. Naar Taleren taler om sig selv, besynderlig om en vis Sindslidelse, han føler, saa fører han Haanden til Brystet. Er denne Affekt noget stærk, f. Ex. Medynk, Bedrøvelse over sig selv eller andre, saa slaar han Haanden noget stærkere til Brystet, dog maa dette ske sjælden og forsigtig o. s. v.

hvilke særlig hans »Jødiske Historie« skaffede ham Navn af »den første danske Prosaist«, men ogsaa, efter at han i 1782 var bleven kongelig Konfessionarius, indtog en fremragende og indflydelsesrig Stilling i Kirken. Gudstjenesten, der i alt væsentligt havde bevaret de fra Reformationstiden nedarvede Former, havde tabt en hel Del af sin Anseelse i Lægfolks Øjne; efterhaanden som man vendte sig mere og mere bort fra Kristendommens dybere Indhold og søgte en simpel Fornuftlære i den, maatte meget i Liturgien tage sig forældet og besynderlig ud, og man havde allerede i nogen Tid været i Færd med saa smaat at omdanne Kirkeskikkene og de gudstjenstlige Handlinger efter Tidens Smag, da Bastholm fremkom med sit gennemgribende Forslag, som netop havde til Formaal at hæve den kirkelige Gudstjeneste i den almindelige Mening ved at gjøre den »kort, interessant og opmuntrende«. Han »indsaa, at vore Kirkeskikke ere aldeles ikke indrettede efter Menneskets Natur, og at Kirkeformularerne ere hel maadelige, undertiden anstødelige«, og han var vis paa, at »alle fornuftig tænkende Kristne« maatte ønske en Forandring. Hans dertil sigtende Forslag giver os paa mange Punkter et godt Indblik i Forhold og Tilstande paa det religiøse Omraade paa den Tid, da det fremkom. Han anbefalede saaledes meget, at Menigheden skulde knæle under Bønnerne, ikke blot fordi det vilde gjøre en gribende Virkning, men ogsaa som et Middel til at holde den vaagen. De allerfleste »beskjæftige sig med ganske andre Tanker og vaagne først op som af en kort Slummer, naar de høre Amen. Den ene taler med sin Sidemand, den anden betragter sin Nabos Pynt; den

ene tager sig en Pris Tobak, den anden aftørre sine Brillor; den ene lader Øjnene spasere omkring i Pulpiturerne, den anden er beskæftiget med at opkaste den næste Salme, som skal synges, og den, som synes roligst og andægtigst, sidder i Tanker, med andre Ord, han tænker aldeles intet«. Salmesangen vilde han have indskrænket til Lovsange. Salmer af dogmatisk, moralsk og historisk Indhold stod for ham som »en forunderlig Blanding af Varme og Kulde, hvor Kulden rimeligvis vil faa Overvægten«, og Bedesalmer — »at synges og bede tillige« — fandt han nu rent unaturlige: »Mon et Barn nogen Tid kommer syngende til sin Fader, naar det vil anmode ham om en Velgjerning? Føler det ret sin Trang til den Velgjerning, det beder om, saa kommer det snarere grædende end syngende. Naar en Undersaat indstiller sig for sin Fyrste for at anholde om en Naade, bringer han ikke Musik med sig. Sang og Musik er en Virkning af Glæde. Den trængende, den bedrøvede synger ikke. At bede i Rim er allerede unaturligt, men kommer der endnu Musik og Takt og Triller til, hvad maa det da ikke være?« Han havde i det hele taget ikke synderlig Tro til Salmesangens Betydning som Middel til at vække Andagt. »Man vender sædvanlig Bladet om, før end man begynder en Salme, for at se, hvor lang den er, og finder man den for vidtløftig, saa begynder Kjedsommeligheden tillige med Salmen. — Mange opsætte deres Gang til Kirken, indtil den Tid er forhaanden, da man kan vente, at Præsten snart vil træde op paa Prædikestolen«, og da alle mere eller mindre føle »en vis Dorskhed til aandelige og gudelige Øvelser«, og

det er »upaatvivleligt, at de fleste med mere Munterhed bivaane et Bal, en Koncert, en Komædie end en Gudstjeneste«, saa maatte man sørge for at gjøre denne opmuntrende og afvexlende. Om det saa var Sakramenterne, vilde han have dem forandrede; der er ingen Mening i at rette Spørgsmaal til nyfødte Børn, og Forsagelsen f. Ex. vil han derfor have gjengivet saaledes: »Vil du være en Borger i Jesu Kristi Rige, saa skal du arbejde paa at træde i Jesu Kristi Fodspor, at danne dit Hjærte efter hans Hjærte, at følge ham paa Lydighedens og Taalmodighedens Vej, at rense dig alt mere og mere fra al Smitte paa Legem og Sjæl og hellige dig aldeles ved at frygte Gud«. Skriftemaalet tilfredsstillede ham heller ikke ¹⁾, kort sagt paa alle Punkter krævede han Forandringer, og disse tilsigtede bestandig en Lempelse efter den herskende spidsborgerlige Opfattelse af det religiøse, særlig af Kristendommen. Landets Gejstlighed var gennemgaaende endnu ikke naaet til det Stade, Bastholm indtog i dette mærkelige Skrift, men det var dog, bortset fra enkelte Undtagelser som Johan Nordal Brun og Biskop Balle, nærmest kun en traditionel Ærbødighed for de gamle Kirkeskikke, der stemte den imod dette Forslag til en Liturgi, der var »opbyggeligere og mere overensstemmende med Menneskets Natur end den nuværende Indretning«. Fritænkerne hilste det derimod med Glæde som et Skridt hen imod det Maal, de

1) Betegnende for hele Tilstanden siger han: »Sytten til atten Aar har jeg været i den geistlige Stand, og det haver endnu ikke mødt mig en eneste Gang, at nogen Kommunikant haver haft noget at tale med mig angaaende sin Sjæls Tilstand«.

stræbte efter, og hyldede den ansete Prælat som den oplyste Religionslærer, der havde sat sig ud over gamle Fordomme. Umiddelbare praktiske Følger fik Bastholms Forslag ikke; det fremkaldte en utrolig Masse Flyveskrifter, men alt blev ved det gamle. Det fik imidlertid tillige med den liturgiske Fejde, det fremkaldte, og som Kirkens Modstandere efter den almindelige Mening gik sejrrig ud af, en betydelig Indflydelse paa Tilstanden i Almindelighed, for saa vidt som Kirkens Anseelse og dens Forkæmperes Modstandskraft yderligere slappedes, og Vejen derved endnu mere banedes for de opløsende Tendenser.

Samme Aar, som det nys omtalte liturgiske Forslag udkom, udgav Bastholm sin »Religionsbog for Ungdommen«, der skulde træde i Stedet for Pontoppidans Forklaring, som var den avtoriserede Lærebog. Det er ganske det samme aandelige Fysiognomi, der møder os her. »Børnene skulde ikke alene opdrages til gode Kristne, men ogsaa til gode og nyttige Borgere«, det er to væsentlig forskjellige Ting, men som for saa vidt lade sig forene, som det er ved sin dydige Stræben, Mennesket bliver en god og nyttig Borger, og det ogsaa er paa den, han nærmest maa grunde sit Salighedshaab. De kristelige Lærdømmes væsentlige Karakter er som Følge af denne Grundbetragtning udviskede; de staa nærmest som et supplerende Tillæg til en deistisk Dyds- og Lyksalighedslære.

Det egentlige Fritænkeri bredte sig imidlertid mere og mere, for en stor Del støttet og fremhjulpet af Bastholm, ganske vist meget imod hans Vilje, for saa vidt som han selv mente at staa paa Kristendommens

Grund og utvivlsomt vilde være bleven meget overrasket, om nogen havde sagt ham, at han mindst stod med det ene Ben uden for den. Alt som Udviklingen skred fremad i negativ Retning, fulgte Bastholm med, stadig gjørende den almindelige »oplyste« Opinion flere og flere Indrømmelser. I sine »Korte Tanker til nærmere Eftertanke over den gejstlige Stand« (1794) søger han at vise, hvad der kan og bør gjøres for at skaffe Præstestanden, som nu anses for »byrdefuld, unyttig, skadelig«, dens tabte Anseelse tilbage. Ordet »Præst« vil han have afskaffet; de skal hedde Folkelærere, og deres Opgave skal være at udbrede baade religiøse og i det menneskelige Liv almennyttige Kundskaber blandt deres Medmennesker, hvorved disse dannes til dydige Kristne, nyttige Borgere og følgelig til lykkelige Mennesker. Han sondrer imellem Folkelærerne i Kjøbstæderne og dem paa Landet; ingen af dem behøver »en centnertung Dogmatik og Moral for at lede Menneskene paa Dyds og Lyksaligheds Bane«, men medens hine maa have en forholdsvis lærd Dannelse for at kunne gjendrive Tvivlerne, bør Folkelærerne paa Landet, for at kunne vejlede Almuen ikke blot i det aandelige, men ogsaa i det timelige, examineres i Fysik, Kemi, Naturhistorie, Veterinærvidenskab o. s. v., kort sagt uddannes til fuldstændige Landøkonomer. Hele denne Tankegang slog udmærket an, og Tiden undlod ikke at udføre de Tanker, Bastholm havde henstillet til Overvejelse, videre i det af ham angivne Spor. Hvor langt han var kommen ned ad Skraaplanet i Henseende til sin Betragtning af Kristendommen og den Maade, hvorpaa den burde forkyndes, ses bedst af

de apologetiske Smaaskrifter, han i de nærmest følgende Aar udgav. Han finder det i sin Orden, at Kristi Lære underkastes en Revision, at der, naar Folket er oplyst og modent nok dertil, af Regeringen nedsættes »en Kommission for at gennemgaa de religiøse Meninger og af Lærebøgerne lade udslette de Lærdomme, som efter nøje upartisk Undersøgelse bleve befundne at være baade fornuft- og skriftstridige«, det maa blot ikke ske strax. Man bør nemlig, mener han, gaa meget lemfældig og varsomt til Værks. »Den kloge og sindige, som vil udrydde elskede og dybt indgroede Religionsfordomme, gaar frem med langsomme, varssomme, uformærkte Skridt. Han skjuler sin Hensigt for desto sikrere at opnaa den; hemmelig undergraver han disse Fordommes Grundstøtter; det maa forekomme Mennesket, at Bygningen falder af sig selv, uden at han med Forsæt haver bidraget noget til at styrte den«. Han anbefaler ikke blot »at gaa frem med Sindighed og i Steden for at gaa aabenbar til Felts mod religiøse Meninger, som ere Folket hellige, heller altid med Tavshed forbigaa dem, aldrig tale om dem, at de efterhaanden kunne glemmes« — der er f. Ex. Kristi Nedfart til Helvede, »som ogsaa begynder at gaa i Forglemmelse og maaske allerede var glemt, naar den ikke stod i vore Trosartikler« —, men han gaar saa vidt, at han siger: »Naar andre Lærere anvende Forsoningslæren til deres Medkristnes Roliggjørelse, saa er det enten, fordi de selv føle sig overbeviste om dens Sandhed, eller de anse denne Lære for en Vildfarelse og anvende den dog til deres Medmenneskers Roliggjørelse, fordi de indse, at de trænge

til den, at den gode Kristen ikke kan undvære den. Det er en Sjælelægedom, hvortil han nu en Gang er vant. Man skadede ham, om man berøvede ham den. Bør disse Lærere nu dadles som Bedragere?» Kan man undre sig over, at saadanne Udtalelser fremkaldte det Spørgsmaal: »Er det en kristelig Lærers Pligt at lyve for Almuen?» Rationalismen havde i Virkeligheden, som N. M. Petersen siger, »naaet sit sidste Maal; den var, imedens den tragtede efter den højeste Klogskab, bleven nederdrægtig og lumpen. Alle ærlige Sjæle, som følte Afsky for at mene ét og forkynde et andet, maatte vende sig fra den«.

I Aaret 1800 nedlagde Bastholm sin Virksomhed som Præst, og samtidig antog hans frodige Forfattervirksomhed en noget anden Karakter, idet han i Resten af sit Liv nærmest var optagen af historisk-filosofiske Undersøgelser og ikke mere deltog i Diskussionen af de religiøse Spørgsmaal, der umiddelbart stod paa Dagsordenen. Hans overordentlig omfattende Produktion viser tydeligere end nogen anden enkelt Forfatters Rationalismens gradvise Udvikling i de sidste Tiaar af forrige Aarhundrede. Han er fra først af vaklende og usikker i sin Opfattelse, hvorfor der jævnlig, især i hans tidligste Skrifter, kan paavises Modsigelser, men efterhaanden kommer han længere og længere ned ad Indrømmelsernes Skraaplan, til Religionen til sidst er indskrænket til et Indbegreb af almengyldige Fornuft-sandheder. »Det er det snigende ved Bastholms Fremstilling, at han har faaet Skriftens og Kirkens Dogmer til at tale i Fornuftens Navn, saa at det saa' ud, som stred han for Kirken mod Fritænkernes Angreb, me-

dens han hulede Grunden under den hele Kirkebygning«¹⁾. Og hans Skrifter virkede saa meget des mere, som de ikke blot tiltalte Tiden fra Indholdets Side, men ogsaa vandt betydelig Indgang ved deres glatte og smukke Form.

Medens Bastholm søgte at modarbejde Fritænkeriet ved, idet han i vag Almindelighed fastholdt det kristelige, at lempe sig saa godt som muligt, havde Orthodoxien i Nikolaj Edinger Balle (1744—1816) en nidkjær Forkæmper, den eneste, som stod fast og mandig værnede om sin Kristentro, da det ret gjaldt. Da han, som i nogle Aar havde studeret i Leipzig og Göttingen, hvor friere dogmatiske Anskuelse havde fundet Indgang, 1772 blev ansat ved Universitetet, ventede man, at han vilde optræde som Talsmand for disse Anskuelse, men det viste sig snart, baade i hans Forelæsninger og de Skrifter, han udgav, at man tog fejl, at han var gaaet ud af de Anfægtelser og Tvivl, han ganske vist havde haft, med Bevarelse af sin Tro. Han kom hurtig til at indtage en fremragende Plads i Kirken, blev 1774 Hofpræst og 1783 Sjællands Biskop, hvilken sidste Stilling han beklædte til 1808. Han stred imod »Vantroens koaliserede Magter« paa alle Maader og af al sin Evne, trodsede uforfærdet den Haan og Foragt, som i rigt Maal blev ham til Del, men kunde med al sin ufortrødne Nidkjærhed kun udrette lidet mere end lige netop at afværge opløsende Reforme. I over en halv Snes Aar fra 1793 af holdt han Bibellæsninger for at imødegaa alle de Indvendinger

¹⁾ E. Schebel: Bastholm og Balle. Dansk Maanedsskrift 1868, II.

ger, der fremsattes imod Biblen, og samlede en Mængde Tilhørere om sig, men Raaheden gjorde ham snart denne Gjerning saa vanskelig, at han hver Sommer mente at maatte opgive den. »Der blev støjet, saa at man næsten ikke kunde høre Biskoppens Ord, ja man talede op til ham paa Prædikestolen og fornærmede ham ved upassende Spørgsmaal«, der udspreddes Rygter om, at det var Stævnemøder og deslige, der lokkede Folk til Kirken. Han tabte imidlertid ikke Modet, men førte fra 1796 ogsaa Kampen imod Fritænkerne over i Pressen i sit Ugeskrift »Biblen forsvaret sig selv«, som han udgav til 1802. »Visselig vil disse Aar, da den utrættelige Biskop saa at sige stillede sig paa Gaden for med ærlig Iver at forsvare sin Bibel og sin Kristendom, medens literære Gadedrenge overdængede ham med Haan og Skjældsord, og medens kloge Folk spottede hans Færd eller saa' ned paa den med fornemt Smil — visselig vil disse Aar mere end noget andet, han har gjort, ja endog til Trods for meget, man kunde ønske ugjort, altid sikre Balles Navn en kjærlig Ihukommelse i den danske Kirke«.

Balle var en lærd Mand, paa sin Vis et skarpt og klart Hoved og først og fremmest en grundretskaffen Karakter, der hensynsløst kæmpede for det, han ansaa for ret og rigtigt, men den Opgave, hans Tid stillede ham, var han ikke voxen. Han var, uden at ane det, selv til en vis Grad reven med af Strømmen. Han stred af al Magt mod den aabenbare Vantro, men han saa' ikke, at Tro og Viden, som her tørnede sammen, ikke lod sig forlige paa den Maade, Tiden stræbte hen til. Han staar i Virkeligheden selv paa Rationalismens

Grund, i mangt og meget anerkjendende dens Princip om Fornuften som Norm for Troens Indhold. Det er saaledes betegnende, at medens Bibellæsningerne i Kjøbenhavn havde Ord for at være stiv gammeldags Orthodoxy, fandt man, da de udkom i Trykken, paa Landet paa flere Steder, hvor Fritænkeriet ikke var trængt igjennem, at de ikke var orthodoxe nok.

Angrebene paa Kristendommen kulminerede i Otto Horrebow (1769—1823), hvis Ugeblad »Jesus og Fornuften« (1796—1801) vandt en betydelig Udbredelse som Udtryk for en meget almindelig Opfattelse. Fra først af optraadte han forholdsvis moderat, hvorfor hans Blad ogsaa fik Indpas i Kredse, som ellers ingenlunde delte hans radikale Anskuelser, men han gik snart over til at vise sig som den aabenbarede Religions erklærede Fjende. Jesus blev fra »Visdommens og Dydens første-fødte Søn« til en sværmende Revolutionsstifter, hvis Planer glippede, og som, da han ikke mere med Ære kunde træde tilbage, lod sig nagle til Korset, hvorfra han blev tagen besvimet ned, hvorpaa han indbildte sine Tilhængere, at han var opstaaet fra de døde, og nu gik det en Tid løs med de vildeste Blasfemier. Det var særlig imod dette Ugeskrift, Balle udgav sit Blad »Biblen forsvarer sig selv«, og det følger af sig selv, at Horrebow ikke undlod at gjøre, hvad han kunde, for at gjøre sin Modstander til Gjenstand for Latter og Spot. I sit Skrift »Harlekinpræst« gav han en Karikatur af den nidkjære Biskop, der er af den Beskaffenhed, at Skriftet ikke kan betegnes anderledes end som et Smædeskrift af den laveste Art. Som han angreb Kristendommen, drog Horrebow paa den anden Side

til Felts imod den kantske Filosofi og kom derved i en Fejde med A. S. Ørsted, der indbragte ham det Skudsmaal fra denne Kantianismens højt begavede Talsmand, at »fra Forstandens og Kundskabens Side er han en aldeles inhabil Dommer over den kritiske Filosofi, han har end ikke det løseste Bekjendtskab dermed, overhovedet har han slet ikke studeret nogen Filosofi, men vist sig som et Menneske, der ikke har de mest trivielle Begreber«. Denne Strid, i hvilken Horrebow afgjort trak det korteste Straa, bidrog væsentlig til at nedstemme hans Tone, og saa døde hans Religionsblad hen af sig selv. Det var ikke det eneste Exempel paa, at det mere var de voldsomme Ord end Sagen selv, der interesserede det store Publikum.

Den Tendens paa det religiøse Omraade, der er den fremherskende i den religiøse Literatur, træffe vi selvfølgelig ogsaa paa Prædikestolene. Vi have set, hvorledes Bastholm tænkte sig Præstens Opgave ændret efter Tidens Krav; det var vel kun yderst faa Steder, hans Ideal af en »Folkelærer« var fuldt ud realiseret, men det var det, Tidens Gejstlighed i det hele taget stræbte efter. Det var det almindelige Løsen, at dens vigtigste Prydelse skulde være »sand og ægte Forstandens Opklarelse«; fra at være Sjælesørgere blev Præsterne mere og mere verdslige Embedsmænd, som ved Siden af deres Hverv som saadanne ogsaa havde det i al Almindelighed at vejlede Menigmand til Dyd og gode Sæder. Jo længere man naaede frem ad denne Vej, des mere forsvandt selvfølgelig det specifik kristelige fra Prædikenerne, som handlede om alt muligt andet, lige fra sande Vinterglæder til Kokopper og Kartoffelavl. Intet Under, at

det lykkedes Præsterne at »prædike Kirkerne tomme«, og at deres Anseelse tabte sig mere og mere, fordi hele det Grundlag, de stod paa, var falskt.

Paa alle Omraader var Oplysningstiden løben ud i en ensidig Hævdelse af Forstandssiden, der nødvendigvis maatte gjøre det aandelige Liv tomt og fattigt. Reaktionen kom i Begyndelsen af dette Aarhundrede, da der i alle Retninger begyndte en frugtbar Udvikling paa et helt nyt Grundlag. En af Hovedbærerne for denne Udvikling var den Mand, hvis Liv og Gjerning de følgende Blade skulle søge i Hovedtrækkene at give en Skildring af.¹⁾

¹⁾ For denne Indlednings Vedkommende henvises i Almindelighed til N. M. Petersens Literaturhistorie; Helveg: Den danske Kirkes Historie efter Reformationen; L. Koch: Den danske Kirkes Historie i Aarene 1801—1817; Cl. Petersen: Om Forholdet mellem det gamle og det nye ved Oehlenschlägers Fremtræden i den danske Literatur.

I.

GRUNDTVIGS BARNDOM OG FØRSTE UNGDOM.

Præsten Kr. Johan Ottosen Grundtvig i Udby (og Ørslev) ved Vordingborg, hvortil han var bleven kaldet 1776, hørte til Undtagelserne blandt sin Tids Præstestand, for saa vidt som »hans nok og alt var Jesu Kristi Tro«, og til dette Vidnesbyrd føjes yderligere det, at »for ham var Tro og Gjerning aldrig to, thi Livet lyste af den indre Flamme«. Hans levende Kristentro var gaaet i Arv til ham fra hans Fader, eller vel rettere fra hele Slægten, der har skjænket vor Kirke adskillige dygtige Præstemænd. Som han i Henseende til Tro stod paa den gamle Tids Grund, saaledes ogsaa i andet. Lærd, lidt pedantisk og bred, som det havde været almindeligt et Slægtled eller to længere tilbage, synes han at have været, holdt nok af at vise, at han var en stiv Latiner, og røber i sin »Cathechismi Forklaring efter Saliggjørelsens Orden«, en Skolebog med Spørgsmaal og Svar, at han, i alt Fald naar han sad ved Skrivebordet, havde underlige Forestillinger om Børns Fatteevne. Men at han har været ikke blot en nidkjær, men ogsaa en dygtig

Præstemand, derom have vi ikke blot hans Søns Vidnesbyrd, men som saadan mindes han ogsaa paa Egnen, hvor de gamle Bønder sige om ham, at han var »en skikkelig Mand«, hvilket i deres Mund slet ikke betegner, hvad vi pleje at forstaa ved disse Ord, men udtaler en ubetinget Ros over ham i Almindelighed og særlig i Forhold til hans Gjerning.

Han havde, da han kom til Udby, i otte Aar været gift med Katharina Maria Bang, der var fjorten Aar yngre end han. Hun var en klog og begavet Kvinde, i Besiddelse af en ualmindelig Aands- og Viljekraft — »heller død end raadvild«, sagde hun —, en udmærket Præstekone, from og gudhengiven, kjærlig og god, men ogsaa myndig, naar det gjaldt, og styrede sit Hus som en dygtig Husmoder. Folkesnak brød hun sig ikke om — hun var for saa vidt et Særsyn i de Tider, som hun røg Tobak, oven i Kjøbet af lange Piber; det var en Kur, hun var bleven raadet til for sit svage Helbreds Skyld. Hun blev Moder til syv Børn, af hvilke de to døde som spæde. Af de fem, der naaede den voxne Alder, var de tre ældste Sønner, det næst yngste en Datter; det yngste var Nikolaj Frederik Severin¹⁾.

Under Aaret 1783 findes i Udby Kirkebog en Optegnelse, der begynder saaledes: »Den 8de September²⁾, som var en Mandag efter d. 12te Trin., Kl. 3 efter Middag blev min kjære Hustru Katrine Maria

¹⁾ Alle Sønerne blev Præster. Den ældste, Otto G., f. 1772, døde 1843 som Præst i Gladsaxe; Jakob Ulrik Hansen G., f. 1775, og Niels Kristian Bang G., f. 1777, drog som Missionærer til Guinea, hvor de døde henholdsvis 1801 og 1803. Datteren Ulrikke Eleonora døde ung. ²⁾ Efter Sagnet Ansgars Fødselsdag.

Bang lykkelig forløst med en Søn, som den rode derefter blev af mig hjemmedøbt og kaldt Nicolaj Frideric Severin«. Den 8de Oktober blev den nyfødtes Daab højtidelig konfirmeret i Udby Kirke. Han blev opkaldt efter Biskop (Nikolaj Edinger) Balle og dennes første Hustru, Frederikke Severine, der var Johan Grundtvigs Søster.

I Præstegaarden i den dejlige sydsjællandske Egn, hvor den anselige hvide Kirke knejser højt paa Bakken med den prægtige Udsigt over Skov og Sø, voxede Drengen op til sit niende Aar, en Tid sammen med alle sine Søskende, senere alene med Søsteren, med hvem han vel »af og til klamredes lidt, men som for Resten var hans Perle-Veninde«. Som sine Brødre skulde han være Præst — det havde hans Moder alt sat sig for, før han blev født, i Forvisning om, at det var en Dreng, hun bar under sit Hjærte. Nogle Uger før hans Fødsel var Biskop Balle paa Visitats i Præstegaarden, og der faldt Talen over Borde paa den ufødte. Der blev spøget med, at hvis det blev en Søn, skulde han naturligvis studere, og der blev ytret Tvivl om, at der vilde blive Raad dertil. Da tog den djærve Præstekone hed og harmfuld til Orde og erklærede, »kjæk i Tro, men og lidt stolt«, at om saa hendes sidste Trøje skulde springe, skulde han holdes til Bogen. Og hun satte sin Vilje igjennem, skjønt det i Førstningen holdt haardt, ikke af økonomiske Grunde, men fordi det tyktes hende grandt at se, at Pogen ikke duede til Bogen, saa tungnem, som han var, til at lære Bogstaverne. Det gik en Stund »under Graad og Hjærtevé«, men saa paa én Gang gik det som en Leg, og saa

O, det var et Aftensæde,
 som vi glemme ej paa Jord,
 der din Pusling sad med Glæde
 ved det vakre, lille Bord,
 læste om de gamle Dage,
 rent og klart med højen Røst,
 fulgte gennem Kirkens Sage
 Frelseren med Liv og Lyst.

Naar da fra sin Præstecelle
 gamle Fader til os kom,
 lod sig Læsningen fortælle,
 retted den med Kristendom,
 gav Besked om, hvad vi gjemte,
 til han kom, forstandig, blid —
 O, hvad var vi, hvis vi glemte
 slig en hellig Gammenstid!

Han var en stille, drømmende Dreng, og mangan
 en Gang har han ligget i Præstegaardens store Have,
 som han har besunget saa smukt, og stirret op paa,

hvor de Skyer kunde drive
 og saa underlig sig te,
 ret som om de var i Live.
 Naar jeg saadan ensom laa,
 meget jeg afbildet saa'
 paa den Himmel rød og blaa,
 som end dunkelt jeg kan mindes.

Men Bøgerne kappedes snart med Barnedrømmene om
 at optage hans Sjæl; at han tidlig blev fortrolig med
 Biblen, følger af sig selv, og tit har han ligget og grub-
 let over,

hvordan Gud dog kunde gaa
 oppe paa de tynde Skyer,

men han havde derhos allerede som lille Dreng læst
 umaadelig meget andet — han var »Bogorm fra Barns-
 ben«. De brogede Billeder fra Verdenshistorien fyldte
 hans livlige Fantasi og formede hans Lege; Suhms
 Bog om de nordiske Folk vakte først hans Tørst

efter at faa noget at vide om Nordens Oldtid, og Faderen maatte frem med de tykke Folianter, med sin Ramus og Lyskander —

Knap jeg kunde bære dem,
men det var en Hjærtens Glæde,
naar jeg først kom ret til Sæde,
saa' det danske Kongeblood
springe af sin dybe Rod
rundt i Adams Paradis,
saa' det rinde, saa' det bruse
rundt i alle Kongehuse.

Holberg førte ham igjennem Kirkehistorien, men da han brød af ved Luther, blev der en Jammer, og den otte Aars Dreng gav sig først tilfreds, da Faderen gav ham en Bog, hvori der stod »Luther baade først og sidst« —

Aldrig det jeg glemme kan,
hvor jeg Pusling blev henreven,
som jeg næppe før var bleven,
ved den gjæve Mands Bedrift:
inde i vor Dagligstue
paa det brune Bord jeg sad,
stirred i den Bog saa stift,
glemte baade Øl og Mad;
hen til Maden man mig drev,
men min Sjæl hos Luther blev.
Hvad saa end jeg fik at høre,
altid klang det i mit Øre:
„Til Vorms jeg vil, om i den Stad
end paa hver Sten en Djævel sad!“
Det var mig en grumme Mand,
dog, mig tyktes, nok jeg gad
fulgt med ham til slig en Stad.

Den gamle vanføre Barnepige Malene, hvis Gudhengivenhed prægede sig med uudslettelige Træk i hans Sjæl, førte ham ind i Sagnenes og Æventyrenes

Verden og blev senere, da han følte Trang til at ty til Sprogets folkelige Kildespring, i Mindet hans Sprog-mesterinde.

Her modtog han ogsaa de første ubestemte Indtryk af de store Verdensbegivenheder, som han beholdt, og førtes til »pludselig at oprette et lille udenlandsk Departement i sin Hjerne«, som han siger. Det var i Vinteren 1788, og »den Begivenhed, han først mærkede sig, var just ikke af de allerstørste, thi det var kun et lidt højere Brøl end sædvanlig af vor halv-studerede Degn, som om Søndag Eftermiddag plejede at komme over i Præstegaarden og læse Berlings Avis, og som nu i de høje Toner gjorde alle vitterligt, at Russen havde taget Oczakov med Storm og vilde inden Paaske være i Konstantinopel. Det var naturligvis her hverken Degnen eller Russen eller Oczakov, men Paaske og Konstantinopel, der slog mig og vakte hos Landsbypræste-Barnet en levende Forestilling om »en glædelig Fest« og et sejrrikt Indtog i »de vantros Hovedstad«, en Forestilling, som ved at bade sig i Livets Flod, som den findes i Barne-Paradiset, blev paa en Maade udødelig, saa den efter 50 Aars Forløb er lige saa frisk, som om den først var født i Aftes«. Ogsaa hvorledes han modtog sit første Indtryk af den franske Revolution, har han morsomt gjort Rede for: »I den strænge Vinter 88 kom der nemlig en ny Skolemester til vor By, som foraarsagede en hel Revolution, ikke blot i min lille Hjerne, men endnu mere i de gamles, thi hidtil havde selv Degnen hedt »Mosjø«, og Skolemesteren kom slet ikke i Betragtning, med mindre han havde egne Talenter, enten som Tæller,

Opraaber ved Avktioner o. s. v.; men den ny Skolemester var en gammel Attestatus, der i mange Aar havde været fransk Sprogmaster i Hovedstaden, saa han blev »Herre« lige paa Timen, uden at Degnen vovede at mukke, naar han ikke vilde høre, at trods den første Examen, han havde, var han en Idiot og en Sinke. Den aftakkede franske Sprogmaster var nemlig saa komplet en Jakobiner, som han vel kunde fødes i Fyn, og sværmede saaledes for sin egen Frihed, at han fik aldrig Stunder til at tænke paa andres; men det var hans Stolthed, at han havde skjældt baade Grever og Baroner ud og sagt til en Professor, som oven i Kjøbet var Prokansler: »Du kalkede Væg!« Han jublede da naturligvis ved Udbruddet af Revolutionen, men det lagde jeg dog næppe Mærke til, før han kom op at trættes med Degnen om Krigens rimelige Udfald; da først mærkede jeg, hele Verden var i Oprør, saa jeg maatte ogsaa tage Parti og begyndte fra den Tid at læse Berlings-Avisen, indtil videre paa Degnens Side, dels fordi den revolutionære Skolemester syntes mig halvgal, og dels fordi jeg havde læst, at Frankerne i gamle Dage var slemme ved Vestgoterne, som dog langt ude var vor Familie«. Senere slog han sig imidlertid paa den anden Side, til han en Aften hørte Degnen læse højt af Avisen om Rædselsregimentet i Paris; saa blev han atter kongeligsindet, og blev det til sin Død.

Som sine Brødre kom han tidlig, kun ni Aar gammel, bort fra Hjemmet, over paa den jyske Hede til Brødrenes tidligere Lærer, Præsten Laurits Feld i Tyregod i Nærheden af Vejle, og hos ham var han

i sex Aar, kun hjemme i Udby i Ferierne. Her lærte han Latin paa gammeldags Vis efter Aurora og Donat uden regelret Grammatik og Ris. Hans kjæreste Læsning var, hvad han kunde overkomme af historiske Bøger, særlig dyrkede han Arild Hvitfelds Krønike, af hvilken han med dyb Smerte erfor, at man vidste lidet eller intet om Nordens gamle Guder. Selv naar han var hjemme paa Feriebesøg hos Forældrene, slugte han med »Tærskersult og Tærskermave« ikke blot »Danske Magazin«, men endogsaa gamle Skjøder o. dsl. I den jydsk Præstegaard naaede de stærke Brydninger i det kirkelige Liv ind til ham. »Alting gik her endnu i de gamle Spor med søvning, men skikkelig Kirkegang, med Kingos Salmebog og Luthers Katekismus, som jeg blandt andet lærte udenad paa Latin, saa den eneste kirkelige Nyhed var Balles Lærebog, hvoraf Kjærnen og Broderparten, det sjette Kapitel om Pligterne, for det meste tillige med Anmærkningerne blev sprunget over, men jeg læste nu ogsaa lidt i »Jesus og Fornuften« og mere i »Bibelen forsvarer sig selv« og i de andre kjøbenhavnske Flyveskrifter, som gjennem et Læseselskab i Vejle fløj rundt paa Heden, og uden at tage mig det videre nær, syntes mig, det kunde nok være værdt at hjælpe Biskop Balle, der stod saa enlig, lidt med at læse de Spyttegjøge og Spottefugle Texten«. Han læste Holbergs Komedier, Niels Klim og Tusind og én Nat og tumlede for Resten om paa Heden i den minderige Egn »med Bierne og Bønderne«, af hvilke sidste han, som det er let at skjønne af hans Skrifter, har lært overmaade meget i Retning af at bruge Modersmaalet med Liv og Fynd.

I det hele har Aarene i Tyregod dog ikke staaet for ham som synderlig tiltalende. I Digtet »Udby Have« hedder det:

Slig en Have, slig en Gang
 som imellem dine Bøge
 jeg forgjæves vilde søge
 paa den lange, paa den brede,
 vilde Hede.
 Dèr forgjæves og jeg saa'
 efter Sjælens vakre Blommer:
 bare Vinter, ingen Sommer,
 kun det tørre Lyng og Straa.

Og han vedbliver:

I Cornél og i Justin,
 siger man, er slet Latin,
 selv jeg siger om det andet,
 det er baade tørt og vandet,

saa det har aabenbart faldet ham haardt nok, men sin Lærer mindes han ikke des mindre med Kjærlighed:

Elskte Lærer, takket vær
 for de mange svundne Dage!
 som en Søn jeg var dig kjær;
 hvis jeg noget har at klage,
 er det, at mit lette Nemme
 og dit faderlige Sind
 gjorde alt for tit dig blind,
 lod dig alt for ofte glemme,
 at hos Drengen Overmod
 er en ond og bitter Rod.

At den barnlige Umiddelbarhed havde vejet Pladsen for den i det sidst anførte Citat antydede Selvsikkerhed, tilstaar han baade for Troens og Videns Vedkommende i følgende karakteristiske Vers:

At jeg heller vilde grunde
 paa det Ord, saa godt jeg kunde,
 end med barnlig Tro og Fryd
 mærke paa dets Kraft og Lyd,

vidned om, jeg alt var hildet
i min egen Klogskabs Garn,
halv fra Gud og Tro forvildet,
at ej længer jeg var Barn —

og

Tit det barnlige forgaar,
mens man end er Barn i Aar;
da en Stund maa Saga tie,
hun maa tie, hun maa bie,
til vi vorde Børn igjen;
de, som efter nyt kun hige,
maa fra hendes Aasyn vige,
gaa til hendes Terner hen.
Da jeg var i Sindet liden,
sad hun med mig paa sit Skjød,
med en Røst saa blid og sød
sagde hun mig Sagn om Tiden;
stille lytted jeg derpaa,
foldede de Hænder smaa,
praled ej med, hvad jeg hørte.
Siden mærked jeg kun Ord
for mig selv at gjøre stor;
hvad jeg hørte, hvad jeg vidste,
fra det første til det sidste,
jeg med Hovmod og med Bram
sagde hver, som høre vilde;
derfor Saga blev mig gram,
derfor gik det mig saa ilde.
Ordene til Bram og Skjæmt
bleve stedse mig i Minde,
men jeg havde Tonen glemt,
kunde den ej mere finde.
Samme Bøger frem jeg tog,
samme Blade jeg opslog,
samme Stave der jeg saa',
men som blege Lig de laa,
intet rørte, intet vilde
for mit Øje sig afbilde.

1798, femten Aar gammel, blev han konfirmeret
og kom saa til at gaa i Aarhus Skole, hvor han strax
kom i Mesterlektien eller øverste Klasse. De to Aar,

han gik her, var for saa vidt ikke heldige for hans aandelige Udvikling, som han i dem nærmest laa i Dvale. Det var en bevæget Tid, men Grundtvig glemte, som han siger, baade Napoleon og Aviserne over Kjedsommeligheden, Tobakspiben, Kortspillet og Dagdriveriet med Skolebøgerne under Armen, og hvad der var værre endnu, han glemte ogsaa baade Kirkehistorien, Kirkegangen og Børnelærdommen, saa da han Aar 1800 kom til Kjøbenhavn og blev Student, var der ikke Tanke hos ham om en Gang at sætte sin Fod i en Kirke, undtagen da han paa Svogerskabets Vegne var med at følge Bispinde Balles Lig over i Frue-Kirke.

Aarhus Kathedralskole var nu vel næppe værre end de fleste af Landets øvrige lærde Skoler paa den Tid, men den var daarlig nok, og det er ikke svært at forstaa, at en saa ejendommelig Natur som Grundtvigs ikke kunde finde sig til rette i den og faa noget Udbytte af den Undervisning, dør gives. Den gennemgribende Reform, vort lærde Skolevæsen i denne Overgangstid var i Færd med at undergaa, naaede først Aarhus Skole 1806; den stod paa den Tid, Grundtvig gik i den, i mange Maader paa et længst forældet Standpunkt, og en af dens Disciple, der gik i Skolen et Par Aar senere, da Forholdene endnu var væsentlig de samme som i Grundtvigs Skoletid ¹⁾, udtaler udtrykkelig, at det, efter at man var sluppen ud

¹⁾ H. H. Blache: Erindringer fra Aarhus Kathedralskole i de første sex Aar af indeværende Aarhundrede, Historisk Tidsskrift 4de Række 3dje Bind.

af den, var umuligt andet end at komme »til den sørgelige Erkjendelse, at en stor Del af vor Ungdoms Tid havde været spildt eller maadelig anvendt, og at det blev nødvendigt for os ved Anstrængelse saa vidt muligt at erhverve os de Kundskaber og den aandelige Udvikling, som Skolen ikke havde givet os, og som den under de bestaaende Forhold ikke heller havde været i Stand til at give«.

Lærerne i Mesterlektien, altsaa dem, Grundtvig fik med at gjøre, vare Rektoren Magister Thure Krarup og Konrektoren Jens Stougaard. Den først nævnte var — det er stadig Blaches Erindringer, vi anføre — en grundig lærd, samvittighedsfuld og flittig Mand, men han var til Aars — han var født 1739 — og havde ondt ved at holde Styr paa Disciplene. »Det er fast utroligt, hvad de samlede Mesterlektianere i Undervisningstimerne turde tillade sig. En Gang gik det saa vidt med dette Uvæsen, at han med Taarer i Øjnene udbød: »Hvad ondt har jeg gamle Mand da gjort Dem, at De ville behandle mig paa denne skammelige Maade?« Dette gjorde sin Virkning, og der blev Ro for den Dag og maaske for den næste, men heller ikke længer«. Grundtvig omtaler slet ikke Krarup, derimod mindes han med Kjærlighed Stougaard i det ofte citerede Digt »Udby Have« :

Gjæve Stougaard! til mig hen
 tit du saa' med ædel Smerte,
 bød som Fader, bad som Ven;
 men selvraadigt var mit Hjærte,
 lukkede sig flux igjen.
 Dog, hvordan jeg end mig skabte,
 Haabet du dog aldrig tabte;
 dine Ønsker og den Taare,

hvormed du mig unge Daare
 sagde faderlig Farvel —
 de mig rørte, dem jeg glemte,
 og hvor meget jeg end glemte.
 dem har jeg dog aldrig glemt;
 Taaren klar mig staar i Øje,
 Tak, vor Fader i det høje!
 Stougaard! brave Lærer, Tak!

Denne brave Lærer, der var betydelig yngre end den gamle Rektor — han var født 1762 —, faar da ogsaa i de anførte Erindringer fra Skolen det Vidnesbyrd, at han »omgikkes sine Disciple med Venlighed og faderlig Godhed og var altid beredvillig til ved sin Mellemkomst at udjævne fortrædelige Sager, der ellers kunde være blevne farlige nok for de paagjældende. Men han kunde ogsaa blive vred, naar nogen havde gjort dumme Streger, og holdt da skarpe, undertiden vel lange Straffetaler. Han forstod med Alvor og Kraft at vedligeholde Ro og Orden ved Undervisningen, og i de Dage, han læste — Rektoren og Konrektoren underviste hver tre Dage om Ugen i øverste Klasse, havde delt Fagene mellem sig, men underviste begge i Græsk og Latin, hvori hver havde sine Forfattere at gennemgaa —, var det sjældent, at nogen Discipel ved Kaadhed i Ord eller Gjerning vovede at forstyrre Opmærksomheden«.

»Undervisningen omfattede den Gang kun Latin, Græsk, Religion, Historie og Geografi, hvortil endnu i Mesterlektien kom den sfæriske Astronomi. Latinen medtog den meste Tid — de øvrige Fag maatte nøjes med, hvad der blev tilovers, og dette var da ofte lidt nok. Hvilke Forfattere, der i hver Klasse skulde læses, var i Forordningen urokkelig bestemt, og Læreren

maatte da Aar ud og Aar ind gjennemtygge de samme Pensa, hvilket for nogle vel kunde være bekvemt nok, for andre derimod maa have været kjedsommeligt og sløvende. Alle Pensa bleve forud gjennemgaaede eller »tydede« af Lærerne, og intet forlangtes af Disciplene læst paa egen Haand. Øvelsen i at tale Latin, der i gamle Dage havde været anset for saa vigtig, at den Discipel, der i Skolen talte Dansk, derfor blev straffet som for en grov Forbrydelse, og som endnu i Forordningen af 1775 ikke aldeles uden Grund var medtagen — den unge Student skulde jo strax ved Universitetet høre latinske Forelæsninger og saa vel ved Examinatorier som siden ved Examina tale Latin —, var til min Tid aldeles gaaet af Brug«. Græsk nød, som vel i de fleste Skoler paa den Tid, en mere stifmoderlig Behandling. Disciplene henvistes til latinske Oversættelser og andre til Dels maadelige Hjælpemidler. Alt Græsk skulde oversættes paa Latin, og Undervisningen var i det hele overfladisk; om den rette Forstaaelse af Meningen og Sammenhængen var der hos de fleste Lærere ikke Tale. I Historie og Geografi gav Konrektor Stougaard, der havde disse Fag i Mesterlektien, en god Undervisning. Modersmaalet gaves der — til Trods for Forordningens Bud om, »at det danske Sprog i Skolerne skulde excoleres, at der skulde oversættes lige saa vel fra Latin til Dansk som fra Dansk til Latin, samt at Disciplene skulde øves i at skrive Breve, historiske Relationer og Orationer« — aldeles ikke nogen særlig Undervisning i. Den hele Vejledning i dette Fag indskrænkede sig til, at Stougaard for i nogen Maade at raade Bod paa Savnet lod Disciplene i Mester-

lektion af og til skrive et Brev eller en lille Udarbejdelse. Religionsundervisningen var maadelig og for det meste indskrænket til en tankeløs Udenadslæsning, hvilken Disciplene dog, naar de saa' deres Snit, ved at lægge Bogen skjult foran sig forandrede til Indenadslæsning, hvilket med et Kunstord kaldtes »at pjese«.

Religionen fik de for øvrigt saa meget af, og den traadte dem i Møde paa en saadan Maade, at det ikke er at undres over, at de blev lede og kjede af den. Man begyndte Dagen med, efter at alle Disciplene havde samlet sig, om Sommeren Kl. 7, om Vinteren Kl. 8, at afsynge det gamle latinske Salmevers: *Veni sancte spiritus*, hvorpaa en af Mesterlektionerne knælede ned og messede den latinske Bøn: *Deus, qui corda fidelium*. Saa fremsagdes der en latinsk Morgenbøn, som gjen-toges paa Dansk, og derpaa begyndte Undervisningen, fire Timer om Formiddagen og tre om Eftermiddagen. Naar den var til Ende, istemtes atter et latinsk Salmevers (*Da pacem, domine, in diebus nostris*), hvorpaa der ligesom om Morgenen messedes en latinsk Bøn. I og for sig, siger vor Hjemmelsmand, »bar denne Morgenandagt, for saa vidt den bestod i Sang, et Præg af Højtidelighed, men Fejlen var, dels at der hver Dag blev sunget og læst det samme, dels at det hele var for vidtløftigt, og endelig at man dertil brugte det latinske Sprog, hvilket for øvrigt var imod Forordningen og heller ikke fandt Sted ved adskillige andre Skoler. Den Andagtsøvelse, hvormed om Aftenen eller rettere sagt om Eftermiddagen Arbejdet sluttedes, burde for længe siden have været afskaffet. Paa den Tid af Dagen var Ungdommen af mere end én Grund ikke i

en dertil passende Stemning, og den gav ikke sjælden, især naar i de korte Dage af Vinteren Skumringen var indtraadt, Anledning til Udbrud af Kaadhed, der aldeles maatte tilintetgjøre dens Øjemed«.

De religiøse Indtryk, Disciplene modtog i Kirken om Søndagen, og naar de ellers skulde give Møde der, skulde ikke gjøre det bedre. Mesterlektien havde tilige med femte og tredje Lektie »Sangopvartning« i Domkirken, de to andre Lektier i Fruekirke. De to øverste Hørere var Kordegne og forestod Sangen hver i sin Kirke; alle de andre Lærere havde ogsaa at møde, kun Rektor og Konrektor kunde blive borte vexelvis fra Højmesse og Aftensang. Naar Salmesangen og Responsorierne vare forbi, gik Lærere og Disciple i Domkirken ned i den nordre Sidegang lige over for Prædikestolen, og saa snart Lærerne var komne ind deres lukkede Stol, listede Mesterlektianerne, »de store Fluer«, sig ud paa Kirkegaarden, hvor de morede sig, som de kunde bedst, til Trods for, at en af dem var »Skriver i Kirken« og havde det Hverv at optegne de Disciple, der kom for silde, blev helt borte eller opførte sig paa usømmelig Maade, et Hverv, han næppe har røgtet overdreven samvittighedsfuldt, om han end førte en Liste, efter hvilken der Løverdags Eftermiddag idømtes forskjellige Mulκτη efter Forseelsens Størrelse. Dørvogtersken maatte melde, naar Præsten havde sagt Amen, saa kom de forsigtig ind igjen. Fristelsen var i Virkeligheden for stor, til at det var tænkeligt, at en normalt konstrueret Dreng skulde kunne modstaa den. »Hver Søndag at skulle høre to lange Prædikener, paa Festdagene endog tre, hver Fredag én og i

Fasten én hver Onsdag var dog mere, end nogen med Billighed kunde forlange af den Alder. De smaa Fluer sad der paa Bænkene, betragtede Epitafierne og de derpaa malede Præster med store Pibekraver og lange Skjæg og hørte maaske undertiden et Par Ord af Prædiken. Om Vinteren frøs de gudsjammerlig, thi man maatte møde i korte sorte Klæder, ligesom det overhovedet den Gang var sjældent, at Drengene gik med Overfrakke. Naar Gudstjenesten var til Ende, gik Lærere og Disciple over til Skolen, hvor der skulde prøves, hvor vidt man havde været en opmærksom Tilhører, hvilket under saadanne Omstændigheder var en meget betænkelig Sag, og Prøven havde da ogsaa, som man kunde vente, et ynkeligt Udfald. Dog maa jeg tilføje, at der ved denne Lejlighed ikke af nogen Lærer blev anvendt Prygl, hvilket Arbejde man vel ogsaa paa den Dag med rette har betragtet som Hel- ligbrøde. Da imidlertid Lærerne formodentlig vare lige saa kjede som Disciplene af denne Katekisation, blev den ofte undladt og forsvandt til sidst aldeles. Alle disse Bestemmelser vare vist nok i sin Tid givne i den bedste Hensigt, for at »vænne Disciplene til Gudfryg- tighed«, men de naaede rigtig nok ikke deres Øjemed«.

Sangopvartningen, som alle Disciple, der vilde have Del i Stipendier og Korspenge, var forpligtede til at deltage i, hvad enten de kunde synge eller ikke — de, der ikke havde Stemme, figurerede blot „*sub conditione præclusi et perpetui silentii*“ —, var ikke indskrænket til Gudstjenesten, men fandt ogsaa Sted baade ved Be- gravelser, Bryllupper o. s. v. — den tog i det hele godt en Tredjedel af Disciplenes Tid. Værst var Ligbegængel-

serne, der om Vinteren kunde være strænge nok. Man kunde forlange hele Skolen eller den halve eller blot to Klasser, alt efter som man vilde betale til. Fornøjeligere, men i Virkeligheden temmelig misligt for Disciplene var det at være med til Sangopvarthningen ved de den Gang i fornemme og rige Huse almindelige Stuebryllupper, ved hvilke Disciplene, naar Højtideligheden var til Ende, i et Værelse for sig selv blev satte til et dækket Bord med Kager og Vin i Overflod. »Der kunde vel ikke ventes andet, end at der i en Forsamling af unge Mennesker og Drengene, der her vare aldeles overladte til sig selv, kunde blive ofret vel rigelig til Fader Lyæus; men jeg maa dog bevidne, at de store i Almindelighed vaagede over de smaa, og hændtes det en sjælden Gang, at en eller anden havde nydt noget mere, end hans unge Hoved kunde taale, blev han omhyggelig ledsaget hjem. God og gavnlig var denne Skik dog ikke, og Sagen kunde blive endnu mere betænkelig, naar, som jeg erindrer, en Gang var Tilfælde, to Stuebryllupper bleve holdte paa én Aften«.

Den barbariske Skoletugt med Haandtaver og lignende Straffe var i de to sidste Tiaar af forrige Aarhundrede under den stigende Oplysning efterhaanden bleven formildet, ligesom ogsaa den i tidligere Tid almindelige Uskik, at Disciplene maatte opvarte Lærerne og udføre adskillige ofte meget upassende Forretninger for dem, næsten ganske var forsvunden. Derimod var der endnu adskillige Levninger tilbage af det Tyranni, der i gamle Dage af de ældre Disciple udøvedes mod de yngre. »Mesterlektianerne benyttede sig ikke sjælden af de yngre Disciple til at gaa Ærender for sig

eller ved Undervisningens Ophør til at bære deres Bøger hjem, naar de ikke selv gad eller havde Ærende anden Steds. Ogsaa haandhævede de endnu af og til den gamle usurperede Ret til at revse de yngre Disciple, naar disse efter deres Mening havde forsét sig«. Saa vidt som i gamle Dage gik det dog ikke, og der synes i det hele at have hersket et godt kammeratligt Forhold. Fornøjelser som Skolekomedier og Baller var endnu ikke i Brug, de begyndte først saa smaat at komme frem i de første Aar af dette Aarhundrede. Man morede sig med at sejle, løbe paa Skøjter og tumle sig i Riis Skov, der den Gang endnu saa temmelig laa i Naturlilstanden. Legene i Skolegaarden gik ogsaa fortræffelig. Men det maa ikke des mindre for en livlig og begavet Dreng have været et utaaelig kjedsommeligt Skoleliv.

Det er efter de anførte Træk af Forholdene i Aarhus Skole ikke vanskeligt at forstaa, at Grundtvigs Skolegang blev en stadig »Flagren om paa golde Tidselagre«, hvor han jævnlig satte sig »hel stolt og glad paa et døsig Valmublad«. Han søgte dog foruden ved Tobakspiben og Kortspillet paa forskjellig Maade at bringe Afvexling i Ensformigheden. Han boede hos en Skomager, og i Værkstedet læste han højt for Drengene om Aftenen, stræbte ogsaa at fordrive Tiden ved at gjøre Vers og ved at læse i Kejser Karls og Holger Danskes Krøniker samt i Suhms store Bog om Odin, men var dog til Slutning led og kjed af det hele, fandt »intet morsomt længer, lagde Bogen under Stolen og udsov sig gennem Skolen«. Omsider fik hans »slemme Skolegang« Ende. Han kom til Kjøbenhavn og blev

Student i Oktober 1800 med bedste Karakter. »Trods saa kristelig en Opdragelse og Oplysning, som den vel fandtes i Danmark ved Slutningen af det 18de Aarhundrede, traadte jeg dog ind i det 19de som en Hedning og gjorde ingen Hemmelighed deraf for mine jævnaldrende, fandt ikke heller stort andet end det samme Hedenskab hos dem«.

Vi have set, hvorledes det aandelige Liv saaledes, som det fornemmelig rørte sig i Hovedstaden, havde formet sig i det attende Aarhundredes sidste Decennier. Ved det nittende Aarhundredes Begyndelse havde Rationalismen afgjort sejret, og der var dødt paa det religiøse som paa alle andre Omraader. »Den kirkelige Pennefejde var død hen af sig selv, da Trykkeforordningen af 1799 havde standset omtrent al Trykning undtagen af Almanakker paa Tysk og Dansk, Plakater og Forordninger, Berlings-Avisen, Politivennen, og Oversættelser af Lafontaines Romaner og Kotzebues Komedier. Vel slæbte Rahbeks Minerva og Fallesens theologiske Maanedskrift sig endnu igjennem til 1808 og 1809, men ænsedes af ingen, ikke selv af Udgifverne«. Aaret efter, at han var kommen til Universitetet, tog Grundtvig anden Examen, den filosofiske Del om Foraaret med første Karaker, den filologiske om Efteraaret med anden, og saa tog han uden Spor af Lyst, blot for at gjøre sine gamle Forældre til Vilje, fat paa det theologiske Studium, gav sig til at »læse til Attestats«.

Tilstanden i det theologiske Fakultet var alt andet end skikket til at fremkalde Interesse for Studiet, end sige til at vække religiøs Sans. Senior blandt Professorerne var Claus Frees Hornemann, der var født 1751 og blev Professor 1776, hvilken Stilling han be-

klædte i 54 Aar. Hans Theologi var i ét og alt det attende Aarhundredes. Hans mest bekjendte Skrift er »Nogle Grundtræk til en Sammenligning mellem Kristus og Sokrates«, hvis hele Karakter vil være tilstrækkelig klar, naar man læser en Passus som denne: »Vi ville af Jesu Kristi og af Sokrates' Exempel lære at udholde enhver mødende Kamp for Sandhed og Ret, og af deres Fjenders Exempel ville vi lære, at det er for sildigt at lade den dydige Mand og retskafne Lærer først da vederfares Ret, naar vi ikke længere kunne skade ham efter hans Død« — det er Rationalismens sædvanlige Opfattelse af Kristus som Filosof og Dydsmønster. Hornemann var en lang Tid meget populær blandt Studenterne, hvortil hans Tilbøjelighed til paa sine Forelæsninger at sige Vittigheder, der jævnlig slog over i det frivole, væsentlig bidrog. Synderlig bevendt har det næppe været med den Vejledning, han gav de studerende. »Vi mente den Gang, at vi lærte noget Hebraisk hos ham«, siger Mynster ¹⁾, »men jeg har siden maattet erkjende, at det kun var lidet og lidet grundig«. D. G. Moldenhawer, der blev ansat som Professor i Kjøbenhavn 1783, havde med rette Ord for at være den første blandt Universitetslærerne i Henseende til klar Fremstilling og Færdighed i at skrive klassisk Latin, men paa Forelæsningerne meddelte han intet, som man ikke lige saa godt kunde finde i de mest bekjendte Haandbøger og Kommentarer. Han havde i sin Ungdom studeret flittig i nogle Aar, men siden læste han mest Journaler. Fr. Münter,

¹⁾ Meddelelser om mit Løvnet.

som blev Professor 1788, var en overordentlig lærd Mand, der havde gjort omfattende Studier i forskjellige Retninger, og vandt som Archæolog evropæisk Berømmelse, men han var langt mere anlagt til lærd Forfattervirksomhed end til at træde i umiddelbart Forhold til de unge som Universitetslærer. Han har ikke des mindre, efter Mynsters Vidnesbyrd, haft gavnlig Indflydelse paa mange studerende, men paa helt andre Omraader end det, hans Stilling først og fremmest anviste ham. »Jeg havde ingen Drift til at sysselsætte mig med Mønter og andre archæologiske Gjenstande, hvorover han gjerne meddelte sig, og hvori der var meget at lære hos ham. Hans tørre kirkehistoriske Notitser havde intet tiltrækkende, og hans naturlige Theologi var kun lidet beaandet af ægte Religionsfilosofi«. Peter Erasmus Müller, Professor 1801, der har saa store Fortjenester af det nordiske Oldtidsstudium, maa som Theolog regnes mellem dem, der bidrage til at lette Overgangen fra Rationalismen, skjønt han gennemgaaende søger paa Tidens sædvanlige Vis at forlige Fornuften med den hellige Skrift.¹⁾

Den var saaledes ikke stort Udbytte at vinde hos Professorerne, og man kunde læse til Attestats uden at høre Forelæsninger. Grundtvig lærte snart, »hvad der i den Alder var mig nok, at jeg kjedede mig«, og han holdt sig derfor til »de rimeligste Manuduktører« og kom kun paa Forelæsninger en enkelt Gang, da han for Løjer gik hen og hørte »Spotteren Hornemann, som da stod i Spidsen og morede sig, da jeg hørte

¹⁾ L. Koch: Den danske Kirkes Historie i Aarene 1801—1817.

ham, over Brevet til Romerne, baade med hvad Paulus havde tænkt, og hvad han burde have tænkt«. Hans korte og fyndige Karakteristik af de andre Professorer er ogsaa værd at høre: »Der var jo ellers Højtyskeren Moldenhawer, som bestyrede Fabrikket, var berømt i Hovedstaden som latinsk Deklamator, men ellers kaldet »Jesuiten«, fordi han ikke nægtede, men gik uden om Kirketroen; Hjemtyskeren Münter, berømt for sin kirkehistoriske Lærdom, som dog hverken han selv eller andre havde Gavn af, men kun os bekjendt af sit Vilderede, og endelig den meget pæne og høflige Kjøbenhavnner, P. E. Müller, aldeles nybagt Professor uden nogen bestemt Mening og endnu uden al Indflydelse. Hans Kollegier læste jeg derfor ikke, og i dem, jeg læste, fandt jeg naturligvis ingen Kristendom, saa da jeg kom op, fandt Professorerne naturligvis heller ingen hos mig, men de fandt alle Moldenhawers Kollegier og lidt af Münters naturlige Theologi og Dogmehistorie, og dermed var de vel fornøjede, undtagen P. E. Müller, som maatte tie, hvor Moldenhawer talte«.

Den 25de Oktober 1803 endte Grundtvig, der som Barn havde drømt om at staa ved Balles Side som hans Vaabendrager i Kampen imod Tros- og Aandsfornægtterne, »uden Aand og Tro« sin akademiske Løbebane, idet han den Dag bestod sin theologiske Examen med bedste Karakter. Han var som saa mange andre af sine samtidige en ligefrem Hedning og havde aldrig kunnet opdage, at de theologiske Professorer var bedrøvede derover, men syntes tvært imod, at alt, hvad de sagde, bestyrkede ham deri. Men laa han saaledes endnu i

Dvale i Henseende til det religiøse, var der fra andre Sider kommet Indtryk, der havde vakt ham af Skoledøsen. Der var »den stærke Kanonade i Kongedybet, hvormed Helten fra Abukir skød Folkelighedens Aarhundrede ind«, Slaget paa Réden, hvis Gang han fulgte fra Toldbodbroen, medens Oehlenschläger var Vidne til det fra Søkadetakademiets Altan; saa var der hans Fætter Henrik Steffens' ¹⁾ Forelæsninger og endelig den nye Verden, hans Ungdomsven Skovgaard oplod for ham ved at gjøre ham bekendt med den islandske Bogskat fra Middelalderen.

Med Steffens brød, som bekendt, de nye Ideer, det nye Syn paa Tilværelsen, der var vaagnet i Tyskland, ind hos os. Efter ivrigt at have kastet sig over Naturvidenskaberne drog Steffens 1798, fem og tyve Aar gammel, til Tyskland, hvor han blev greben af Begejstring for Naturfilosofien og Romantiken og sluttede sig til Schelling. 1802 kom han til Kjøbenhavn »som en anden Ansgarius« for at forkynde det nye Evangelium. Han blev her i halvandet Aar og øvede baade ved sin personlige Omgang og især ved sine epokegjørende Forelæsninger en afgjørende Indflydelse paa de betydeligste af den unge Slægt, først og fremmest paa Oehlenschläger, der ved hans Hjælp saa at sige fandt sig selv, men mer eller mindre ogsaa paa alle de andre, som senere kom til at staa i første Række i vort Aandslivs Udvikling.

»At sige med faa og klare Ord, hvad det egentlig var, som Steffens bragte, er ingenlunde let, thi det

¹⁾ Deres Mødre var Søstre.

var ikke Læresætninger, som blev sindig prøvede og omhyggelig begrundede; nej, det var Lava fra Inspirationens Krater, det var en Verden af Ild og Aand, der bruste frem i glødende Strømme. — Den Hovedtanke, hvortil Kultur-Bevægelsens ypperste Ledere alt den Gang havde arbejdet sig frem, lader sig udtrykke i faa Ord: Det guddommelige kan ikke være et hindersides og uopnaaeligt; Guddommen maa i al sin Uendelighed være virksom nærværende som Naturen selv.¹⁾ Vi skulle ikke her dvæle ved de nye Tanker, han fremsatte med en glødende Veltalenhed, der mægtig greb alle hans Tilhørere; vi maa i saa Henseende hen-vise til hans »Indledning til filosofiske Forelæsninger« eller til den udførlige Livsskildring, der for nylig er bleven givet af denne mærkelige Mand²⁾. Det maa være nok her at meddele Grundtvigs Indtryk af ham. »Han kom til Moderlandet«, siger han³⁾, »og opslog sin Lærestol paa den halvvaagne Højskole; det var ej slig søvning Tale, han førte, som den, der saa tit ud-gaar fra Kathedre, og nysgjerrige Ungersvende flokkes omkring ham. Faa forstode noget sammenhængende af hans med mange Kunstord udstafferede Tale, og det var godt, men det kunde alle forstaa, at han lod haant om den Oplysning, der hidtil var udbasunet, at han talte med en forbavsende Ærbødighed om Kristus og hans guddommelige Rang, at han haanede den danske Læseverdens Afguder Kotzebue og Lafontaine og henpegede paa Shakespeare og Goethe som

1) Rasmus Nielsen: Adam Oehlenschläger, et Mindeskrift.

2) Henrik Steffens, et Livsbillede af Richard Petersen. 1881.

3) Verdenskrøniken 1812.

anderledes Digtere end den Flok, man nævnede saa; og dette var saare godt. Han kom og svandt som et Luftsyn, det var ogsaa godt, thi han havde vist ellers forvirret, om ej forrykket mange Hjærner; nu derimod vakte han kun Eftertanke, og mangt et Frøkorn, som han udstrøede, er vist under Guds Velsignelse i Stilhed opvoxet til at bære god Frugt«. I »Mands Minde« hedder det: »Han virkede ikke blot paa mig, men langt øjensynligere paa Adam Oehlenschläger, og kjendelig nok paa de fleste Mænd, der siden blev navnkundige for Aand i Danmark; saa er der nogen Aand over os, da fór den aabenbar i os med det vingede Ord fra hans Læber, hvis Mage til at lynslaa Folk med aabne Øren jeg aldrig har kjendt. — Foruden det himmelfaldne i hele hans Anskuelse og den sorte Armod i Latinskolen, laa der vel endnu en Hindring i hans Stil: temmelig tysk i flere Henseender og fuld af allehaande Kunstord, jeg aldrig havde hørt; men Sproget, han førte, Tonen, han talte i, Ilden, han sprudede, det slog mig paa Timen, saa jeg følte, der ogsaa i Aandens Verden er en himmelhøj Forskjel som paa Ild og Vand, saa det begejstrede Ord, om man end slet ikke forstaar eller kan udstaa, hvad det har at føre, dog, saa længe det lyder, hersker som en Konge midt imellem sine Fjender«. Og i »Brage-Snak« siger han efter spøgende at have sammenlignet Oehlenschläger med Brage og Ingemann med Idunna: »Men ser jeg ret, bliver Loke rigtig nok min Fætter Henrik Steffens, som i sin Ungdom her hjemme kaldtes »Holbergs Henrik« og hedder nu, ogsaa pudsigt nok, Gehejme-Regeringsraad i Berlin. Hverken kan jeg fri-

kjende ham for at ligne Loke lidt i det skjælmske Smil, hvormed han altid har haltet imellem Norden og Tyskland ligesom Loke mellem Asgaard og Jætteverden, ikke heller kan jeg nægte, han havde en Finger med i Idunnas Hjemførelse; thi naar jeg husker mig om, da saa' jeg det selv i min Ungdom, hvordan han stod og vendte og drejede paa Frejas Falkeham, som hun skulde hentes i. Det vil da sige paa anden Dansk, jeg hørte selv hans Foredrag om Poesien, som jeg aldrig glemmer, da de brød Isen til alt det poetiske, jeg har oplevet; og da Oehlenschläger dog hørte endnu langt mere paa Steffens end jeg, saa er det mig en afgjort Sag, at var han ikke et Aars Tid i det nye Aarhundredes Gry kommen til at tale halv Dansk og halv Tysk, men hel poetisk her hjemme, da vilde Idunna sikkert endnu siddet i Fangehullet hos Jætten oppe paa Rundetaarn, og var da hverken kommen hjem til Asgaard som en Svale eller bleven berømt som en Nattergal«.

Grundtvig, der stod fuldstændig fremmed over for den 11 Aar ældre Fætter — han huskede kun fra sin Barndom, at han havde vist ham Billeder i den første Perspektivkasse, han saa' —, fik nu ingenlunde strax dette Syn paa den nye Ansgarius, dertil sad han endnu for fast i det gamle. Han »fandt det vel helt utroligt, men dog helt mærkværdigt, hvad han med sit forvovne Frisprog kaldte unægteligt, at alt, hvad vi i Kjøbenhavn læste og skrev og løftede til Skyerne, var tysk og fransk Makulatur, at Frankrig med hele sin Revolution og med sin Visdom og Skjønhed var kun en Efterklang af det romerske Helvede med Nero

i Højsædet, og at, naar man vilde vide, hvad Poesi var, da skulde man bare læse Shakespeare og Goethe, hvem jeg aldrig havde hørt nævne, og vilde man have et Begreb om Filosofi, da skulde man høre Steffens og læse Schelling«. Han »troede ikke et Ord af, hvad han sagde, ja lo kjæk«, men Steffens' Forelæsning over Goethes Digte var den eneste, han nogen Sinde holdt ud at høre til Ende, og »Ideen om Tidernes Sammenhæng og Kristus i deres Midtpunkt var dog kommen i hans Sjæl«. Han blev i Virkeligheden som Oehlenschläger vakt af Steffens, men medens det ejendommelige Aandsliv strax udfoldede sig i hele sin Rigdom hos hin, skulde de Frøkorn, Steffens havde nedlagt i Grundtvigs Sjæl, have Tid til at spire.

Af væsentlig Betydning for Grundtvigs Udvikling blev ogsaa det Venskab, der opstod mellem ham og Bornholmeren Peter Nikolaj Skovgaard, som han lærte at kjende i Studenterkorpset. De var jævnaldrende, men Skovgaard var allerede bleven Student to Aar før han. Denne Grundtvigs første Ungdomsven var egentlig Mathematiker, men i høj Grad bevandret i Verdenshistorien og særlig fortrolig med de nordiske Oldskrifter og Saxo. Det havde, som alt anført, været Grundtvig en stor Sorg, da han som Dreng af Arild Hvitfeld oplystes om, at hans Lyst til at faa noget at vide om Nordens gamle Guder ikke kunde tilfredsstilles. I Aarhus havde han til sin Glæde set af Suhms Bog om Odin, at slet saa galt, som Hvitfeld sagde, var det dog ikke; nu førte Skovgaard ham lige til Kilden, som han begjærlig kastede sig over. Han gav sig strax i Lag med at bearbejde det rige Stof,

han saaledes var kommen i Besiddelse af, og skrev en Række nordiske. Fortællinger, som dog ikke udkom.¹⁾

1805 forlod Grundtvig Hovedstaden og tog en Huslærerplads paa Langeland. Det har utvivlsoomt kostet ham stor Overvindelse at rive sig løs fra de paabegyndte oldnordiske Studier og opgive sine Tanker om Skribentbanen, men der var ikke andet for, han maatte »gaa ud paa Græs«. Sin aandelige Tilstand paa dette Tidspunkt har han skildret saaledes:

Jeg sværmed vel i yngre Dage,
 • skjønt aldrig for Napoleon,
 og fór, som jeg maa end beklage,
 langt mer med Vind end fløj med Aand:
 jeg sværmed for det franske Væsen,
 det vindigste af Alt paa Jord,
 som sig den Frihed tog, ved Næsen
 at tage baade Aand og Ord;
 men koldt og kort var Sværmeriet,
 mens Sjælen laa i Svøb endnu,
 saa Nattesværmen, om fortiet,
 vist aldrig nogen kom i Hu.

1) „Dig, min tidligere Ungdoms eneste Ven, Peder Nikolaj Skovgaard, dig var det, som ledte mig [hen til de vise Oldinge Snorro og Saxo, i hvis Spor jeg da henvandrede mod Eddas mystiske Skov]. O, kjendte flere som jeg din stærke Aand, dit dybe og omfattende Blik i Nordens Fortid, din næsten overmenneskelige Flid og Udholdenhed, da vilde de bede med mig: at Videnskaben dog ej for stedse maa have tabt sin Yndling“, hedder det i Fortalen til Nordens Mythologi (1808) med Hensyn til Vennens ulykkelige Skæbne, som han et andet Sted dvæler ved: „Det var 1804, at en 21 Aars Yngling, tidlig historisk Lærd, midt i et strængt videnskabeligt Arbejde sagde nogle usømmelige Ord om en af vore længst hensovne Konger [Frederik den tredje]; man kaldte Ritualet til Hjælp, som forbyder at tale ilde om de døde i deres Ligprædiken; — han kom til at sidde paa Vand og Brød, hvad han rigtig nok under sit utrættelige Studium var vant til, men ikke som Misdæder, og — han gik tabt for Videnskaberne“.

Jeg sværmed for den tyske Klarhed,
 et Vejrlys skabt af bare Luft,
 som gjaldt en Gang, trods al sin Bårhed,
 for en guddommelig Fornuft;
 men koldt og kort var Sværmeriet
 i Kjærtensvendens Drengenaar,
 saa Rusen, var den kun fortiet,
 blev knapt fortalt i Jætters Gaard.

Et ret betegnende Vidnesbyrd om, i hvor høj Grad hans Maade at se paa Tingene i det hele faldt sammen med Tidens almindelige Tankegang, og som er saa meget vigtigere, som det hidrører umiddelbart fra disse Aar, finder man i en af hans gamle Skolebøger, Badens »Anvisning til hele Statshistorien, de første Begyndere til Tjeneste«, i hvilken han til forskjellige Tider har gjort sine Bemærkninger paa de hvide Blade, den er gennemskudt med. Her har han bl. a. skrevet »Et Par Ord om Savl, David og Salomon«, hvori han behager sig i at ophøje Savl paa Davids Bekostning og tager ham i Forsvar mod Beskyldningen for at være en Tyran. »Ej heller«, hedder det fremdeles, »var det Haardhed hos Savl, men endog blot Medlidenhed med en fangen Konge, der bragte Samuel (eller maaske rettere tjente ham som Paaskud) til at fradømme hans Slægt Kongeværdigheden«. Salomon var et Mønster paa Visdom, og som Bevis derpaa anføres hans Dom imellem de to Kvinder; men, tilføjes der, det laa dog saa naturlig for at tage Sagen saaledes, at ethvert Menneske med sund Sans og uden alt for følsom Karakter vilde let have faldet paa at rede sig ud af Sagen paa denne Maade. Salomon havde gjort bedre i at forbedre sit Folks Kaar end i at bygge Templet o. s. v. I 1812

har Grundtvig neden under dette skrevet: »Jeg lader dette, ventelig fra 1804, som saa meget forkert baade om Gud og Mennesker, staa for at mindes om min Daarlighed og opvækkes til at takke den Gud, der friede mig fra Mørkhedens Magt og oversatte mig ved Jesu Tro i sin elskelige Søns og Lysets Rige. Ogsaa en anden kan dette Syn maaske under Guds Styrelse vorde til Gavn«. ¹⁾ Opvoxet i det attende Aarhundrede, som han var, var han aabenbart, som han siger, til Trods for sin Forkjærlighed for Nordens Oldtid »henreven af Tidens Strøm til den mest aandløse Betragtning af Menneskelivet under alle Himmelegne«.

¹⁾ Nordisk Maanedsskrift for folkelig og kristelig Oplysning, i 1874. — Blandt de Spørgsmaal, der forelagdes ham ved Examensbordet, var ogsaa følgende: „Hvem sagde Kristus sig at være, medens han levede paa Jorden?“, hvortil han svarede: „Et udmærket Sendebud fra Gud“. Dansk Kirketidende 1873, Sp. 782.

· II.

GRUNDTVIG PAA LANGELAND.

1805—1808.

Det var Hovedgaarden Egeløkke paa Vestkysten af Langeland, en tre Fjerdingsvej fra Tranekjær, der nu i tre Aar blev Grundtvigs Opholdssted. Den tilhørte Kammerherreinde Leth, men beboedes af hendes Søn, Kaptajn Karl Frederik Steensen-Leth, som først 1813 blev Ejer af den. Han var, da Grundtvig kom der i Huset, omtrent 30 Aar gammel, en ivrig Sportsmand, medens hans smukke og elskværdige Hustru Constance (født Fabritius de Tengnagel) gav sig meget af med æsthetisk Læsning og endogsaa nu og da skrev Vers¹⁾. De havde en Søn paa en syv, otte Aar, som

¹⁾ Grundtvig siger i »Kirke-Spejl«, at man paa Egeløkke »efter greveligt Exempel helst talte Tysk, som jeg ikke havde lært i Skolen, men maatte nu lære mig selv, skjønt man aldrig fik mig til at tage det i Munden«. Dette maa vist nok bero paa en Fejlhuskning, thi i et Brev fra en samtidig hedder det udtrykkelig herom: »Det har kun været, naar Herskaberne paa Slottet [Ahlefeldt-Laurvigs paa Tranekjær] var der, thi disse vare alle tyske. Og naar de mange tyske Herrer, som den Gang opholdt sig paa Slottet, af og til om Formiddagen kom ridende til Egeløkke, da blev der talt Tysk, som er begribeligt, men til daglig Brug blev der aldrig nogen Sinde udtalt et tysk Ord«. Th. Graae: Grundtvig paa Langeland.

Grundtvig skulde undervise, hvilket han gjorde med Nidkjerhed og Strængthed, skjønt det næppe har interesseret ham stort, saa meget mere, som han snart fik nok at tænke paa for sin egen Person. Drengens Undervisning tog selvfølgelig kun en Del af hans Tid i Beslag, Resten tilbragte han for det meste med Læsning og Grublen. Selskabslivet, som der for øvrigt ikke var meget af paa selve Egeløkke, tog han kun liden Del i. »Arvet Alvor, Fattigdom, Stolthed og Ærgjerrighed holdt mig langt borte fra Verdens Lystighed«. Uden for Familien paa Egeløkke synes han kun at have sluttet sig nærmere til Præstefolkene i det tilstødende Bøstrup, Præsten Christen Graae og hans livlige og kloge Hustru. Hvor alvorlig han end var, kunde han godt gaa ind paa og deltage i Skjæmt og Løjer, og der foreligger flere Vidnesbyrd — Rimbreve o. dsl. — om den Munterhed, der jævnlig gav Forholdet imellem den unge Huslærer, Fruen paa Egeløkke og Præstekonen en saare fornøjelig Karakter.

Den alvorlige Stemning fik imidlertid efterhaanden mere og mere Magten over Grundtvig, og det havde flere Grunde, som vel alle i sidste Instans havde deres Udspring i én — en ulykkelig Forelskelse, som blev af afgjørende Betydning for hans Udvikling, for saa vidt som den gav Stødet til, at »Aanden oplukked sit Øje«. Det var i Efteraaret 1805, han blev »ramt paa det ømme Sted, hvorved alt kommer op, som ligger i os ... og nu blev jeg da for mine egne og Verdens Øjne nyfødt i Aanden«. Hans Hjertes dybere Længsler vaagnede pludselig »som ved et Tordenskrald«. Han »nærmedes til Kristendommen ved udvortes Stød, som

dreve mig til at beskue mit Inderste og betænke mine Visheder«. I mange af hans Digte fra de nærmest følgende Aar kommer hans Kjærligheds-Sorg smukt og gribende til Orde. I »Til min Ven Povel Dons« (1809) hedder det:

Men da jeg steg imod Manddommens Høj,
 ukjendte Ønsker i Hjærtet oplued:
 trindt mig jeg lytted, thi jeg vilde høre
 Lyden, som nu var mig mere end Lyd,
 som, naar den toner i Væsenets Øre,
 byder indstrømme den saligste Fryd.

Aldrig jeg hørte den, Himlen mig nægted
 Kjærligheds søde fuldtonende Du.

— — — — —
 Hvo som har elsket, alene kun véd:
 døves, ej dæmpes, kan Kjærligheds Smerte,
 lindres, ej læges, kan saarede Hjærte.

Og i »Strandbakken ved Egeløkke« (1811), et af de Digte, om hvilke han siger, at de »henhøre til mit Livs sande Historie og knytte sig hist og her til mine udvortes Forholde; men jeg tror dog nogenlunde at have undgaaet den Klippe at lade det udvortes spille nogen egen Rolle, og mit Indvortes er det jo netop, de Læsere, for hvilke jeg skriver, ønske at kjende«, skildrer han udmærket smukt sin Stemning og de Omgivelser, i hvilke den vaagnede:

Herlig mangfoldige Syn
 ud over spejlklare Flade!
 Turø og Taasing og Fyn
 skuer jeg her fra mit Stade;
 bag mig den venlige Gaard
 med sine Mure saa hvide,
 kranset af Skovene, staar
 lun under Bakkernes Side,
 lys mod det bølgende Hav.

Mellem de Lande saa skønne
 flyder det rolige Vand,
 dejlig sig Øerne grønne
 løfte i blaalige Strand.
 Træerne stande saa stille,
 Fuglene tie saa kvær;
 dog monne Smaabølger trille,
 afbilde Tidernes Færd.

O, her er dejligt at være!
 Det jeg saa mangen en Stund
 fandt hos de Bølger saa kjære,
 her, som og hisset i Lund,
 rundt i de Enge og Skove,
 rundt om paa Høj og i Dal,
 her over trillende Vove,
 hist udi Højeloftssal.

Stille og rørlige Blommer
 voxer saa trindt og saa tæt,
 voxer i Vinter og Sommer
 rundt paa den liflige Plet.
 Ak! men de vise jo sige:
 giftig er Blommernes Duft,
 Døden sig monne indsnige,
 svøbt i den krydrede Luft.
 Ak! ej de vise alene
 dette mon sige og mene;
 jeg er en Daare og maa
 dog med de vise tilstaa:
 giftig er Blommernes Duft,
 Død er i krydrede Luft.

Alt udi tredie Sommer
 vandrer jeg sorgfuld paa Ø,
 mellem de liflige Blommer
 lærte mit Hjærte at dø.
 Sært, at endnu mig for Øje
 Solen nedglider i Hav,
 at den ej hist fra det høje
 straalende ser paa min Grav!

Dog, du, som bygger der oppe
 højt over Stjernernes Toppel
 dig være Ære og Pris!
 Tak, for du saared mit Hjærte!
 Tak for du sendte mig Smerte!
 Tak! thi du gjorde mig vis.

Den Kvinde, der var Gjenstand for hans ugen-
gjældte Kjærlighed, var utvivlsomt Fruen paa Egeløkke,
Fru Constance Leth. Det lykkedes Digteren, hvor
stærkt han end var greben, at faa sin Kjærlighed for-
vandlet til et varmt og inderligt Venskab. 1811, det
Aar, da han i September blev forlovet, skrev han et
Digt til hende paa hendes Fødselsdag d. 11. April,
hvori det hedder:

Det er den syvende, maaske den sidste Gang,
da paa din Fødselsdag du lytter til min Sang;
ak, naar mit Øje vender sig tilbage
til Aarenes saa snart henrundne Dage,
da sukker jeg saa dybt og mangen Gang;
ja kun et Suk er denne Højtidsang.

Jeg stander for dig paa Skærtorsdags Morgen,
saa stod jeg og den første Fødselsdag,
da, samlet med dig under Vennetag,
jeg hilsed dig i Sangens kolde Toner;
men først i Dag jeg stander som din Ven.

Dig styrke Gud! du ømme, fagre Kvinde!
Og vær til Døden mig en tro Veninde,
som du i mig har nu en trofast Ven.

Da Hjærtet rørtes, »oplukket Aanden sit Øje«,
og den saa' sig om til flere Sider. Der var først den
gamle nordiske Literatur. Han havde belavet sig paa
at fortsætte det begyndte Studium og var draget, som
det syntes ham, i Landflygtighed, til Langeland, »led-
saget af Sandvigs Edda, Vedels Saxo, Clausens Snorro,
nogle Sagaer, Olavsens Bog om Nordens Skjaldskab,
Hvitfelds Krønike, de første Bind af Suhms danske
Historie, med hvad andet dansk historisk, jeg havde
sammenplukket, og med den Smule Islandsk, jeg uden

Vejledning havde stavet mig til«. Han kom imidlertid, da han følte sig ulykkelig, og kastet tilbage paa sig selv søgte at døve sin Smerte, dybere ind i disse Studier, end han vist fra først af havde tænkt sig, og de Hjælpemidler, han havde medbragt, viste sig snart utilstrækkelige. Saa skrev han til Universitetsbibliothekaren Professor Rasmus Nyerup, som den Gang endnu var ham personlig ubekjendt, og bad ham sende ham Edda og Sagaer til Laans fra Universitetsbibliotheket. »Nordens Oldtid«, hedder det i det første af de Breve, han sendte ham (i Foraaret 1807), »blev mig i den tidlige Barndom hellig og kjær, og jeg erindrer fra hine Dage ej nogen mere levende Smerte end den, jeg følte ved at læse hos Hvitfeld, at vi intet vidste om de gamle Guder. Omslyngtet af Trangens og et Brødstudiums Baand, var det faa og flygtige Vikingetog, jeg kunde gjøre til fjærne Tider. Endelig henstødte Skæbnen mig paa en Plads, hvor dog nogen Tid levnes mig til uden Brøde mellem Fædres Høje at anskue Fædres Daad og paa Asers Altre begrunde Asers Højhed. Hvad Stilling og ringe Evne tillod, samlede jeg til Kjendskab af Hedenold; men langt fra at tilfredsstille mig opluede det kun stærkere min Længsel efter at trænge dybere ind i hin gaadefulde, men herlige Verden. Længe stræbte jeg at neddæmpe denne Længsel, der kun forbitrede min Nydelse; men hvem begyndte vel at tænke over Aser uden at føle uimodstaaelig Trang til at tænke sig dem hele, som de svævede for Oldtids Skjalde?« Hans Studier fremkaldte et Par Arbejder, som senere nærmere skal omtales. Et af dem, Afhandlingen »Om Asalæren«, der blev trykt i »Mi-

nerva«, Maj 1807, tilegnede han »Nordens Nyerup, hin sagakyndige, som et svagt Tegn paa sin fulde Højagtelse«. I Brevet, hvormed han sendte Nyerup disse »Bemærkninger i Eddas Forgaard«, for at han kunde afgjøre, om de fortjente at offentliggjøres, betegner han dem som »det troeste Aftryk af sin nuværende Sindsstemning, en glad og livfuld Anelse af gamle Nordens Højhed, parret med tilbagetrængt Smerte«. I Indledningen siger han, betegnende for hans Stemning, med Henblik paa sit første Arbejde, der var en Protest imod en efter hans Mening utilbørlig poetisk (eller rettere upoetisk) Behandling af de Æmner, Edda frembød: »Det lider nu hen mod et Aar, siden jeg vovede at tale den vanhelligede Eddas Sag. Jeg tilkjendegav da min Beslutning at være rolig Tilskuere af, hvad andre maatte virke til en renere Erkjendelse af gamle Nord; men aldrig kunde denne Ytring være mit Væsens Søn; thi hvorledes kunde jeg aflade at bevæge mig i en Verden, hvis Herlighed ene hjælper mig at bære Livets Byrde? Den var da kun det smertebaarne Udtryk af min Tro paa Umuligheden af et dybere Oldstudium i min Stilling og et uvilkaarligt Udbrud af min Datids mørke Stemning. Jeg sagde da med Frej:

Alfers Bestraaler
lyser alle Dage,
men fryder ej mig,

og kun den underlige Parodi over Gudens de dybe, vaandefulde Toner og Asens betydningsfulde Liv var det, som kunde bringe mig til en øjeblikkelig Beskuelse af Dagslyset til Kamp for min Helligdom. Jeg har siden gjort et Forsøg paa at blive nærmere kjendt med

Skatten, hvis høje Værd jeg kun anede som den rugende Drage, og gamle Nords entusiastiske Ven, Nørdboen Nyerup, mødte mig med den ædleste Velvilje og Opmuntring. Det sorte i mit Indre har udviklet sig i et noget lysere Farvespil, og Natten, der aldrig kunde vorde Solens Ven, lod sig opklare af de blinkende Stjærner«.

Det var imidlertid ikke blot i Studiet af den nordiske Oldtid, at Grundtvig søgte Lægedom for sit syge Hjærte og Tilfredsstillelse af den poetiske Trang, der rørte sig i ham, ogsaa andre hidtil ukjendte Omraader af Poesiens Rige aabnede sig for ham. Kort efter sin Ankomst til Egeløkke fik han stiftet et Læseselskab, og ved Hjælp af dette fik han Lejlighed til at lære de tyske Digtere og Filosofer, som Steffens havde lovprist saa stærkt, at kjende; han læste Shakespeare og Ossian, og der er ingen Tvivl om, at han modtog rige og stærke Indtryk fra alle disse Kilder, der maatte virke saa meget mægtigere paa ham, som han, hvor kjækt han end havde lét ad alt, hvad Steffens sagde, dog ingenlunde følte sig tilfredsstillet af, hvad han kjendte af den samtidige og nærmest foregaaende danske Litteraturs Frembringelser i »den højere Poesi«. Det afgjørende Stød kom imidlertid fra Oehlenschläger. Det var en Dag i Sommeren 1806, at dennes »Poetiske Skrifter« (1805) tilfældigvis faldt ham i Hænderne. Han var ene, og i den mest uforstyrrede Ensomhed og Ro fordybede han sig i denne Bog, som var fuldstændig ny for ham. Sorgen havde beredt hans Hjærte til at tage imod den Rigdom, der her traadte ham i Møde, især i Vaulundur og Aladdin. Den Virkning, disse Digte,

særlig Vaulundur, gjorde paa ham, var overvældende, der kom et aandeligt Gjennembrud til alle Sider — de nordiske Myther fik en dybere Betydning for ham, og ogsaa hans Syn paa det kristelige fik en anden Karakter, hans Øje »begyndte at oplade sig for Kristendommens Herlighed«.

Han havde, som vi have set, forladt Kjøbenhavn omtrent som en Hedning. Paa Langeland fandt han »naturligvis heller ingen Kristendom, men hartad tomme Kirker med sovende Præster og med Kingos Salmebog, fordi den gamle Biskop ikke kunde udstaa den evangeliske, og han var først nylig død. Her var da god Lejlighed til at prædike frit om Dyd og Oplysning, og da jeg gjerne lod mig høre og gjerne blev hørt, prædikede jeg rask mod Kingos Salmebog, mod alskens Overtro og andre Laster«. Det var en Tid, da han »som Tidens Gjenlyd besmittede Herrens Hus med unyttig og bespottelig Tale om Pligt og Saligheds Fortjeneste, om den dydige Mand, den redelige Sandhedens Lærer Jesus, som dog ikke tog i Betænkning at udgive sig for andet, end han var, og at bekræfte Usandheden ved tilsyneladende Underværker«:

Tykt udi Slør var indhyllet
for mig din hellige Bog,
og af Sirener fortryllet,
drømte jeg Daare mig klog.
Dumt og forblindet mit Øje
saa' ikke Glimt fra det høje
lyse i Skjaldenes Kvad.
Vittighed, Klogskab og Kulde
tyktes mig Venner saa hulde,
med dem jeg vandred saa glad.
Klogskaben kaldte jeg Dyder,

Kulden jeg nævnede Ro,
 spotted med Savn som med Lyder,
 Sorg jeg som Svaghed belo.
 Tungen jeg voved at røre
 kjæk i dit hellige Hus,
 kildred det kløende Øre,
 saaede Avner i Grus.¹⁾

Saa kom det gennemgribende Omslag, som ogsaa strakte sig til det religiøse:

Naadig lod Gud sig forbarme
 over mig usle og arme:
 han mig det lærte med Smerte,
 at jeg dog havde et Hjærte,
 at jeg til Klogskab og Vid
 satte som Daare min Lid.
 Aanden oplukked sit Øje,
 saa' sig paa Afgrundens Kant,
 stirred saa fast og saa nøje
 rundt om en Frelse og fandt —
 fandt, hvor det faldt,
 Gud overalt:
 fandt ham i Digterens Sang,
 fandt ham i Vismandens Ord,
 fandt ham i Myther fra Nord,
 fandt ham i Tidernes Gang;
 synligst og vissest den dog
 fandt ham i Bøgernes Bog.

Den golde Rationalisme, »Forstandens Hovmod«,
 veg Pladsen for en sandere kristelig Betragtning, og

¹⁾ En Prædiken holdt i Bøstrup Kirke i Avgust 1805 (trykt i Dansk Kirketidende 1873 Sp. 585 q. ff.) giver et godt Indblik i hans Syn paa Livet og særlig i hans Stilling til Kristendommen paa den Tid. Den handler om Usædelighed og viser, at han allerede da kunde tale om andet end „Blomster og Fuglesang“; det er et djærvt og dygtigt, af dyb sædelig Alvor gennemtrængt Foredrag, men det er, til Trods for sin større Dybde i Opfattelsen af det sædelige, helt igjennem holdt i Oplysningstidens sædvanlige Stil.

havde han før prædikedet »saa dejlig om Blomster og Fuglesang«, saa blev hans Prædiken nu stræng og alvorlig. »Naar han prædikede f. Ex. over de to Spørgsmaal: Har vi Retfærdighed? Har vi Tro? og Svaret blev: Ingen af Delene, da fandt man paa Langeland, det var den gamle Orthodoxy, men dog med et nyt Snit, saa det lod sig høre, og man sov ikke«¹⁾. At han virkelig var rykket Kristendommen betydelig nærmere under sit Ophold paa Langeland, ses klart af hans Afhandling »Om Religion og Liturgi«, hvormer mere nedenfor.

Under Opholdet paa Langeland begyndte Grundtvig sin Forfattervirksomhed, eller rettere traadte først frem for Offentligheden som Forfatter²⁾. Hans literære Produktion indskrænkede sig foreløbig til mindre Afhandlinger i Tidsskrifter, og ingen af dem vakte synderlig Opmærksomhed, men for os have de betydelig Interesse, fordi de paa mange Maader afspejle de Brydninger, der paa denne Tid foregik i hans Sjæl, og vise os, hvorledes hans ejendommelige Livssyn

1) En Prædiken fra 1806, som behandler de nævnte Spørgsmaal, viser rigtig nok, at den gamle Orthodoxy maa være gaaet rent ad Glemme paa Langeland, siden man syntes at kunne finde den der. Orthodoxy er der ikke mere af i den Prædiken fra 1806 end i den fra 1805. Dansk Kirket, 1873.

2) Strængt taget falder hans første Optræden som Skribent allerede et Par Aar tidligere, idet han i Politivennen Nr. 299 (14de Januar 1804) under Overskriften »Et Særsyn i det nittende Aarhundrede« offentliggjorde et lille Stykke om »et vist Sogn paa Falster« — Torkildstrup, hvor hans Broder Otto var Præst —, der i de sidste ti Aar ingen Skoleholder havde haft. Men dette kan dog kun i Ordets allerbøgstaveligste Forstand betragtes som hans literære Debut.

begyndte at forme sig, og det er derfor nødvendigt, at vi dvæle ved dem. Det var Rahbeks Minerva og Fallesens theologiske Maanedsskrift, dér offentliggjorde disse hans første Arbejder, i hvilke vi have let ved at se en ny Tid kæmpe sig frem gjennem Gjæring og Uklarhed, og som stikke forunderlig af imod disse Tidsskrifters øvrige Indhold. Baade Minerva og det theologiske Maanedsskrift sang da ogsaa paa det sidste Vers — begge gik ind 1808.

Den første af Grundtvigs Afhandlinger, »Lidet om Sangene i Edda« (Minerva Septbr. 1806), er fremkaldt af et Digt, »Skirners Rejse eller Kjærlighed, Gudernes Straf, en Fortælling efter den ældre Edda«, som den senere som theologisk Professor og overordentlig frugtbar theologisk, historisk og æsthetisk-kritisk Forfatter bekendte Jens Møller ¹⁾ nogle Maaneder i Forvejen havde offentliggjort, ligeledes i Minerva. Grundtvig nedlægger en skarp Indsigelse imod den aandløse Maade, hvorpaa det efter hans Opfattelse dybt poetiske Æmne er behandlet i det nævnte Digt, der er holdt i ganske den samme Stil, som var den almindelige i de fleste nordiske Fortællinger og Digte, der fremkom i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede — man tænke f. Ex. paa et af de mest beundrede og i sin

1) Det var ham, der, ligesom Oehlenschläger, fik Accessit for det »vel gjenomtænkte Forsvar for den nordiske Mythologi«, hvormed han besvarede Universitetets i Aaret 1800 udsatte æsthetiske Prisopgave: »Var det gavnligt for Nordens skønne Literatur, om den gamle nordiske Mythologi blev indført og af vore Digttere almindelig antaget i Steden for den græske?«, medens Medaillen tilkjendtes Stoud Platou, der med overvejende Forkjærlighed havde fremhævet den græske Mythologis Fortrin.

Art bedste Digte, Peder Harbo Frimanns Omdigtning af Visen om Axel og Valborg. Han faar derved Lejlighed til at fremsætte sine Anskuelse om Asalæren og Eddadigtningen i det hele, og der er til Trods for megen Uklarhed i Virkeligheden paa mange Punkter saa megen Genialitet i dette første Forsøg, at det er let at forstaa, at en virkelig Kjender som Nyerup maatte føle sig i høj Grad slaaet deraf. »Ingen tvivler vel længere paa«, saaledes begynder Afhandlingen, »at jo de ærværdige Sagn, Saga med Griffel og Skjold optegnede i sit Tempel paa den af Nordens Skjald¹⁾ værdig besungne Ø, tyde i Samklang med Eddas høje Kvad hen paa en episk Old, der, lig Grækenlands, ligger bag vor Historie. En lige saa skjøn som priselig Id er det for Bragas yngre Sømner at fremtrylle for vort Øje Billedet af det betydningsfulde Liv, der, skjult under Mythernes dunkle Slør, end mere tilhylles af det forældede Sprogs dækkende Klædebon«. Spørgsmaalet om, hvilken Nydelse der bør agtes som den højeste, »at indtrylles i en højere Tilværelse, Digterens Fantasi selv skabte« eller i en, som »det historiske Anstrøg ligesom paatrykker Virkelighedens Præg«, lader han staa hen, derimod opstaar der et andet »med trængende Fordring paa Svar, det nemlig, hvorledes bør Eddas Sange benyttes af Nutidens Digtere?« Han gennemgaar de forskjellige Methoder, J. Møller har angivet. Der er nu først den tro Oversættelse. »Ingen kan med mere Længsel end jeg hige efter

¹⁾ Naturligvis Oehlenschläger. Som Motto over Afhandlingen staaar der nogle Linier af dennes Digt »Island«.

Opfyldelsen af vor Oehlenschlägers Løfte om en Oversættelse af Islands Sagaer ¹⁾, men herved maa jeg anmærke, dels at hint Løfte, saa vidt jeg erindrer, ej strakte sig til Edda, og dels at han tillige lovede med varsom Håand at afviske det gennem Aarhundreder paafaldne Støv, der vanhødede deres Aasyn. Under denne Betingelse, men ogsaa kun under den maatte man af en Mand som Aladdins Forfatter ønske Sagaerne givne paa vort Maal, men næppe nogen af Sangene i Edda«. — Saa er der den Methode, der laaner enkelte Træk og bringer disse ind i et nyt Maleri, hvorunder J. Møller inddrager den komiske Behandling. Grundtvig hævder, at »Alderdommens (∴ Oldtidens) komiske Behandling ingenlunde bestaar i at fratage Mytherne deres Betydning, men i at give dem en anden, der, uden selv at være et Noget, bestyrtser ved sin tilsyneladende Dybde«. I Modsætning til Møllers Betegnelse af Baggesens »Odins Rejse til Dovre« som »en af vor Literaturs ypperste komiske Fortællinger«, hedder det hos Grundtvig: »Den paa Overfladen spillende Vittighed, Jovialitetens let spøgende Fader, der korresponderer med det behagelige, fortjener ikke Navn af komisk Digtning. Jeg tror ikke, at Baggesen i nys nævnte Fortælling har truffet den Synspunkt, hvorfra Mythen om Poesiens Oprindelse komisk burde ses, skjønt jeg derfor ingenlunde nægter den meget spillende Vid og enkelte sande komiske Træk. Det var at ønske, at Oehlenschläger med sit dybe

¹⁾ Oehlenschläger havde i 1804 udstedt Subskriptionsindbydelse paa »Samlinger af den nordiske Middelalders skjønneliteratur«.

Kjendskab til Oldtiden og den komiske Styrke, der undertiden, som det synes, mod hans Vilje, trænger sig frem, vilde skjænke os noget i dette Fag«. — Endelig er der den tredje Maade at behandle Sangene i Edda paa, den at udfylde den gamle Skyggeridsning til et hélt. »Ustridig er en saadan Udfyldning, der tilsætter af samme Malm, hvad Tidens Haand udslettede, og lader den dybe Sans, der skjuler sig bag Dybet, træde tydeligere frem, den Bearbejdelse, der aabner os det herligste Blik i Oldtiden. Stolte kunne vi være af, at vor Literatur ej længere mangler et Mønster af dette Slags. Vi eje det i Vaulundurs Saga . . . Hvert Arbejde, der fremtræder som Udfyldning af Eddas Sange, bør i sin indre Organisation ligne denne skønne Blomst, hvis Rod staar fast i Eddas hellige Jord, og hvis Krone, skjønt paasat af den yngre Digter, synes udsprungen af dens egne Safter. Saaledes maa Hr. M. ej have tænkt, thi da havde han ej givet os dette Forsøg, der dog ogsaa skal være en Udfyldning, men, som han selv anmærker, mere beregnet efter Nutidens Smag. Saare studsede jeg ved at læse dette, thi vel véd jeg, at den forstandige Periode ogsaa har vist sig konsekvent nok til at berøre Oldtidens Helligdomme med lige saa uskaansom og afklædende Haand, som ethvert andet Menneskets Højeste; men jeg troede, det dog en Gang var Tid at aflægge den underlige Grille at ville assimilere Oldtid til Nutid, det er: gjøre hin lige saa betydningsløs som denne, i Steden for, at man burde stræbe at eludere Tilværelsen ved Fremstilling af den højere svundne«. — Han underkaster nu Digtet i det enkelte en indtræn-

gende Kritik ud fra det angivne Synspunkt for at godtgjøre, hvor vidt hans Udtalelser er »en løselig henkastet Dadel eller Resultatet af den strængeste Prøvelse, hvilken jeg troede nødvendig, ej saa meget for Arbejdets egen Skyld, som for den Skade, det, leveret af en Mand, hvis Kundskaber fortjene Agtelse, og indrykket i et saa meget læst og med rette yndet Tidsskrift, kunde volde ved at udlokke flere paa denne lige saa jævne som vildfarende Vej«. Til Slutning udvikler han det Synspunkt, hvorfra han ser (Eddadigtet) »Skirners Røjse«, »dette herlige Digt, der, fra jeg første Gang saa' det, svævede for mit Øje med høj Betydning«, og i hvilket han finder »Æmne til et af de skønneste Dramer, Oldtiden kan avle« ¹⁾, og derpaa ender han med følgende Ord, der give en Antydning af, hvor stærkt han var optagen af den gamle nordiske Gudelæres Gaader: »Beslægtet hermed er en Anvendelse, jeg længe troede, med Held kunde gjøres af hele vor Gudelære; men da selv en tydelig Fremstilling af det styrende Princip fordrede et langt dybere Studium, end Omstændighederne — des værre! — tillade mig, vil jeg oppebie Fremtrædelsen af Edda, Oehlenschlägers Digt, thi maaske blev det denne Bragas udkaarne forbeholdt at udføre den store Idé, jeg kun halv dunkelt aner«.

Det næste Resultat af hans Grublen over Edda er Afhandlingen »Om Asalæren« (Minerva, Maj 1807).

¹⁾ I det store Digt »Frejs Kjærlighed«, der først fremkom i »Nordens Mythologi«, 1808 (optrykt i Grs. poetiske Skrifter I), har han behandlet det med uforligneligt Mesterskab.

Her staar han »rede at gjøre en Vandring til Hedenold for, om jeg kunde finde de dødvækkende Runer, at fremmane deres (o: Asernes) Skygger og føre dem tilbage til Livet. Lang er Vejen, Aar ville henrinde, og ikkun Guderne vide, om jeg kan skyde mig frem gennem Mørket, eller jeg maa tabe mig i det. Mit Legeme er Jættens ufarvede Gave, og maaske vil det snart sande, at Muld er Mandens Frænde, naar Odin, som gav Aanden, vinker den til højere Kamp. — Jeg læste med Gruen, at Eddas Udgivere maatte undskylde deres store Daad, og jeg tør vel ikke haabe, at den voxende Forstand, der saa godt véd at maale Nyttens af alle Ting, har skaffet Oldtiden flere Venner siden hine Dage. Dog, Oehlenschlägers gamle Harpe klang, og nogle gribes dog vel af de dybe Toner. — I Mænd, som bygge paa Norges Fjælde og Danmarks Sletter! I ere da vel ikke end saa vanslægtede fra eders Fædre, at I ville nægte den af eders Landsmænd al Deltagelse, der i Alderens Foraar frembærer sit Liv som et Offer til Norden. Jeg ønskede, at I vilde anse mig som staaende paa Gravbredden, mærket med Spydsodden, og ikke vredes over mit Farvel, thi Nutiden fratog mit Liv sin Betydning, og det er uvist, om Oldtid gjengiver det tabte. Jeg saa' en Gang et Billede af det evige. Kunde og turde jeg male det, som det stod for mig, da vilde I tilbede knælende. Kunde og turde jeg udtale Smerten, da det ej mere var for mig, da skulde eders Ledemod dirre og eders Aasyn blegne. Dette Billede svæver evindeligt for mit Øje, som den olympiske Jupiters for de gamle Græker. Jeg kan ikke nægte at have set

det; men dets harmoniske Højhed maa jeg gjenfinde i gamle Nord, eller jeg har levet. — Følger mig da, Landsmænd! ej paa min ensomme Vandring, men op paa det Punkt, hvor jeg nu staar! Jeg vil stræbe at vise eder et Glimt af den herlige Old, hvor hen jeg stunder, og lære eder, hvorefter jeg leder. Kommer jeg nogen Sinde levende tilbage, da vil jeg bede eder skue, hvad jeg fandt; men kommer jeg ikke, ville I da og være villige nok til at unde mig Trøsten: *in magnis, voluisse, sat est?*« — Efter den i al sin mystiske Dunkelhed mægtig gribende Indledning, hvoraf et andet Brudstykke alt er anført S. 64, gaar han over til i det enkelte at give en Fremstilling af Gangen i Fædrenes Gudelære, der for ham langt fra at være »en regelløs Fantasis barnagtige Spil, som de uindviede forvovne paastaa«, har en »højere Betydning, som Nordens bedre og kyndige stedse anede, selv naar de ej vovede at vedkjende sig Anelsen. — Gjærne rækker Nordboen Prisen til Grækeren, naar denne spørger om Figurernes Bestemthed og det udvortes Smykke, men er Talen om indvortes Kraft og højeste Betydning, da peger han rolig paa Gimle, og Grækeren maa tie. Naar andre Nationer fremstille en enkelt Skabelse, da opviser Norden en dobbelt, ja næsten en tredobbelt, uden endda at blive fyldestgjort. Naar andre lade alt Liv forgaa i Graven, da begynde vore Fædre deres bag den, stande kraftfulde i Valhal og stræbe endda mod et højere Liv. Aserne fremskride med en Majestæt og Fylde af Kraft, Enhed og Harmoni, som vi anden Steds forgjæves søge, og dog, medens de andre Folk holde fast paa deres delte Guder, vover den stærke Nordbo at lade sine blegne

og forgaa. Det er saa langt fra, at han frygter for, alt skal i dem gaa under, at han meget mere kalder deres Fald Sejr«. Han ser den som »en Kosmogoni saa høj og dyb, som ingen Nation havde den eller kunde have den, thi kun den stærke Nordbo, der saa gjerne ofrede sit hele Liv til Kamp for en Plads blandt Ejnherier, kunde avle den Kæmpeidé, at ofre hele Tiden til Strid for at naa Harmonien«, og der er i det Forsøg, han gjør, paa at rejse den omstyrtede Bygning og »ordne det hele efter de enkelte Støtter, vi finde mer eller mindre hele i Gruset«, en Forstaaelse af de Ideer, der rørte sig i det nordiske Oldtidsliv og gav det dets Præg, en Dybde i Opfattelsen af Gudeskikkelserne som Udtryk for disse Ideer, som gjør denne Afhandling til noget for sin Tidsalder aldeles mærkværdigt og enestaaende. Just fordi det her er Helhedsopfattelsen, det kommer an paa, er det umuligt ved at fremdrage enkelte Træk at give et Indtryk af, hvor meget her er naaet i Erkjendelse af den nordiske Mythologi. For første Gang er her den »Grundsandhed, som næppe nogen kan rokke«, gjort gjældende og i det enkelte paavist, »at vore Fædre havde den reneste Idé om en fuldkommen Harmoni, og at Tiden kun var den Formel, under hvilken det store Alt stræbte imod den«. Han indrømmer selv, at »skjønt Edda stedse vandrede ved min Side, kan min Anskuelse af Asalæren dog gjerne i mange enkelte Dele være falsk«; der er selvfølgelig Fejltagelser og Misforstaaelser i den, men i sin Helhed er det det store og aandfulde Syn, han siden fastholdt og udviklede videre, og Fremstillingen bæres af en Alvor og en glødende Begejstring, som ingenlunde er

af væsentlig æsthetisk Art, men i hvilken det religiøse Element paa højst ejendommelig Maade har Lod og Del. »Skal den unge Slægt i Nord endnu bestandig indbildes, at vore Fædres Religion, der kun veg og viger for Kristi den rene, var Overtro?« hedder det, og endnu stærkere bryder denne hedenske Tone frem i det Digt, hvori Fremstillingen løber ud¹⁾).

Kan jeg vel finde,
 hvad dristig jeg søger?
 Kan jeg omfatte
 de lette Gestalter,
 som luftige svæve
 paa Fædrene Høje,
 om Aserne Altre,
 i kølige Lund,
 som flagre i Nattens
 indhyllende Skyer
 for lukkede Øje
 i skuffende Drøm?

Nej, sløvet er Sansen,
 de Runer saa tunge
 forvildes af Dværge
 for Øjet, som stræber
 mod flygtende Old;
 og Øret ej fatter
 de herlige Toner
 i Gjenlydens dumpe
 forvirrede Klang.

Men kunde jeg finde
 det Billed af Aser
 som kløgtige Ottar
 indpræged i Sten,
 og vilde det Billed
 sig atter forvandle
 til skinnende Glas,
 at Sansen, der skjuler

¹⁾ Forspil. Poetiske Skrifter I.

sig bag det, blev skuet,
 da Slægterne skulde
 tilbedende knæle
 og Billedet farve
 med rygende Blod.

Hvad Samtiden, til Trods for at Oehlenschläger ved sin Digtning havde begyndt at vække Sansen for Nordens Oldtid, har sagt til at faa de gamle Guder saaledes ind paa Livet af sig, som det sker i denne Afhandling, hvor videnskabelig Granskning paa den ejendommeligste Maade er forenet med storslaaede Digttersyner, der overvælde Digteren med Virkelighedens betagende Magt, er ikke godt at vide. »Vil nogen, da under jeg ham Latteren af mit ganske Hjærte, og vil kun sige ham, at han lo ad Thor af Asgaard selv, naar kun det dybe Sund skillede mellem dem«. Han vil videre frem i det dunkle Land, hvor han øjner saa vide Udsigter; i »Begejstringens høje Fryd« har han begyndt sin Vandring i det »med Tillid, ja næsten med Vished om at naa Maalet«:

Nordboer, ønsker
 mig Lykke paa Rejsen,
 at til de vise
 Vaner jeg kunde
 Bruden hjemføre! ¹⁾
 Bruden er herlig;
 Nordboen sagde:
 Solen er Kvinde,
 Maanen er Mand ²⁾.

1) Hertil har han følgende Note: »Frej var en Vaner, og Skirner rejste at hente hans Brud. Vaner er Græker og Olymp deres Stolthed«.

2) Sol og Maane er i den nordiske Gudelære personificerede som en Kvinde og en Mand, ligesom Ordene for de to Himmel-

Sansen, jeg aned,
 skal mig ledsage
 frem gennem Nattens
 flagrende Luer,
 jeg den med Skirners
 Kvæde vil hilse:
 Mørkt er nu ude,
 Tid er at fare
 over lyngfulde Fjæld,
 over Tursernes Land.
 Begge hjemkomme vi,
 eller os begge
 fanger hin mægtige Jætte.

Yderligere Bidrag til Belysning af sin Opfattelse af den nordiske Gudelære og de gamle Nordboers Liv og Tænkesæt i det hele gav han i en Kritik af Oehlenschlägers Baldur hin gode og i en Protest imod et bebudet Sørgespil »Signe« af den senere som Statsfange saa navnkundige J. J. Dampe, begge ligeledes i Minerva (1807). Han udtaler sig i den første paa den samme begejstrede Maade om Oehlenschläger, som han i Forbigaaende havde gjort det i de to alt omtalte Afhandlinger. »Kun med Jubel og Stolthed nævner Nordboen den første ægte nordiske Digter i næsten et Aartusende, Ejvinds Broder og hine navnløses Frænde, fra hvis Læber Eddas hellige Kvad udstrømmede, Skjalden

legemer henholdsvis ere Femininum og Maskulinum, medens hos de syd- og vestevropæiske Folk det omvendte er Tilfældet. I den omhandlede Afhandling hedder det: »Ligesom Nordboen udmærker sig ved sin dybe Agtelse for Kvinden, saa synes denne Agtelse paa en iøjnefaldende Maade at have afpræget sig i hans Fabellære. Jeg mener den Besynderlighed, at Maanen hører til Han- og Solen til Hunkjønnen, ret som han vilde sige, at det var Kvinden, der som et højere Væsen beskinne Manden med sine Straaler og gav ham Glans«.

Oehlenschläger. Hans nordiske Digte i Samklang med Vaulundurs Saga ere det, som hævde ham dette Hædersnavn og skal omværne det gennem Sekler«. Denne hans Beundring hindrer ham imidlertid ikke i, idet han »frimodig med Edda i Haand betragter Dramaet Baldur hin gode«, til Trods for den Skjønhed, han erkjender, i det hele ogsaa udmærker denne Digtning, paa adskillige Punkter at finde betænkelige Uoverensstemmelser med Eddadigtningens Aand og Tankegang, som han kræver gennemført med langt større Strængighed, end Oehlenschläger nogen Sinde havde drømt om. Da denne »traadte frem som nordisk Digter, og navnlig da han udarbejdede Balder, indskrænkede han sig til at fremstille Eddas halv udslettede Billede«, og Grundtvig har Øje for, at naar en Digter stiller sig en saadan Opgave, kan det Særsyn fremkomme, »at Anskuelse og Fremstilling kunne være sand poetiske, ja at Digteren endog som Kunstner kan have lydt sin egen Lov og dog have højeste Uret, thi han kan have overskredet eller ikke udfyldt de gamle Omrids, han kan have fejlet i Figureernes Ordning, og han kan endelig have forfalsket det heles eller enkelte Partiers Kolorit ved at indblande fremmede Farver«. Han hævder med Hentydning til Ewalds Baldur, at »saa let det var at skjønne, hvem Baldur [den ægte Baldur, Odins Søn] ikke var, saa vanskeligt var det at sige, hvem han var, og fremstille ham saaledes. Det var ikke engang nok at have beskuet Asalæren fra en højere Standpunkt end den sædvanlige, men et grundigt Studium af samme maatte nødvendig gaa foran Fremstillingen af den højeste Vendepunkt — og det

er Baldurs Død —, hvis den i det hele skulde lykkes«. Det er just dette grundige Studium og den paa dette beroende dybere Opfattelse, Grundtvig savner i Oehenschlägers Værk, hvis i og for sig store poetiske Fortrin i det enkelte han saa langt fra er blind for, at han paa sine Steder udtaler sig med en i høj Grad beundrende Anerkjendelse af dem. »Naar man læser Slutningen af den mageløse Scene mellem Loke og Svartalfernes Kor, hvor Glæden over det staalbelagte og hærdede Mistiltejn udbryder saa betydningsfuldt, da tillades næppe nogen Tvivl om, at Digteren jo har hørt og forstaaet Vola. Men er da ogsaa Baldurs Tab vurderet som Omstyrtelsen af den Hjørnestein, hvorpaa Valhal hvilede, eller er det ikke snarere Odins og Friggas Søn, den af alle elskede As, som falder og beklages? Ser man hen til enkelte dybe Blik, maa det første, men beskuer man det hele, maa det sidste besvares med ja. — Baldur aabenbarede sig for den gudyndede Digter, men denne undte ej sig selv Tid til at beskue ham nøje. Af en saadan halv Beskuelse lader den Vaklen sig forklare, som tydelig spores i Forestillingerne«. Det er det Resultat, han er kommen til ved sin grundige, paa en efter Tidens Lejlighed virkelig indtrængende Granskning af Kilderne hvilende kritiske Prøvelse af Oehenschlägers Forsøg paa at fremstille Eddas halvudslettede Billede i Baldur hin gode.

Den Prøve af et utrykt Sørgeespil »Signe«, som J. J. Dampé meddelte i Martsheftet af Minerva 1807, og som fremkaldte en skarp Kritik og Opfordring fra Grundtvig til Forfatteren om »for sin egen, for

Publikums og især for gamle Nordens Skyld aldrig at lade et Sørgepil komme for Lyset, i hvilket nærværende Scene kunde passe«, er i enhver Henseende under al Kritik, en Gjenganger af den dramatiske Digtning, Wessel slog ihjel med sin »Kjærlighed uden Strømper«. Det er da heller ikke for at opnaa den lette Ære at slaa sig til Ridder paa Forfatteren for hans Misforstaaelse af Poesiens Krav overhovedet, at Grundtvig tager Ordet, det er her ligesom ved Jens Møllers Behandling af Skirners Rejse den fuldstændige Misforstaaelse af Oldtidens Karakter og Væsen, der kalder ham frem for at give nogle Vink til en rigtigere Opfattelse, der, »skal man dømme efter de fleste Bearbejdelser, vi have af Oldtiden, ej turde være saa ganske overflødige«. Det er udelukkende Harmen over, at det er »Figurer fra gamle Nord, der paadigtes sligt«, der driver ham til at omtale »noget saa hverdags«. Hvo, som vil hente sit Stof fra Nordens Oltid, siger han, maa udfinde Handlingens strænge Forbindelse med Tilværelsen i hin gamle Tid, hvis Foster den var, og derefter passe dens Klædning. Sker det ikke, da have vi Ret til at dadle selv den bedste Digter, og »træder en frem med noget, der skal være kommet fra gamle Nord, skjønt vi kun faa at se Handlingens kraftløse Gjenfærd, klædt i Usans og Hverdagsfraser, da bør saadant strængt paatales, thi en dobbelt Forbrydelse er det at give noget slet og dog ville paatrykke det Oldtidens Stempel«. I høj Grad karakteristisk er det Syn paa Kjærligheden, han hævder som det for Nordboerne, Asernes Dyrkere, naturlige og ejendommelige: »Hvorledes elskede Nordboen? Dybt, inderlig og glødende,

men uden Frygt; thi han vidste, at Nordens Mø op-
 livedes af Ilden i Kæmpens Barm, at hun var tro som
 en Fostbroder, at hans Arm var stærk til at væрге
 ham og den elskede, og endelig, at han faldende i
 Striden skulde klæde Hærfaders Bænk, ja en Gang
 nyde den herlige Løn at kæmpe mod Jætter for Odin
 og Freja Nordens Mø elskede, som hun maatte
 for at elskes af en saadan. Med Skjoldet værgede hun
 sin Elsker i Kamp; med Kyssets lægende Olie helede
 hun hans dybe Saar, og paa hans Bavtasten besvimed
 hun ikke, men nedsank livløs. Saaledes elske Signe
 og Hagbart selv hos Saxo, og monne de være de
 eneste? Ja, beskue vi ikke netop saaledes Urty-
 pen for Nordboens Kjærlighed, Freja? Han træde frem,
 Gudespotteren Loke, med sit hele Følge, der skjændede
 Freja ved at kalde hende Nordens Venus! de træde
 frem! og gjentage de da med en Lyd Bespottelsen, da
 frygte de sig for de Danskes klirrende Sværde!«

Ogsaa de almindelige Anskuelse om Digttekun-
 stens Væsen og Krav, Grundtvig lejlighedsvis fremsætter
 i denne lille Afhandling saa vel som i Indledningen
 til den Prøve paa en Oversættelse af Schillers »Bruden
 fra Messina«, han meddelte i samme Hefte af Minerva,
 er af Interesse, for saa vidt de vise, hvilken Indflydelse
 hans Bekjendtskab med de nyere Retninger i Litera-
 turen havde øvet paa Udviklingen af hans æsthetiske
 Begreber. Der er i det enkelte megen Uklarhed i
 hans Udtalelser i dette Punkt, men i det hele taget
 er det umiskjendeligt, at han er naaet til en langt dy-
 bere Opfattelse af Poesien end den indtil Oehlenschlä-
 gers Fremtræden almindelig herskende, som han jo

for øvrigt allerede længe havde følt sig utilfredsstillet af uden at kunne finde noget andet i Stedet. Betegnende er i saa Henseende hans Hævdelse af (i Stykket om «Signe»), at skjønt det i Dramaet kun er »Materien eller Gemytterne og Formen eller det poetiske Klædemon«, der er det vigtige, medens Stoffet i og for sig er det underordnede — »det er, tænkt for sig selv, ingenlunde et Noget« —, saa at det fra Poesiens Side er ligegyldigt, enten det er et historisk Faktum eller ikke, maa Digteren, naar han vil søge et historisk Stof, vælge et, »som tillige indeslutter Grundtrækkene til et Billede af højere Gemytter. Herved er virkelig meget vundet, da et saadant Stof lig en højere Aand styrer hans Fjed; men han er da ogsaa forbundet til at lade sig styre og virkelig udvikle hine Grundtræk. Det er kun det blotte Stof, han har Ret til at forandre, og vover han at indtvinge en Betydning, forskjellig fra den, Historien kjædede til Stoffet, da har han overtraadt Pagten, og sikkerlig vil Stoffet hævne sig ved at søndre Produktets Enhed«. Som Exempel anfører han Shakespeares »Hamlet«, som han føler er »sand poetisk«, men dog ikke kan føle sig fuldt tilfreds med, fordi der, skjønt Stoffet er hentet fra »den poetiske Kamps sande Fædreland, fra gamle Nord«, ikke er mindste Spor at opdage i dette Stykke af den Form, Poesien antog i Norden. »Hvem kan beundre hin evige Mindestøtte, den herlige Digter rejste sig, og dog ønske den anderledes bygget? Men hvem kjender Grunden, hvorpaa den hviler, og ønsker ikke at kunne bortflytte den fra en Jordplet, i hvilken ganske andre Erindringer ere rodfæstede«. At han for

øvrigt har en dyb og rigtig Opfattelse af den store Brites Sørge­spil, der for ham som for selve Roman­tikerne staar som det, der overgaar alle andre, frem­gaar af den Karakteristik, han i Indledningen til Prøven af »Bruden fra Messina« giver af Modsætningen imel­lem den antike Skæbnetragedie og dens nyere Efter­ligninger paa den ene Side og det moderne Drama paa den anden, hvor han atter fremdrager Hamlet. Det antike Drama staar for ham som Realisationen af den højeste Kunst, og »Bruden fra Messina« er i hans Øjne »et sandt Produkt af den gamle Kunst, saa vidt som et saadant nu er muligt. Den ubøjelige Skæbne fremtræder her i frygtelig Kamp med den livfuldeste Tilværelse, og denne forgaar med en saa høj Rolighed, at ingen Klagelyd høres. En overjordisk Glans omstraaler Gestalterne, selv naar de staa i en Skygge, der vilde hylle sædvanlige Figurer«. Er det saa, som Schiller siger i Fortalen, at den højeste Ny­delse er Gemyttets Frihed under alle Kræfternes levende Spil, da maa dette Drama næsten helt igjennem unde os den højeste Nydelse, thi uagtet den stærkeste Sys­selsættelse af enhver Kraft, uagtet den høje Interesse, vi føle for de fremtrædende Figurer, se vi dog deres Undergang med samme Rolighed, som de selv. »Men«, spørger han saa, »skulde denne rolige Nydelse virkelig være højere end den, os skjænkes af Don Karlos og Karl Moor, af Pigen fra Orleans og ham, som er over dem alle, af Hamlet?« Han »bekjender rent ud, at det for og hos mig ikke er saa«, og begrundet denne sin Opfattelse ved at henpege paa Væsens­mod­­sætningen imellem den Tilværelse, der fremtræder i det antike og

i det moderne Drama. »Den Tilværelse, som fremtræder i Grækernes Dramer og disses heldige Efterligninger, er ikke vor egen, og skjønt vi med Uvilje se det herligste knuses af Skæbnens Haand, kunne vi dog ikke slutte os til dens Ofre, thi de ønske ikke engang vor Medfølelse. Gives der et Øjeblik, da vi, henrevne af deres Ulykke og Storhed slutte dem i vor Favn, da finde vore Taarer ingen, hvormed de kunne blande sig, og deres Hjærter rolige Slag bortjager vor gængende Barm. — Ganske anderledes er det med Hamlet og de øvrige nævnte. Hos dem finde vi samme dunkle Anelse, samme Misforhold mellem Ønske og Væren, samme uvilkaarlige Stræben fremad, som bor i vort eget Bryst. De kæmpe ikke med den retfærdige, alraadende Skæbne, hvis Magt vi ærbødig maa hylde, men med en Tilværelse, vi foragte, selv da, naar vi holdes af den. Herfra denne inderlige Sluttelse til disse, denne Sammensmelten med deres Væsen. Med dem ønske og haabe, klage og kæmpe, blegne og falde vi. — At det, der saa heftig drager os til dem, netop er en Mangel paa den højeste Kunst, tilstaar jeg, men paastaar lige saa bestemt, at det er en Fylde af Poesi, der i den nye Tid stedse maa staa i et saadant Vexelforhold til Kunsten, at de, tænkte i højeste Potens, ophæve hinanden«. I al sin Uklarhed er denne Modsætning imellem Poesi og Kunst umiskjendelig paa det allernøjeste beslægtet med den Grundopfattelse, Romantikerne gjorde gjældende, og aldeles tydelig træder denne frem i følgende karakteristiske Udtalelse i Slutningen af den anførte

Afhandling: »Ikke naar Indtrykkene paa alle vort Væsens Dele ere lige stærke, men naar vi tage Del i noget med vort hele Væsen, som Hélt, have vi den højeste Nydelse, og naar et Produkt skal skjænke os den, maa Poesien legemlig fremtræde i samme, hadet af Tilværelsen, og opløfte os med sig over den. Vor hele Natur er da opløst i en Taarestrøm, men Anelsen af det evige omgiver den med sin straalende [Glans], saa intet af det endelige, usle, kan røre den, og vi leve da ikke i en forædlet jordisk, men en overjordisk Tilværelse. At denne Nydelse er hastig svindende og forbitrer, som Erindring, paa en vis Maade Menneskets Liv, tilstaas; men saa sandt, som vi tro, at Tilværelsen, hvortil vi i Nydelsens Øjeblik opsvinge os, vil en Gang vinde varig Realitet, saa nødvendig maa vi ogsaa belægge den med Prædiketet: den højeste«.

I Afhandlingen »Om Videnskabelighed og dens Fremme, især med Hensyn paa Fædrelandet« (Minerva 1807) udtaler den treogtyveaarige theologiske Kandidat sig udførlig om de literære Tilstande i Danmark i det hele taget, og hans skarpe, af en stærkt bevæget aandelig Sans baarne Ord have med al den Ungdommelighed og Ensidighed, der præger dem, stor Interesse, ikke blot ved det Bidrag, de give til Forstaaelsen af, hvad der rørte sig i ham, men ogsaa ved den Sikkerhed, hvormed de pege paa Tidens Brøst i forskellige Retninger. Ogsaa her, hvor han taler ud af et Hjærte, der, skjønt »knust af Ødets (o: Skæbnens) tunge Haand, er gennemglødet af Følelse for de himmelske og for Videnskab og Kunst, deres Billeder paa Jorden«,

er Paavirkningen fra den nye Aand, der var trængt ind til os med Steffens, umiskjendelig. Den slaar os lige strax i Møde i det Ideal for den harmonisk udviklede menneskelige Aand, han peger paa, og som han anskuer »som en Gestalt, hvis Fødder hæfte ved Jorden, skjønt Issen rører Stjærnerne, hvis vidtstrakte Arme omfatter Naturen, for hvis Øjne Fortid og Nutid ligge klare, og selv Himmelen er gjennemsigtig«, et Tankens Ideal, han dog ikke vil have forvexlet med den højeste Udviklingsgrad, Aanden under Jordlivets Indskrænkning kan naa. Kun Videnskabelighed, Sans for Menneskeandens højere Udvikling, kan give Slægter og Individuer varig Storhed. »At gjøre Videnskaberne til blotte Vehikler for Livsnydelsen er at betage dem deres ejendommelige, da de derved faa en blot endelig Tendens og ligesom indskrænkes til Menneskets afmaalte Jordliv. At sætte dem i Politikens eller hvilken som helst anden Tjeneste er at bortjage dem fra Jorden, thi fri, som den himmelske Gnist, hvorfra de alle udspringe, taale de ingen Slavelænker, men svinge sig op i den rene Æther fulgte af Mængdens Haan og deres Venners dybe Sukke«. Han istemmer »en Fichtes og Arndts og alle Evropas herliges« Klager over Tidsalderens Vanart, dens Blindhed for sand Videnskabelighed og Menneskeadel og søger Grunden til, at Videnskabeligheden er standset, i den franske Revolution, der drog det oplyste Evropas Øje fra Himlen til Jorden for at skue en ny Himmel paa Jorden. Naar han særlig vender sig til Fædrelandet, er det »ikke, som om jeg troede, at det kan være Skjolds Afkom ligegyldigt, hvorledes Tingenes Løb

omskiftes i det øvrige Evropa, eller holder det for vanærende at være Kosmopolit i Ordets ædle Betydning, thi aldrig kan ægte Fædrelandskjærlighed byde Mennesket at forstørre sin Indskrænkning ved at binde sig til et Lands Grænsepæle, og jeg tror med Schiller, det var et stort Skridt fremad, at Borgeren alene blev Menneske«; Grunden er baade, at »denne Plet lettere lod sig overskue af mit mere kortsynede Øje, og at Nordens kraftfulde Old bandt mig stærkere til den, end Fødselen kunde«. Skjønt Danmark, inden hvis Landemærker Freden hersker — den skulde snart op-høre, men havde jo i Virkeligheden, kun afbrudt af Skærtorsdagskampen, hersket i en meget lang Aar-række — burde være et trygt Fristed for Videnskab og Kunst, kunne vi dog ingenlunde rose os af at være, hvad vi i saa Henseende burde. »Jeg dølger slet ikke min Frygt for, at vi allerede staa paa et Punkt, der spaar baade Videnskabelighedens og Literaturens Undergang. End ikke da viger Frygten, naar jeg fryd-fuld beskuer nogle de sildigere Dages Digte, som Evropa burde kjende,¹⁾ de enkelte Skud, der vidne om en livfuld Væren, thi dette Liv og denne Kraft ud-sprang ikke af Døgnet's Skjød, det er opfangede Straa-ler, der endnu varme og lyse en føje Tid, efter at vor Sol vendte sig paa Banen; den Lunkenhed, næsten maatte jeg sige Kulde, hvormed de modtages, den uædle Nysgjerrighed, hvormed de begaves i Steden for at nydes, ere mig en sørgelig Borgen for, at jeg taler Sandhed. — Ingen fristes mere til den Daarlighed

1) Det er selvfølgelig Oehlenschlägers Digtning, her sigtes til.

at sætte Penge i Bøger, som dog egentlig nytte til intet og bestandig tabe deres Værd, man bliver ret forstandige og vindskibelige Jordborgere, som finde en reellere Kvægelse i god Mad og den ædle Druesaft, end Krøniker, Spindsfindigheder og Rimerier kan give«. Bliver det saaledes ved, vil Følgen blive, »at de Vange, som, rørte af Holbergs Tryllestav, atter fremskøde saa herlige Væxter, som Ewald beplantede med Oldtidens hellige Ege, som Saxos og Snorres de herlige Sønner fyldte med Gjenlyd af Nordboens klirrende Skjolde, som en Baggesen bestrøede med Vaarens sødt duftende Liljer, men som allerede synes at mangle Plads for en Oehlenschlägers Harpe, og hvis hyppige Tidsler alt synes at vente paa den langørede Slægt, at disse vorde en Sandørk, kun gjennevandret af belæssede Kameler, der bringe Hverdagslivet sin nøjsomme Føde«.

Han gjenemgaar de forskjellige Forhold, der kunne tænkes at være Skyld i denne bedrøvelige Tingenes Tilstand, som han betegner ved at sige, at »Læsning er bleven Tidsfordriv — hvad Under da, at de Bøger, der forudsætte Tænkning og dybere Følelse, afskys?« —, og han gjør her mange vist nok lige saa træffende som skarpe Bemærkninger. »Den Begejstring, som ved Holberg vaktet for Modersmaalet, er en Antikvitæt, der som alt sligt belés af de forstandige. Der gives vist flere Huse, hvor Dansk er Tjenersproget, og andre, hvor det ej engang er saa meget, ligesom der vel gives Cirkler, hvor en dansk og dum Bog er enstydige Ord, hvor Kavaleren vilde rødme og Damen le, naar de overraskedes med en saadan. Der findes sikkert mange, som tro at skaffe sig en vis Anseelse

ved at kunne stave Tysk eller Fransk, men ikke læse Dansk. Det er endelig vel ikke sjældent, at de, som især have Evne til at købe Bøger, tro, disse maa i det mindste have passeret Elben, om ikke Rhinen med for at fortjene en Plads paa deres Hylder«.

Den egentlige Grund finder han dog hverken heri eller i Trykkeloven af 27de Septbr 1799, men i den voxende Irreligiøsitet og Usædelighed og Mangel paa videnskabelig Dannelse hos de unge Studerende. »Jeg er Kristen«, hedder det i Henseende til det første Punkt, »og i de fleste Dele, hvad man uegentlig kalder luthersk Kristen, men derfor kan jeg aldrig mene, at enhver Afvigelse fra Augsburgskonfessionen skulde være skadelig for Videnskaberne. At derimod de, hvis Gud er deres Bug, ej kunne elske hine Himlens rene Døtre, vil man da vel ogsaa indrømme mig. Hvad jeg tror, Videnskabelighed maa forudsætte, er et virkelig religiøst Sindelag, en urokkelig Tro paa det himmelske og Anelse af dets Herlighed; men under hvilken Form Fantasien fremstiller hint, synes ligegyldigt for Videnskaberne, naar kun Formen besidder den højere Skjønhed«. Han mener, at »alle de mere udviklede Genier, der selv have aabnet os et Blik i deres inderste, vare religiøse, og dette var unægtelig, selv hos Nathans Forfatter [Lessing] langt mere Tilfældet, end han selv vilde tilstaa sig selv«. Sin Tids »falsk-oplyste« omtaler han i de voldsomste Udtryk: »Det undrer mig aldeles ikke, at disse anse Gud, denne med Menneskets Væsen saa fast sammenknyttede Idé, for et noget, dem uvedkommende, metafysisk Halvintet; thi dersom de fra Sumpen, hvor de med Glæde bo, nærende

sig af Orme og Insekter, udraabte: *Deus in nobis!* vilde det være den bitreste Satire paa dem selv, og dertil ere de ej engang dygtige, da Bevidstløshed er deres højeste Lyksalighed, og de alt længe manglede Kraft til at anskue sig selv. Uden at trætte mine Læsere med det unødvendige Spørgsmaal, om de tro, saadanne Folk kunne være videnskabelig stemte, vil jeg blot anmærke, at dersom hele Nationen hørte til denne Klasse, da var nærværende Undersøgelse unyttig, men til Lykke have mange endnu ikke naaet den Grad af Kultur, og andre bleve kun ved ugunstige Omstændigheder indbragte i den Vaaning, som Ulyssis Staldbrødre fordem beboede. Netop dette udgjør Vigtigheden af den Paastand, at de studerendes Mangel paa videnskabelig Dannelse er en af Hovedaarsagerne til det Onde, som trykker os«.

Den Skildring, han giver af Datidens Studenter, er alt andet end lystelig: »Skulde det være overdrevent at antage, at de tre Fjerdedele af dem næppe kunne skrive Dansk, ej kunne anden Historie end den, hvoraf de i Skolen og ved Universitetet lærte nogle Stumper, ej have andet Begreb om Filosofi, end at det er et slemt tørt Noget, man skal lære til anden Examen, ej vide andet om Poesi, end at det er noget, som oftest Løgn, der rimer sig, eller dog, Gud ved hvorfor, klinger ret smukt, og endelig ej have noget højere Maal for deres Studeringer end i det højeste bedste Karakter til Embedsexamen og derpaa — et godt Embede. Efter Naturen var i det mindste dette Maleri for nogle Aar siden. Maaske er det ikke længere saa, og det vilde glæde mig, men saare meget kunne dog vel ikke Mu-

sernes Sønner være vanslægtede i de faa Aar, jeg ikke kjender Universitetet«. — For at man ikke skal tro, han har blandet for meget sort i sine Farver, henviser han til Udlaansprotokollerne og Læsesalene paa de offentlige Bibliotheker.

Og saa, naar de kommer fra Hovedstaden, »hvis brogede Vrimmel maaske blændede deres Øje«, ud paa Landet som Hovmestere, Informatorer, Prækehjælpere, Fuldmægtige, Faders og Moders Sønner o. s. v.? »Hvorledes skulde disse haabefulde Ynglinge, der i Hovedstaden vare blinde for Literaturens Skatte og døve for Videnskabens venlige Kalden, her faa Sans og Øje for noget saadant? Det maatte da vel ske ved at beskue deres ældre Brødre i Minerva; men jeg tvivler meget paa, at et saadant Skue kan, i Følge sit Væsen, have saadanne Virkninger. — Jeg gad vide, hvor man sikrest træffer en stor Del af vor Tids Præster, i Mark og Stald eller i Studerekamret, ved Pulten eller Spillebordet! Jeg gad sammenligne deres Bogsamling med deres Møgdyngge, Boghandlerens Regning med Urtekræmmerens og Vintapperens . . . og jeg gad endelig veje deres Kundskabsmasse ved Afgangen fra Universitetet og efter ti Embedsaar. Resultaterne, der saaledes kunde uddrages, vilde næppe være ubetydelige, naar man skal besvare Spørgsmaalene: hvi er Videnskabelighed saa liden? hvi er vor Literatur kun en Skygge, der peger hen paa enkelte Lemmer af et Legeme, der som helt ligger ganske uden for vor Synskreds? Ingen tro imidlertid, at jeg herved vil nedsætte Præsterne under de juridiske og medicinske Embedsmænd! Nej, efter min Erfaring ere

disse endnu langt mindre videnskabelige, og mange blandt dem vilde vel endog vredes, hvis man kaldte dem Videnskabsmænd«.

De Forslag, han gjør til en Forbedring af disse Forhold, have ikke synderlig Interesse, uden for saa vidt som de vise, at den unge, af Drømme og gjærende Tanker optagne Idealist, der saa længe havde været borte fra Midtpunktet for Landets aandelige Liv, endnu var langt fra at kunne give Anvisning paa virkelig farbare Veje, der førte ud af Uføret. Hans Ideer gaa i Hovedsagen kun ud paa en Forbedring af de alt bestaaende Forhold og Indretninger særlig ved Universitetet. Han spørger tvivlende, om de højlærde gribe enhver Lejlighed til i Forelæsningen over deres særegne Videnskab at tale med Varme og Kraft om sand videnskabelig Dannelse, at opmuntre de unge til Afbenyttelse af de offentlige Bogsamlinger, at vise og lette dem Vejen, de bør vandre. »Er det saa, da maa det synes underligt, hvi en Nyerup i min Tid ej kunde samle 5 Tilhørere ved sine Forelæsninger over Literærhistorien. Da maa det nu synes underligere, hvi man udskreg og endnu paa hans Ryg udskriger den genifulde Steffens, der paa sin egen Vej stræbte at vække Videnskabelighed og næppe ganske forfejlede sin Hensigt«. Han vil bl. a. have den betydningsløse Privatpræceptor-Institution afløst af et virkeligt nærmere Forhold mellem de studerende og deres Lærere; som det er, tvivler han paa, at »hver især stræber at opsøge nogle talentfulde Ynglinge, som de indgyde Sans for Videnskab, vejlede ved gode Raad, lærerige Samtaler og Opgaver til skriftlig Besvarelse«. Han vil have alle,

der ansøge om Stipendier, prøvede af Professorerne eller andre agtede Videnskabsmænd med Hensyn paa deres Anlæg o. s. v. Først »naar Universitetet har tabt al Lighed med Fabrikker og er bleven en sand Planteskole for Videnskaberne, da vil en dem værdig Literatur og en videnskabelig Stemning hos Nationen være en næsten udeblivelig Følge«. Men kan han end kun i Almindelighed pege paa Vejen, Maalet staar stort og herligt for hans Øje. Han udmaler begejstret den Guldalder, han haaber paa, og som unægtelig har en helt anden Karakter end den, Oplysningstiden drømte om: »Folket skal se sine straalende Genier omringede af de Musernes jublende Sønner, der, følede sig for svage at være Sole, fryde sig i hines Lys og som tindrende Stjærner adspredte det natlige Mørke, der endnu ruger over den talrigste Del af Nationen. Danmarks Adel skal indflette sig selv i Fortidens Rosenkrans, og Merkurs Sønner skulle lære, at valgte end Guden Bacchus til sin Yndling, ja solgte han end den tonende Luth for højhornede Oxer, saa sluttedes og derved den evige Fred mellem ham og Apollo; saa hæver han sig dog til Olymp efter at have drevet de aandløse Slægter for at lytte til de henrivende Toner, Sangens Fader udlokker af Luthens de klingende Strænge. Ej vil Bonden glemme sin Plov, men vel fuld af Ærefrygt byde den standse ved Fædrenes Gravhøje. Disses Bavtastene skulle stande som Skytsguder midt i hans Vange, ej mere sprænges ved de sorte Kunster, Loke lærte Mennesket ligesom for at trodse Bulderet af Akathors luende Vogn, ej mere henkastes mellem vanhellige Brødre til forfængeligt Hegn. Den

betydningsfulde Natur, for hvilken hans Øje er opladt, vil følge ham til Herrens Tempel og der, harmonisk udtalt i Sangens Toner og gennem Ordets Tjener, stemme alle hans Sjæls Strænge til et mod Himlen stigende Halleluja«.

Det uden Sammenligning betydeligste, Grundtvig offentliggjorde under sit Ophold paa Langeland, det, der giver os det stærkeste og mangesidigste Indtryk af den Gjæring, hvori han var stedt, er den i Fallesens theologiske Maanedsskrift for Februar 1807 optagne Afhandling »Om Religion og Liturgi«. Lige siden Bastholm i 1785 var fremkommen med sit »Forsøg til en forbedret Plan i den udvortes Gudstjeneste«, havde en Omformning af Liturgien efter Tidens Tarv staaet paa Dagsordenen. Man var kommen ind paa en fuldstændig Vilkaarlighed i rituel Henseende, idet hver enkelt Præst gjorde, som han fandt for godt, uden at lade sig binde af det i saa Henseende foreskrevne, og dette i Forbindelse med den almindelige Antagelse af, at den stadig tiltagende Ligegyldighed for Gudstjenesten og de kirkelige Handlinger hidrørte fra Liturgiens gammeldags Karakter, der formentlig skræmmede Folk fra Kirkerne, bevirkede, at man imødesaa en gennemgribende Ritualforandring med meget store Forventninger. I Virkeligheden laa Grunden til den herskende Slaphed og Sløvhed selvfølgelig langt dybere. En Revolution af Tænkemaaden og Sæderne vilde, som den ansete Præst H. G. Clausen bemærkede, »kun kunne tilvejebringes, naar der tillige med Liturgiens Forbedring skete en alvorlig Forbedring til at hæve de mere virkende Aarsager, naar der sættes Grænse for

Sanselighedens Udsvævelser, for offentlige Forlystelser, for aabenbar Usædelighed, Liderlighed, Ryggesløshed og Nattesvir, naar der med tilbørlig Strængthed våages over Søndagens Helligholdelse i Stæderne og paa Landet, naar Religionens egne Lærere alle ville arbejde paa at gjøre den agtet og elsket ved et Foredrag fra Prædikestolen, der er, som det bør være«. Regeringen var imidlertid gunstig stemt for at gjøre Forsøget, og da den ivrige Peter Outzen Boisen, der i 1805 blev Biskop i Lolland-Falsters Stift, samme Aar indgav et Forslag til Forbedring ved den offentlige Gudstjeneste, nedsattes der strax en Kommission, og Forslaget blev trykt, for at Landets gejstlige kunde afgive deres Betænkninger. Det var et højst kuriøst Skrift, ikke blot helt igjennem præget af Tidens rationalistiske Tankegang, men ogsaa i den Grad mærket af dets Forfatters paa hans særlige Oplevelser baserede individuelle Meninger, at der allerede af den Grund ikke kunde være Tale om, at det kunde bruges som Grundlag for en almengyldig Ordning af Gudstjenesten, hvortil kom, at det gjennemgaaende ved sine mange Gjentakelser, Modsigelser o. s. v. bærer Vidne om at være blevet til i Huj og Hast. Kollegiet havde imidlertid fundet, at det var »overmaade vel udarbejdet«, og det havde altsaa en ikke ringe Udsigt til at blive vedtaget. Det vakte derfor naturligvis en Del Opsigt, men mange var de Udtalelser, det fremkaldte, dog ikke; de betydeligste af dem er H. G. Clausens, J. P. Mynsters og Grundtvigs, af hvilke de to sidst nævnte i disse deres theologiske Debutarbejder drog til Felts imod det med de Vaaben, den nye Tid, hvis Ideer rørte sig i dem, gav dem i Hænde, og begge

fordrede Kirkens gamle Liturgi bevaret, medens Clausen, der afgjort stod paa Rationalismens Grund og var lige saa overbevist om Hensigtsmæssigheden af en Forandring, som Boisen, angreb dennes Forslag, fordi det ikke tilfredsstillede ham, da »de Udarbejdelser, det indeholder, ere som liturgiske Mønstre aldeles ikke, hvad de burde være, men i det hele mislykkede og i den Grad fejlfulde, at de ere ubrugelige«. Det var vist nok nærmest Clausens Afhandling, der gjorde det af med denne »gruelige ny Liturgi«, som Grundtvig kalder den. Kommissionen forlangte Udsættelse paa Udsættelse med Hensyn til sin Betænkning, saa kom Krigen, og dermed døde Sagen fuldstændig hen.

Grundtvigs Indlæg gjorde strax en ikke ringe Opsigt. Bl. a. gav den theologiske Professor P. E. Müller i »Lærde Efterretninger« et meget udførligt Referat af det, betegnede den »aandrige Afhandling« som den første i vort Sprog, hvori den allernyeste tyske Religionsfilosofi udtaler sig, og spaaede Forfatteren, at han en Gang »vil vorde en værdig Religionens Lærer«. Grundtvig har selv senere — i »Kirkespejl« — betegnet den som deklamatorisk, og helt fri for at være det er den ikke, lige saa lidt som de øvrige Afhandlinger, der kom fra hans Haand i disse stærkt aandeligt bevægede Aar. Under den noget spændte eller opskruede Form indeholder den imidlertid en saadan Mangfoldighed af ny og ejendommelige Tanker og hævder med en saadan Styrke »den store Revolution, som Menneskenes Begreber i de sidste ti Aar ere undergængne«, i Modsetning til den herskende Tankegang, at den med al

sin sælsomme Blanding af de forskjelligste endnu ikke til Enhed sammensmeltede Elementer danner et højst interessant Led i Grundtvigs Ungdoms-Produktion.

Drøftelsen af det liturgiske Spørgsmaal i og for sig er i Virkeligheden det underordnede; Hovedsagen er den indtrængende Undersøgelse af Livets højeste Problemer, som danner Forudsætningen for de Anskuelser, han søger at gjøre gjældende i Henseende til det særlige Spørgsmaal, der har drevet ham til at tage Ordet. Trænge vi til Religion? spørger han, og han svarer i sin billedrige, poetiske Stil: »Vi leve i en Dal, begrænset af et uoverskueligt, bølgende Hav. Vakte ved Traditionen og drevne af en uforklarlig Trang ane vi dunkelt, at paa hin Side Havet maa være et Land med skjønnere Væxter og renere Luft — vort oprindelige Hjem. Uvilkaaarlig stirre vi did, uvilkaarlig stræbe vi i vore Aandedrag at opfange Luften, der synes at strømme ud fra hint ubekjendte. Herved blive de staaende, som berusede af Dalens Druer eller lænkede til denne Jord ej kunne skue dens Ophør. Herved bleve vi maaske alle staaende, dersom Havets Bølger ej efterhaanden opslugte os; men nu kunne vi ej længere være tilfredse med ubestemte Anelser. Vi forlange Vished. Selv tør vi ikke vove os bort, da vi maa gaa under ved Forsøget, og dog ej vide, om det er os tilladt at forlade Dalen; men tvende Sendebud have vi, Poesien og Filosofien, og paa dem bygge vi vort Haab. Poesien svinger sig ud over Havet og taber sig mellem Skyerne. Kun stundum skimte vi den i det fjærne og, vor Stirren uagtet, ville vi dog aldrig opdage andet, end at den er omgivet af en for-

bifarende Glans, som vi ane at være Virkning af den skjønnere Sols Straaler, vi sætte i det ubekjendte. Filosofiens Vej er en anden. Først gjennem søger den Dalen nøje og følger den i alle dens Bugter for om muligt der at finde Stedet, hvorfra hin Anelse udsprængede, men drives efter spildt Møje af Nødvendigheden til at slutte, den dog maa være kommet over Havet. Med største Omhyggelighed udruster den sit Skib til Fart over Dybet, men kommer næppe et Stenkast fra Landet, før den standses af de skyhøje, rullende Bølger. Enten maa den hæve sig over dem og blive Poesi eller ankre udsat for de stormende Vinde, eller den, træt af den forgjæves Kamp, maa vende tilbage, byde os betragte Dalen som vort Hjem og nøjes med at give Regler for den bekvemmeste Gang paa den bugtede Vej, der fører til Havet. Enten maa vi nu atter ty tilbage til hin Anelse, Filosofien i det højeste kun gjorde bestemtere, eller vi maa erkjende vor Trang til Belæring fra hin Side Havet«.

»Mennesket«, hedder det videre, »finder hos sig en Trang, der gaar ud over det endelige, uden at være sig sin Gjenstand bevidst . . . Han slutter sig end tættere til Anelsen om sin højere Natur og haaber at faa den gennem Poesien eller Filosofien potenseret til Vished. Poesien véd vel at konstruere en højere Tilværelse af de mest glansfulde Træk, hvori Mennesket øjeblikkelig bevæger sig med berusende Vellyst, men den kan ikke skjænke noget varigt Liv i samme og ej tillægge Existensen en egen Værdi som indsluttende Betingelsen for en højere Væren Filosofien kan lede Mennesket til Bevidsthed om Tilværelsens Strid

og saaledes med Bestemthed fremsætte det højeste Problem. Den kan motivere sin Paastand, at dets Løsning maa være umulig eller føre ud over Tilværelsen, men selv at løse det formaar den ikke Enhver, som tænkte selv, vil finde, at baade Fichtes og Schillers og Schellings Forsøg med deres umiskjendelige Præg af overordentligt Geni ere mislykkede, og herfra er kun et lidet Skridt til at indse, hvorfor, og at de nødvendigen maatte mislykkes. Alle de Opløsninger, Filosofien tillader sig af hine høje Gaader, maa enten være en Nægtelse af Gaadernes Tilvær eller støtte sig paa en Hypothes, der ej kan bevises, men er stundum saa genialt skjult, at den synes at være Resultatet af den indvortes Erfaring selv. Schelling er uden Tvivl den blandt de nyere Filosofer, der værdigst karakteriserede det evige og mest konsekvent udledte Existensens Strid derfra som blot tilsyneladende; men hvad hjælper den strængeste Konsekvens, naar det første Led svæver i Luften, saa vi ej uden Poesi kunne nærme os det? Under Schellings Haand fremstod en herlig ny Skabelse, men just derfor manglede Sluttelsen til den nærværende. Antagelse af det evige fristes vi, forledte af vor Trang, let til at frakjende Navnet Hypothes, men den bliver det ikke mindre, fordi den vises som nødvendig, naar Filosofien skal kunne udsige noget oplysende om Gaaden Kunne vi ikke knytte Tilværelsens højeste Led til det evige, da maa Kundskaben om deres gjensidige Forhold nødvendig komme ovenfra, eller vi maa undvære den. Det sidste kunne vi ikke, naar vi hævdede os over Dyriskheden og

føle hin Trang, der gaar ud over det endelige, og vi maa da inderlig hige efter det første«.

Der opstaar saa det Spørgsmaal: »Hvad er Religion?« Den almindelige Definition, at den er Kundskab om det oversanselige, tilfredsstillende ikke; den er ufuldkommen, fordi den er fremkommen ved blot logisk Abstraktion fra et noget, der uden Bevis antages at være, hvad man vilde definere. »Er det umuligt at faa fyldestgørende Svar paa dette vigtige Spørgsmaal, da maa det søges i Historien, der ubekymret om sig selv afslører under sin rolige Gang det højeste og dybeste . . . Baade Grækere og Jøders og Skandinavers Historie taber sig i en gylden Alder, da Guderne vandrede paa Jorden, da det himmelske og jordiske faldt sammen i én Idé. Her hviler Aarsagen for alle Religioner, her faa vi Svaret: Religionen er det endelige Samfund med det evige«. Der kunde imidlertid selv i Jødedommen efter Syndefaldet ikke være Tale om Religion i højere Betydning, men kun om en Stræben derefter; »saa snart som Menneskene søgte Kundskab og gjorde Forskjel mellem godt og ondt, maatte Samfundet med det evige nødvendig ophøre, thi derved gives Tilværelsen en egen Vigtighed, og Mennesket var efter den første Frihedsytring ej længere nødvendig, hvad han var, men et Resultat af Valg. Alle de gamle Religioner var Poesi. Filosofi ansaas som deres Fjende og var det virkelig ved sin Stilling. De gamle dømte rigtig, at den Kundskab, der styrtede Menneskene, var Filosofi. Frygtsomme for den lange Vej fremad stræbte de stedse tilbage imod det evige, hvorfra de vare løsevne. Derfor sluttede de sig saa tæt til Poesi, da

denne i hin gyldne Alder havde været ét med Religionen, ej en Stræben mod det evige, men en Omfattelse deraf. Derfor kunde Filosofien ej faa Sted i deres Religioner, thi de saa' i den Slangen, som maatte knuses, før hint Samfund kunde vindes tilbage.

»Ville vi finde livfulde Spor af Poesien som Stræben mod Religion, da maa vi vende Øjet højt imod Nord og kaste et indtrængende Blik paa Asalærens dybere Sans. Her finde vi, hvad vi i de andre Nationers Gudelære — Jødernes kun for en Del undtagen — forgjæves søge, Erkjendelse af Poesiens Almagt til i Livet at gjengive Tilværelsen sit tabte Samfund med det evige. Heraf alene kunne vi forklare os den mærkelige Forskjel mellem Grækernes Skyggeverden og Skandinavernes Valhal. Grækerne troede at kunne ved Poesi tilbagevinde Religionen i Livet og maatte derfor anse Døden som Ende paa Samfundet med det evige. Derfor bevæge sig kun kraftløse Skygger i det mørke Erebus, hvor ej Zevs, men Ades herskede. Tilstanden efter Døden er kun et mat Efterskin af Livet, og Tilbagegang til samme Ønskets højeste. Nordboen ansaa Livet for en Skilsmisse fra det evige, der kun burde benyttes til at berede sig Plads hos Hroptatyr paa Valhals Bænke. Tilstanden efter Døden er da ikke Livets Efterskin, men dets Potensering. Derfor træde Ejnherjerne kraftfulde frem, inddrikke guddommelig Kraft i Hejdrunes stærke Mjød og fryde sig ved det høje Vaabengny og Valkyrjers liflige Sange. Men endnu ere de ikke forenede med det evige, de have ikke tilintetgjort Døden, skjønt de have overvundet den. Døden er bleven som Bien, der mister sin Braad ved at

bruge den, thi flux opvaagne de dræbte Helte som af Slummer. Dog Maalet maa naas, og derfor ere Valhals Kampe kun Forbilleder paa den store i Ragnaroke, da Guderne selv skulle falde og give Plads for det identisk evige. Først da skulde en skjønnere og herligere Sol beskinne den gjenfødte Jord, og Heltene leve i uadskilleligt Samfund med Alfaudur i Gimle.

»Dog, hvor ugjærne vi end skilles fra gamle Nordens hellige Myther, der i sig selv skjule det herlige Lys, der berettiger dem til Navnet Religionens Morgenrøde, maa vi vende Øjet hen paa den gyldne Sol, der alt frembryder i Østen, og hvis Straaler ogsaa en Gang skulde opvarme det kolde Norden. Jesus fødes, og med ham nedsteg atter Religionen paa Jorden, thi han var det levende Udtryk for den eviges og det endeliges inderligste Forening. Men Religionen i højere Betydning kunde ej mere bo paa Jorden. Med Jesus opfor den atter til Himlen efter først at have slynget sit hellige Baand om det endelige, hvorved det kunde hæve sig til det evige. Det er, hvad Skriften siger: Jesus forsonede Menneskene med Gud. Jesu Religion er det endeliges Forsoning med det evige. Men for at fortjene dette Navn maa den løse Tilværelsens Gaa-der, og den gjør det ved at vise, hvad hidtil ingen kunde, at Poesiens og Filosofiens Identitet kan, knyttet til det evige, være Religionens Repræsentant i det endelige.

»Da Jesu Lære forkynder sig som Poesiens og Filosofiens givne Identitet, maa den nødvendig være et Mysterium, og alle de, der forledede af dens Bestanddele ej antage den derfor, maa fare vild. En

Følge heraf var, at man troede at kunne reducere den snart til Poesi, snart til Filosofi. Med Poesien forvexledes den saaledes i Katholicismens betydningsfuldere Periode. En lignende Forvexling synes Tidernes Tegn atter at bebude¹⁾, men med alt sit glimrende er den langt fra at være ønskværdig. For Poeten har Tilværelsen tabt sin Interesse og derved sin Vigtighed. Med Inderlighed slutter han sig til Religionens poetiske Del, men taber sig just derved i uvirksom Beskuelse, og naar han tvinges til at tage Del i Tilværelsen, synes han ukjendt med Morallovens Skranke. Dette er Sværmeri i sin slette Betydning. — I de sidst forløbne Tider søgte man at reducere Jesu Religion til Filosofi. Dersom Filosofien kunde løst Tilværelsens Gaader, da havde Jesu Lære været unødvendig, men den kunde det ikke, og hvad maa Resultatet blive, naar det højere maa træde i det laveres Tjeneste? Uden at ville se de Urimeligheder og Modsigelser, hvori de gjorde sig skyldige, antog de nyere Theologer eller, som de hellere ville hedde, Religionsfilosofer, da de vare opdragne i den kritiske Skole, at Mennesket endnu udtrykte sit Begreb helt, at Moralloven hørte til hans oprindelige Væsen, og at hans eneste Fald var Udskejelsen fra Pligternes Sti paa Sanselighedens blomstrende Veje. Uden at vise os, hvorledes denne Strid var indkommet i Menneskets Natur, eller hvorledes den kunde ophøre, paalagde de os ved et kategorisk Imperativ at udrydde den Del af vort Væsen, der stod deres Sætninger i

¹⁾ man erindrer, at det var Romantikens Dage.

Vejen, og saaledes med Tiden vorde ren. Intelligens. Da dette imidlertid ej kunde ske i Livet, lovede de os et Slags Evighed, der egentlig kun var en Fortsættelse af Tiden, da Moralloven stedse skulde følge os med sin truende Haand. Dette kaldte de Jesu rensede Religion, og vist nok var den rensed for alt det religiøse, som udmærker den, thi her er intet højere Liv i Tidens Ophav, ingen Længsel efter dets Fornyelse, ingen Forbindelse mellem Jorden og Himlen uden Moralens Kjæde, der selv skal stige fra neden opad. — Ogsaa vi stræbte en Gang at dele Menneskets glimrende Triumf, vi berusedes af Haabet at kunne staa som frit Fornuftvæsen paa den faste Jord og kun sparsomt tildele vore svagere Brødre Himlens Trøst, indtil deres Øje blev klart som vores. Vi rensede vor Religion fra alt det urimelige, Jesus og hans Apostle havde lært blot for at lempe sig efter deres svage Tidsalder, som de dog ellers vare uforsigtige nok til at revse uden Skaansel med Ordets det skarpe, tveæggede Sværd. Men snart gyste vi for den nøgne Benrad, der stod for os uden Kraft og Marv. Liv og Varme forlod os, og hurtigt maatte vi flygte til Poesiens Straalebarm for der atter at oplødes, saa vi med det indre Øje kunde skue Jesu Læres høje Sans«.

Efter at have bestemt Jesu Religion som »Poesiens og Filosofiens Identitet med Tendens til Religion« kommer han til det Resultat, at den ogsaa maa vise sig saaledes i Liturgien. »Poesien og Filosofien maa have et højeste Punkt, hvori de forenes, hvor de samlede fremstille Jesu Religion som det endeliges Forsoning med det evige og knytte sig til Religion som

det inderligste Samfund mellem begge«. Dette finder han realiseret i den første kristelige Liturgi, saaledes som vi finde den angivet i Apostlernes Skrifter, og denne bliver da Urtypen, hvorefter de Kristnes Liturgi stedse maa være indrettet, naar den skal være hensigtsmæssig. »Intet kan derfor være daarligere end den Paastand, at Liturgien skal skride frem med Tiden, da den tvært imod, uafhængig af samme, ene bør rette sig efter, hvad den skal udtrykke, Nærmelsen til det evige, og kan, naar den en Gang passer, lige saa lidt forandres, som Religionen selv«. Dette udelukker selvfølgelig ikke, at vi ved Indretningen af vor Liturgi benytte alle vor Tids Fordele til at forøge Fremstillingens Værdighed, blot at vi aldrig tabe den første kristelige Liturgi af Sigte, stedse huske, hvad det er, som skal fremstilles, og aldrig glemme Sakramenterne, Daaben og Nadveren, der udgjorde og maa udgjøre »Liturgiens nederste og øverste Punkt«.

Han gaar derpaa over til at undersøge, »hvor vidt den nærværende Liturgi i sin mere udstrakte Bemærkelse eller det, som foregaar i vore Kirker, svarer til disse Fordringer«, og her falder haarde og skarpe Ord. Det er bekjendt, siger han, at staa vore Kirker end ikke tomme, saa kommer dog intet Menneske af god Tone i dem uden enten for at faa sit Øre kildret, eller for Exemples Skyld eller af mindre ædle Grunde. Almuen føler ikke længere nogen Trang til at komme i Herrens Hus. »Vi ville slet ikke nægte, at den temmelig højt stegne Ligegyldighed for alt helligt paa Jorden og i Himlen, som man, ventelig ironisk, kalder Oplysning, afholder mange fra vore Kirker, men vi behøve

slet ikke at gaa uden for disse for at opdage, hvad der kan bevæge det virkelig religiøse Menneske til at blive borte af de fleste. Vi maa selv finde, det næsten er umuligt der at hæve sig over det endelige, da det omringer, indeslutter os overalt, træder stedse frem under varslende Gestalter, der synes at kæmpe med hinanden om Æren for vor dybeste Nedtrykkelse i Tilværelsens Sump«. Men er det nu den foreskrevne Del af Liturgien eller den, der er overladt til Præsten, der bærer Skylden herfor? Ubetinget den sidste. Der er nu først Prædikenen. Vi vente af Præstens Mund at høre de høje Sandheder tolkede med værdige Ord og med den dybe Følelses antændende Ild, derfor staar Taleren paa det ophøjede Sted, men mange af vore Præster kunne ikke og mange ville ikke opfylde en stor Del af Fordringerne. I det han undtager de faa, der med uddannede Evner forbinde Flid og Nidkjærhed og forkynde Jesu hele Lære, inddeler han Resten i de dogmatiske og de moralske. De førstes Prædiken er uden Frugtbarhed for Livet, fordi den til Trods for, at de stedse slaa om sig med Treenighed, Jesus og hans Forsoning, er uden sand Relation til det evige. »Fra disse Kirker maa vi blive borte eller sove«. De »moraliske« Præster, som han dvæler udførligst ved, og som der da ogsaa var flest af, have alle det til fælles, at de ængstelig stræbe at undgaa Nævnelser af det helligste, som frygtede de for at besmitte det ved uværdigt Selskab. Nogle af dem mangle baade Talent og Virksomhed, »hos dem sove vi lige saa trygt som hos de dogmatiske — Forskjellen er blot, at vor Søvn bliver kortere, da disse Herrer sjældent have megen

Tid at spille i Kirken, men maa hjem og se til Heste og Køer, Plov og Mødding«. Andre mangle en af Delene, enten Talentet eller Virksomheden, dem kan vi ikke vente os stort mere Udbytte af; den der enten lader sine Evner slumre, fordi han selv vil slumre, eller ikke anser en Prædikens Udarbejdelse som værdigt Brug af dem, udretter intet, om end hans udvortes Foredrag giver Talen et skjønnere Anstrøg og holder vore Øjne aabne. »Den, der vil være ret virksom uden at kunne hæve sig til det Standpunkt, hvorfra han burde overskue sin Virkekreds, og derfor baade vil udbrede Agerdyrkning og Lovkundskab, Fysik og Medicin med lidt Moral og Religion, vil næppe stifte megen Nytte, men i alt Fald mindst opfylde de Fordringer, vi i Kirken gjøre til ham. Han vil være populær og nedstemme sig til Almuens Fatteevne, og ret som de ikke kunde modtage andre Begreber end dem, der vækkes i Stald og Lade, vil han vel endog paa Prædikestolen til stor Opbyggelse fortælle sine Tilhørere, at de ej burde spille deres Hestes Gjødning paa Landevejen; at Vinteren dog ikke har været saa grumme slem, da det dog var Oventørre for Mennesker og Fæ; at de bør takke Gud, fordi han lagde Jord paa Jorden (!!!), da de ellers ej kunde bo derpaa, og mere af samme Surdejg. Ingen, der kjender Nutidens Prædikemaade, endog kun af, hvad vi des værre maa læse paa Prent, vil kalde dette overdrevent, men ingen kan heller undre sig over, at de virkelig religiøse holde sig borte fra saadanne Præsters Kirker«.

Han opkaster derpaa det Spørgsmaal, om da ikke de Mænd, der, idet de sætte Menneskets moralske For-

bedring som eneste Maal, opbyde alle deres indre og ydre Evner for at tale lige kraftig til Forstand og Hjærte, som med Varme og Følelse opmuntre til Dyden og tordne mod Lasten, om de ikke udfylde deres Plads som kristelige Religionslærere lige saa godt som de, der give os Jesu hele Lære, og han besvarer dette Spørgsmaal med et afgjort Nej, uagtet han vel indser, at mange agtværdige og tænkende Mænd vil stemple en saadan Paastand med Navn af Sværmeri. »Den Præst«, siger han, »der tror, han ej bør lægge nogen Vægt paa de vigtigste Bevæggrunde til Dyden, som Aabenbaringen fremstiller, Guds Vilje, Kjærlighed til Gud og Jesum og Gjenforening med det evige, som paastaar, at Menneskets Pligter staa i nøjagtigt Forhold til hans egne Kræfter, og derfor blot driver paa Brugen af disse, han reducerer Jesu Religion til Filosofi, hans Tale er ej religiøs, altsaa ej svarende til sin Bestemmelse«. De fleste Moralprædikanter indskærpe ikke engang Principet: øv Dyden for dens egen Skyld, men se blot hen til Handlingernes Følger, idet de have beregnet, hvor megen Nytte vi kunne have af at gjøre godt og Skade af at gjøre ondt; de er egentlig hverken Moralens eller Religionens, men blot Klogskabens Lærere; »de kunne ganske vist afskrække nogle fra de grove Udbrud af Lasten, de kunne vække medlidende Følelser i den blødes Hjærte, men de kunne ej indgyde Menneskene den rolige Hengivenhed i Herrens Haand eller den ydmyge Erkjendelse af deres Afmagt, de kunne ej lære dem at bruge denne Verden som de, der ikke bruge den og for det eviges Skyld opofre alt, hvad Jorden

har af kjært og skjønt, thi det kunne ene de, som føle, at deres Borgerskab er i Himlen«.

»Man har i den senere Tid«, hedder det videre, »saa inderlig ønsket det oversanselige borte af Kristen dommen. Man har imidlertid været godmodig nok til at raade Præsterne at lade det staa, indtil det faldt at sig selv, og det kaldte man Pastoralklogskab. En ligedan Klogskab er det, som byder Nutidens Mennesker at lade de gamle Borges Mure staa som latterlige Vidner om den barbariske Old, de skyldte deres Ophav, og det er kun skjændig Bagvaskelse, som siger, det sker, fordi — man ej kan nedbryde dem«.

Ogsaa for Sakramenternes Vedkommende søger han Hovedgrunden til den Ligegyldighed, hvormed de omfattes af Menigheden, i den Maade, hvorpaa de i Almindelighed forvaltes, især af de moralske Præster. »Med hvilken tankeløs Ilfærdighed oplæses ikke som oftest Indledningen, der skal vise, hvi Daaben sker! Hvilken Vold gjør ikke Nævnelser af den hellige Tre-enighedslære paa Præsten! Hvilken forstaaelig Afsky fremlyser ikke af hvert af hans Træk, naar han med uvillig Finger maa drage Korsets betydningsfulde Træk over den spædes Bryst og Ansigt! Tydelig ser man, det ej er til Tro paa den korsfæstede, ej til de helliges Arvedel i Lyset, men kun til en Borger af Moralstaten, der skal kunne staa urokkelig uden Kirke og Religion, den oplyste Lærer vil indvie Barnet«. For Nadverens Vedkommende ønsker han Syndsforladelsen i Skriftestolen afskaffet — »var der ogsaa kun én blandt tusende, som ved Tanken om hin Syndsforladelse bestyrkedes i sit Letsind, da burde den afskaffes som en Levning

af udartet Catholicisme, der slet ikke hører til Jesu Religion« — ligesom han ogsaa ønsker Ordene ved Brødets og Vinens Uddeling udeladte eller i alt Fald ændrede — »hvorfor kan ikke Sakramentet uddeles tavs, efter at Indstiftelsens Ord ere læste, saaledes som Skik var i den ældre danske protestantiske Kirke? Eller, hvis Ord skulle bruges, var det vel Kætteri at ligne de Reformerte, hvis Formel: »det betyder« dog i Sandhed betyder langt mere end vor. Eller, om vi ingen af Delene ville, hvad hindrer os da fra at sige med Paulus: »Velsignelsens Kalk, som vi velsigne, er Kristi Blods Samfund, det Brød, som vi bryde, er Kristi Legems Samfund«; vilde Paulus have talt saaledes, dersom han havde troet som de, der forfattede vor Konfession, at Kristi Legeme i, med og under Brødet annammes i Munden og — vi gyse ved Tanken — knuses imellem Tænderne«. ¹⁾

Kollekter, Bønner og Salmer kunne visselig behøve Forbedring, fordi en Del af dem mangle det glødende, fulde, poetiske Liv, der burde udtale sig igjennem dem. Men en saadan Forbedring er ikke saa let at faa tilvejebragt, thi den kan kun gjøres af »den store Digter, der véd at forherlige Poesiens Flamme ved Religionens

¹⁾ Karakteristisk nok har hverken Maanedsskriftets Udgiver, der ellers ikke sparer hverken paa anerkjendende eller kritiserende Bemærkninger under Texten, eller P. E. Müller i sin udførlige Anmeldelse i „Lærde Efterretninger“ et eneste Ord at sige i Anledning af denne Udtalelse. Det varede ikke længe, før Grundtvig selv var paa det rene med, at Ønsket om Syndsforladelsens Afskaffelse ved Skriftemaalet var „en uret Lempning efter Tidsalderen“ og Ønsket om Forandring af Ordene ved Nadverens Uddeling „et af de flere Beviser paa, at han ej endnu den Gang med Paulus havde taget al Tanke til Fange under Kristi Lydighed“. Nyeste Skilderi af Kjøbenhavn, 13de Avgust 1811.

hellige Ild«. Det mindre poetiske, vi har, »er dog, naar det udføres med Værdighed, i Stand til at opsvinge os mod Himlen og opløse vort Væsen i andægtig brændende Følelse. At dette sjælden sker, har i Stæderne sin Grund i Tilhørernes frivole Stemning og paa Landet i Maaden, disse Ting behandles paa af Præsten«. Paa lignende Maade forholder det sig med Salmesangen. Den nye Salmebog — den evangeliske — er ganske vist bedre end den gamle, især i Henseende til Korrekthed i Versbygningen og Værdighed i Udtrykket, ja, han indrømmer mærkeligt nok endogsaa, at den »indeholder megen Poesi«, men den er dog langt fra det Ideal, der svæver for hans Øje. Blev Salmerne ordentlig sungne, vilde allerede meget være vundet, »men saa længe Mængden af vore Kirkers Syngemestre endnu kunne lære meget af Bræger og Per Degn, ville selv de skjønneste Salmer tabe deres Kraft og udbrede Dorskhed i Stedet for dyb Følelse«.

Som alt anført vakte denne mærkelige Afhandling en vis Opsigt. Udgiveren af det theologiske Maanedsskrift, i hvilket den optoges, forsikrer Forfatteren, at »enhver retskaffen vil læse den med megen Agtelse baade for hans Forstand og Hjærte«. Sproget og enkelte Udtryk paa faa Steder »have ikke behaget ham«, men lige meget, »Forfatteren har talt Religionens Sag med en ren Aand og et varmt Hjærte«. Ogsaa P. E. Müller udtaler sig i det hele med megen Anerkjendelse om den. Adskillige af de Bemærkninger, de i det enkelte have at gjøre ved den, vidne imidlertid om, hvor langt de i Virkeligheden er fra at forstaa hans

Tankegang baade i det hele og i det enkelte — der er i mange Maader et lignende Forhold imellem denne Kritik og dens Objekt som imellem Pavels' bekendte Kritik og Oehlenschlägers første Digtsamling, der jo ogsaa paa sit Omraade mødte med en helt ny Opfattelse. Grundtvig er imidlertid, som det let ses, saa vel i Afhandlingen om Religion og Liturgi som i de øvrige samtidige Arbejder meget langt fra at staa med den overlegne Klarhed over sin Opgave, der udmærker Oehlenschläger allerede ved de første Skridt, han gjør paa sin Bane, efter at de bundne Kræfter er blevne løste, men ét have de til fælles, en glødende Begejstring for de Ideer, der fylder dem, en hensynsløs Affærdigelse af, hvad der staaar disse imod, og et friskt, genialt Syn paa Tilværelsen, der indgiver dem en Rigdom af Billeder og originale Tanker og Vendinger, noget, der hos Grundtvig bliver end mere iøjnefaldende ved den Ubehjælpssomhed, hvormed han endnu i det hele taget bevæger sig i Sproget. Hans Stil er i disse hans første Arbejder saa mættet med Tanker og Ideer, at man bestandig ligesom har en Følelse af, at han ikke kan finde Ord for alt, hvad han har at sige; det er hvert Øjeblik, som om Indholdet optager ham saa mægtig, at det vil sprænge Formen, som om denne er for snæver til at rumme det. Det er let at forstaa, at det Sprog, der førtes i disse Afhandlinger, dels ved sin i det hele taget højst usædvanlige Karakter og dels ved den Mangel paa Klarhed, hvoraf det paa mange Punkter led, maatte overraske og frastøde mange af Datidens Læsere, for hvem det, der i Virkeligheden var en Følge af en overstrømmende,

endnu ikke behersket Fylde af Tanker, maatte staa som noget sært og forceret¹⁾.

I Opfattelsen af det kristelige er Grundtvig, som de udførlige Citater, vi have givet, noksom vise, i denne Afhandling naaet et meget betydeligt Stykke forud for sin Tid. Hans Erkjendelse af Kristendommens Væsen er dyb og klar, og hans Harmen over den Aandløshed og det Selvbedrag, hvori den herskende Rationalisme er hildet, er stærk og levende. Men man føler lige saa bestemt, at videre end til Erkjendelsen heraf er han endnu ikke kommen. Han ser, hvad Kristendommen er, og forstaar dens Krav, han kan tale hvasse og varme Ord til dem, der ikke kan eller vil se dem som han, men hjærtgreben af Kristendommen er han endnu ikke, den er endnu ikke bleven en Livsmagt i ham; han staar i Forgaarden, men længere er han heller ikke naaet.

Vi se de to Livstanker, der hver paa sin Vis saa stærkt optog ham, Tanken om det kristelige og det oldnordiske, forene sig eller rettere gaa Side om Side paa den ejendommeligste Maade i den første Bog, han udsendte, »Maskeradeballet i Danmark«, der udkom i Begyndelsen af 1808 og er fremkaldt af Tidsforholdene.

Englændernes Overfald i 1807 vakte ogsaa Bekymring og Røre paa Langeland, og i Stedet for den idylliske Ro, hvori man hidtil havde levet, traadte nu krigersk Tummel. Landeværnet blev opbudt, der blev opkastet Skanser, man ventede, at Fjenden vilde

1) „Sproget potenseres her tillige med Indbildningskraften, hvorved Udtrykket stundum bliver uforstaaeligt“, hedder det hos Müller.

gjøre Landgang, og Familien paa Egeløkke tyede til Tranekjær, hvor Hovedkvarteret var. Her lærte Grundtvig den unge kjække Peter Willemoes at kjende, Helten fra Kongedybet, der blev hans Ven, og som han flere Gange har besunget. Skjønt Slaget paa Reden havde bidraget sit til at vække Grundtvig af Dvalen, var det dog først de Ulykker, der hjemsøgte Fædrelandet i 1807, der gjorde ham til Patriot. Allerede strax efter Krigens Udbrud traadte den uordinerede Kandidat frem som Feltpræst for Landeværnet, dels i Bøndergaarde, dels paa aaben Mark, og »Almuen flokkedes om ham, da han løftede Røsten om gamle Danmark og om den gamle Tros guddommelige Kraft«¹⁾, vel ogsaa om gamle Norden og dets Kæmper. Men han nøjedes ikke med at tale til Langelænderne; Rygter fra Hovedstaden meldte om den Letsindighed, hvormed man der morede sig til Trods for den alvorlige Tugtelse, man havde faaet, og en Maskerade paa Egnen, hvor han opholdt sig, gav ham Anledningen saa vel til det Syn, han skildrede i den nævnte lille Bog, som til dets Indklædning og Navn. Det var en alvorlig Tordentale til hele det danske Folk, et begejstret Syn af Danmarks dybe Fornedrelse som af dets Sønners Brøde og den visse Undergang, naar ej Fædrenes Tro og Dyder gjenfødtes. Digtet gjorde ikke mindste Opsigt, hvilket han senere i det Tillæg, hvormed han ledsagede det, da han optrykte det i »Kvædinger« (1815), betegnede som for saa vidt saare godt, »thi jeg var langt fra at være fri for Lyst til Bifald og

¹⁾ L. Schrøder. Til Minde om Povel Dons.

Navnkundighed, naar de kun vare at vinde uden Opofrelse af min Overbevisning jeg forvildedes alt for meget ved Bifaldet i en snæver Kreds. Gud ske Lov, at Fristelsen ikke blev større!« Men han tilføjer med rette: »Ser jeg derimod hen til Danmark, da maa jeg kalde det sørgeligt, at en saadan Tale ingen Opsigt gjorde, thi det beviste, at den des værre var alt for sand«.

Denne lige saa dybe som mørke og alvorlige lille Digtning¹⁾, der er »hver ægte Nordbo, hver Dannekvinde broderlig helliget«, og som til Motto har nogle Strofer af Hávamál, bl. a. den bekjendte om »Dom om hver en død«, skildrer først, hvorledes Skarer af alle Stænder samledes i Danmarks Sørgetid for i overgIVEN Spøg at præge deres Glæde. »Enkelte traadte frem med Billedet af den lidende, den blødende Dana i Haand og stillede det for de jublendes Øje. Enkelte Stemmer lode: Skammer eder dog, Sønner af Nord! skammer eder dog ved at danse og gjøgle paa Bredden af Danmarks Grav!« Dog — blind og døv er Skaren for Synet og Stemmen. Den fortsætter sin lystige Dans »under Rægrimen« (∩: under Masken), og »Fryd dig ved Livet!« lyder Sangen. Da flyder Lysenes Lue over i blaalige Flammer, og ind tren en bleg, skjælvende Olding støttende sig til et Spyd, der var farvet af hans Blod. Faa trofaste fulgte ham, fremmerst blandt dem Danmarks Kongesøn, der vandrede tæt ved Oldingens Side og bød ham hvile sig paa den kraftige Arm. Paa Gubbens Bryst stod

1) Grundtvigs poetiske Skrifter I.

Danmarks Navn skrevet med halv udslettet Skrift. Han vilde tale, men kun en utydelig jamrende Lyd kom over de sitrende Læber. Den ædle ved hans Side staar rede til at styrke ham med sit Blod, men han ryster med truende Alvor de hvide Lokker; tvende af Følget træde frem, skjule Spydsodden i det blottede Bryst og læske Oldingen med deres varme Hjærteblod. Da viger Skaren forfærdet tilbage, men den gamle rejser sig kæmpestærk og taler:

Saa stod jeg gennem Seklers Aar
i Manddoms fulde Styrke.
Kraft var min Søn, Blufærdighed
min fagre, rene Datter.

Han skildrer, hvorledes Bølgen bar hans Navn, og Fejghed skjald i stolte Marmorsale, hvorlunde Bretland, der nu troner som Havets Dronning, har hvilet ved hans Fod spændt i Jærn. Han skildrer, hvorledes han slumrede ind, hans Navn forglemtes, og kaade Dværge kravlede op paa hans Ryg, men da han vaagnede og kaldte paa sine Sønner, tæmmede de de kaade Dværge. Men nu —

Jeg raaber mine Sønner frem.
Ak, faa er de, som høre,
i Blødheds Favn og Lystens Skjød
de slumrende sig vælte.
Se! tomme Herrens Templer staa,
og Støvet ej vil knæle
i Støvet ned for Støvets Gud
at angre sine Synder.
Ak! mine Børn det er, som saa
foragte Himlens Konge,
som se mig syg og springe dog
med Lyst i Gjøglerhammen.

Han opfordrer i stærke, bevægede Ord den ned-sjunkne, faldne Slægt til at rejse sig fra Blødheds fule Leje mod Himlen, til at kaste den fæle Gjøglerham og dæmpe de vilde Glædestoner, til at gaa hen i Herrens Hus og bede til ham, der har holdt ham op-rejst i lange Tider. Saa skal Manden paa hellig Alter-fod hvæsse sit Sværd til Bretlands Skjold at kløve og sværge Had til Sydens lumske Gift, og Kvinden skal kysse Alterets Fod og sværge, »at hun med Smil vil nære Himlens Ild og svale med sine Taare Jordens Flamme«, da vil Bølgen atter som i Oldtids Dage hen-bære Danmarks næsten glemte Navn til fjerne Landes Kyster. Denne Opfordring er forgjæves; Skaren staar vel et Øjeblik grublende, men den vilde Fryd vender snart fordoblet tilbage. Da slaar Dødningeuret sit tolvte Slag, den gamle synker livløs ned med sine tro Sønner blødende omkring sig. »Salen rystede som Blad i Storm, og Skræk udpustede Livsaanden af de dansende. Gispende fore de til Hel«. Jorden gungrer som under Kæmpefod, og ind træde tvende Skarer af Nordens gamle Helte, alle med gyldne Hjelme, Hedningerne i hvide, de Kristne i sorte Brynjer. En Skjald gaar foran dem med Harpen i Haand; han griber i Strængene og kvæder saa gladelig om den hedenfarnes Manddom, saa sørgelig om hans Død. Regnar Lodbrok kvæder om sin Død i Bretland, Ivar Benløs om, hvorlunde de ristede Ørn paa Ellas Ryg. Gunild, Svend Tveskjægs den stolte, den dejlige Søster, træder frem af den kristne Skare og kvæder om, hvorlunde

i Bretland mig timestes Kvide.
 Paa troløse Ø,
 der maatte jeg dø
 i Ungdommens fagreste Tide,

hvorlunde, efter at Niddingen Edelred havde blandet
 og lavet saa blodigt et Bad for de Danske,

nu løftedes Øxen. Jeg gjorde min Bøn
 til Krist og hans hellige Moder i Løn,
 og døende tog jeg til Orde:
 Græd Bretland! o, græd!
 thi Blod var din Sæd,
 og blodig vil Høstdagen vorde.

Og Skjalden Ottar hin sorte kvæder om den Hævn,
 de Danske tog over Gunild. Saa slaa Kristne og
 Hedninger Kreds om Liget, et Baal tændes midt i
 Salen, og i Forening vie de det med Korsets og
 Hammerens Tegn under Korets Kvad:

Høje Odin! Hvide Krist!
 Slettet ud er eders Tvist,
 begge Sønner af Alfader.
 Med vort Kors og med vort Sværd
 vies eder Baalet her,
 begge elskte I vor Fader.

Og videre kvæder Koret, medens den døde bæres tre
 Gange rundt om Baalet:

Os Guderne sende
 at hædre dit Lig,
 til Aske vi brænde,
 o, elskede! dig.
 En Høj vi skal rejse
 paa smulrede Ben,
 og paa den skal knejse
 en varslende Sten
 — — — — —
 af Dødninge-Ben,
 af Hormænds-Ben,

af Horkvinde-Ben,
 af Niddinge-Ben,
 og den Bøvtasten
 skal stande i Nord,
 til forældede Jord
 opløses i Damp.

Saa lægges Liget paa Baalet, Flammen omsnor hele Følget, og alt forsvinder.

Denne Digtning giver os i al sin Formløshed et klart Indblik i den ejendommelige Maade, hvorpaa det oldnordiske og det kristelige paa denne Tid er smeltet sammen i Digterens Bevidsthed. Der er nok af »hedenske Vildtoner« i Digtet, og paa sine Steder klinge de saa stærkt, at den kristelige Grundakkord fuldstændig overdøves. Særlig om Korsangen, da Baalet vies, udtaler Grundtvig senere: »Hver Kristen ser let, at det er formastelige Ord, som, naar de toges strængt, maatte betyde, at Kristus var som Odin kun en Idé, et luftigt, indbildt Væsen«, men det maa tillige fremhæves, at han udtrykkelig tilføjer, at det var nu ikke hans Mening, og fortæller, at han, just fordi han selv følte, det var usømmelig Tale, aldrig sendte sin Fader denne Bog. Ikke des mindre har dette Træk sin store Betydning, thi, som han siger, »det er aabenbart, at jeg ej for Klangens Skyld havde ladet saadanne Ord staa, dersom jeg havde været ret omhyggelig for at undgaa Mistydning i saa vigtige Ting og haft den Tro i Hjærtet, at der er ikke Salighed i noget Navn uden i Jesu«. Han lod da ogsaa senere, da han optrykte Digtet i »Kvædlinger«, disse Ord staa uforandrede »til sin Skam og til et Vidnesbyrd om, hvad et Menneske, som dog troede paa

Kristus, i den galne Tid kunde føre det over sit Hjærte at sige«. Det er maaske det mest slaende — men ingenlunde det eneste — Vidnesbyrd om, at den Kristentro, hvortil han var naaet, endnu ikke var en levende Tro som den, der senere saa mægtig skulde gennemtrænge ham, men kun en theoretisk Erkjendelse, et Syn for Kristendommens Herlighed, ligesom de gamle Myther stod for ham i straalende Glans. Vi høre endnu en Stund jævnlig lignende Toner i hans Digtning; de komme saaledes stærkt frem i den prægtige »Drapa«, han kvad om Willemoes, da den unge Søhelt var falden paa vort sidste Linieskib i Kampen ved Sjællands Odde ¹⁾):

Ved Midnat jeg sad i min enlige Vraa,
og Nutiden veg fra mit sorgfulde Øje;
ved Stjernernes Glimt fra det hvælvede Blaa
da Oldtiden steg fra de Fædernehøje.
Jeg holdt mig saa fast ved dens kraftige Arm,
jeg slynged mig tæt til dens brændende Barm,
og pludselig standsed den rindende Taare.

Med inderlig Tillid til A sernes Magt
jeg bad, at jeg Hærfaders Sal maatte skue.

Det var Trangen til at fordybe sig grundigere i Studiet af Nordens Oldtid, end det var muligt under de Forhold, i hvilke han levede paa Langeland, der drev ham tilbage til Hovedstaden. Den Stemning, han noget senere ²⁾ gav Ord, da han kvad:

Jeg ofrer mit Liv og min Kraft til at rejse
paa Hedenolds Gravhøj en talende Sten,
med Runer ombæltet, saa højt den skal knejse
paa Valhals Ruiner, paa Heltenes Ben,

¹⁾ Ny dansk Tilskuer Maj 1808.

²⁾ I Tilegnelsesdigtet til Pram foran i Nordens Mythologi.

om Nornerne unde mig Livet at friste,
 om Odin mig lærer de Stave at riste,
 saa dybt dem at grave med Sans og med Kraft —

levede allerede mægtig i ham, og han havde jo alt udtalt den i Afhandlingen om Asalæren. I November 1807 skriver han til Nyerup: »Jeg havde kun Valget imellem at opgive Haabet om et nøjere Kjendskab til Nordens Oldtid og at rive mig løs fra min nuværende Stilling. Drevet af en indvortes Tvang har jeg valgt det sidste, og ved Vinterens Ende kommer jeg til Hovedstaden. Er det mig muligt at subsistere der, agter jeg i nogle Aar at nyde den Lyksalighed, som følger den stigende Indsigt«. Han udførte sin Beslutning. I Foraaret 1808 drog han til Kjøbenhavn, hvortil han kom i Maj. Rejsen gik for sig i Smug over Lolland og Smaaøerne, thi de engelske Krydsere var paa Færde alle Vegne. Det havde været tre rige og betydningsfulde Aar, han havde tilbragt i sit »literære Tomi«; han forlod det i mange Maader som en helt anden, end han var kommen; Livet laa for ham i et helt nyt Lys, intet Under at han, hvor mange Minder, glade og sørgelige, der end knyttede ham til »Lavinds Ø«, med Længsel higede imod Hovedstaden, som vel laa i Grus, men dog endnu var Midtpunktet for, hvad der rørte sig af aandeligt Liv i Landet, og hvor han følte, de nye Kræfter, der var vaagnede i ham, først ret kunde komme til at udfolde sig.

III.

I KJØBENHAVN.

1808—1811.

Skjønt intet af, hvad Grundtvig hidtil havde skrevet, havde vakt synderlig Opmærksomhed, og det meste af det vist nok var gaaet Læseverdenen næsten spørløst forbi, kunde det dog ikke være andet, end at den lille Kræds af Mænd, hos hvem de nye Ideer rørte sig stærkt og friskt, maatte have lagt Mærke til den umiskjendelige Ejendommelighed og Begavelse, der ved Siden af det meget sære og uklare kom til Orde i de Afhandlinger, den unge theologiske Kandidat havde offentliggjort i de tre Aar, hans Landflygtighed havde varet. Vi se ham da ogsaa strax træde i Bekjendtskabs- og Venskabsforhold til adskillige af de betydeligere af den yngre Slægt og drages ind i det stærke aandelige Liv, der begyndte at udfolde sig hos denne. Hos Balles Svigersøn, Notarius publicus G. H. Olsen, lærte han Christian Molbech at kjende, og den Beundring, de begge nærede for Oehlenschläger, knyttede dem hurtig til hinanden til Trods for den Forskjel, der i mangt og meget var imellem dem og deres Syn paa

Tilværelsen. Paa Walkendorfs Kollegium, hvor han blev Alumnus i Maj 1808, sluttede han sig nøje til Sibbern og Nordmanden Svend Hersleb, senere Professor ved Kristiania Universitet. Sibbern indførte ham i Brødrene Ørstedes Kreds, og Hersleb hos Nordmændene Georg Sverdrup og Niels Treschow, der hørte til Universitetets betydeligste og mest ansete Lærere paa den Tid¹⁾. Ogsaa Bakkehuset fik han Adgang til, kort sagt, der aabnede sig for ham et Samliv med betydelige Mennesker, i hvilket han tilbragte »Timer betydningsfuldere end Aar«. Blandt de Venner, han vandt, indtager hans jævnaldrende Povel Dons²⁾ en særlig fremragende Plads ved den Hengivenhed, hvormed han sluttede sig til ham og ved den Selvopofrelse, hvormed han stod ved hans Side, da han trængte haardest til en trofast Ven, og de andre forlod ham eller vendte sig imod ham. Det var »Maskeradeballet i Danmark«, der førte dem sammen. Dons, som saa' lysere paa Forholdene end Grundtvig, nedlagde i et Digt i Kjøbenhavns Skilderi (28de Maj 1808) en Indsigelse imod hans mørke Syn. Grundtvig svarede ham i et Digt, hvori han afviste det som en Mistydning af hans Tanke, at han skulde mene, at alt Liv var udslukket —

Nej, vække vilde jeg den Aand,
der slumrede i Fortids Grave,
og derfor grov min svage Haand
i Bavgastenen Runestave.

1) Sverdrup, var i Kjøbenhavn Professor i Græsk, Treschow i Filosofi. De blev begge Professorer i Kristiania 1813.

2) Dons var født den 19de Novbr. 1783.

Dette lille Sammenstød foranledigede det Bekjendtskab, der, som Grundtvig siger i 1815, »hører til de glædelige og vigtige Optrin i mit Liv, Bekjendtskabet med den redelige, frimodige og trofaste Ven, Povel Dons«. Han giver ham det Lov, at han var »en ung Mand med kristen Tro, inderlig Kjærlighed til alt godt og til det gamle Danmark«, og da de først havde lært hinanden personlig at kjende, varede det da heller ikke længe, før det varme og inderlige Venskab var sluttet imellem disse to Naturer, som i Grunden var nær beslægtede, til Trods for, at de tilsyneladende var støbte af helt forskjellig Malm.

Det nødvendige til Livets Ophold maatte Grundtvig fortjene ved at give Undervisning. Han blev vistnok strax Lærer i Historie i det Schouboeske Institut, den Gang en af Byens bedste og mest ansete Skoler, og var det, til han forlod Hovedstaden. Han er utvivlsomt gaaet til denne Gjerning med Liv og Lyst; vist er det, at han fik sine Disciple godt med, og at han senere med Fornøjelse tænkte tilbage paa dem og sin Stræben efter at meddele dem sin historiske Anskuelse. En af dem har fortalt, at da de hørte, de skulde have til Lærer den Kandidat Grundtvig, de havde set pile gennem Gaderne i den graa Frakke og med det lange (mørkegule) Haar, da tænkte de, at det blev en, de skulde have Løjer med, men han fængslede dem anderledes og beherskede Klassen med sit Blik.¹⁾ Om det Udbytte, hans Undervisning bragte Eleverne, siger han selv, at han slet ikke frygter for at modsiges

¹⁾ H. Brun: Biskop N. F. S. Grundtvigs Levnedsløb I, 15.

af Medviderne, naar han forsikrer, at det lykkedes ham snart at give dem langt anderledes Løb og Lys i Oldhistorien, end de forhen havde, hvoraf nødvendig hos alle de livlige opkom Lyst til at kjende den nøjere, og han er ganske vis paa, at de lige saa vel som han endnu med Fornøjelse mindes de Timer, da de stræbte at sætte sig ind i det store Levnedsløb, de klarlig med alle følgende Slægter var kaldede til at fortsætte og maatte da sagtens gjøre sig lidt Umage for at kjende ¹⁾). Et Minde fra Grundtvigs Virksomhed som Historielærer er paa en Maade hans i 1829 første Gang udgivne universalhistoriske Oversigt »Tidens Strøm«, der er udarbejdet efter Tyskeren Strass' i 1808 »splinterny historiske Kort« »Strom der Zeit«, i hvilket han fandt »en mageløs Hjælp« ved sin Undervisning.

Grundtvigs Virksomhed som Historielærer blev af stor Betydning for ham, ikke blot fordi den i og for sig berigede hans historiske Kundskab, idet den nødte ham til for at gjøre Fyldest, som han ønskede det, at fordybe sig mere i Studiet af Historien, end han rimeligvis ellers, i alt Fald paa dette Tidspunkt, vilde have gjort, men ogsaa fordi hans Syslen med Granskningen af Menneskeslægtens Levnedsløb indirekte kom til at give Stødet til det afgjørende Omslag i religiøs Henseende, der indtraf med ham. Hvor stærkt de historiske Studier, som han drev i stort Omfang og med Alvor og Kraft, end interesserede ham, formaaede de dog foreløbig ikke at stille hans Interesse for Nordens Oldtid i Skygge; det var først og fremmest den, der lagde Beslag paa ham, og allerede i Slutningen af 1808 satte

¹⁾ Haandbog i Verdens-Historien I, 1833, S. VI.

hans Arbejde paa dette Omraade en udmærket Frugt i hans »Nordens Mytologi eller Udsigt over Eddalæren for dannede Mænd, der ej selv ere Mytologer«. Bogen er tilegnet Pram med et Digt, hvori det hedder:

Naar Solen er sjunken fra hvælvede Bue
 med ildige straalende, blændende Glans,
 naar Skinnet afløser den mægtige Lue,
 da aabnes for henfarne Tider min Sans.
 Naar Dravger omride de jævne Høje,
 da aabnes, da skuer, da funkler mit Øje,
 jeg vandrer blandt Guder, blandt Helte i Nord.

Jeg skuer, jeg grubler, jeg stræber at tyde
 de Syner, jeg ser ved det natlige Skin,
 at tolke de underlig gribende Lyde,
 der tone saa højt i den susende Vind.
 I Nutiden bundne, med Øjet paa Jorden,
 de boglærde fandt, at hver Tone fra Norden
 var raa og barbarisk og sværmerisk vild.

Han betegner i Fortalen Asalæren som »det herligste Sejersdrama, som avledes og kunde avles hos en dødelig Digter«. De faa, der stirrede ind i gamle Nord, anede, at der en Gang havde staaet et skjønt og betydningsfuldt Tempel for Guddommen, men de troede mismodige, at Templet var gennem mer end et Aartusende saaledes knust og nedbrudt, at selv dets Omrids ej mere kunde gives. Mængden troede dem paa Ordet, og Følgen blev, at mange nordiske Videnskabsmænd, der kjendte hver Blomst i Arkadiens Have, næsten studsede blot ved Ygdrasils Navn. Ewald digtede sin Balder, og en dunkel Anelse af Nordens Herlighed udtaler sig gennem Digtet, men Skjalden stod selv uden for den Verden, han vilde fremstille. Den mandige Pram saa' »Nordens Kraft fremtræde i Stærk-

odder, men vendte sig i Digterfortvivelse til den simple Forstand. Og hvad skal man sige om de øvrige, som høre til den Periode, man stundum ej rødmede ved at kalde den danske Poesis Guldalder, da alle, som kunde føle uden just at blive slaaet, som havde mere Vid end dem, der havde mindre, som kunde skrive et rimet eller rimfrit Vers og til Nød en syngelig Vise, hilste sig selv og hinanden ret, pyntelig som Digttere og som Skjalde? Nogle af dem vilde gaa i Ewalds og Prams Spor og forsynede sig til den Ende med større eller mindre Ladninger af Gudenavne og Fabelord. Naar de nu ret vilde vise sig i deres Kraft, udstrøede de disse i Blinde, visse paa, at hvor de end faldt, vilde de finde lige rigtig Plads og saaledes avledes den ulykkelige Fordom, at Nordens Gudelære maatte være en Orddynge uden Betydning Baggesen, som stod og staar som en Kæmpe mellem Dværgene, var for meget Digter til at ligne hine, der af Eddas Ord sammenkludrede Skamler, paa det Folk skulde tro, de var store. Og dog (med Bedrøvelse erkjender jeg det) maa hans Brøde mod Nordens Guder næsten agtes større end hines, thi han kunde fornærme og gjorde det ved at behandle Guderne som sin Ejendom, behænge dem med Narrekappen og stille dem frem til Latter for Hoben.¹⁾ Saaledes stode vore Fædres Guder, vanærede og spottede, med affaldne Kroner og brækkede Septre, indtil Skjalden Oehlenschläger vovede at oplede dem der, hvor de stande i en Glans, ingen Skygge kan fordunkle og

¹⁾ sigter til Baggestens komiske Fortælling »Odins Rejse til Dovre eller Poesiens Oprindelse«. Se S. 71.

intet Slør bedække for Digterens Øje. Vel søgte han dem stundum der, hvor kun deres Gjenfærd vare, vel iførte han dem stundum et Purpur sprængt med Sydens Guld, som hans egen kunstige Haand virkede, fordi han, ilende, ej saa' deres eget; men hvad han hidtil ikke saa', vil han sikkert en Gang se, thi han kan, og skete det end ikke, vilde dog den Pris evig tilhøre ham at have været den første, der atter begejstrede Norden for sine gamle Guder og iførte dem en Dragt, der forkyndte deres Højhed Virkelig frembrød ogsaa, da Oehlschlägers Harpe klang, i de mere udvikledes Barm en inderlig Længsel efter at kjende Nordens Guder, og Vaabengnyet kunde ikke dæmpe, men fordoblede den snarere som en udvortes Gjenlyd fra de svundne Dage, som Strid-Skøguls høje Stemme, der kalder Helte til Valhal«.

Han omtaler Nyerups Oversættelse af den prosaiske Edda »med sin ikke heldig valgte Titel« (»Edda eller Skandinavernes hedenske Gudelære«) og betegner denne som »Mythologiens Forgaard«. »Skulde den lede til den saare vrang Tro, at man ved at kjende de deri indeholdne Fabler ogsaa kjendte Nordens Gudelære, som den i sin Renhed var, da maatte alle Asalærens Venner inderlig bedrøves«. Af den poetiske Edda har Sandvig givet en Oversættelse, »men om end langt flere Exemplarer af denne vare reddede fra Urteboden¹⁾,

¹⁾ „Jeg undrede mig længe over“, hedder det i en Note, „hvorledes en Bog som denne, der ej er til Morskab, kunde være ud-solgt; men min Forundring svandt, da jeg hørte, at dette herlige Vidne om vor Sandvigs Enthusiasme, Skarpsindighed og Flid var solgt — til Makulatur“.

gives dog kun faa, som paatage sig Sammenligning, og end færre, som kunne vurdere Forskjellen (imellem den poetiske og prosaiske Edda) og uddrage Resultatet om Bygningernes særegne Stil«. Han mener derfor, at »en under visse Betingelser populær Udsigt over Nordens Mythologi med bestemt Hensyn paa de senere Forvanskninger som saadanne er det eneste Middel til baade at bibringe Flerheden et Oversyn og sætte dem i Stand til at nytte hine Oversættelser, og en saadan er det, jeg søger at give Paa underlige Stier førte Nornerne mig ind i Eddas mystiske Skov, og i de senest svundne Aar var gamle Nord med sine Guder og Helte den Verden, hvori jeg næsten udelukkende bevægede mig. At fremstille, hvad jeg saa', som jeg saa' det, skal være mit Livs Syssel; at oplade den mythiske Verden for mine Landsmænd og vidne om, hvad jeg har set, er denne Gang mit Øjemed«.

Den Fremstilling, han i dette sit første større Arbejde gav af Nordens Mythologi, maatte i høj Grad vække Opmærksomhed, thi baade vidnede den om et dybt indtrængende Studium og var helt igjennem præget af en saa aandfuld og poetisk Opfattelse, som man endnu ikke havde set overfor den gamle Gudelære, der her for første Gang ikke blot i det enkelte belystes af en Mangfoldighed af geniale Glimt, men fremstilledes i sin Fylde som et sammenhængende System, som »den herligste Form, hvorunder noget Menneske har fremstillet det evige og dets Modifikation i Tiden«, som et af en oprindelig Monotheisme gennemstralet Hedenskab, i hvilket Alfader ses som den evige, alt styrende, medens Aserne kun ere Tidens Guder. Ligesom i Af-

handlingen »Om Asalæren«, af hvilken Mythologien kan betragtes som en videre Udvikling, gaar Digteren og Granskeren Haand i Haand paa den ejendommeligste Maade. Det store Publikum følte sig vel nærmest tiltrukket af de prægtige Kvad, i hvilke Grundtvig unægtelig faar den ejendommelig nordiske Tone langt kraftigere frem, end det nogen Sinde var lykkedes Oehlenschläger, og som dels gjengiver forskjellige Myther (»Frejs Kjærlighed« og »Asken Yggdrasil«), dels (»Duggen«, »Honingduggen«) er rent lyriske Digte, mere foranledigede end udsprungne af Mytherne. Den lille Kreds af virkelig sagkyndige som Nyerup og andre maatte særlig glæde sig over det store Skridt, her var gjort i Retning af en virkelig Forstaaelse af Gudelæren ud fra et idealt og filosofisk Standpunkt. Det var dog langt fra, at alle, der mente at være domføre overfor denne originale lille Bog, hvis ikke blot digteriske, men ogsaa videnskabelige Værd og Betydning nu med Lethed skjønnes af enhver almindelig dannet Læser, var tilfredse med den, og disse Røster er vel værd at lægge Mærke til som Vidnesbyrd om, at de haarde Ord, Grundtvig baade her og anden Steds udtalte om Tidens Uforstand, var vel beføjede. En udførlig Anmeldelse i Literatur-Tidenden for 1811 kritiserer alle de Bidrag, Grundtvig indtil da i Form af Afhandlinger o. s. v. havde givet til Belysning af sin Opfattelse af Nordens Gudelære, deriblandt ogsaa Mythologien. og kommer til det Resultat, at vel er der meget for Forfatteren ganske ejendommeligt i hans Fremstilling, men om dette nye er rigtigt, er et andet Spørgsmaal. Recensenten »erkjender med Fornøjelse hos Forfatteren det fortjenstlige i at have begyndt paa et adskille det ældre og nyere i Asalæren,

hvilket tillige med mangt et rigtigt Blik over enkelte Punkter og Sindrigheden af det hele gjør, at denne Bog lige saa vel fra den kritiske som fra den æsthetiske Standpunkt kan anses som en Vinding for vor Literatur«, men hans Kritik, der nærmest er rettet imod Eddadigtenes, særlig Völuspás, mythiske Paalidelighed, som han søger at svække ved temmelig intetsigende Argumenter, er ikke des mindre af den Beskaffenhed, at Grundtvig i den »Erklæring«, han gav i Anledning af denne Recension, med Føje siger, at »dersom den Dom, her er fældet over mine Arbejder i Nordens Mythologi, var grundet, maatte disse være aldeles forgjæves, thi den Bygning, jeg af de adspredte Klippestykker søgte at rejse, svævede da i Luften uden Grundvold«. De to Standpunkter er i Virkeligheden saa forskjellige som muligt. Grundtvig finder i Eddadigtene Elementer til en Gudelære, en Helhedsopfattelse af Tilværelsen saa sublim, som intet andet Hedningfolk har den, og tvivler derfor ikke et Øjeblik paa deres Ælde, om han end mener ogsaa at kunne godtgjøre denne med udvortes Grunde, og særlig er Völuspá for ham »dette mageløse Digt, hvori hvert Ord har Betydning, det eneste, som i sig selv bærer et uimodsigeligt Vidnesbyrd om at være udsprunget dybt inde i Hedendommen, før end Sansen for den høje Lære tabtes . . . Enhver mythologisk Undersøgelse, der skal have noget Værd, maa begynde og ende med dette Digt«. Recensenten finder, af Grunde, som i Virkeligheden have meget lidt at betyde — om en virkelig Kritik er der ikke Tale — Völuspás Ægthed tvivlsom og betegner derfor den Grundvold, hvorpaa hele Systemet er bygget, som usikker.

Fuldstændig misfornøjet med Mythologien som i det hele med alt, hvad Grundtvig hidtil havde skrevet, var »den utrættelige Mand«, Historikeren Dr. Gustav Ludvig Baden, som lige strax kom til det Resultat, at det var en ukristelig Bog, der satte Asalæren over Kristendommen, og senere (1815) i sit »Dansk-Norsk historisk Bibliothek« betegnede Mythologien »med det mere, denne Forfatter har skrevet om Edda«, som »brugeligt for dem, der kunne og ville følge Hr. Grundtvig i hans Sværmerier. Oldgranskeren, der studerer Edda ikke som Næring for en sværmende Indbildningskraft, men for at samle grundige og nyttige antikvariske Kundskaber, gavne disse grundtvigske Sværmerier intet. Se mere af disse Produkter i Minerva 1806 og 1807«.

At det ikke har skortet Grundtvig paa Anerkjendelse for hans Mythologi fra mange, hvis Dom var værd at sætte Pris paa, er dog uden for al Tvivl; selv fra Udlandet blev en saadan ham til Del. Friedrich Schlegel oversatte Stykker af Bogen i »Deutsches Museum« 1811 og 1812 med »umanerlig Berømmelse« og skrev et smigrende Brev til ham med Opfordring til at skrive om Norden i det nævnte Tidsskrift. En svensk Oversættelse udkom 1818 (2det Oplag 1839), og Geijer udtalte sig varmt anerkjendende om den.

Samme Aar, som Mythologien udkom, udsendte Grundtvig en »Indbydelse til gamle Nordens Venner« med det anførte Vers af Tilegnelsesdigtet til Pram,

Jeg ofrer mit Liv og min Kraft til at rejse
paa Hedenolds Gravhøj en talende Sten o. s. v.,

som Motto paa Titelbladet. Han forkynder det her som sin Hensigt »i en fortløbende Række at fremstille

de betydningsfuldste Optrin af Nordens Helteliv fra den Time, da Asamanden Odin inddrog i Nord, indtil den Stund, da Palnatoke stræbte forgjæves i Jomsborg at fængsle den flygtende Kraft og rejse et unedbrydeligt Tempel for de styrtende Aser. — Dette Kraftens Krampetræk i Dødsstriden har jeg alt søgt at fremstille i dramatisk Form for der og i Fremstillingen af Gudelivet at have de to Punkter faste, mellem hvilke jeg maa bevæge mig. Jeg anmærker det her for at være aldeles uskyldig, hvis nogen skulde faa den daarlige Tro, at jeg i hint Optrin har villet give et Sidestykke eller Modstykke til en Oehlenschlägers mig end ukjendte Drama¹⁾«. I Følelsen af Tidens Usselhed mener han, at »vi nødes til at søge en Kreds, hvor Øjet kan styrkes og frydfuldt bevæges, hvorfra vi kunne oplevede vende tilbage og gribe ind i vor Tidsalder med et Mod og en Tillid, som om det svundne kunde gjenfødes. . . . Tidlig vendte mit for Nutiden gruende Øje sig længselsfuldt, anende mod hine herlige Mindesmærker fra Islands Arnesteder, og fra den første Time, det begyndte at oplades for Aanden i de dunkle Kvad og vanheldede Sagn, var det mit eneste Ønske at kunne dele Synet med mine Landsmænd . . . Naar jeg derimod troede at se Nutiden hærde sig imod ethvert Indtryk, det næste Øjeblikks Vindpust ej kunde bortvejre, og hurtig vende sig bort fra hvert Syn, der ej var dens eget Billede, var jeg nær ved at fortvivle, men hint Ønske blev Trang: vilde jeg friste mere end Plantens Liv, da maatte jeg træde i Kamp mod alle

¹⁾ Oehlenschlägers Palnatoke udkom i Marts 1809.

Hindringer, lukke Øjet for alle Hensyn. Jeg gjorde det, og nys aabnede jeg min Bane ved at fremstille det vældige Asalivs Omrids. Ej var mit Maal at hidlokke Mængdens Øjne eller kildre dens Øren ved kjælnе Toner, men at vække den indre Sans, hvor den fandtes, og henpege paa gamle Nordens Storhed«.

Tanken om en digterisk Behandling af Æmner fra Nordens Oldtid som den, han her lover Offentligheden, var alt vaagnet hos ham et Par Aar tidligere. Det var Volsungsagnet, der skulde afgive Stoffet til hans Sang »om Aser og Asernes Slægt, om Hels den snedige Fader«. »Var jeg stolt nok«, skriver han i en Dagbogsoptegnelse den 30te Decbr. 1806¹⁾, »til at tro, jeg kunde værdig behandle denne tragiske Digting lige fra Volsungs Undfangelse til Brynhilds Baal, vilde jeg bryde alle Baand, ile til Hovedstaden, læse Volsunga og Sangene om Sigurd og Brynhild i den utrykte Edda; thi besad jeg da Kraft til at udføre Digtet saaledes, som det hele dunkelt svæver for min Fantasi, da skulde Nutids Norden skjælve ved Synet af Oldtidens. Men da det er mere end rimeligt, jeg vilde fortvivle under Arbejdet, vil jeg ej gjøre noget Skridt, jeg siden maatte angre«. Ideen om en digterisk Behandling af »Asernes Kamp med Jætter som Norners Værk« paa Grundlag af det heroiske Sagn dukker imidlertid atter og atter op hos ham, og det synes rimeligt, at de her hen hørende Optrin allerede i 1809 eller maaske endnu før har formet sig for ham. De har imidlertid i saa Fald ikke tilfredsstillet ham, thi de historiske »Optrin af Kæmpelivets Undergang i Nord« kom først, de heroiske

¹⁾ Se S. Grundtvigs Fortale til Grundtvigs poetiske Skrifter II.

maatte vente i to Aar og havde da umiskjendelig undergaaet en gennemgribende Omarbejdelse under Indfyldelse af det nye Livssyn, han da havde vundet.

»Optrin af Kæmpelivets Undergang i Nord« udkom i 1809 betegnede som anden Del af »Optrin af Nordens Kæmpeliv«. De var tilegnede »Nordens største Skjald, ham, som kvad om Hakon og Vaulunder«, med et smukt Digt, der karakteristisk maler Digterens Stemning overfor den Opgave, der fylder ham. Det hedder her:

Jeg sad og stirred i de gamle Skrifter,
 mig fængslede den store Kæmpeaand,
 som byggede i Hedenolds Bedrifter
 og bandt dem fast med Jærnets stærke Baand
 til Valhals Guder, til det evig høje;
 en Trang hel dyb jeg i mit Indre fandt
 til at udfolde Tiderne, som svandt,
 for Samtids og den fjærne Fremtids Øje.

Jeg vovede et Greb i stærke Strænge,
 men Aanden flygted fra den dumpe Klang;
 med Sorg forgjæves greb jeg tit og længe,
 men aldrig stilledes den indre Trang;
 ustadig mellem Tiderne jeg svæved,
 og ingen Steds jeg havde noget Hjem:
 For Oldtid kun mig Nutid bragte frem,
 og halvt sit Slør kun Oldtid for mig hæved.

En mægtig Lue tændtes i mit Hjærte,
 og voldsom jeg fra Oldtid mig løsrev,
 men da omspændtes jeg af idel Smerte,
 og Nornen mig paa nøgne Fjæld omdrev;
 da tyede jeg angerfuld tilbage,
 og bange stedtes jeg for Oldtid frem,
 men løftet var det dunkle Slør: et Hjem
 jeg havde nu for alle Livets Dage.

At tolke det, som nu mig lyst er vorden,
 mig bød en Røst som Røsten fra en Gud;
 enddog du kvad, o store Skjald! om Norden,
 ej maa jeg tie, glemme strænge Bud.

Ej vil jeg mig forvoven med dig maale:
 det blege Lys i Natten har sit Hjem;
 men aldrig dog i Strid det traadte frem
 om Varme og om Glans med Solens Straale.

Som Trygvason du est i Norden baaren,
 men vendte aarle dig, som han, mod Syd,
 og hvor du gik, der smilede liflig Vaaren,
 og hvert dit Kvad var ligt en Guddoms Lyd;
 som Olaf du igjen mod Nord dig vendte
 og skued Kraften med din dybe Sans;
 du vakte den, men klædt i Sydens Glans,
 og stundum ej sig selv i sig den kjendte.

Thi griber jeg, o Skjald! de stærke Strænge,
 og mange ræddes for den hule Lyd;
 men Lyde, som fra Nordens Gravhøj trænge,
 ej smelte kan, som Tonerne fra Syd.
 Og vovede jeg Strængen at nedstemme,
 og dæmpede jeg Røstens hule Klang,
 betydningløs da blev mit Liv, min Sang,
 thi ikkun dybt i Norden jeg har hjemme.

Det betegnende for »Optrin af Kæmpelivets Undergang i Nord«, der som bekjendt i en Række løst sammenknyttede Scener eller »Samtaler« skildrer »Omstyrtelsen af Asers Templer i Danmark og Kristendommens sejrende Indtog med det vajende blodige Korsbanner«, er just den Kraft, hvormed Digteren griber i »de stærke Strænge«. Til Trods for den løse Form er den poetiske Virkning, disse dramatiske Optrin øve ikke blot i det enkelte, men ogsaa som Helhed, dyb og mægtig. Handlingen antager paa mangfoldige Steder et ægte dramatisk Sving, Karaktererne ere ypperlig individualiserede, det hele giver i et malmfuldt, kraftig tonende Sprog livfulde og farverige Billeder af den Tid, Digteren har villet skildre. Vel klinger der, hvad der da ogsaa er fuldt i sin Orden i en Frem-

stilling af Sammenstødet imellem Kristendom og Heden-
 skab, en kristelig religiøs Grundtone igjennem disse
 Optrin, men den er ikke blot fuldt behersket, men
 træder i Virkeligheden tilbage for Begejstringen for
 det store i den gamle Tid, som Digteren havde et saa
 aabent Blik for, og hvori hans Digting først og frem-
 mest har sin Rod. Han ser det gamle Nordens Tids-
 alder som en af de herligste, Historien har at opvise.
 Historien staar for ham som et sig udviklende Drama,
 der kun ved Skabergnisten i Menneskets Indre lader
 sig udfylde og da fremtræder som den herligste Digt-
 ning, i hvilken Guder og Kloder henvandre med
 Kæmpeskridt og forkynde Tidens Stræben og dens
 Maal. Et saadant Dramas Mulighed og Herlighed
 kunne vi beskue i Asalæren og det, som oprulles for
 os i det gamle Nordens Tidsalder, er en spejltro Af-
 bildning af Asadramaet. Optrinene af Kæmpelivets
 Undergang maa da beskues som Dele af Dramets sid-
 ste Akt, skjønt de igjen tilsammen og hver for sig
 maa udgjøre dramatiske Helheder. »Hvo der altsaa
 ej fik Øje for et Kæmpelegeme, hvis Lemmer igjen
 selv ere Legemer, uden derfor des mindre at være og
 vise sig som Dele, han forstaar mig ikke«. Den mærke-
 lige Bog er paa én Gang et Udslag af en overordent-
 lig poetisk Kraft og et Vidnesbyrd om, hvor langt
 dens Forfatter var trængt ind i dyb Forstaaelse af den
 oldnordiske Verden. Oehlenschläger havde her faaet
 en Medbejler paa det Omraade, hvor han hidtil havde
 staaet som den eneste, og det en Medbejler, han i
 visse Maader ikke kunde andet end bøje sig for.
 »Skjønt det kun er Samtaler uden dramatisk Handling

og Kraft«, siger han om Optrinene, »forbavsedes jeg over den Ild og Kraft i Sproget, den Fortrolighed med de gamle Sager, der havde beriget ham med Ord og Udtryk og med mange karakteristiske Træk i Skildringerne, der gjorde denne Bog til et mærkværdigt Produkt i den danske Literatur. Han var i en vis Retning sejlet Historien adskillige Streger paa det poetiske Kompas nærmere end jeg«.

Grundtvigs første Arbejder havde lettet ham Opnaelsen af den Friplads paa Walkendorfs Kollegium, han søgte efter Tilbagekomsten fra Langeland, fordi de umiskjendelig hidrørte fra en »lovende« Forfatter. De to sidst nævnte hvert paa sin Vis fremragende Værker tillige med de Artikler og Digte, han jævnlig offentliggjorde, vakte en betydelig Opmærksomhed for ham og skaffede ham ikke blot, som han selv siger, »et anstændigt«, men i Virkeligheden et meget anset Navn i Læseverdenen; han følte Kræfter i sig til at vinde et endnu større, til Trods for den legemlige Sygelighed, hvoraf han jævnlig led i disse Aar, og som »ofte røvede ham de faa, dyrekjøbte Øjeblikke, han bestemte til Sjælens Fest«. Kirken havde han ganske tabt af Syne, han »tænkte aldeles ikke paa at gjøre Hovedstadens kirkelige Orakel, Kapellan [H. G.] Clausen ved Frue Kirke enten Palmen eller Rangen stridig«, ja han lod sig ikke engang høre i nogen af Hovedstadens Kirker. Hans Attraa var udelukkende at leve for Videnskaben og Digtekunsten, dem begge eller hvilken af dem det nu blev, der fik Overtaget, han tænkte paa at opnaa en Lærestol ved Universitetet, gamle Norden lagde helt og holdent Beslag paa ham, og hans Ønske var ube-

tinget, som han udtrykker det i Digtet »Tilbagesyn paa Kjøbenhavn« (1808):

Axelstad, maatte jeg da
leve i dig til min Død,
knyttet til Oldtidens Liv,
fremmed for Nutidens Død.

Og det var betydelige Arbejder, han var optagen af. Han havde i Optrin af Kæmpelivets Undergang i Nord stillet et nyt Hefte indeholdende tvende Sagaer »om Odins Komme til Norden« og »om Sværdet Tirfing« i Udsigt¹⁾. Han arbejdede paa sin digteriske Skildring af Volsunger og Gjukunger, der saa længe havde gjæret i ham, og han meddelte i Januar 1810 et Stykke af det andet Kvad om Helge Hundingsbane som Prøve paa en Oversættelse af Edda, paa hvilken han indbød til Subskription²⁾. Kort sagt, han havde Hænderne fulde af Arbejde og omgikkedes med store Planer, hvis Virkeliggjørelse næsten uundgaelig krævede, at han blev i Hovedstaden, da hans Livsbane blev fuldstændig forandret.

Hans nu sexoghalvfjerdsindstyveaarige Fader trængte haardt til en Medhjælper, men den gamle orthodoxe Præst kunde ingen faa efter sit Sind; alle de, der tilbød sig, var Rationalister. Saa gik det op for Sønnen, at han maatte »skamme sig ved, at hans

1) Det udkom ikke, men begge Stykker blev skrevne; „Sværdet Tirfing“ blev trykt i „Idunna“ 1811, „Odins Komme“ kom først frem i „Poetiske Skrifter“ I, 1880.

2) Den fremkaldte et i overlegen Skolemestertone holdt Angreb af Rask, der bl. a. polemiserer imod Grundtvigs „alt for opskruede, tvungne, unaturlige og til Dels uforstaaelige Stil, fuld af Islandismer, Soløcismer og Germanismer“, uden Blik for dens til Trods for al Særhed umiskjendelige Skjønhed og Oprindelighed.

gamle Fader, det Aar han blev Jubellærer, skulde nødes til at nedlægge sit Embede, fordi hans yngste Søn, som dog havde Attestats og Præstealder, ikke vilde opgive sine glimrende Udsigter i Hovedstaden ved at blive personel Kapellan i sin Fødeby«. Han besluttede da at tage denne Gjerning paa sig og maatte derfor gjennemgaa den sidste theologiske Prøve før Ordinationen, prædike til Dimis. Det var den 17de Marts 1810, han holdt den Prædiken, der er bleven saa navnkundig i vor Literatur. Den blev efter Skik og Brug holdt i den tomme Regenskirke, kun i Overværelse af den af Fakultetet beskikkede Censor, Professor Peter Erasmus Müller, og maaske enkelte andre. Til den Afskrift, Grundtvig efter Sædvane havde overgivet Müller, før Prædikenen blev holdt, havde han føjet følgende Ord: »Min højærværdige Censor ville tillade mig den Bemærkning, at Prædiken er ikke saaledes, som jeg vilde holde den for en blandet Forsamling, men saaledes, som jeg i Regenskirken i Overværelse af nogle faa kyndige kunde holde den. Upassende forekom det mig, og umuligt var det mig der at tale, som om jeg stod for en Menighed, der samles til fælles Andagt og Opbyggelse«. Müller gav ham *Egregie* for Prædikenen, og alt syntes at være i den skønneste Orden. Det Røre, den vakte, da den en Maanedes Tid efter udkom i Trykken, kom Grundtvig fuldstændig uventet.

Den fremtraadte under Titelen: »Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Hus?« tilegnet Faderen med et varmt og smukt Digt, hvori Oldingen betegnes som en af de Præster, der ikke havde fornægtet deres Frelser. Naar han udgav den, var det ikke, fordi han fandt den sær-

lig god, tvært imod, den stod for ham som det ubetydeligste, han havde skrevet, »men unge Forfattere gjemme hellere smaat i Literaturen end i Pulten«, og han har vel ogsaa ment at glæde sin Fader ved at sende ham denne Prædiken paa Tryk, i hvilken han »stræbte at dimittere Menneskefrygt og Lempning efter Verden«. I Fortalen siger han, at da han efter den sædvanlige Uskik skulde holde sin Prøveprædiken i tomt Hus, tog han den Beslutning at udsige, hvad han i ensomme Timer, naar han grundede paa Slægtens Trang og Ordets Forkyndelse, talte med sig selv. Kun en saadan Prædiken kunde han holde med inderlig Varme, naar kun én var til Stede, paa hvem han vilde virke.

Fortalen ender med følgende Ord: »Vor Tidsalder staar paa en Vendepunkt, maaske en af de største, Historien kjender; det gamle er forsvundet, det ny vakler ustadigt, ingen løser Fremtidens Gaade; hvor skulle vi da vel finde Hvile for Sjælene uden i det Ord, som skal bestaa, naar Himmel og Jord blande sig, og Verdener sammenrulles søm et Klædebon?« og i selve Prædikenen hedder det bl. a.: »Herrens Evangelium gik fra Slægt til Slægt, Tiderne fremrullede det med sig, og selv vi, som bygge saa højt udi Nord, vi, der fødtes mere end sytten Aarhundreder efter, at de Læber blegnede, som fjærnt i Østen forkyndte det glade Budskab, selv vi have annammet det af vore Fædre og skulle gennem Børn og Børnebørn nedsende det til de sildigste Slægter. Vi skulle, men gjøre vi det ogsaa? Trænger Jesu hellige Navn fra den bedende Faders og Moders Læbe ind i Barnets Øre og Sjæl,

fremstilles og prises Frelseren i vore Forsamlinger som Guds Herligheds Glans og Jorderigs Sol? Sønderknusende er det at maatte nægte det. Som en Lyd uden Værd og Betydning høre de yngre iblandt os Jesu Navn almindelig at nævnes, ja stort maa vi kalde det, naar de kun høre det saa, naar det ej kommer til dem svøbt i Bespottelse og Haan. Og nu vore Kirker — jeg siger vore, thi Kristi ere de ej længer, hvad høres vel der? hel ofte forfængelig Snak om Smaating paa Jord, og kommer det højt, da brammende Ord og kløgtige Taler, men idel Lærdomme, som kun ere Menneskens Bud. Herrens Ord er forsvundet af hans Hus, thi naar det og lyder, er det ikke det, som høres, ikke det, som udlægges og indskærpes, det maa lade sig forvende og bruge til hos den enfoldige at styrke Menneskers Mening. . . De hellige Mænd troede selv den Lære, de kaldtes til at forkynde. Er det og saa med Mængden af Ordets Tjenere i vore Dage? Ak nej, og derfor var det især, at Herrens Ord forsvandt af hans Hus, derfor er det, at Tro paa Jesus daglig mer og mer udslukkes selv hos den enfoldige, at Kristendommen snart ej længer vil finde noget Hjem, selv i hine snævre Hytter, til hvilke den flygtede, da den udjoges af de stores Paladser. Fordi Ordets Tjenere trods Apostelen mene, at de kunne lægge en anden og bedre Grundvold end den, at Jesus er Kristus, derfor er det ej længer ham, som forkyndes. . . Hvad enhver mente selv at have kunnet opfinde, det erklæredes for Sandhed, men det eneste, som gjorde Kristendommen nødvendig, den guddommelige Stadfæstelse paa Menneskets uvisse Haab, paa Naade for den angergivne, Trøst og Styrkelse for

den bedrøvede og lidende, det erklæredes for Digt, eller var det vel andet, man mente, naar man kaldte det Lempning efter Menneskets Fatteevne i den umyndige Alder! Saaledes døde Troen og med den Forkyndelsen. Man vedblev at kalde Jesus den største, som fødtes af Kvinder, men ej stort anderledes, end Stridsmændene fordem kaldte ham Jødekonge, thi selv de ringeste mente jo at kunne forbedre hans Lære. . . Dele vi vor Tidsalders Ringeagt og Blindhed for det himmelske Lys, o, da lader os dog ej være forvovne og skamløse nok til at optræde som Kristendommens Tolke og besmitte det hellige Sted. Lader os dog ej sanke gloende Kul paa vort Hoved ved at røve vore Brødre det, hvis Savn dog sikkerligen ogsaa vi maa stundum føle dybt, den faste og stadige Tro paa Gud og hans enbaarne, der opløder Hjærtet til al god Gjernings Øvelse og trøster det i Modgangs haarde Time! Vov det ej, du unge, opblæst af daarlig Hovmod og Tillid til din egen Visdom! Kan du ej ydmyges og beskæmmes ved at se, at hvad du agter for saa let, ved Menneskekløgt at løse Tilværelsens Gaade og afhjælpe Slægtens Trang, er det samme, hvorpaa Oldtidens herligste arbejdede forgjæves, o, saa bævd dog tilbage for den rystende Sandhed, at den bedrøvedes Suk og den trøstesløses Jammer, den fortvivledes Skrig og den døendes Angst vil komme over dig, vil anklage dig for den almægtiges Trone, og du, du skal da skjælvende raabe: Falder over mig, skjuler mig, I Høje og I Bjerge, for den retfærdige Dommer! — Ere vi derimod selv Kristne, føle vi os gennemtrængte af den Overbevisning, at Jesu Kristi hellige Lære, udsprungen

af en højere Rod, ene mægter at neddæmpe Forstandens ængstende Tvivl, trøste det kummerfulde Hjærte og lede Mennesket stadig gjennem Fristelse og Gjen-vordighed paa Retfærdigheds og Helligheds trange Sti, o, da lader os ej mismodige spørge: hvem tror vort Ord? men tillidsfulde udbryde med Apostelen: Troen kommer af Hørelsen, og Guds Ord er det, som skal høres!«

Sex Aar efter, da han i sine »Bibelske Prædikener« (1816) optrykte dette vigtige Aktstykke i hans og Tidens Historie som en »Fortale til sine Prædikener«, betegnede han Dimisprædikenen som »meget for fattig paa Aand og Kraft, fattig paa Liv og Salvelse, ikke fri for tomme Rhetorvendinger, ej heller fri for Ubillighed; thi idet den synes at skyde al Skylden for Kirkens Svindsot paa Præsterne, skyder den i Grunden Skylden paa Gud, der nok vilde baade finde og løse Tunger, naar han fandt Øren til at høre«, og i Virkeligheden havde han, som han siger i Kirkespejlet (1871), udtalt sin Betragtning af Tidens kirkelige Tankegang langt skarpere i Afhandlingen om Religion og Liturgi. Medens denne var gaaet upaataalt hen og endogsaa var bleven rost, vakte Dimisprædikenen, der, langt fra at være noget Opraab til Kamp, kun var som et stille Suk over Tidens Ukristelighed, imidlertid et sandt Ramaskrig blandt Kjøbenhavns Præster. Stiftsprovst Plum ved Frue Kirke omsendte et Cirkulære til alle Hovedstadens Præster om at føre Klage over Grundtvig i Anledning af hans Prædiken, der »indeholder Beskyldninger mod vor hele Stand, hvilke *Ministerium hafniense* nærmest synes beføjet til at fralægge sig«. Om tre vide vi

med Sikkerhed, at de ikke skrev under. Sognepræsten ved Frelserens Kirke, den gamle Professor Otto Fabricius, en alvorlig og stræng Mand af den gamle Skole, som i sin Tid var optraadt imod Bastholms liturgiske Forslag, gav Cirkulæret følgende korte og fyndige Paategning: »Jeg finder ham (Grundtvig) tale om Mængden af Religionslærere, og deriblandt føler jeg mig ikke truffen«. Kapellanen ved samme Kirke, Rasmus Fenger, bad sig af samme Grund »fritagen for at underskrive Klagen«, og Præsten Mølsted ved Vartov undskyldte sig med Mangel paa Tid til fornøden Gjennemlæsning og Overvejelse af Dimisprædikenen — Plum havde bedet om, at Skrivelsen maatte »cirkulere hastig« —, men tilføjede udtrykkelig, at han havde den Bevidsthed, at »ingen af Hr. Grundtvigs Beskyldninger kan angaa mig«¹⁾. Det er ikke usandsynligt, at adskillige andre ligeledes have bedet sig fritagne, saaledes at de sex, der underskrev den til Kancelliet under 29de Maj indgivne Klage, i Virkeligheden kun talte i deres eget Navn. Hovedmanden var den alt oftere nævnte H. G. Clausen, Kapellan ved Frue Kirke. Klagen var meget skarp: »I denne udgivne Dimisprædiken«, »har Hr. Kandidat Grundtvig været forvoven og skamløs nok til med rene Ord at sige om os Religionslærere til Hobe, at vi ere samvittighedsløse, fejge, af Hovmod forblindede Sandhedens og Religionens Forrædere, nedrige Hyklere og forsætlige Folkebedragere . . . I Form af en Prædiken, og hvad værre er, af en Dimisprædiken, har Hr. Grundtvig ladet trykke et aabenbart Skandskrift mod den hele Stand af Religionslærere . . . Vi have

¹⁾ Dansk Kirketidende 1873, Sp. 109, 1874, Sp. 135.

troet, at vi ikke kunde lade dette Skandskrift hengaa upaataalt . . . Vel faar Skriftet ved at paatales en Vigtighed og Navnkundighed, som det med Hensyn til dets urimelige Indhold ikke fortjener, men Tavshed fra vor Side synes med Føje at kunne lægges os til Last og mistydes . . . Vi have derfor nu gjort det kongelige danske Kancelli opmærksomt paa denne Dimisprædiken, der vist ikke har sin Lige, og overlade til samme at bestemme, hvorledes med den bør forholdes«¹⁾).

Prædikenen, der havde givet Anledning til en saadan Storm, blev selvfølgelig reven bort og naaede endogsaa uden for Danmarks Grænser, idet den blev oversat paa Tysk og hilst med Begejstring af den berømte Jung Stilling, en af Kristendommens ivrigste Forkæmpere imod Tidens Vantro. »Denne fortræffelige unge Mand gad jeg kjende og trykke til mit Hjærte«, skrev han. »Herren velsigne og bevare ham paa Sandhedens Vej . . . Det er saadanne Mænd, vi trænge til«. Imidlertid havde Kancelliet afæsket det theologiske Fakultet en Betænkning, som det var længe om — den blev først afgivet den 8de Juli — det var jo ogsaa kommet i en saare mislig Stilling, idet en Censor af dets egen Midte havde givet Kandidaten Udmærkelse. Det forlangte og fik af Grundtvig en Erklæring, der gik ud paa, »at det aldrig var eller kunde være hans Hensigt ved hans Dimisprædikens Uarbejdelse, Holdelse og Udgivelse at fornærme eller nedværdige enten den gejstlige Stand eller enkelte Indi-

¹⁾ Jvfr. om hele denne Sag Helvegs Kirkehistorie, hvor der er meddelt udførlige Uddrag af dens Aktstykker.

vider«. Det almindelige, af mange troede Rygte, at han skulde have lovet sin Censor ikke at udgive sin Dimisprædiken i Trykken, betegnede han senere i en offentlig Erklæring som en lige saa latterlig som grov Usandhed¹⁾ — det havde rimeligvis sin Oprindelse fra den ovenfor omtalte Bemærkning i det Exemplar af den skrevne Prædiken, han leverede Müller. Fakultetet kom til det Resultat, at »naar en Moralist afmaler en Tidsalders Stemning, naar han f. Ex. skildrer Tidernes overhaandtagende Forlystelsessyge, mener han derfor ikke, at hver og en ogsaa er nedsænket i det samme Fordærvsens Svælg . . . Ligesom det nu aldeles ikke af Forfatterens almindelige Ytringer nødvendig følger, kan det heller ikke med overvejende Rimelighed antages, at hans Hensigt skulde have været med Prædikens Udgivelse at nedværdige Prædikanternes Stand. . . Det forekommer os, at, om Kandidat Grundtvigs Forhold ved i Trykken at udgive sin Dimisprædiken skulde synes at fortjene nogen Anke, han dog ej burde indstævnes for Domstolene, men snarere vorde Gjenstand for en Irettesættelse, i Fald ikke hans herved følgende Erklæring endog derfra skulde befri ham«. Biskop Münter tiltraadte Fakultetets Forslag om, at Sagen skulde afgjøres med en Irettesættelse, men tilføjede, at den burde være »skarp og alvorlig«. Universitetsdirektionen kom ligeledes til det Resultat, at han havde begaaet en Forseelse ved at lade Prædiken trykke, men at Straffen burde være disciplinær og ikke idømmes af Domstolene. Det vilde Grundtvig

¹⁾ Skilderiet 10de Novbr. 1810.

nu ikke uden videre finde sig i. Han indgav i Slutningen af Oktober en Ansøgning til Kongen, om at Sagen maatte blive forfulgt efter Lands Lov og Ret. Dette fraraadedes imidlertid bestemt af Kancelliet, særlig fordi Biskoppen gjorde gjældende, at det var urimeligt, »at en Sag, der stod i umiddelbar Forbindelse med Religionen, gjordes til Gjenstand, for de borgerlige Domstoles Kjendelse«. Hans Ansøgning blev henlagt, og den 5te Januar 1811 faldt Kongens Resolution, i Følge hvilken han maatte møde for Konsistorium og modtage en Irettesættelse — eller rettere høre paa Oplæsningen af den kongelige Resolution om, at han skulde have en Irettesættelse — »fordi han imod sit Løfte havde givet denne Prædiken i Trykken og ved nogle Anmeldelser i de offentlige Blade røbet den Hensigt at gjøre Opsigt«. Han synes at have været lige saa uskyldig i den anden paaankede Forseelse som i den første — ingen har i alt Fald til Trods for megen Søgen, saa vidt vides, kunnet finde saadanne »Anmeldelser i de offentlige Blade«.

Det var en tvivlsom Sejr, Præsterne havde vundet. »Selv Hornemann (den theologiske Professor, »Spotteren«), fortæller Grundtvig i Kirkespejlet, »ynkedes over mig, saa han fulgte mig ned i Studiegaarden og bad mig blæse ad det Vanheld, som ogsaa Langebek havde haft. Moldenhawer, som nu var Sjælen i Universitetsdirektionen, græd over mig som en gammel Romer ved Tanken om Lykkens Ustædighed, og Kaas, som var Præsident i det danske Kancelli, forsikrede mig, at baade Kongen og han vidste, jeg havde Ret, saa det skulde ej i mindste Maade skade

mig, men man maatte gjøre lidt for Gejstligheden, og han havde selv oftere forgjæves formanet den til at prædike lidt mere bibelsk — alt sammen fordi man tænkte, det var over denne latterlige Sag, jeg var nær ved at synke i Jordan« tilføjer han. A. S. Ørsted havde hele Tiden været af den Mening, at vilde Præsterne stævne ham for det, vilde det være lige saa klogt, som om hele Slægten vilde stævne Fichte for hans »Grundtræk af Nutiden«, og man sagde for vist, at da Clausen havde talt med Justitiarius i Højesteret, Kristian Colbjørnsen, havde denne bedet ham tage sig i Agt for Domstolene, der efter Loven var nødte til at give Grundtvig Ret. Den Tort slap Præsterne nu for, fordi Kancelliet ikke vilde lade Sagen gaa sin retslige Gang, men mange følte, at Grundtvigs Dimisprædiken i Virkeligheden, som Mynster senere sagde, havde »givet Kjøbenhavns Præsteskab Anledning til at prostituere sig«.

Naar han var »nær ved at synke i Jordan«, havde det, som alt oven for antydet, ikke sin Grund i Irettesættelsen eller hele den »latterlige Sag« i og for sig, saaledes som den fra første Færd af stod for ham; den tog han sig, for saa vidt den angik ham selv personlig, aldeles ikke nær, og længe tog han den i det hele taget temmelig let. »Da det rygtedes, at Præsterne vilde sætte Himmel og Jord i Bevægelse for at faa mig hængt eller brændt, da lo man trindt omkring mig, og jeg lo med, som man endnu kan se i min første Nyaarsgave »Idunna«, som da var under Pressen«. ¹⁾

¹⁾ »Idunna, en Nytaarsgave for 1811« udkom i December 1810 og indeholder foruden alvorlige Digte og Fortællingen Tirting ogsaa en Del Skjæmtevers.

Det varede imidlertid ikke længe, før Sagen antog en helt anden Karakter for ham, idet der foregik et fuldstændigt Omslag i hans Sjæl. Vi have set, hvorledes det oldnordiske, lige fra han overhovedet var vaagnet til aandeligt Liv, havde staaet i Forgrunden i en saadan Grad, at det ikke er at undres over, at han af Folk i Almindelighed opfattedes som en løjerlig Sværmer, der næsten maatte siges at prædike Asalæren som et Evangelium. Han har senere¹⁾ imødegaaet denne Opfattelse, som just fordi det, der havde givet Anledning til den, havde været saa stærkt, vedblev at holde sig længe efter, at det var traadt tilbage for ganske andre Interesser, og med rette peget paa, hvorledes det kristelige dog bestandig var gaaet Haand i Haand dermed. »Hvad mit forrige Hedenskab angaar«, siger han i dette Tilbageblik, »da er det des værre sandt, jeg har været Hedning som saa mange Hundrede boglærde i de sidste Dage, det vil sige, der var en Tid, da jeg havde forloret min Tro paa Kristus og Guds Ord og troede kun paa Fornuften, men i anden Betydning var jeg det aldrig, og kun som Kristen kjender Menigheden mig, skjønt min Skrivemaade i det enkelte vist nok lige til 1810 tit var usømmelig for en Kristen. Sandheden heraf maa alle de, som have kjendt mig, stadfæste, og jeg maa igjen ved denne Lejlighed erindre om, at Beviserne herfor ligge for Publikums Øjne«. Han gennemgaar derpaa sine tidligere Arbejder og hævder, at Afhandlingen om Religion og Liturgi, der er skrevet samtidig med den om Sangene i Edda (ind-

¹⁾ i en lille Artikel „Om Afguder“ i Skilderiet 22de Juni 1813.

sendt i Oktober 1806, trykt Februar 1807), »trods de højtravende Ord og Talemaader, som vanhelde den, ej tillod Tvivl om ærlig kristen Tro, da den er en Krigserklæring mod Bibels og Kristendoms Fjender. At jeg«, vedbliver han, »formedelst Mangel paa inderlig Kjærlighed til Gud og Næsten og Attraa efter forfængelig Ære i hele fire Aar nølede med ret at begynde den forkyndte Krig og ansaa det med saa mange Kristne for en lovlig poetisk Frihed at tale om Afguder, som om de vare noget, ansaa det med dem for rigtigt at syle med Bøger og aandelige Ting uden strængt Hensyn paa Bogen og Kristendommen, det er des værre sandt, men at jeg aldrig tog min Krigserklæring tilbage eller dulgte min Kristendom, det er ogsaa sandt, ja, alle mine Arbejder af nogen Vidde bekjende udtrykkelig bibelsk Kristendom som min Religion, skjønt de stræbe at lempe sig efter Tidens Tolerance. Saaledes bekjendte jeg mig i Afhandlingen om Videnskabelighed for Kristen og i de fleste Dele luthersk Kristen, saaledes erklærede jeg i mine mest sværmeriske Arbejder, »Om Asalæren« og »Nordens Mythologi«, Kristendom for den rene, aabenbarede Sandhed og lovprieste kun Asalæren som det sandeste, Mennesker have digtet, som det sandeste, man kunde have uden for Palæstina, før Kristus kom til Jorden; saaledes vidner Optrinene af Kæmpelivets Undergang utvetydig om kristen Tro hos ham, som fremstilte dem, og endelig fornyede jeg i min Dimisprædiken (1810) den Krigserklæring, i hvis Aand jeg strider og med Guds Hjælp skal stride saa længe, til Han byder mig at nedlægge Vaaben for at indgaa i den Hvile, hvorefter Hjærtet

længes, og ved hvis Billede det styrkes og vederkvæges paa Valen«.

Men Tro og Tro er to Ting. Skjønt det kristelige ganske vist lige fra den Stund af, da han først fik Øjnene op derfor, ikke et Øjeblik er tabt af Syne, saa at han med Føje kan afvise Beskyldningen for nogen Sinde at have været en saadan Afgudspræst, som Folk vilde gjøre ham til, forholder han sig i Virkeligheden, som det noksom fremgaar af det foregaaende lige til Dimisprædikenen og en Stund derefter, nærmest rent theoretisk dertil og er ikke greben af »den inderlige Kjærlighed til Gud og Næsten«, han omtaler i det nys anførte Stykke. I Slutningen af 1810 var der imidlertid indtruffet noget, der bragte ham i et væsentlig andet Forhold til det religiøse, end han hidtil havde kjendt. »Jeg sad en Aften i Efteraaret 1810 alene paa Walkendorfs Kollegium«, fortæller han i Kirkespejlet, »og læste i Kotzebues Historie af Preussen, som var den eneste over dette Land, og som jeg, skjønt jeg dybt foragtede Navnet, mente som Lærer i Historien at maatte benytte, men jeg var ikke kommen længere end til det trettende Aarhundrede, da de tyske Riddere indtog og med Sværdet kristnede Preussen, thi her havde Kotzebue plantet en af sine Giftblomster under, hvad han kaldte »det visne Kors«, og derved løb det mig koldt ned ad Ryggen, saa at jeg ikke blot smed Bogen fra mig, men sprang op som greben af en mægtig Aand, der kaldte mig til Reformatør. Derpaa fulgte et Par Maaneder af stolt, men stille Sværmeri, hvori jeg for første Gang siden min Barndom for Alvor læste Biblen, især Profeterne, Luthers og Kingos Salmer, bad og

grublede over, hvordan en Reformation, især med Pen og Blæk, i vore Dage lod sig udføre«.

Den dybt bevægede Stemning, der fyldte ham i disse Maaneder, da den afgjørende Vending forberedtes i hans Sjæl, kommer gribende til Orde, saa vel i det dejlige Digt »Til min Fader paa hans Jubelfest den 5te Decbr. 1810«, der indleder den lille Digtcyklus »Nytaarsnat eller Blik paa Kristendom og Historie«, som i Fortalen til denne Bog, der udkom ved Juletid 1810. Det hedder i Digtet:

Gamle Fader! du har tjent saa tro
i halvtredsindstyve Aar til Ende,
vel din Sjæl maa længes efter Ro
for mod Himlen ene sig at vende;
men før end du vender dig fra Jord,
medens du kan tale Herrens Ord
og fra Altret i hans Navn velsigne,
lys Velsignelsen da over mig,
at min Tro de helliges maa ligne,
løfte mig til Krist i Himmerig!

Himlens Herre det alene ved,
hvad sig i min Sjæl saa stærkt bevæger;
det dog ved du, Fader, Herrens Fred
er det eneste paa Jord, som kvæger;
lys den over mig i Jesu Navn!
Rolig da mod Himlens sikre Havn
skal jeg støvne over Livets Bølger;
lad dem løfte sig med Skum og Brag!
Tryk jeg er, naar mig min Jesus følger,
Lys og Kraft han er endnu i Dag.

Lavrbærkransen har jeg bejlet til,
men ej mer jeg tragter den at vinde,
hvad er vel et broget Farvespil,
hvad en Krans, som Mennesker kan binde,
hvad er Kløgt, og hvad er alt paa Jord
mod det rene, klare Guddomsord!

Derfor skal min Sang nu ene tone
til hans Pris, som steg fra Himlen ned,
som os vilde med vor Gud forsone,
skjænke os en salig Evighed.

I Fortalen, som han i Forening med Digtene betegner som Fortalen til sit egentlige Liv, hedder det: »I flere Aar har jeg agtet Kristendommen for Guds umiddelbare Aabenbaring ved sin enbaarne, og dog har jeg vovet ret som for at redde dens Sandhed at spænde den i menneskelig Menings Aag¹⁾. Det faldt mig endnu stedse for tungt at tage Fornuften fangen under Troens Lydighed, jeg vilde selv udgrunde, hvorfor Kristendommen var sand, og selv da jeg erkjendte Umuligheden heraf, kostede det mig dog Overvindelse offentlig at bekjende, jeg ej om det usynlige havde nogen Vished, som var min egen. Skjønt Menneskets Fald længe havde været mig klart, og skjønt jeg ikke vidste noget andet Middel til Oprensning end Kristus, forargede hans Forsoning mig dog paa en Maade, fordi jeg ikke kunde finde noget i min Grublen, som lignede den Ved Guds Naade har jeg nu bøjet min Forstands Hovmod, og nu forekommer det mig ubegribeligt, hvorledes man kan tro, at Kristus var mere end et Menneske, og dog ikke tro hans Lære, blot fordi det er hans, da vi ved at fordre andet Bevis af os selv som Troens Betingelse forudsætte, at vi anse os i det ringeste for lige saa kloge som han. Dette udelukker ingenlunde Grublen, men

¹⁾ „Fremfor alt i min Afhandling om Religion og Liturgi“, tilføjer han i en Note, „hvor imidlertid Digteren var adskillige Aar forud for Mennesket“.

bestemmer den blot som en Stræben efter klarere Indsigt i Kristendommen, om hvis Sandhed ingen Tvivl kan være. Saaledes er det ikke alene tilladt, men endog ueftergivelig Pligt for de Kristne at drive Kundskaben i de døde Sprog, om Naturens og Historiens Hemmeligheder til det højest mulige Trin, kun at alle disse Videnskaber træde villig i Kristendommens Tjeneste, thi naar de ville staa ved sig selv og dyrkes for deres egen Skyld, da er det jo klart, at de ere Afguder, den menneskelige Hovmods besmittede Børn, der lede deres Dyrkere og alle ubekræftede bort fra den korsfæstede og efter hans eget Udsagn fra Salighed. . . Med den Vished vil vel ingen mene, at jeg i nærværende Tidsalder kan vanke rolig om mellem det gamle Nordens Kæmpeskygger. Nedkaste mig i den brusende Strøm, det maa jeg, henrive mig mægter den ej, men om den skal lukke sig over mig, derfor raader den evige. Paa Randen af det bundløse Svælg, mod hvilket Tidsalderen blind fremhaster, der vil jeg stande, jeg vil udspænde for den sit eget Billede, og ved Siden vil jeg stille to luende Blus: Herrens Ord og de forbigangne Tidens Vidnesbyrd. Kalde og varsle i Herrens Navn, det vil jeg, saa længe han forlener mig Kraft og tillader mig at opløfte Røsten, thi hans er Magten og Æren i al Evighed«.

Det fremgaar jo klart nok af disse stærkt bevægede Ord, at Lodden for saa vidt var kastet, som det stod fast for ham, at han vilde vie sit Liv til Guds Tjeneste. Beslutningen om Opbrud fra gamle Norden, der saa længe havde fortryllet ham, var urokkelig tagen. Han meddeler i Fortalen til Idunna, at der næppe udkommer

flere nordiske Digtninger fra hans Haand end den om Volsunger og Niflunger, som tilfældige Omstændigheder have forsinket, men som hele Sommeren har ligget næsten færdig til Trykken. »Vil nogen spørge«, tilføjer han, »hvi jeg saa hurtig forlader det gamle Norden, hvor jeg dog gjorde Anstalter til et saare varigt Ophold, da tilstaar jeg frit, at det hverken er, fordi jeg tror, at Billeder fra Hedenold ere ulystelige, eller fordi jeg erkjender mig under andre Omstændigheder udygtig til at give saadanne, men fordi en Kristen i nærværende Tid maa have vigtigere Sysler end at tolke Syner, som i en saa upoetisk Tid de fleste maa gabe over, og som ej kunne bidrage synderlig til Sjælnes Frelse, der trods al Latter af den nedsjunkne og forvildede Flok dog stedse maa være det, en kristelig Skribent nærmest har for Øje«. Hvad det kristelige angaar, da er det klart, at han nu vidste, »hvad han skulde tro og gjøre, hvor Kraften var at finde, og hvis Æren skulde være«, men de Rim i »Nytaarsnat«, som fulgte efter Fortalen, kunde vel, som han siger i den Efterskrift, hvormed han ledsagede dem, da han senere optrykte dem i »Kvædlinger«, »lært en ret opmærksom Kristen, hvad jeg maatte lære i en haardere Skole: at man kan vide meget, som man hverken føler eller følger, eller dog kun halvt; thi Rimene vise, at jeg endnu lagde megen Vægt paa Troen af den Grund, at den er den eneste Rod, hvoraf et aandeligt Træ med liggelige Safter, med stærke Grene og dejlige Frugter kan timelig opvoxne — at Bekymringen for Sjælen og dens evige Salighed, min egen og Næstens, var endnu hel ringe, men min Lyst til at takkes Verden endnu

dygtig stor«. Han var endnu ikke moden til den store Gjerning, han skulde gjøre, og han skulde kun modnes til den igjennem bitter Lidelse og Kamp.

Det stille, stolte Sværmeri var som et Havblik før Stormen. Det var vidt forskjelligt fra det Liv, der snart skulde fylde ham, men det var ogsaa vidt forskjelligt fra det, der hidtil havde rørt sig i ham, og det er nu let at forstaa, at han var »nær ved at synke i Jorden«, da han efter at have stridt imod saa længe som muligt maatte bøje sig og modtage den Irettesættelse, han var bleven ikjendt. »Nu, nu, da det skulde stemples til borgerlig Brøde blot literært at beklage den gamle Kristendoms Forfald«, skrev han mange Aar senere, ¹⁾ »ja, nu maatte Blodet vel en Gang koge selv i de koldeste Kar hos en fribaaren poetisk Natur, der en liden Stund var drevet med Strømmen fra hans Barndoms Tro og Kæmpedrømme, men var, da Alvorstimen slog, vendt tilbage, havde i Historien skuet den gamle Kristendoms Triumf gjennem Tiderne, havde i hine Danmarks tunge Dage dybt følt, hvad ham fattedes, men nu hartad glemt det over nordiske Kæmpedrømme — hvad Under, at han pludselig vaagnede i Gru, i Forfærdelse, i glødende Harme, da det end ikke maatte være ham tilladt, naar han i Drømme besøgte den faldefærdige Kirke med sine Fædres Grave, at ofre den og deres Ihukommelse og de graahærdede, som forgjæves søgte deres Tro og deres Trøst hos de unge Præster, at ofre det alt en Taare, som jeg end mindes grandt randt uvilkaarlig og faldt paa Papiret, da i min Drømmeprædiken

¹⁾ I den af Censor 1827 undertrykte, først 1866 løsladte Afhandling Om Religionsfrihed.

Øjet faldt paa disse. Denne Taare, den første ret fromme, jeg i mange Aar havde fældt, den kunde jeg umulig angre, om den end skulde blive Kilden til mange bitre, og selv nu, da den er blevet det, da kun han, som tæller Stjærnerne, kan tælle Taarerne, som i femten Aar nedrandt paa disse blege Kinder og paa de fleste Bøger, jeg har skrevet, selv nu være det langt fra mig som Menneske, som Kristen og som Præst at angre min første Taare eller klage over, hvad den kostede«.

Drømmelivet fik en brat Ende, da han med ét blev sønderknust ved de Spørgsmaal: Er du selv en Kristen? og har du dine Synders Forladelse? Han stod rede til at blive Reformator, til at kæmpe en ridderlig Dyst imod sin aandsforladte Samtid, en Dyst for Kristi Kirke, som han saa' i hele dens Herlighed, da han kom til at kaste Blikket, der hidtil havde været vendt udad, ind i sin egen Sjæl, og de Samvittighedsspørgsmaal, der pludselig dukkede op for ham, faldt ham som Stene, ja som Klipper paa Hjærtet. Da lukkede han alle Bøgerne, lod alle stolte Planer fare og skyndte sig hjem til sin gamle Fader. To trofaste Venner stod ved hans Side i denne Trængselens Tid, da de tunge Kampe, han maatte stride, havde nedbrudt hans legemlige og aandelige Helbred, det var Povel Dons og Sibbern. Dons veg ikke fra ham, plejede ham Nat og Dag, ja maatte endog, naar Vanviddet tog Overhaand, kæmpe med ham, saa de ofte begge segnede¹⁾. Sibbern fulgte ham, da han var naaet saa vidt, at han kunde rejse, til Fædrehjemmet.

Hans Fader havde allerede nedlagt Embedet. Nu

¹⁾ Hjorth: Nikolaj Gottlieb Blædel, S. 27.

havde Sønnen imidlertid »den inderligste Lyst« til at tage den Gjerning op, som han fra først af kun havde erklæret sig villig til, fordi han syntes, at han ikke kunde være andet bekendt. Saa snart han, hvad der ikke varede længe, havde overstaaet den »svare Sindsygdом« — »Anfægtelser« kaldte hans gamle Fader den med Tak og Pris — og faaet Ro i sit Sind igjen, søgte han at skaffe Faderen hans Embede tilbage og selv at faa Lov til at blive hans Medhjælp, og han tog det ligefrem for et Tegn paa, »at vor Herre ikke rent havde slaaget Haanden af ham«, om det lykkedes. Der var store Vanskeligheder at overvinde, og at de bleve overvundne, skyldtes for en stor Del Biskop Balle, som varmt støttede sin unge Frændes Sag. Resolutionen om Faderens Afsked var allerede falden (i Decbr. 1810); der var ledige Kapellaner i Stiftet, hvilket allerede én Gang var bleven anført som Hindring for Opfyldelsen af den gamle Præsts Ønske, og endelig havde Sønnens opsigtvækkende Optræden selvfølgelig i høj Grad vanskeliggjort Stillingen. Kancelliet sendte Ansøgningen til Biskop Münter, der hverken turde anbefale eller fraraade den. Han var meget betænkelig ved at ansætte en Mand med formentlig saa uklare Anskuelser om Kristendommens Natur og Væsen — Grundtvigs sidste Skrift »Nytaarsnat«, som Biskoppen indsendte til Kancelliet, for at det selv kunde overbevise sig om Rigtigheden af hans Dom, »indeholder helt besynderlige Ytringer og fører overalt den nyere Skoles mystiske Sprog, som ikke stemmer med den sunde bibelske og fornuftmæssige Kristendom, og hvis Udbredelse eller Herredømme ej vilde være til Baade for Kirken«. Men paa den an-

den Side indrømmer han, at »Kandidat Grundtvig besidder et udmærket Talent og gode Kundskaber; at de Erfaringer, han har gjort, kunne have formindsket hans Selvtillid, og at, hvad Erfaring har lært i en Del lignende Tilfælde, Befordring til et Embede, hvorved han kunde rives ud af den Fantasierden, i hvilken han lever, og tvinges til at sysselsætte sig med Gjenstande af den virkelige, turde være det eneste Middel til at helbrede ham for hans Hang til Sværmeri«. Kancelliet udtalte i sin Indstilling i Overensstemmelse med Biskoppens sidst anførte Betragtninger, at »det sikreste Middel til at helbrede denne unge Mand og muligen gjøre de ypperlige Talenter, han besidder, frugtbringende for Staten, er jo før jo hellere at indføre ham i en praktisk Virkekreds, hvor han i Omgang med Mennesker og i en Mængde af forskellige Embedsforretninger, der alle kræve hans Opmærksomhed, vil finde Adspredelse, hans overspændte, vildledte Indbildningskraft vorde nedstemt og ordnet, og Lejlighed gives ham til at udvikle og anvende de herlige Anlæg, han besidder«. Det fremhævede, at hans Fader, »en gammel, agtværdig Mand, bedst vil kunne vejlede ham og tillige have Tilsyn med, at Embedet tilbørlig forrettes«, og det mente endelig, at »den Forseelse, Kandidat Grundtvig gjorde sig skyldig i i Henseende til Dimisprædikenen«, skyldtes »overdreven Selvtillid, ungdommelig Ubesindighed og en stærk Hang til Sværmeri, som fandt Næring i det ensomme, spekulative Liv, han hidtil har ført«, og ikke burde komme i Betragtning, »da han har underkåstet sig den ham derfor allernaadigst paa-lagte Straf«. Det anbefalede derfor Ansøgningen, Fade-

ren fik sit Embede igjen, og efter den 29de Maj 1811 at have modtaget den præstelige Indvielse blev Grundtvig 1ste Søndag efter Trinitatis af sin ældre Broder Otto, der var Præst i Torkildstrup paa Falster, indsat som Kapellan i Udby og Ørslev. Kort efter skrev han:

Apostlene paa hellig Pinsefest
iførte blev med Kraften fra det høje;
i Pinseugen det sig maatte føje,
at jeg indviedes til Herrens Præst.

Og der jeg hørte Brødrene tilsammen
i Jesu Kristi Navn at sige Amen,
da blev det samme i mit Bryst udtonet,
og jeg mig følte med min Gud forsonet.
Da hastede jeg ud fra Axelstad,
jeg takkede, jeg higede, jeg bad.
Jeg vandred frem i blide Morgenstund;
men der jeg nærmed mig den kjære Grund,
hvor Barnedagene henflød saa trygge,
hvor gamle Fader end mon rolig bygge
og med sin kjære, alderstegne Viv
henstirre munter paa det sande Liv, —
da gjordes det mig trangere om Hjærte
ved Mindet om den glade Barnetid,
ved Mindet om de sidste Tiders Smerte,
ved Tanken om den store, tunge Id,
som jeg fra nu for Gud begynde skulde.

I Skovens Udgang paa en gammel Sten
jeg satte mig, optog af lidet Gjemme
det Testament, hvori jeg læste hjemme,
da jeg som Barn fra dunkle Dagligstue
oplærtes til mod Himlene at skue.
Den gamle Bog mig trolig havde fulgt
paa Jyllands Heder, Lavinds Blomsterenge,
men dog, des værre, én Gang alt for længe
dens blanke Lys var for mit Øje dulgt.
Jeg den oplod, og hvor mit Øje faldt,
der fandt det ogsaa uden Leden alt. ¹⁾

1) I Kor. 15,55: „Død, hvor er din Braad? Helvede, hvor er din Sejr? Men Dødens Braad er Synden, og Syndens Kraft er Lo-

Jeg rejste mig, alt som en Blomst, der mat
 sit Hoved har i Dagens Hede sænket,
 men kjæk det løfter udi Sommernat,
 af mild og kvægsom Himmeldug bestænket.
 Nu Kirketaarnet løfted sig der oppe
 ved Grinebakken mellem Asketoppe;
 blandt hine Aske leged jeg som Dreng,
 og slumred under dem saa sødt i Eng;
 men hvad er disse dunkle Barneminder
 mod lyse Anelser af Manddomsfærd!
 Saa mangt et Baand til Kirken hist mig binder:
 det skjæreste er, at jeg døbtes der,
 det stærkeste, at Gud mig sendte did,
 og hvor min Fader i saa lang en Tid
 gudfrygtig talte Herrens rene Ord,
 nu jeg skal tale til det aabne Hjærte,
 velsigne Folket fra det høje Kor,
 med Ordets Balsam lindre Sjælens Smerte.
 Hvad jeg mon tale under hvalte Bue,
 og hvad jeg taler i den lave Stue,
 mig selv kan røre, glæde og husvale;
 thi ikke min, men Herrens egen Tale
 det er, som mig udgange skal af Mund
 og trænge stærk til dybe Hjærtegrund.¹⁾

ven. Men Gud være Tak, som giver os Sejr formedelst vor
 Herre Jesus Kristus. Derfor, mine kjære Brødre! bliver faste,
 ubevægelige, frugtbare altid i Herrens Gjærning, vidende, at eders
 Arbejde er ikke forfængeligt i Herren“.

¹⁾ Farvel til min Ven F. C. Sibbern, Juni 1811. (Poetiske Skrifter I, 326).

IV.

PRÆSTEAAR I UDHY OG VENTETID I KJØBENHAVN.

1811—1821.

Opholdet i Udby blev ikke af lang Varighed, thi den 5te Januar 1813 døde den gamle Johan Grundtvig, og da Sønnen ikke, som han ønskede, opnaaede at blive hans Eftermand, vendte han samme Efteraar tilbage til Kjøbenhavn. Det Par Aar, han var der, blev imidlertid i flere Henseender af stor Betydning for ham, og han vendte tilbage fra sin Præstegjerning i Barn-domshjemmet styrket og udrustet til sin Kamp for at føre det Livssyn, han havde vundet, ud i vide Kredse.

Det kjendtes snart i Udby, at gamle Grundtvig —, der i det Brev, hvormed han ledsagede sin Ansøgning, i Erkjendelse af sin Affældighed havde sagt: »Saltet er godt, saa længe det er brugeligt, men mister det sin Kraft, hvad duer det da til?« — havde faaet en kraftig Medhjælp i Sønnen. »Hvor var han ikke nidkjær i Skolerne, hvor det stod saa ringe til, at han maatte læse baade med Lærer og Børn, og nidkjær i sin Forkyndelse, saa Kirkerne fyldtes med Folk fra nær og

fjærn. Det Liv, der da blev vækket her, vaagnede ved en stræng, ildfuld Prædiken, og Folk har endnu ikke, tresindstyve Aar efter, glemt den unge Præsts høje Røst og stærke Bevægelser.¹⁾ Ja, stræng var han, det fik de at vide, der om Onsdagen, før de kom til Skrifte om Løverdagen, maatte op og høres af ham i deres Børnelærdom. En Mand, der selv var til Stede ved Løverdagsskriftemaalet, har fortalt, hvorledes Grundtvig spurgte de forsamlede, hvorfor de vilde til Alters, gik fra den ene til den anden og gjentog Spørgsmaalet til hver især, men ingen turde svare — saa maatte de alle gaa hjem, og ingen kom til Alters næste Dag. De faa, der er tilbage fra de to Gange, han konfirmerede i Udby, have, som det var at vente efter saa mange Aars Forløb, kun et dunkelt Minde om ham og hans Undervisning. Dog det kan de huske, at det var svært at »slippe« — og der nyttede ingen Apelleren til den gamle Præst, som nogle forsøgte —, at de havde en fem, sex Bøger med, hver Gang de kom til »Læsning«, og saa mange Salmer for. Og saa paa selve Konfirmationsdagen, at Grundtvig gik saa glad op og ned iblandt dem, da bl. a. »Op, Sjæl, bryd Sønnen af« blev sunget, og under Talen blev saa brændende i Aanden, at han faldt paa Knæ og grædende bad højt for dem. »Vi vidste jo ikke, hvad det betød,

¹⁾ Vil man have et ret levende Indtryk af den Forandring, der var foregaaet med Grundtvig, læse man hans Tiltrædelsesprædiken i Udby (meddelt af Brandt i Dansk Kirketidende 1874) og sammenligne den med den samme Steds meddelte Prædiken fra 1805 — i den først nævnte er det Kristendom, der prædiktes, i den sidst nævnte Moral.

men græd, da vi saa', han græd«. ¹⁾ En gammel Kone, der var blandt hans Konfirmander i Udby, har fortalt, »med hvilken Nidkjerhed »den unge Grundtvig« forberedede Børnene, og navnlig sidste Gang, han havde dem samlede om sig, hvorledes han efter i flere Timer, som han plejede, at have talt med dem og til dem og formanet dem paa det inderligste faldt paa sine Knæ midt i deres Kreds og bad for dem med høj Røst under mange Taarer, at dog Herren vilde bevare dem, saa de maatte blive i hans Pagt. Derefter stod han op, dybt bevæget, og gik ind i et Sideværelse, men de kunde tydelig høre, hvorledes han der i Enrum blev ved at bede«. ²⁾ — De fattige havde en god Støtte i den unge Kapellan. »Det huskes saa godt her i Egnen, at Præstegaardskarlen en Gang i Saatiden kom ind til den gamle Præst og bad om Penge til Sædekorn, for det, der havde ligget paa Loftet, havde Kapellanen uddelt til Fattigfolk. Da den gamle spurgte Sønnen, hvordan det forholdt sig, skal denne blot have svaret: Ja, Fader, hvad prædike vi om?« ³⁾

Men skjønt Grundtvig røgtede sin Præstegjerning med Flid og Nidkjerhed, saa at han efter Faderens Død af sin Provst fik det Vidnesbyrd, at han »med redelig og sindig Iver har arbejdet troligen til sand Religiøsitet og Sædeligheds Fremme, samt med Nøjagtighed og Duelighed iagttaget Præsteembedets andre

¹⁾ Den Grundtvigske Slægt i Udby Præstegaard, af Th. Møller (Kapellan i Udby), Nordisk Maanedskrift 1874, I.

²⁾ C. Brandt i Kirkelige Lejlighedstaler af N. F. S. Grundtvig. S. 353.

³⁾ Th. Møller anf. Afh. S. 55.

Forretninger« — Biskoppen (Münter) fremhæver særlig Ungdommens Undervisning og Sognets Fattigvæsen som Sager, han har anvendt megen Tid paa —, fik han dog Tid til adskilligt, som ikke umiddelbart hørte til hans Embede, men som dog tjente til den Sags Fremme, han helt og holdent havde hengivet sig til, thi fra den Stund af, da det store Omslag var foregaaet i hans Sjæl, var i Virkeligheden, som Provst Bøgh skrev i det omtalte Vidnesbyrd, »hans udmærkede, vel uddyrkede Talenter ganske helligede Kristendommen«. Münter, der 1808 havde afløst Balle som Sjællands Biskop, vilde gjerne have noget mere Liv i Roskilde Landemodes Forhandlinger, end der længe havde været, og søgte at faa tilvejebragt en frugtbar Drøftelse af passende Æmner ved dels selv at oplæse Afhandlinger o. desl. og dels opmuntre Præsterne til at følge Exemplet. Grundtvig var en af dem, der efterkom Opfordringen. I 1812 oplæste han saaledes Stykker af sit store Digt »Roskilde-Rim«¹⁾ og Aaret forud forelæste han en Afhandling om Gejstlighedens Videnskabelighed¹⁾, i hvilken der lyder os lignende Toner i Møde som i Dimisprædikenen: »Selv mellem Præsterne, som er dertil satte, at de skulle forkynde det glade Budskab om Kristo, har Vantroen taget Overhaand. Hvorledes kan man da vente, at de ville opofre deres Liv til at granske i en Bog, hvis Mage de vel mene til Nød selv at kunne skrive, eller som dog er langt fra at være dem Bøgernes

¹⁾ Den blev betegnende nok ikke optagen i det officielle, vistnok nærmest ved Biskoppens Foranstaltning trykte Udvalg af Landemodets Forhandlinger, men fremkom først 1814 i Jens Møllers Theologisk Bibliothek V.

Bog? . . . Dybt bedrøves maa da den troende Kristen ved at skue trindt sig i den nærværende og stirre ind i den tilkommende Tid. Hvad der fattes de fleste, Troen, ikke Forstandens kolde Bifald, men Hjærtets levende Tro, kan det ene Menneske ej erhverve det andet, om han end vilde give sit Legeme hen at brændes, og han, som baade kan og vil give den til alle, ham vil de ej bede om den med et ydmygt Sind og et Hjærte, der føler sin Trang«. Og som han frimodig tog Bladet fra Munden over for de forsamlede Præster, saaledes talte han ogsaa i de Skrifter, han udgav, medens han var i Udby, djærvt og indtrængende om, hvad der laa ham paa Sinde, saa at der kjendtes, at var der nogen Forskjel paa ham, som han var, da han kom der ned, og da han drog der fra, bestod den ikke, som Biskop og Kancelli havde haabet, i, at »hans overspændte, vildledte Indbildningskraft var vorden nedstemt og ordnet«, men tvært imod i, at hans generende Iver og Nidkjærhed var bleven endnu større — han havde nu en Gang »en stærk Hang til Sværmeri«.

Selv havde han frejdig og sikker Svaret paa rede Haand overfor Beskyldningen for at være en Sværmer, fordi han hævdede, at det ikke var nok med de gode Gjerninger, men at »alt er af Naade, og at Naade og Fortjeneste ej kan bestaa ved hinandens Side«, og han blev ikke træt af at give det atter og atter. Kraftigst og mest bestemt kommer det frem i Fortalen til Prædikenen »Hvorfor kaldes vi Lutheraner?«, som han udgav til Minde om den tyske Theolog Frants Volkmar Reinhard, »Vogteren ved Luthers Grav«, som han kalder ham, »den sidste ægte luthersk-kristelige Mand,

jeg mellem Tysklands navnkundige lærde ved af at sige«. »Hver retsindig skal mærke«, hedder det her, »at jeg ej er anderledes Sværmer end Luther og alle de sindige Mænd, der troede fast paa Guds skrevne Ord og lød det i menneskelig Skrøbelighed efter den bedste Indsigt, de ved ærlig og rolig Granskning under den Helligaands Bistand kunde erholde. Skal saadanne Mænd kaldes Sværmere, da vil jeg kaldes ligedan, og Gud give mig Naade til at sværme som de, at fæste Øjet ikke paa det synlige, som er timeligt, men paa det usynlige, som er evigt, altid at have mere Behagelighed til at fare her fra og være med Herren, hvor der er meget bedre, hvor der hverken er Fristelse eller Fare, Sorg eller Strid eller Pine, hvor Gud aftørre al Graad af de gudfrygtiges Øjne. Lad kun andre mene, at de igjennem alle Planeter kan krybe til Faderens Hus; jeg ved, det gaar ikke an, og var det end saa, vilde jeg dog langt hellere, naar Klokken ringer, naar Hammeren slaar paa Malmet ved Midnatstid, med voxne Vinger følge Viseren i lystelig Sværm op over alle Himle. Hvo, som vil med, han komme! Gud har Vinger og Rum til os alle, thi i hans Hus ere mange Værelser; Viseren, den Helligaand, kalder os alle gjennem det skrevne Ord, tilbyder os Troens, Haabets og Kjærlighedens Vinger«. Denne kraftige Prædiken, som i Forbindelse med den næsten lige saa lange Fortale, der er væsentlig nødvendig for den fulde og rette Forstaaelse, stærkt og indtrængende »udlægger den bedrøvelige Sandhed, at vi ikke længere ere Lutheraner«, fordi vi have sluppet det, der for Luther var et og alt, den levende Tro i Aand og Sandhed paa Guds Ord,

er allerede i og for sig en langt modnere og vægtigere Protest imod Tidens Vantro end Dimisprædikenen, og den har for saa vidt en langt større Rækkevidde end denne, som Grundtvig her, saa at sige ved den fremmedes Grav, naturlig kommer til at vende sig ikke blot til sine Landsmænd, men til hele den lutherske Kristenhed, hvad der giver hans Ord en Baggrund, der gør dem endnu virkningsfuldere. Den blev, kort efter at den var udkommen, oversat paa Tysk og hilsedes ligesom Dimisprædikenen varmt af Jung Stilling. »Det er igjen en Kjærneprædiken«, skrev han, en »alvorlig Protest imod den i vore Dage saa fremherskende Tænkemaade. Folk rynke paa Næsen over, at en ung Mand træder saa stærkt frem, men naar de gamle tie, maa de unge skringe, naar de have Mod dertil. Herren sagde til Jeremias: Sig ikke, jeg er for ung — og den, hvis Læber han har rørt saaledes som Grundtvigs, har vel Ret til at tale«.

I de Digtværker, Grundtvig frembragte, medens han var i Udby, klinger, hvor forskellige Æmner de end behandle, den religiøse Grundtone igjennem fra først til sidst. Det gør den, om man saa vil, i saa at sige alt, hvad han har digtet, men uden for hans umiddelbart religiøse Digtning kommer den dog maaske paa intet Punkt af hans Liv saa inderlig og mægtig frem, som i hvad han skrev i disse Aar. Man føler, at det kristelige ikke blot stod i Forgrunden i hans Sjæl, som det fra nu af gjorde lige til det sidste, men at det væsentlig trængte alle andre Interesser til Side, at han hvilede glad og tryk i den Tro, han havde vundet. Med et ganske særlig stærkt subjektivt Præg fremtræder

denne religiøse Grundtone i Nytaarsgaven »Saga« (for 1812 — Fortalen er dateret den 24de Novbr. 1811), som foruden en fri Gjenfortælling af Gunløg Ormstunges Saga indeholder en Del lyriske Digte, som ikke blot høre til de skønneste, Grundtvig har skrevet, men tillige ere af stor Interesse i biografisk Henseende, som Bidrag til »hans Livs sande Historie« — «Egeløkke Strandbred«, »Udby Have«, »Til min Fader«, »Til Sibbern« o. fl.

Grundtvigs poetiske Hovedværk fra denne Tid er første Del af »Optrin af Kæmpelivets Undergang i Nord« eller, som de ogsaa betegnedes, »Optrin af Norners og Asers Kamp«. I rent poetisk Henseende staar denne Behandling af den storslaaede Sagnkreds om Volsunger og Gjukunger tilbage for de historiske Optrin; man mærker helt igjennem, at den ikke er af én Støbning, at det Omslag, der er foregaaet med Forfatteren i religiøs Henseende, har bragt ham til at lægge et helt nyt Element ind i et allerede færdigt Digt — et stort Parti af Digtningen optages saaledes af Udtog af Bibelhistorien og Kirkehistorien i de første Hundredaar. Dette kristelige Element, som efter sit Væsen ikke hører naturlig hjemme her, og som det da heller ikke er lykkedes ham at sammensmelte med det under helt andre Forudsætninger udformede hedenske Stof, træder paa mange Punkter hæmmende i Vejen for Tilegnelsen af den Storhed og Skjønhed, der er i Digterens Syn.¹⁾ Han siger selv om de »kristelige

¹⁾ Senere, da Grundtvig var naaet helt frem til sin „historiske Op-lysning om de ædlere Folkelivs uophørlige Forbindelse baade med det oprindelige og det kristelig fornyede Menneskeliv“ og

Slutninger«, som han ingenlunde vil forsvare, end mindre undskylde som noget, Stoffet fordrede, at »de ere tilsatte og staa der i Guds Navn, fordi jeg ikke kan udholde noget Arbejde, hvor jeg skulde glemme min Frelser's Pris og hans Ophøjelse«. Men hvad Digtet ved den skete Omarbejdelse har tabt i egentligt poetisk Værd, erstattes ved den Interesse, det frembyder som et højt karakteristisk Bidrag til Belysning af den Udvikling, der var foregaaet med den religiøse Personlighed. Det var nær ved, at Bogen aldrig var kommen ud. »En Gang var jeg hartad til Sinds at brænde det hele Æventyr«, hedder det i Fortalen, »da den afgudiske Snak selv i Hedningmund tyktes mig forargelig, og al verdsligt Skjaldskab en Sjæls Overdaad, der ligesom dens legemlige Frænde svækker og sløver, idet den kildrer og gotter. I Hovedsagen er jeg endnu ej langt fra samme Tanke, thi ogsaa i denne Henseende er Kristus det sande Vintræ, og hver Drue, som ej voxer derpaa, kan kun beruse, men aldrig styrke og opløfte nogen ædru Sjæl. At jeg alligevel afveg fra mit oven meldte Forsæt, dertil sammenvirkede mange Grunde

saaledes var kommen i Ligevægt over for det oldnordiske som Gjenstand for poetisk Behandling, som han her næsten bryder Staven over, ligesom han tidligere i ensidig Begejstring havde tillagt det en alt for stor Betydning, beklagede han (i Fortalen til 2den Udgave af Optrin af Nordens Kæmpeliv, 1861) at han i sin Ungdom ikke havde faaet mere end lige begyndt paa det store Værk, der „efter mit Forsæt skulde omfattet baade Asamaalet, Vana-Kviderne og Kæmpe-Draperne“. Enhver, der kjender de nu (i Poetiske Skrifter II) trykte Brudstykker fra 1809 og 1811, Hakon Adelsten, Hellig Olav og Hellig Knud, særlig det første, vil sikkert i og for sig dele denne Beklagelse, men de to sidst nævnte Stykker vise til Trods for den Skønhed, der paa mange Punkter er i dem, at Digteren i 1811 var ude over det Stadium, hvor en saadan Produktion var mulig.

tillige. Saa sandt som Poesien er, hvad Ewald og hver kristelig Digter har fornummet: den sande Levning af det forlorne Gudsbillede, maa vi have Ærbødighed for alle de Oldtidskvad, der løfte sig mod det himmelske for oven og prise det guddommeliges Spor her neden; alle disse Ting virkede kraftelig den ene og samme Aand. . . . Derfor er det min Mening, at alle Oldtidskvad vel maa drages frem for Dagens Lys, thi for de rene er alting rent, og et klart, enfoldigt Øje vil mangen Steds spore den Aand, der paa underlige Maader under Tidernes store Omskiftelser bevarede dem fra Ødelæggelse. Ved nu at fæste Øje paa de Kvad især, hvoraf disse Optrin ere laante, blev jeg vár, hvad hidtil havde dulgt sig for mig, at disse Optrin ere den troeste Afbildning af Livsforhærdelsen i Norden; det er Iskæmper, som vandre, og naar de smelte, er det som Skybrud. Dersom da nogen skulde være saa forblindet at sætte Hedningfolkets vilde Styrke over den kristne Kjærlighed, da ved jeg ikke noget bedre Lægemiddel for ham end en alvorlig Betragtning af den Rad Misgjerninger, som udgjøre dette gamle Sørgepil. . . . Alt er her saa vildt og grueligt, at ingen Digter, der ej selv er lige saa forhærdet, kan eftermale Billedet uden hist og her at omblande Farverne og lade et anden Steds borget Lys gjennemglimte den natlige Sky, under hvilken Skikkelserne røre sig som Trolde. For hvem som kjender de gamle Kvad, vil en saadan Formildelse være synlig næsten overalt . . . Det er saa meget mere min Skyldighed at gjøre opmærksom herpaa, som jeg, om endskjønt min Hjemgang til Kristendommen og Indgang i det gamle Norden skete

omtrent jævnsides, dog tit udtrykte mig saa daarlig og letsindig om de gamle Afguder og Kæmper, at det kun anstod et kristent Menneske hel ilde. Takket være den Aand, som baade nødte mig til at lovsynge Kæmpelivets Undergang og, da jeg vilde kvæde om et Optrin af Kæmpelivet, styrede mit Øje hen paa det blodige, forfærdende Billede af Volsungers Liv og Daad! Dobbelt takket være han, fordi han lempede det saa, at Kvadet kunde tabe sig i en Jesu Kristi Lovsang! Gid nu denne kun maatte gribe nogle om Hjærtet, at de maatte indse, hvorledes Dværgelivet nu om Tide, ligesom Kæmpelivet fordum, mest ikkun er en tro Afbildning af Legemets Vilkaar, og at dette nu som da raader over Sjælen! Med denne Indsigt fulgte da vel en anden: at vort eneste sande Fortrin er Kundskaben om et Liv i Kristo, hvor Kraften er Kjærlighedens Arm, og hvor Kjærligheden er aandelig og ren, da intet elskes, uden fordi det er født af Gud«. Hvad Digtet fører i sit Skjold, fremgaar klart allerede af Mottoet: »Alt Kjød er som Græs, og al Menneskets Herlighed som Græssets Blomst; Græsset visnede, og Blomsten faldt af — men Herrens Ord bliver evindelig«. I det smukke Indledningsdigt til Povel Dons hedder det blandt andet:

Fra Island jeg en Bavgasten har bragt,
 som rejstes over store Helteslægter,
 og Runerne med Flid jeg har udlagt,
 men Korset løfter jeg, saa højt jeg mægter.
 Det knejse skal i Nordens vilde Egn
 som Jesu Kristi store Sejerstegn:
 han vandt i Nord, og han hos mig har vundet.

Roskilde-Rim, ogsaa et af Grundtvigs betydeligste

og ejendommeligste Digtværker, udkom først i Begyndelsen af 1814 og fik den Form, hvori det foreligger i Literaturen, i 1813, men det er dog for en stor Del opstaaet allerede Aaret i Forvejen. Ved Landemodet i Roskilde i Efteraaret 1812 oplæste Grundtvig »det Rim om Rosenkilden¹⁾, hvordan den udsprang og bølgede og, som det lod, hentørredes i Norden«. Senere blev det saa stærkt ændret og fik saa mange Tilføjelser, at det, da det udkom, var blevet dobbelt saa stort, som det var i den oprindelige Grundform. Til Oplysning af Digtet, der er en Slags Rimkrønike, som særlig fremhæver eller rettere saa godt som udelukkende dvæler ved den religiøse og kirkelige Side, udgav Grundtvig i 1814 »Roskilde-Saga«, dels fordi »det er sandt at sige, allermest i Norden, at Sang og Saga fulgtes alle Dage, og det er sømmeligt i dette som i mere at lede om de gamle Stier og at gaa paa dem«, dels »for at denne Saga, eftersom mange mene, Rim er Løgn, om ikke alt, saa dog vist halvt, trolig kan vidne, at hvordanne Vilkaar Skjaldskab og monne have, saa ere dog de Baand, der sno sig om Runestavene ved Rosenkilden, ej vævede med Løgn til Rendegarn«, og endelig »skal denne Saga gjøre vitterlig, hvorledes jeg vilde føje mine Ord, om mig nogen Sinde undtes Frist og Lejlighed til det, jeg gjerne vilde, at beskrive Danmarks Krønike sandfærdig og enfoldelig til Herrens

1) Roes Kilde! du er døbt,
 Krist paa Korset dig har kjøbt;
 Hedningnavnet klæder ilde:
 du er døbt til *Rosenkilde*.

[*Rosæ fons* er en middelalderlig Oversættelse af Roskilde.]

Ære og hans Børns Gammen«. Der knytter sig til det dybt følte, i hele sin Tone og Tankegang inderlig religiøse Digt et rørende Optrin i Grundtvigs Liv, som han selv har skildret smukt og gribende: »Det var en Morgenstund i Adventstiden næst derefter (3: efter at han, som ovenfor omtalt, havde forelæst Digtet paa Landemodet), da saa' den samme Klerk sin gamle Fader sidste Gang at sidde i den Dagligstue, som var hans Værelse i henved fyrretyve Aar. Han havde været her i Verden hartad firsindstyve og rettelig forkyndt Guds Ord i mere end halvtredsindstyve Aar; han sad der som et Billede paa Ordets Tunge, der rørte sig halvtredje Hundred Aar i Fædrelandet; han sad der med sin Helsot bleg og mat, og Sønnen saa' ham tavs og sorryfuld. Men der den gamle spurgte om Evangeliet i Gaar, om det ej talte om Johannes' Sendebud til Frelseren, og blev saa ved: jeg hedder og Johannes, og Fængsler ere mange Slags, og jeg er og i Fængsel, — da rørtes Hjærtet i den unge Klerk, og Rimet laa der just for Haanden at beredes til sin Vandring, og det havde føjet sig saa underlig, at mod Sædvane havde Præstegubben intet hørt deraf. Nu faldt det Sønnen ind, at dog kanske de Rim om Kirken, som var den gamle kjær og velbekjendt fra Ungdomsaar, og om hans Fader, gamle Otto, hvem han i Graven ærede og elskede saa overmaade, og om den Stjerne over Kristnes Grave, som ledte og som lyste Brødrene til Hvilen, at disse Rim kanske dog kunde kvæge Oldingen. Den unge læste, den gamle lyttede, og Ungdoms kjære Minder bleve levende, og Hjærtet lod sig op for Ordets Trøst, som var dets velbekjendte

Engel, og Gravens Nat forsvandt for Stjærnen, og milde Taarer randt paa Kind, og højt begejstret bøjede den gamle sig hen over Sønnen, gav ham sin Velsignelse og sagde: saa skal dig Herren trøste i din sidste Time, som du har trøstet mig, thi du sang Israels Gud Salmer! — Det var vitterligt for alle Kristne«, tilføjer han, »at aldrig loves Gud saa højlig for Mund og Tunge, som naar han giver Naade til at tale Ord, der gyde Kraft og Trøst udi et Hjærte, som vaander sig i Dødens Strid; og er dette Hjærte nu en Faders, da er den Skjald dog vist langt mer lyksalig, end om Verden bekrænste ham med alle sine Blommer; og naar han sjunger da det samme Kvad for Fædrelandet i dets sidste Timer, da ringer det ham trøstelig for Øre, at meget døende skal dog vist styrkes og oplives ved de samme Toner«.

Det mærkeligste Værk, der udgik fra Grundtvigs Haand under hans Ophold i Udby, var »Kort Begreb af Verdens Krønike i Sammenhæng«, der udkom ved Juletid 1812. Denne Bog, der mere end noget andet af de Skrifter, han hidtil havde udgivet, egnede sig til at aabne den store Almenheds Øjne for den dybe Kløft, der skilte Grundtvig fra de Baner, Aandslivet i Danmark og anden Steds i det hele taget var inde paa, og som derfor ogsaa i vide Kredse virkede som et tveægget Sværd, var for saa vidt »løjerlig« at se til, som den i Virkeligheden ikke blot mere var »en Udsigt over det lutherske Tidsrum med en kort Indledning om de forrige Aldre« end en fra et almindeligt historisk Synspunkt skreven Redegjørelse for Verdenshistoriens Hovedepoker, men ogsaa paa mange andre

Maader var himmelvidt forskjellig fra den tilvante historiske Fremstilling. Bogen var allerede paabegyndt paa Walkendorfs Kollegium, anlagt paa at skulle være en lille verdenshistorisk Ledetraad til Skolebrug, hvortil der højlig trængtes; »men da jeg nu kom til Reformationen«, fortæller Grundtvig i Kirkespejlet, »syntes mig, jeg som kristelig skriftklog nødvendig maatte gribe Lejligheden til at afmale især det ugudelige attende Aarhundrede baade ude og hjemme med de sorteste Farver«. Det hele formede sig da saaledes, at Tiden før Luther ikke optager en Tredjedel af hele Bogen, og hvor stor Værdi den end har i rent historisk Henseende som en i al sin Ensidighed dyb og aandfuld Betragtning af Menneskehedens Levnedsløb, der vel er »skrevet langt fra Bogsamlinger og med maadelige Hjælpe-midler«, men af en Forfatter, der »som Barn, Dreng og Mand havde læst fra Morgen til Aften eller omvendt over i tyve Aar, og mest Historie«, har den dog først og fremmest Karakter af og Betydning som et Indlæg i den store religiøse Strid, Grundtvig havde rejst, og som den da ogsaa bidrog væsentlig til at skærpe og opflamme. Paa Titelbladet staar der som Motto: »Riget og Magten og Æren er Guds i Evighed«, og denne Sætning hævder Bogen med en Nidkjærhed, som det er let at forstaa af anderledes tænkende blev stemplet som Fanatisme. Den Dom, han fælder over »de nærværende som om de forbigangne Mænd og Tider«, er helt igjennem »Bibelens Dom«, helt igjennem afsagt med den hellige Skrift for Øje — »med den maa de gaa i Rette, om de kan stampe imod Braadden«. Han er sig derfor fuldt bevidst, at Bogen er i den bestemteste Modsæt-

ning til alle Tidens Yndlingstanker, og at den vil forbitre mange ved den hensynsløse, uforbeholdne Tale, den fører ogsaa om samtidige, »ja, man kunde vel faa i Sinde at adle min ringe Bog til Paskvil«. Grundsynet i Bogen er fra først til sidst, »at ej alene al sand Dyd i Landene, hvor Kristus nævnedes, gennem atten Aarhundreder udgik fra Troen paa den korsfæstede, men at Aanden indsov og vaagnede, Kraften ødtes og fornyedes, Stater faldt og opstod med den«, at »Krøniken bærer de mest uforkastelige Vidnesbyrd om Kristendommens vidunderlige Oprindelse og om det bestandige Underværk, ved hvilket denne hellige Tro har fremkæmpet og gjenfødt sig selv«, at Historien er »en Kjæde af store Begivenheder, alle stemte til ét, alle løbende sammen for at opfylde ét«.

Det var med andre Ord »Ideen om Tidernes Sammenhæng og Kristus i deres Middelpunkt«, der bar den hele Fremstilling, den Idé, Steffens havde nedlagt Spiren til i hans Sjæl, der her traadte fuldt udviklet frem. Opfyldt af denne Idé holder han Historien i dens Helhed op for sin vantro, lunkne Samtid og holder umiddelbart Dom over den, idet han fører Skildringen helt ned til sin egen Tid. Skjønt og mægtig former det Krav, der gaar igennem hele Bogen, sig i dens Slutning. Efter at have talt om, hvorledes »Sjette Frederik under bange Varsler tog TvillingSPIRET i Haand«, og om de forskjellige Veje, man havde anvist til den Gjenfødselse, hvortil der trængtes saa haardt, siger han: »Saaledes menes og tales, skrives og handles til alle Sider. Det er allerede meget, at vi se vor Brøst, men naar ogsaa hine Arbejder kronedes med det heldigste Udfald, vilde

Staten kun derved vinde nogle faa sygelige Levedage som Danebrog paa Baadene. En aandelig Fønix maa opleve af sin egen Aske, dersom Folket skal gjenfødes til ædelt Sindelag og mandig Idræt, og Kristendom er Underfuglens Navn. Kun naar den sjunger vist og liflig om den Herlighed, som skal aabenbares i de evige Tider, lære de, som oplade Øret, at ofre det timelige paa Guds og Dydens og Fædrelandets forenede Højalter og uden Knur at taale Tidens Pinagtighed. Kun naar Mænd lyde paa dens Sang fra det høje, helliges deres Idræt paa Mark og Val, paa fjærne Bølger og i Hjemmets Hytte, thi da ere deres Gjæringer gjorte i Gud. Kun dens Guddomstener formaa at give Aanden Kræfter til Strid mod onde Lyster som mod Landets Fjender og til alt, hvad som med Ret nævnes aandelig Hændel«. Og han vedbliver, idet han siger sin Mening om, hvor hen de forskjellige Udveje, ad hvilke Tiden søgte Frelse, maa føre, naar det ene fornødne mangler: »Den fremkunstlede Flid og Spænding vorde Egennyttens og Vellystens Trælle og opslides snart af deres grumme Herrer; faste Grundsætninger uden Troens Grundvold er en Modsigelse, og den selvstændige Moralbygning et Hus paa Sand; Krøniken om Fædres Sindelag og Bedrifter styrker kun dem, der ej ganske have forloret Fædrenes Tro og Kraft, men det have vi. De ere begravne og skal igjen opstaa, ligesom vel ingen nu om Tide vorder livfuld Kristen uden at have været død i Vantro; vi maa selv vorde Fædre for en ny Rad af Slægter, der som Arvegods kan annamme den Tro, vi maa tilkæmpe os. Alligevel er det godt, at Krøniken oplades, thi naar vi i dens klare Spejl se

Fædrenes Kæmpelignelse ved Siden af vort eget Dværgeaasyn, da kan vi lære at blues, og naar vi høre Aartusenders Vidnesbyrd om alt det stores og herliges Kildevæld, da hendrives vi mod det samme. Mærkeligt er det ogsaa, at i det nittende Aarhundrede, midt under Vidnesbyrdene om vor egen Afmagt, bleve de gamle Kæmper højrøstede, ja, det lod hartad, som det gamle Nordens Afguder med deres Skyggehær vilde indtage Landet, der laa øde for kristne Kæmper. Oehlschläger slog Harpen for dem, og Grundtvig vilde opmane dem af deres Grave; Heste spændtes for de Stene, Fædrene havde væltet, sproglærde stavede paa de Runer, de havde ristet, Krukkerne med deres Aske sankedes som Helligdomme over Herrens Tempel¹⁾; Odin, Thor og Braga uddreve Zeus med Ares og Apollon og kæmpede atter mod Kristus; Valhal løftede sig højt over Olympos, og der fandtes vel dem blandt Danmarks Stridsmænd, som længtes mere efter Ejnheriers Gammen end Himmeriges Salighed. Behøvede vi noget udvortes Vidnesbyrd om Kristendommens Forlis, da var her et uforkasteligt, men vi behøvede et saadant om vor egen Elendighed; et kraftigere end Krønikens og Skjaldskabets Billede af Hedenold kunde næppe gives, og i den Mening opløftede i det mindste Grundtvig et saadant, efter at han havde faaet Syn paa Guddomsherligheden i Kristi Aasyn. Med deres Blod malede Nordmænd et andet, da de under Kristian

1) Sigter til den nærmest ved Nyrups Bestræbelser grundlagte Oldsagsamling, der blev Begyndelsen til det oldnordiske Musæum, og som opbevaredes paa Universitetsbibliotheket oven over Trinitatis Kirke.

af Avgustenborg mandelig droges med Svensken, et tredje med samme Farve Jyden Buhl og adskillige andre danske Søhaner«.

Hvad der bevirkede, at Verdenskrøniken vakte en saa overordentlig Opsigt, at Oplaget slugtes paa nogle faa Dage, var imidlertid ikke i og for sig saa meget det strængt lutherske Stade, Forfatteren indtog, som de »Skudsmaal paa graat Papir«, han ud fra dette uden Skaansel gav ikke blot bestemte Retninger i Tidens aandelige Liv, men ogsaa med Navns Nævnelser vore dalevende Digtere, Theologer og andre navnkundige Mænd. Disse Udtalelser vare af den Beskaffenhed, at Bogen faldt ned som en Bombe i den ellers temmelig stillestaaende og søvnige Læseverden, og »af alle saakaldte »fornuftige Folk« agtedes hverken for mer eller mindre end et hadefuldt Nidskrift, hvis flydende og ikke uvittige Stil kun gjorde det mere giftigt og grueligt«. ¹⁾ For at forstaa den Virkning, Bogen gjorde, er det nødvendigt at have et Indtryk af disse personlige Dømmes Karakter, der skurrede saa stærkt i Tidens Øre, men som Eftertiden gjennemgaaende har kjendt for gyldige, og vi skulle derfor anføre enkelte af dem. Om Bastholm hvis talrige Skrifter længe havde staaet og til Dels endnu stod i stor Anseelse, hedder det: »Hans Synsmaade for det aandelige var denne: Sandhederne om Gud og Dyd og Evighed ere Menneskets nødvendige Ledestjærner; et klart Øje kan selv opdage dem, men de klare Øjne ere faa og vare for dum end færre, derfor var og er en skreven Aabenbaring højst ønskelig og

¹⁾ Kirkespejl S. 331.

betinget nødvendig. Det mest ubegribelige i denne kan bortfalde ved en ny Fortolkning, og det øvrige, som ej er nødvendigt til Salighed, lader sig ved Fortuften gjøre temmelig sandsynligt. Han førte Krig imod den gamle Enfoldighed i Tro og Tale saa vel som mod de gamle Kirkeskikke; Bibelens Nøgle, de hellige Sprog, vilde han have hartad alle Præster fratagen, uden vel selv at mærke, at de derved bleve blinde Ledsagere, ja, det lod, som han vilde, at Præsterne skulde sørge mere for deres Menigheders Legemer end Sjæle. Ingen Bøger om de guddommelige Ting bleve en Tid lang saa læste som hans, og højt pristet hans kunstlede Veltalenhed. Overmaade har da han bidraget til at gjøre en bagvendt og skrøbelig Synsmaade for Kristendommen gjældende, skjønt hans Bøger vist ogsaa have givet en Del Mod til dog at beholde nogen Kristendom. Dybt var aldrig hans Blik, og han undte sig ej stedse Tid til at arbejde med Flid. Han overlevede selv sit Navn og saa', hvorledes Vantro udviklede sig netop af de Grundsætninger, han havde forfægtet«. Balle, der efter Evne havde søgt at dæmme for den Vantroens Strøm, som fra det attende Aarhundredes sidste Decennier af med rivende Fart væltede ind over Landet, faar Ros for det, Samtiden spottede ham for, og Dadel for det, der mest lempede sig efter Tidens Smag og Tankegang: »Bastholm, der før ubedet greb Kristendommens Banner«, hedder det, »lod det falde paa Stridens Dag, men én var der dog, som baade havde Lyst og Formue til at løfte og bære det, det var Nikolaj Edinger Balle. Hartad alle adspredtes hver til sit og forlode

ham alene, men han var ikke ene, thi Gud var med ham, og Bibelen forsvarte sig selv igjennem ham med saadant Eftertryk, at selv Fjendernes Harme beviste, de rammedes af det tveæggede Sværd«. Om Lærebogen og den evangeliske Salmebog hedder det derimod: »Balle skrev en Lærebog, som indeholder de kristelige Trossandheder uforfalskede, og det er store Ting, men Balle vilde afbøde Modstandernes Anfald ved stedse at tale til Forstanden gjennem kolde Begreber og give en Pligtlære i Tidens Smag; derved forledtes han til at bruge et Bogsprog, der er saare utydeligt for Almuen, og den hjertelige Varme, som en saadan Bog bør have, tabtes. Den gamle Salmebog kunde trænge til Forbedring, men hvilken dansk Digter kunde og vilde under Revolutionen forbedre de gamle og digte gode ny Man har uddrevet Djævelens Navn af Bogen uden at kunne drive ham af Verden; man har udslettet Helvede uden at kunne tilintetgjøre det; i det mindste en Tredjedel er vandede Rim til Gjerningers Pris, der tit udvoxe af en syndig Rod; der er saare lidt om ret Kjærlighed til Gud og Næsten, og kun faa Salmer have bibelsk Enfoldighed i Ord og Talemaader, saa man maa beklage den Tid, hvis Stemning den aander. Selv den i Sandhed højærværdige Balle kan heri have fejlet, men da han selv er intet mindre end Digter, da det vilde været et Underværk, hvis han slet ikke havde lempet sig efter Tidens Tone, og da vi have ham næst Gud at takke for, at Bogen beholdt saa megen Kristendom, vil den billige Krønike aldrig gaa strængt i Rette med ham, ja den vil sige, at bedre Bøger vilde rimeligvis paa

den Tid gjort mindre Nytte, fordi den ser hen til de Præster og Skoleholdere, i hvis Hænder den kom«. ¹⁾ Ogsaa Digterne stævnede han for sin Domstol. Særlig interessante ere hans Udtalelser om Baggesen og Oehlenschläger, hvilke vi saa meget hellere anføre, som vi senere ville komme til at se ham i Forhold til disse. to saa højst forskjellige Naturer og se ham yderligere hævde det Syn, han her gjør gjældende over for dem. Om Baggesen hedder det: »Han begyndte med at

¹⁾ „Hvad her er sagt om Salmebog og Lærebog“, hedder det i en Anmærkning til dette Sted, „vil uden Tvivl den højærværdige Olding og adskillige andre retsindige Mænd optage mig ilde. Det har jeg forudset, men enddog jeg har vejet mine Ord, kan gjerne et upasseligt være indløbet, og det er jeg rede til at be- kjende, saa snart jeg indser det. I Hovedsagen er jeg derimod vis paa at have baade Ret i, hvad jeg siger, og Kald til at sige det . . . Men hvorfor sige det? Vist nok maa det synes temmelig ligegyldigt, hvilke Salmer og Lærebøger vi for nærværende Tid have, men det er dog ikke saa, og hvers Pligt, som ser det, er at fremkalde Opmærksomhed paa saa vigtige Ting. I en historisk Skildring kunde en saadan Forandring allerminst forties, og om jeg ogsaa vilde her dulgt min Overbevisning, kunde jeg ikke engang uden at paadrage mig beføjet Beskyldning for Partiskhed, thi paataler jeg strængt andres Brøde, maa jeg aller- mindst tie med offentlige Fejltagelser af Mænd, for hvem man ved, jeg har Ærbødighed.

„Jeg ved meget vel, at en bedre Salmebog vilde den Gang hos de boglærde fundet saa megen Mødstand, at den knap var blevet indført, og at de moderne Præster vel i alt Fald vilde i Kirken undgaaet de bedste Salmer, ligesom de undgaa Lærebogens fjerde og femte Kapitel; jeg ved ogsaa, at de gamle Salmer med Aand og Salvelse maatte bort, naar de vare til Spøt, men det vidner kun stærkere om Tidens Fordærvelse, og at gjøre den ret beskuelig, visselig ej at sige ærværdige Mænd Ubehageligheder, det er min Hensigt. Jeg ved ogsaa, at naar Landet igjen kristnes, da vil de gamle Salmer, som ej længere ere i menig Mands Haand og Hoved, lettere kunne modtage passelig Forbedring og gjøre langt stærkere Indtryk, men for saadant kan dog ingen uden Gud forlange Æren.

efterligne Wessels overgivne Spas og blev alles Yndling, men øjensynligt var det, at han gjorde Vold paa sit halve Selv, og lidt mere kræsne Ganer vilde have fundet hans fleste Retter vandede og flove. Saaledes fandt han dem uden Tvivl selv, og noget i ham higede tilbage mod den Tid, da han var lille, da hans Engel saa' Faderens Ansigt i Himlene, og Kjærlighed herskede i Hjærtet. Dog, Bifald og Yndest vilde han vinde, hvad det saa end skulde koste; han fik og de dyrekjøbte Sæbebobler, da han med mere Hensyn paa sine Anlæg og sin Tænkemaade kaarede Wieland til Mønster. . . . Hartad mageløs er i Gjengangeren hans bitre Spot over sig selv og alle sine Stalbrødre. Uden Rørelse kan intet Hjærte følge Skjalden paa hans underlige Bodsvandring, der ene kan lignedes ved Flagellanternes fordom. Han mindedes visselig af sin gode Aand om, hvad han burde være, men hans Bedrøvelse var mest den efter Verden, og det lod, som han vilde afsone sin Brøde ved at hudstryge alle sine gamle Venner, der dog vare mere at undskylde end han . . . Hartad altid, naar han vilde synge om Gud og det guddommelige i Mennesket, hyllede han sig i en Dunstkreds af højtravende Ord og kolde Billeder, thi ingen kjender Gud uden den, som ham elsker, han haver set ham. Bløde maa Hjærtet ved at beskue denne Skjald; til en herlig Fugl blev han skabt, og vilde han have svunget sig kjæk mod sit Fædreneland, da skulde det have tonet saa liflig i Danmarks Skove til Vederkvælgelse for Aander og Hjærter, medens Seklerne skride; men han vilde heller med farvede Vinger flagre i Kredse om Jordens Blomster; Sommeren er forbi, afbleget er

Farveskinnet; og Fjerene graane i de sjunkne Vinger; o, gid Fuglen dog end, før Vinteren kommer, med den levnedede Kraft vilde alvorligen stræbe fra Jord, da skulde end fra Bøgetoppen en Svanesang lyde til Gru for Guds Fjender og til hans Venners Jubel, og Fuglens Tunge skulde da løsnes til sin besluttede Idræt: den evige Lovsang«. — Om Oehlenschläger hedder det i fuld Overensstemmelse med hans tidligere Udtalelser stærkt og varmt: »Hans første Digte, som udgik, ænsedes kun af faa og yndedes af færre; en Del af dem avledes ogsaa i en aandelig Rus, men det maatte hver sande, som havde nogen Forstand paa Skjaldskab, at aldrig havde nogen dansk Digter gjæret saa kraftig eller lovet saa meget. Hans poetiske Skrifter ere derimod en Blomsterkrans, til hvilken Danmark ej og Tyskland næppe kan fremvise Magen. Hartad alt er udrundet af en høj, meget af en hellig Begejstring, og har sikkerlig virket mere for Kristendommen end alle Tidsalderens apologetiske Skrifter tilsammen, thi de herlige Digte maatte vække, hvad de aandede: en kristelig Stemning. Den søde Enfoldighed i Vaulundurs Saga maatte hos mange avle Væmmelse for det højtravende Svulst, der kaldtes et smukt Sprog; at det er paa den barnlige Fromheds Vinger, ej paa Kundskabens opdyngede Myretuer, Mennesket kan vinde til Stjærnerne, maatte visselig falde paa Sinde ved mangt et Kvad, medens det i henrivende Toner udlagdes gennem Aladdin; Tidens Vanart og latterlige Hovmod stillede klart for Øje lige saa vel i de muntre Kvad om Frejas Alter og Bæltsejladsen som i den herlige Morgenvandring og saa mangan alvorlig Sang om

Kristi Livsbillede i den aarlige Natur; og hvor er den Klagesang i den ny Tid, som tør lade sig høre ved Siden af dem over Vahl og Wiedewelt?» Men Medail- len har én Side endnu: »Dog, at der var en Orm, som nagede den herlige Rose og vilde, hvis den fik Raaderum, fortære dens herligste Safter, det var syn- ligt fremfor alt i den allegoriske Fremstilling af Kristi Liv. Digteren var Kristen, men Tænkeren var det kun halvt, de optraadte mod hinanden i en Række af Dramaer, og Digteren vandt ikke Sejr. I Hakon Jarl kæmpe de, men i Palnatøke staar Tænkeren sejrende som en oplyst Mand fra det attende Aarhundrede. Inderlig, men jordisk sværmende Kjærlighed besang han rørende i Axel og Valborg, men selv i Kristkirken saa' han ikke Kristus og misbrugte det højtidelige Sted til verdslige Øjemed . . . Stærkodder er et livligt Spil uden hel Betydning, og Digtningerne en mat Efterklang af de poetiske Skrifers herlige Toner. Vilde den store Digter dog ihukomme sin første Kjærlighed, og hvor- fra han er falden, vende om og gjøre sine forrige Gjer- ninger! Vil han det ikke, da kommer den, som tændte i ham det herlige Lys, hastelig over ham, bortflytter Lyset og lader ham sidde sorgfuld i Mørke. Gud be- høver ingen af os, men Verden behøver Lys, og skulde da ikke hver ydmyg lade det givne skinne for sine Brødre, al den Stund nu det ogsaa for ham selv kan opklare Dødens Skyggedal og vejlede til det forborgne, forunderlige Lys, hvori Herren bor! Den Fred og den Ros, som Verden kan give, hvad har den at betyde, naar Verdens Skikkelse forgaar!«

At et saadant Fejdeskrift til hele Tiden, en saa

hensynsløs Dom over alle Forhold, der fremtraadte med en saa afgjørende Sikkerhed maatte vække en umaadelig Forbitrelse, er en Selvfølge. Grundtvig var, som ikke blot flere Steder i Bogen, men ogsaa Udtalelser i hans Breve fra den Tid vise, fuldstændig forberedt derpaa. Han havde omhyggelig vejet sine Ord, og hvor han syntes, han kunde gjøre det uden at træde sin Overbevisning for nær, havde han lempet mangt et Udtryk, saa at det traadte langt mindre skarpt frem, end det oprindelig var flydt ham i Pennen,¹⁾ men der var nok tilbage endda! Hans kjøbenhavnske Venner meldte ham snart, at han vilde faa et Dusin Injurieprocesser paa Halsen. Dem slap han nu for, »da Staten strax efter Nytaar spillede klar Bankerot og derved gav Kjøbenhavnerne andet at tænke og at blæse paa«, men en langvarig Pennefejde undgik han selvfølgelig ikke. Han stod fuldstændig ene i den, og der er næppe nogen Tvivl om, at der ikke var ret mange, om overhovedet nogen, der fuldt ud forstod eller billigede hans Optræden, selv om de i Hovedsagen delte hans Syn paa Kristendommen som den eneste frelsende Livsmagt og paa Tidsalderen som en Vantroens Tid, der, hvis den ikke vendte om, var hjemfalden til Undergang — dertil stillede han Kravet alt for absolut. Det er ogsaa sikkert, at han paa enkelte Punkter kom til at dømme anderledes og haardere, end det Standpunkt, han stod paa, i og for sig med Nødvendighed medførte²⁾, hvilket

1) Saaledes havde han f. Ex. oprindelig udtalt sig langt haardere om Bastholm, end det anførte Sted viser. Se L. Schrøder: Til Minde om Povel Dons.

2) Man se f. Ex. hans Udtalelse om Holberg. I den ene Vægt-skaal lægger han det danske Bogsprog, den store Satiriker skabte,

selvfølgelig noget svækkede Angrebets Virkning i det hele taget, men der er dog ingen Tvivl om, at denne

et Sprog, som, „saa udansk det end tit er i Ord, dog er ægte i Grunden og vakte den indslumrede Læselyst, hvorved han banede Vej for den offentlige Tale til Folket, som, saa misbragt den end er bleven, dog efter Tidens Lejlighed er nødvendig til Oplysning og Forbedring“. Det vejer ogsaa til, at han udrustede Folket med kraftige Vaaben mod den hyklede Andagt og Guds-frygt, som endnu i hans Dage kom hyppig til Syne, men det forslaar dog ikke imod den Fortræd, han gjorde „med sin forunderlige Gave til at se og vise alt bagvendt samt til at bortkysse Alvor og snerte Daarligheder. Forholdet mellem Tid og Evighed slog han hen med Spas. Fædrenes Liv afmalede han i sine Komedier og i Peder Paars som et Væv af Daarskab, og derved fik man Mod til at anse Guds frygten, der hos mange var et Mundsvejr, for en Del af den gamle Daarlighed . . . Man lærte at betragte Krøniken som et halvt Æventyr om allehaande pud-sige Ting, et Spil af Tilfælde og Daarskab. Man lo ad de be-rømteste Mænd, ad lærde og Præster, og bildte sig ind, at man var lige saa god og en Hob klogere end hine, og at hvad disse latterlige Personer havde at føre, vel ej heller var stort bevendt. Kort, man turde nu uden Skam bekjende, at man hverken var Kristen eller havde Agt for, end sige Lyst til boglig Kunst eller mandelig Bedrift, thi til alt havde man ét Sprog og var vis paa de leendes Medhold. Dette er ingen Drøm og intet G. eb i Luf-ten, men tør Sandhed, og denne Synsmaade kjendes lige fra Hol-bergs Dage i de halve danske Bøger, og nu i Tusenders Tale. At vurdere Holbergs Brøde er umuligt, han er Nordens Voltaire, men saa meget bedre end Sydens, at det hartad er Synd at nævne ham saa; kun i en sunket Tidsalder kunde han opstaa og gjøre stor Skade. Skyldfri er han ikke, men selv i en kristelig Alder kan meget af hans Skrift læses baade med Nytte og Behag, thi hans Spot kan ikke ramme Kristendom eller boglig Kunst uden paa en Tid, da de drives bagvendt; Misbrugen maa ej skrives paa hans Regning, og om en Mands Hjærte maa man dømme varlig“. Som man vil se, er denne Dom i høj Grad selvmod-sigende, men det er dog klart nok, hvad der for Grundtvig er det væsentlige og afgjørende i den, og holder man sig til det, maa man i det mindste sige, at han her ikke opfylder den Ford-ring, han selv stiller til „Krønikeskriveren“, at han skal se og dømme Fænomenerne i Belysning af deres Tidsalder.

alvorlige og energiske Hævdelse af Kristendommen som det Maal, hvormed alt skulde maales, og den gennemgaaende skarpt konsekvente Maade, hvorpaa Grundtanken er bragt i Anvendelse over for alle Forhold, har øvet en mægtig Virkning paa mange, har vakt mange til alvorlig Eftertanke og givet den herskende Tidsaand et alvorligt Stød. Just det, at han ikke havde holdt sine Udtalelser i ubestemt Almindelighed eller indskrænkede sine Domme til Forhold, der tilhørte Fortiden, men vendte sig umiddelbart og personlig imod askillige af Tidens mest fremragende Mænd, bevirkede, at Bogen blev læst i en ganske anden Udstrækning, end det sikkert ellers vilde være bleven Tilfældet, og den, der ikke helt havde vendt sig bort fra Kristendommen, gav den adskilligt at tænke paa.

En af de første, der rykkede i Marken imod den opsigtvækkende Bog, var Prof. theol. Jens Møller, som angreb den stærkt i en meget udførlig Anmeldelse i Dansk Literaturtidende for 1813. Han udtaler lige strax sin Dom kort og fyndig: »Skjønt Bogen hverken efter Forfatterens Plan ej heller efter dens Hovedindhold er nogen Paskvil, har den dog i enkelte Afdelinger og især dem, som vedkomme Danmark, alle de Egenskaber, som gjøre Skandskrifter til Læsepøbelens kjæreste Underholdning: Miskjendelse og Nedsættelse af almenerkjendte Fortjenester og Fordrejelse af de for de anklagede talende Kjendsgjæringer. Hvor gotter det ikke de smaa Sjæle, naar de se store Aander for et Øjeblik givne deres Nid og Spot til Pris . . . Dog denne Glæde er saa ussel, at den ej heller har kunnet vare længe; den forbitredes dem snart ved den lydelige

Dom, som hørtes i alle Selskaber og Samtaler, og som, hvorledes end Meningen for Resten var om Bogen, enstemmigen gik ud paa, at Hr. G. havde vist en Adfærd, der sømmede sig snarere for en kaad Dreng end for en kristelig Religionslærer, idet han til Trods for den almindelige Mening havde søgt at nedsætte saa mange af Menneskeslægtens ypperste. Især oplevede den ved Alder og Fortjenester lige ærværdige Bastholm den Fyldestgjørelse, at alle Landsmænd ligesom med én Røst udtrykte deres retfærdige Harme over den ham beviste Fornærmelse . . . Til de Velyndere, som Hr. Gs. Krønike ved disse Egenskaber maatte erhverve sig, kommer endnu et mindre Antal af saadanne, som, besjælede af samme intolerante Iver som Forfatteren, mene, at der vises Kristendommen en Tjeneste ved at nedsætte og fordømme den nyere Tids Oplysning og ved at tilbagekalde den gode gamle Tid, da Fornuften, fangen under Troens Lydighed, sjælden opløftede sin Stemme i Religionsanliggender, og naar den gjorde det lidt for dristigen, snart ved Kætterstraffe blev tvungen til at begive sig til Ro. Iblandt disse Ivrrere findes ej sjælden nogle, som ellers udgjøre en anden Klasse, jeg mener dem, der efter at have udtømt Vellystens Bæger til sidste Draabe, slaa sig fra Verden og finde det mageligst nu at vise Omvendelsens Frugter ved Afsky for Verdens Børn, hvilke de da gjerne i deres blinde Harme sammenblande med Lysets. Saa meget nu end vor Forf., hvis Vandel sikkert ej beskæmmer hans hellige Embede, vil skamme sig ved alle disse Læseres Samtykke, saa er det dog, saa vidt Recensenten ved Erfaring og Slutning har

kunnet udfinde, de eneste, som have optaget hans Bog med ubetinget Bifald Rec. finder al Grund til at anse Hr. Gs. Hensigt med denne Krønikes Udarbejdelse og Udgivelse for den bedste: at forherlige Gud og omvende sine Medmennesker; han beundrer hans Digteranlæg, elsker hans Fromhed (i dens Udspring, skjønt ikke i dens Virkninger) og højagter hans Frimodighed. Men den gode Sag forekommer ham i mange Maader at være bragt dels i Fare, dels i Miskredit ved Hr. Gs. Krønike«.

Dette maa være tilstrækkeligt som en Prøve paa den Tone, hvori denne vidtløftige Recension er stemt. Den er for saa vidt et grundigt Arbejde, som Forf. i det enkelte paaviser adskillige større og mindre Fejl og Besynderligheder og »har bilagt enhver Anke med [dog langt fra altid] afgjørende Beviser«, men det, som i Virkeligheden er det centrale i Bogen og giver den dens egentlige Værd og Betydning, har han ikke nægtet at rokke, ja han har i Virkeligheden knapt prøvet derpaa, fordi han aldeles ikke forstaar det Standpunkt, hvorfra den er skrevet. Han erklærer i sin Indledning, at han ogsaa søger Sandheden, bekjender Kristendommen og virker efter Evne for begges Fremme. At Sandheden for ham og for Grundtvig paa saa mangfoldige Punkter viser sig himmelvidt forskjellig, kommer simpelt hen af, at Kristendommen for denne staar som det ene afgjørende, som det, hvorpaa det først og sidst kommer an, hvorimod det for hin er en Faktor, der har mange andre ikke mindre berettigede ved Siden af sig.

Grundtvigs Svar¹⁾ paa denne Recension, hvis Forfatter

¹⁾ Skilderiet 1813, Nr. 66, 67 og 68.

utvivlsomt gennemgaaende udtalte den Opfattelse af Verdenskrøniken, der var den almindelig herskende, er mærkværdig rolig og holdt i en lige saa smuk som bestemt Tone. »Jeg maa da sige Dem det«, hedder det heri, »uretfærdig, saare uretfærdig har De været mod mig og min Bog, og Deres Dom er ikke Sandhed. Rolig har jeg hørt Dem, og for min egen Skyld griber jeg ikke Pennen til Svar, thi hvad vil det sige, om der er faret lidt ulempe med mig og mit Rygte? . . . For min Bogs Skæbne er jeg ej heller det mindste bange; den har styrket og opbygget mangan ærlig Mand; dens Fejl hverken nægter eller elsker jeg; at den i Hovedsagen er Sandhed, ved jeg, og Sandhed staar sig nok, saa længe Sandheds Gud lever, og hans Arm ikke er forkortet. Men jeg er Sandheds Tjener, og jeg maa da efter den Evne og Lejlighed, Gud forlener, lige saa frimodig forsvare den, som jeg har udsagt den. . . . De siger selv, at det egentlige ved Bogen er den Sammenhæng, hvori jeg har fremstillet de vigtige Begivenheder i den forrige Tid; Hovedsagen er da, om den Sammenhæng virkelig findes, thi i saa Fald har min Bog vundet, om der ogsaa i Biting er nok saa mange Fejl. De har sagt, at jeg har indtvunget en falsk Sammenhæng i Historien, og var det bevist, da var Bogens Dom uigjenkaldelig fældet, og jeg havde gjort et forloret Arbejde, om der saa var den allergrueligste Belæsenhed til Skue; men det er ikke bevist, De har egentlig slet ikke prøvet paa at bevise det, De har kun opsøgt enkelte Steder, hvor jeg skal have antaget en falsk Sammenhæng, men havde De nu ogsaa alle Vegne Ret, da bevistes ej derved andet,

end hvad jeg selv har sagt: ét er at kunne spore Rygmarven i Tidens Kæmpelegeme, et andet er at forfølge Nerver og Sener og Aarer fra Rod og Kilde til Ende og Udløb. Min Anvendelse af Grundsætningen om Guds Forsyn og Troens Kraft paa enkelte Begivenheder har jeg kun udgivet for et Forsøg, hvor jeg forudsagde, at Fejlgreb vare uundgaaelige, og hvorimod jeg bad kyndige Mænd gjøre deres Indsigelser, for at Sandheden kunde komme for Lyset; hvad jeg udgav for aldeles vist, var kun Sporene af Guds Forsyn og Varetægt over Kristendommen i Tidsaldrenes Følge og Omskiftelse, Vidnesbyrdene i alle Folkefærds Historie om, at det var Troen, som oplivede, Vantro, som ødelagde dem. Herimod har De ikke givet et eneste Bevis, ikke anført et eneste Exempel, men kun i det hele sagt imod, vendt og indskrænket og forvirret, saa at det dog ej skulde være sandt, saaledes som jeg har sagt det . . . De sigter mig for en stor Hob uretfærdige Domme, og man ved, jeg paastaar ikke heller i dette Stykke at være fejlfri, thi kun Herren er retfærdig, naar han dømmer, og enddog det visselig var min Attraa at udsige hans Domme, kan baade min indskrænkede Kundskab og menneskelig Skrøbelighed have voldt, at jeg stundum forsaa og fortalte mig, men jeg gjentager det, det nytter slet ikke, at man paa egen Haand vil opstille en Maalestok for Menneskets Værd og Ypperlighed og da vise, at denne eller hin Mand er fremstilt højere eller lavere, end han kan udmaales med den selvgjorte Alen; hvo som med Føje vil laste Dommene, jeg kundgjorde, maa enten bevise, at Manden ikke har gjort, hvad jeg tillægger ham, eller

at jeg har dømt anderledes, end Bibelen dømmer om dem, der gjøre saadanne Ting. Dette har De enten slet ikke eller sjælden taget i Agt, og De har kundgjort en Synsmaade for Menneskets Værd, som ingenlunde er Biblens; det er altsaa umuligt, at vi kan være enige, det er unyttigt at tvistes om de Dømmes Gyl-dighed, jeg har bygget paa Bibelen; vi maa tvistes om, enten Bibelens Ord ere Sandhed eller ikke. . . . Det er sandt, at vi skal vogte os for at ombytte Vantroens med Overtroens og Sværmeriets Alder, og at Faren er stor, da de fleste Mennesker helst vil springe Troen, den sande, levende Tro over; men det er ikke sandt, at vi skal undskylde dem, der fejdede paa Sandhed med deres Drømmekraft, og tillægge dem god Vilje, thi det er at skyde Skylden paa Gud og sige, at et godt Træ kan bære onde Frugter; det er ikke sandt, at jeg ynder Sværmeri og Fanatisme; faa have hadet det mere, ja faa have revset det haardere end jeg netop i den Bog, vi omtale; det er ikke Sværmeri at tro Gud paa hans Ord, det er ikke Fanatisme, at hade Løgnen og bekæmpe den med aandelige Vaaben, ellers maatte selv Jesus og hans Apostle have været Svær-mere og Fanatikere, thi netop det gjorde de. Det er endelig ikke sandt, at man ved at have Guds Fred og Kjærlighed i Hjærtet kan vinde alle, thi det er sandt, at Jesus sagde til sine Disciple: I skal hades af alle for mit Navns Skyld . . . hvo, som slaar eder ihjel, skal mene, han gjør Gud en Tjeneste dermed. Det er da vist, at man kan have den inderligste Lyst til Fred, den guddommelige Kjærlighed i Hjærtet, og dog for-bitre mange, hades af mange, og om jeg har noget af

disse Ting, det skal kjendes af, hvem det er, som forbitres, det skal kjendes af mit Hjærtelag mod dem, som hade eller forhaane mig, det skal kjendes, naar det kommer for Lyset, som nu er forborgent, naar Hjærternes Raad aabenbares, og rolig bier jeg paa Guds Time, thi jeg forventer den store Guds og vor Frelsers Jesu Kristi Aabenbarelse«.

Vi have gjort saa udførlige Uddrag særlig af Jens Møllers Angreb og Grundtvigs Svar derpaa, fordi det her nærmest er den almindelig humane Livsanskuelse, der holder Dom over Verdenskrøniken, og det er af Vigtighed at have et Indtryk af, hvorledes den dannede Almenhed, som Bogen først og fremmest henvendte sig til, stillede sig til den. De øvrige Angreb, der fremkom fra mere særlige Standpunkter, maa vi, hvor megen Interesse det end kunde have ogsaa at dvæle ved Grundtvigs Stilling overfor dem, fatte os forholdsvis kortere om. Den allerførste Protest, der nedlagdes imod det Syn, Verdenskrøniken gjorde gjældende, fremkom fra Grundtvigs Ven Molbech, der optraadte paa Historiens Vegne, og den Polemik, der opstod imellem dem, antog snart en saadan Karakter, at det kom til et Brud, hvilket voldte Grundtvig en dyb og inderlig Smerte, som man bl. a. faar et stærkt Indtryk af gennem hans Digt »Farvel til Molbech« (1813). Molbech gjorde først i Forbigaaende i en Anmeldelse af et andet Skrift nogle nedsættende Bemærkninger om Verdenskrøniken ¹⁾, der fremkaldte et Stykke fra Grundtvig »Til min Ven Christian Molbech« ²⁾, hvori

¹⁾ Skilderiet 1813, Nr. 18.

²⁾ Sst. Nr. 29.

han vægger sig imod Beskyldningen for at lade haant om den historiske Fremstillings Sandfærdighed. »Jeg ved, hvad der har forbitret dig saa saare«, hedder det videre med Hensyn til Molbechs Standpunkt i religiøs Henseende, »og det smerter mig mere end hele Resten, men saa længe du tier, vil jeg ogsaa tie, og det vilde bedrøve mig, om du nøder mig til for alle disse fremmede, til Dels ukjærlige Ansigter at sige dig, hvad min Bogs Brøde er i dine Øjne . . . Det er første, og gid det vorde sidste Gang, jeg greb Pennen for at skrive dig saaledes til, men jeg beder dig, rør ikke ved min Bogs Hjærte, thi da maa det paa min Skrift lade, som jeg var din Fjende, enddog du vist ikke i Verden skal finde en Ven mere trofast end mig«. Molbech tav ikke. Han skrev et i en kold, hovmesterevende Tone holdt aabent Sendebrev til Grundtvig, hvori han ganske brød Staven over dennes Behandling af Historien og gav sin Harme Luft over dens formentlige Uretfærdighed. Svaret lod ikke længe vente paa sig; det var det mærkelige lille Skrift »Krønikens Gjenmæle«, hvori Grundtvig yderligere med stor Styrke hævder Berettigelsen af sit absolut bibelske Standpunkt som det eneste, en virkelig Kristen kan indtage. Molbech har til Trods for Grundtvigs Advarsel rørt ved hans Krønikes Hjærte, og nu tager denne derfor Bladet fra Munden med Hensyn til det personlige Punkt, han i sit første Brev havde fortiet eller ladet henstaa dunkelt: »Hvad der egentlig har vakt din Harme over Bogen, er, at du ikke tror paa Kristus som Guds enbaarne Søn, Kongernes Konge og Herrernes Herre, at du ikke tror Apostlenes og Profeternes Tale som gud-

dommelig, usvigelig Sandhed og derfor ikke kan lide, at jeg har opkaldt Tiderne til at vidne om, hvorledes Gud har beseglet sin Søn og sit Ord. At du i den Tid, vi omgikkes, ej havde hin kristne Tro, vil du vist indrømme, thi deraf udsprang netop den Ulighed i vor Synsmaade, som du selv i dit Brev omtaler, og som maatte gjøre den inderlige Fortrolighed umulig; at du ej heller havde den, da du skrev dit Brev, er aabenbart baade af det hele og det enkelte; men at du ej rent ud siger det, er mig kjært, thi det beviser, at du ej har forloret din Ærbødighed. Du vil da indbilde dig selv, at du ikke er i Strid med Kristendommen, men med dens Misbrug og Mistolkning, og paa det Stade indser jeg meget vel, at du maa gjøre mig stor Uret og være bitter«. Med Hensyn til Hovedspørgsmaalet, hvor vidt han har været berettiget til at anlægge den eksklusivt kristelige Maalestok paa Begivenheder og Personligheder, som giver Bogen dens Særpræg, hedder det bl. a.: »Maa ej hver troende Mand, som tror paa den levende Gud udi Himlen, som tror paa hans Lov i vort Hjærte, paa Regnskab og Dom, være ensidig, holde med dem, som vare Guds Venner, stride mod dem, som vare hans Fjender? Kun en ugudelig, som vilde trodsende paastaa, at Kraften og Kløgten kan udsone Brøde, at Gud kan fornægte sig selv, kun han kan tale uden Harme og Vrede . . . Naar da en Kristen skal skrive Historie, da kan han aldrig betragte nogen Tildragelse uden at efterspore dens Forhold til Kristendommen; Kristendommen maa han lade være alle Mænds og Tidens Dømmer, thi Kristendom og Sandhed ere jo ej to Ting, men én, og her se vi, hvad

der bør forstaas ved Historiens objektive Sandhed, almenlydige Fremstilling. Enten var Kristus en Løgner, da han kaldte sig Sandheden, ja, enten var Gud selv, som vidnede med ham ved underfulde Gjerninger, ved Opstandelsen fra de døde og ved hans Lærdoms Sejr, enten ere de Løgnere én i begge og begge i én, eller ogsaa Kristus har al Dom. . . . Det er da kun Spørgsmaalet, om vi kan i Tiderne adskille Kristi Fjender fra hans Venner; med en Del er det nemt, thi de, som nægtede og bespottede ham eller forfulgte hans troende, bestrede hans Ord, og de vare dog vel hans Fjender, saa længe de gjorde det, de vare dog vel Løgnens Apostle, dersom han er Sandheden, dem maa dog vel Sandheden dømme. Videre kunde vi ikke gaa, dersom der ej var en Bog fuld af Sandheds Ord, en Bog, som gemmer mangt et Jesu Ord, ogsaa dem, hvormed han udtrykkelig har givet Bogen Vidnesbyrd som Guds Ord; men den Bog, Bibelen, har vi, den maa en Kristen tro som ufejlbar, guddommelig Sandhed, og kan han da vende Øjet fra den, naar han leder efter Sandhed i Tiderne, fra den, der netop er Tidernes Lys? . . . Hvem tør nu sige, at Bibel og Historie ej have med hinanden at gjøre? . . . Skal altsaa en Kristen skrive Historie, da maa han skrive den bibelsk, kalde al Lærdom, som strider mod Bibelen, ligefrem uden videre Bevis Løgn og Vildfarelse, lade Bibelen dømme Mænd og Tider, thi ene den har Ret dertil, den er Kristi Statholder paa Jorden. . . . Jeg mener, det paa en Tid, da selv de bedre have en ukristelig Synsmaade for Mænd og Tildragelser, er nødvendigt at pege ret tydelig. . . Med det samme ere mine lidenskabelige Udbrud forsvarede,

thi det er kun stærke Aandedrag til at blæse Dunster bort. Hvo der i den lutherske Menighed, som den nu ser ud, kan skrive om det lutherske Tidsrum og tænke paa at male til Øjenslyst, ja endog til behagelig Betragtning, han er ikke Kristen. Nej, et Billede af Kampen, af Sejren, først Sandhedens og saa Løgnens, det maa han male og ønske at kunne indgyde hver Beskuer den Sorg og Nidkjærhed, der græmmer og opfylder ham«.

Efter at den almindelige humane Dannelse og Historien havde nedlagt deres Indsigelse imod Verdenskrøniken og faaet Svar paa Tiltale, kom Naturfilosofien. Dette Tidens videnskabelige Evangelium, som Grundtvig i sin Afhandling om Religion og Liturgi havde omtalt forholdsvis anerkjendende (se ovfr. S. 101), havde han i Verdenskrøniken¹⁾ været meget slem ved. Det hedder her: »Af Fichtes Skole er udgaaet en Flok med Würtembergeren Schelling i Spidsen, hvis Tal daglig voxer, og hvis Grundsætninger ere de fordærveligste af alle . . . Kristendommen skal lade sig bruge til et Billedsprog for aandelige Drømme ligesom de græske Myther i Julians og hans Sofisters Mund. Det maa være Naturfilosofernes Øjemed, hvad Schelling selv har vedkjendt sig, at danne en Kaste som Ægyptens præstelige Troldkarle og lade Menigmand nedsynke i den skjændigste Overtro, medens de bevare deres Visdom i Hieroglyfer, thi saaledes maa man vel nævne det Sprog, de indviede tale og skrive. En fordærvet Katholskhed, befæstet ved falske Underværker, er da det,

¹⁾ S. 294.

hvortil denne Tidens nyeste Retning henpeger«. Det indrømmes for øvrigt, at »betragtes den som Gæringsmiddel, da har den under Forsynets Styrelse alt udrettet meget godt og maaske jævnet Vejen for tilbagevendende Kristendom«; den betegnes som »en skjæv, men stærk Modvirkning af det poetiske i Mennesket mod den alt opløsende Forstandsmisbrug, der stræbte at udslette alle det guddommeliges Spor; den har, skjønt i uren Hensigt, aabenbaret Tomheden af den herskende Moralpræk og det underlige Væv om Tro og Poesi af Folk, som ingen Anelse havde om disse Ords Mening; den har brystet sig i Sang og Tale med Bibelens Ord, tit i deres sande, altid i en aandeligere Mening, og derved ej alene gjort Tidens vrang Udlæggelse af de hellige Skrifter latterlig, men ogsaa oplivet en Ærbødighed for disse, som med Guds Hjælp skal styrte den selv«. Ogsaa i Krønikens Gjenmæle gør han energisk Front imod Naturfilosofien, ofrer den et helt Afsnit og ender dette saaledes: »Passeligere kan ej Talen om Schelling sluttes end med de Jesu Ord (»naar han taler Løgn, taler han af sit eget, thi han er dens Fader«), som bevise, at der ikke er mere Samfund mellem Naturfilosofi og Kristendom end mellem Løgn og Sandhed, mellem Belial og Kristus«.

Brødrene Ørsted var saare indignerede over dette som over meget andet i Verdenskrøniken. Anders Sandøe skrev i Begyndelsen af 1813 til Hans Christian, som den Gang var i Paris: »Dette Menneskes (∴ Grundtvigs) Ufornuft og Smagløshed har ingen Grænser. Den menneskelige Fornufts største og ædleste Produkter tillader han sig at behandle med Haan

uden at kjende det mindste dertil. Alt, hvad der ikke er ægte lutherisk (han taaler hverken Afvigelse til højre eller venstre), er ham en Vederstyggelighed. Han vil lige saa lidt vide af det indre Lys som af den prøvende Fornuft; Pietisterne og de Filosofer, der, som Leibnitz og Wolff, have villet bringe Kristendommen i Harmoni med Filosofien, komme lige meget til kort. Næsten alle Mennesker her hjemme gaar han igjennem, og naar han i Texten har glemt at skolere nogen ud, kommer det paa den ubehændigste Maade i Anhanget. Mig har han, leider dessen, givet et meget godt Skudsmaal; men var jeg mere frisk, kunde jeg dog ikke holde mig tilbage«. Hans Christian svarer: »At Grundtvig skal gaa Ram forbi, gjør mig meget ondt. Havde jeg været i Kjøbenhavn, tror jeg, at jeg havde overtaget dine Partes, om det end ikke vilde være blevet saa kraftigt, som du selv kunde have gjort det. Dette Menneskes Fornuftfjendskab har længe gjort mig tilbøjelig til at tage fat paa ham en Gang. Dog under jeg ham bedre endnu at falde i dine Hænder. Men hvo har sagt, at han strax skal have sin Straf? Vil Gud give dig Helbred til Foraaret, kunde du maaske endnu tænke paa ham«. Da den berømte Fysiker kom hjem, kunde han ikke modstaa Fristelsen, saa meget mere som Grundtvig til alle sine andre Synder nu ogsaa havde føjet den, at udgive »En mærkelig Spaadom ogsaa om Danmark« (1814). Dette lille Skrift var et Haandskrift, han havde fundet imellem sin afdøde Faders Papirer, og indeholdt Forklaring af en Del Spaadomme i den hellige Skrift »om den store Antikrist eller sidste Forfølgere«. Den, som (i Aaret 1757) nedskrev disse

Profetier, tydede dem paa Frederik den anden af Preussen, Grundtvig derimod mener, at de snarest lede Tanken hen paa Napoleon, og at »Dyret er Frankrigs Aand i det hele«. Dette sælsomme Skrift, der unægtelig gav hans Modstandere en nem Lejlighed til at slaa sig til Ridder paa ham og nærmest maa betragtes som et Udslag af den overspændte Sindsstemning, hvori Grundtvig befandt sig, som Følge af den uafledelige Kamp, han var stedt i, tog H. C. Ørsted til Udgangspunkt for et anonymt Angreb¹⁾, som omfattede hele Grundtvigs literære Produktion og søgte at reducere den fuldstændig *in absurdum*, og særlig gaar det ud over Verdenskrøniken. »Den Alvor, den højere Stræben, den Længsel efter Gud«, hedder det her, »dem Verdensbegivenhedernes Gang saa vel som Videnskaberne havde fremkaldt, og som kun behøve kjærlig at ledes for at føre Menneskene til højere Lys og Harmoni, disse misbruger hans vilde, indsigtsløse Begejstring til at anrette nye Forvirringer. Han paastaar at tale Kristendommens Sag og at forklare den i samme Aand som Luther, dens herlige Talsmand, men ser man nærmere til, saa er det kun Lutherdommen, saaledes som den en Tid lang saa' ud i nogle indskrænkede Hoveder, han prædiker. Ved at give denne Forestillingsmaade for den ægte Kristendom sætter han den saaledes i Strid med Fornuft, Oplysning og Videnskab, at han nødvendigvis mere maa skade end gavne den gode Sag«, og Artiklen ender med det Haab, at det Skrift, der har fremkaldt den, vil have til Følge, at

¹⁾ I Dansk Literaturtidende for 1814, Nr. 12 og 13.

»ikke faa iblandt hans mange Tilhængere herefter vil raadføre sig mere med Biblen og mindre med Grundtvig, og at de med den gode Lære: Foragter ikke Profetierne, ville forene den ikke mindre vigtige: Vogter eder for falske Profeter, der komme til eder i Faareklæder, men indvortes ere glubende Ulve«. Ørsted indskrænker sig ikke til at polemisere imod Grundtvigs Standpunkt og den Maade, hvorpaa han forsvarer det, men giver paa mange Steder en stærk personlig Uvilje Luft og kommer jævnlig ogsaa uden for det Omraade, hvor Striden staar, til at gjøre ham højlig Uret.¹⁾

Omtrent samtidig med, at Grundtvig som Svar paa Ørsteds Angreb udgav et nyt Stridsskrift »Hvem er den falske Profet? Hvem forvirrer Folket?« udkom første Bind af et nyt »Kort Begreb af Verdens Krønike, betragtet i Sammenhæng«. Han fastholder selvfølgelig i denne langt udførligere anlagte Fremstilling, som for øvrigt ikke blev ført til Ende — der udkom kun dette første Bind, som ender »i en bedrøvelig Egn, ved Babels Floder, hvor Harpen forstummer, og Lovsangen tier« — det Standpunkt, ud fra hvilket den lille Verdenskrønike var skrevet; den nye skulde blot være en videre Udførelse af denne, særlig for de første, stærkt sammentrængte Partiers Vedkommende: »Jeg agter, om

¹⁾ Som f. Ex. naar han siger, at „den Ros, Grundtvig undertiden med fuld Mund tildeler Oehlschläger og andre Mænd, som han har talt om i samme Tone, tjener mere til at ophøje den, som dog er dem overlegen, end til at lade hine vederfares Retfærdighed“. Hovedmotiverne til Grundtvigs hele Opræden er efter hans Mening aandeligt Hovmod eller Forfængelighed, Mangel paa Kjærlighed og saa naturligvis en til Afsindighed grænsende religiøs Fanatisme.

Gud vil, og efter den Kraft, Kundskab og Tid, han dertil under, at vise, hvorledes det Mørke, som hviler over de gamle Hedningers Levned, ene kan opklares ved Bibelens Lys, hvorledes Frelserens Fødsel synlig beredtes i de gamle Dage, hvorledes hans Menigheds Udbredelse og Renselse, hans Legems Opbyggelse trods al Helvedes Magt er det Maal, hvortil alle den ny Tids store Begivenheder og Omskiftelser ses henledte«.

Det ovenfor nævnte Svar til Ørsted er holdt i en meget hvas Tone — »man betænke, at min Modstander og jeg forlange ej Skaansel af hinanden, kan ikke skaane hinanden, thi en af os er Sandhedens, den anden Løgnens vitterlige Tjener, og mellem dem er intet Samfund«. Han hilser Ørsteds Angreb med Glæde, thi »endelig er en Mand traadt op imod mig, som forstaar mig, som ved paa en Maade, hvad han vil, og hvad han siger; visselig, naar Ordet maa have Modstandere, da ønsker jeg det saadanne, thi dem, der halte til begge Sider, som snart bøje sig, snart trodse, snart rose og snart laste, indrømme Forsætningerne og nægte Slutningen og modsige sig selv hvert Øjeblik, dem kan ingen svare for, med dem kan man hverken tale som Venner eller Fjender. Nej, da lover jeg min Recensent i de sidste Dage, han bærer mig Sværdet lige under Øjnene, han forkynder mig aaben Fejde paa Liv og Død, han opfordrer til Korstog imod mig . . . Se, her er jeg, her staar jeg, Bibelen er i min højre Haand, og Guds Ord er paa min Tunge, og Troen er i mit Hjærte, og Salighedens Haab er paa mit Hoved; se, det er min Rustning, hvorpaa jeg forlader mig, det er

mit Sværd, mit Skjold og min Hjælm . . . Min Modstander, siger, jeg lyver og sværger falskelig, at det ej er Bibelen og ej Luthers Lærdomme, jeg fører, men mine egne og andres Vildfarelser. Det er da aabenbart, han eller jeg vildleder fra Sandhed, han eller jeg er den falske Profet, han eller jeg er den glubende Ulv, han eller jeg vil myrde eders Sjæle og føde Helvede med dem; de Ord, jeg har talet til' eder i Herrens Navn, fra den Dag jeg spurgte: »Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Hus?«, de skal dømme ham og dømme mig, dømme os nu og paa den yderste Dag«. Med Hensyn til det i Slutningen af ovenstaaende Citat berørte Spørgsmaal om, hvorvidt det er Bibelens og Luthers Lære, Grundtvig fører, et Spørgsmaal, der selvfølgelig er afgjørende for Berettigelsen af hele hans Holdning, har han Svaret klart og bestemt paa rede Haand: »Kjender Recensenten ikke Luthers Katekismus og den augsburgske Konfession, eller kan han bevise, at min Lærdom i nogen Trosartikel afviger fra disse Luthers Hovedskrifter, disse vor Kirkes symbolske Bøger? Tør og kan han ikke dette, hvorledes hænger det da sammen, at Luther var en saadan herlig Mand og Lærer, men jeg en Folkeforvirrer, skjønt jeg fører samme Lærdom som han? . . . Det er et gammelt, men og forslidt Kneb at rose de hensovne Lærere og forkætre deres troeste Efterfølgere, dog Knebet har aldrig hjulpet og vil det allermindst nu, da det er saa let at høre de dødes Taler, og da jeg saa lidt som nogen ret Kristen sværger paa Luthers Ord, skjønt jeg bekjender mig til hans Tro; kun paa Bibelens Ord stoler jeg, og de skal af-

gjøre, om jeg lærer ægte Kristendom eller ikke«. Han opfordrer Recensenten til med rene Ord at opgive hans Grundvildfarelser og bevise af Skriften, at de er Vildfarelser, »thi om de stemme eller stride med hans Begreber om Fornuft, Oplysning og Videnskab, vil jo ikke sige noget, al den Stund Bibelen, som han selv indrømmer, er Prøvestenen«.

Ørsted svarede med et temmelig omfangsrigt Skrift »Imod den store Anklager«, i hvilket han navngav sig som Forfatter til Anmeldelsen i »Literaturtidenden«, og paa hvis Titelblad han satte som Motto: »Det ottende Bud. Du skal ikke sige falsk Vidnesbyrd imod din Næste«. Naar Grundtvig strax mente, at Ørsted forstod ham, viser det sig her at være en Fejltagelse, thi Ørsted beskylder ham her for at have forvendt Stridspunktet, hvilket mindst af alt kan siges med rette, da Grundtvig helt igjennem fastholder og atter og atter vender tilbage til det, som dog er og bliver Hovedsagen i hele denne Strid, Spørgsmaalet om den troendes Ret til at anlægge Bibelen som Maalestok i alle Forhold og særlig over for Verdenshistorien. De er saa langt fra at forstaa hinanden, som vel muligt. Det er Tro og Viden, der her staa over for hinanden, skærpede til absolut uforenelige Modsætninger. Efter at have ført et vidtløftigt Forsvar for Schelling imod de Angreb, Grundtvig baade i Verdenskrøniken og Krønikens Gjenmæle havde rettet imod denne, udtaler Ørsted: »Da Schelling, saa vidt mig bekjendt, er den eneste Filosof, om hvis Meninger Grundtvig har udtalt sig med saa megen Bestemthed, at man kunde svare ham med Grunde, saa har jeg i hans Filosofi maattet forsvare

den filosofiske Aand i Almindelighed mod de Grundtvigske Misforstaaelser, uagtet jeg hellere havde ønsket at ofre en sindigere og mere fuldendt Filosofiens Røpræsentant dette Arbejde. Saa ofte man end maa bebrejde denne Filosof Ensidighed, Overilelse og Ubillighed mod sine Modstandere, saa fristes man dog til rent at frikjende ham, naar man ser, hvor vidt Grundtvig heri har drevet det. Som denne staa enhver beskæmmet, der vil gjøre Fornuften mistænkt ved at sætte alle Tænkere i Vanrygte«. Som Skriftet begynder med at udtale Forfatterens Harme over den Maade, hvorpaa Grundtvig »i lang Tid forvildede en ikke liden Hob af lettroende Læsere ved uden Betænkning offentlig at fremsætte som rene Udsagn af den hellige Skrift de urimelige Anvendelser, han deraf gjorde paa de store Verdensanliggender, især paa alt det, der ved Siden af Religionen er bleven udrettet til Menneskets aandelige Udvikling formedelst Kunster og Videnskaber«, saaledes ender det: »Jeg siger endnu som før, at i Grundtvigs Skrifter hersker Hovmodens Aand, der overalt ytrer sig ved en skammelig Ringeagt mod andre Mennesker. Jeg siger, at hans Hovmod er parret med en blind og fremfusende Ensidighed, der udtømmer sig i grundløse Beskyldninger mod hans Næste og i urimelige Paastande over videnskabelige Gjenstande, og jeg tænker, at han ikke skal have andet at sætte mod mine Beviser herfor end tomme Deklamationer og elendige Udflugter«.

Grundtvig svarede med et endnu større Skrift: »Imod den lille Anklager, det er Prof. H. C. Ørsted, med Bevis for, at Schellings Filosofi er ukristelig,

ugudelig og løgnagtig« (1815) med Motto: »Stoppes skal deres Munde, som tale Løgn«. At han, langt fra at være bleven forbløffet over Ørsteds Angreb, der, saa snart man gaar ind paa hans Standpunkt, maa siges at være ført med overlegen Dygtighed, tvært imod saa at sige føler sig i høj Grad kampglad i den haarde Dyst, mærkes strax i Fortalen og paa mange Steder i selve Skriftet, hvor han lader sit Lune spille med en Energi, der ganske vist undertiden falder noget plumpt, men gennemgaaende er kostelig. Et Hovedafsnit i Skriftet er det, der har til Overskrift »Om Filosofien i Almindelighed og om Schelling og Naturfilosofien i Særdeleshed«. Schelling betegnes her som maaske den dybeste Tænkter af al Verdens Filosofer, men den Dom, Grundtvig har fældet over hans Filosofi, fastholder han: »Den staar ingenlunde i Modsætning til Tidsalderen, men i Forbund med den; den har alle de Egenskaber, som en ugudelig Tid kan ønske hos sin aandelige Lov. Kristendom og Moral har aldrig haft en farligere Fjende at se under Øjnene«. Hans Hovedargument imod Naturfilosofien, der som pantheistisk System søgte at gjøre alle Modsætninger flydende, er sammenfattet i følgende Ord: »Der er mange og mangehaande Modsætninger til, som derfor ikke ere Modsigelser eller ere det i alt Fald kun under visse Betingelser, saasom idealt og realt, Arbejde og Hvile, Nødvendighed og Frihed. Saa modsatte disse Ting end synes og i endelige Forholde paa en Maade ere, saa indses dog let, at de ej i sig selv ere uforenelige, thi de nægte ikke hinanden, og de baade kan og maa tænkes forenede i det fuldkomne Væsen, i Gud, ja ere

selv i Mennesket forenede, skjønt ufuldkommet, og sammensmelte mere og mere, jo nærmere Mennesket kommer sin Bestemmelse. Der er derimod andre Modsætninger, som ere ligefremme Modsigelser, som nægte og ophæve hinanden, saasom Lys og Mørke, godt og ondt, Sandhed og Løgn. Modsætningen mellem Sandhed og Løgn er uophævelig for Forstanden. Hvo som nu siger, at Grundværelsen er ligegyldig, indifferent, mod de drøjeste Modsætninger, er hverken Sandhed eller Løgn, han lyver, thi enten maa Grundværelsen bejæ sig selv og være Sandhed, eller den maa fornægte sig selv og være Løgn, hvilket er umuligt, da Løgneren ingen Værelse har uden som Sandhedens Nægtelse. Det er altsaa haandgribelig Løgn, hvad Schelling siger om Indifferensen og det ideale som det første«.

Vi have dvælet saa længe ved hele denne vidtløftige til saa forskellige Sider førte Strid¹⁾, fordi den i Virkeligheden betegner et af de vigtigste Led i Grundtvigs Udvikling, og fordi det Forsvar, han her med en Styrke, der ganske vist undertiden drev ham for vidt, førte for den Paastand, at kun set i Kristendommens Lys kommer der Sammenhæng i Historien, og at denne paa den anden Side viser sig som Forsynets store og omfattende Bevis for Kristendommens Sandhed, er en af Hoved-

1) Endnu et Skrift af Grundtvig maa her nævnes som henhørende til hele den Række, Striden om Verdenskrøniken affødte, nemlig „Skal vi tro paa Gud eller paa Athene? eller om Tro og Fornuft“ (1814). Det var fremkaldt ved en anonym Afhandling i det af Molbech udgivne Maanedsskrift „Athene“ og hævdede selvfølgelig Fornuftens ubetingede Lydighed under Troen som uomgængeligt Krav for den, der vil kaldes Kristen.

siderne ved hele hans Livs Gjerning. Han slap aldrig den Tanke af Sigte, at Historien er »den eneste Videnskab, Bibelen har helliget, og helliget saaledes, at den selv i sine fornemste Dele er en guddommelig Krønike«. Smukt og træffende karakteriserede han selv et Par Aar efter sin Stilling i hele den Kamp, hvis Hovedslag vi have søgt at give en Forestilling om, og som i en Række af Aar stadig var staaende, i Fortalen til den Omarbejdelse af Verdenskrøniken, han udgav 1817: »Kristendom og Historie var lige fra Begyndelsen, som det endnu er og maa bestandig blive, mit Løsen, og, man skal nødes til at indrømme, ikke hos mig et Mundsvejr eller et Slag i Luften, men noget, jeg under megen Trængsel og Modgang, uden Parti, uden mindste verdsligt Rygstød, uden en eneste Medhjælper, har behandlet som en Samvittighedssag og anvendt uden Personsanseelse paa Fortids og Nutids aandige Forhold. Min Strid, det er dog vel nu blevet klart, gjælder ikke denne eller hin Person, Mening, Stand, Skole eller noget enkelt for sig selv, men angaar alt, hvorum det paa Tidens Bølge, med Evigheden for Øje, er værd at blotte Vaaben: angaar Tro og Videnskabelighed i deres hele Omfang og indbyrdes Forhold. Det er dog sandt, at der i det sidste Aarhundrede er sket en Adsplittelse i Menigheden, som, hvis den ogsaa var nødvendig, maatte kaldes et nødvendigt Onde, hvis Varighed hver ædel Mand maa ønske at forkorte. Det er jo vist, at de Piller, hvorpaa Kirke og Stat, Tro og Mening og dermed alle selskabelige Forhold forud hvilede, ere baade indvortes og udvortes rystede i deres Grundvold, og det

er jo aabenbart, at de maa atter befæstes, eller andre, om det er muligt, lige saa faste oprejses, dersom ikke alt skal opløse sig i et forvirret Kaos; det er jo vist, at uden Enighed mellem de ypperste Kræfter er alt, hvad der forudsætter Enhed, Stat saa vel som Kirke, kun en kraftløs Skygge . . . Jeg paastaar, at der er intet Raad for os i Tiden og mindre i Evigheden, uden at vende tilbage til Fædres ærlige, enfoldige Tro, som ene kan give, hvad vi behøve i Kraft og Kjærlighed. At den kan give disse Ting, udviser Historien, og jeg spørger, hvad Ulykke der skulde være i at faa en Tilstand tilbage, hvori aabenbar alt det frembragtes, som vi nu anse det for en Lykke at bjærge Vraget af. Jeg har ikke ladet det bero med at sige og paastaa sligt almindelig og koldt, som er til ingen Nytte, men jeg har vist, at jeg selv har Fædrenes enfoldige Tro, og at den har givet mig Hjærte til baade at trodse Verden og til at forkynde Bibelordet med Inderlighed og Rørelse; jeg har fremdeles [i Skrifter] vist, at jeg hverken er gaaet fra Forstanden eller fra Videnskaberne ved at gaa til Bibelen, jeg har vist, hvorledes man uden at træde nogen bevislig Sandhed for nær kan med stræng Konsekvens betragte den enfoldige Tro som al Visdoms Moder, al sand Videnskabelighed som Bibelens Barn, hvis Udsagn stadfæster dens Herkomst og peger mod Himlen . . . Nu vil jeg spørge, om det sømmer sig for sandhedskjærlige Mænd at besvare sligt med kraftløse Bandsættelser eller endog kun med fornemme Smil, eller om det ikke er deres hellige Pligt nøje at prøve, om de Ting forholde sig saa i Sandhed, og, om de da mene anderledes, vise mig klart og grun-

dig til Rette . . . Hvortil ere Højskoler, hvortil er hele det lærde Væsen, dersom ej fornemmelig til i Tider som de nærværende, det koste, hvad koste vil, at vække Mængden af den gruelige Sjælesøvn, hvori den, ligegyldig for alt, hvad der ej kildrer Sanserne eller kan gøres i Penge, hendøser Livet og arbejder paa Opløsning af alt det store og herlige, vi skabtes til at udvikle! Hvem tør raabe Ve over den Mand, som ærlig har gjort sit for dette Tidens store Anliggende, hvis Løsen altid var: Fred med al Sandhed, Kamp mod Løgn og Vildfarelser, men kun med Aand og Ord, thi Sandheds Rige er ikke af denne Verden. Hvem vil være bekjendt at sige, at her, hvor det gjælder om Millioners Vel og Sandheds Rige, skulde det være nok, om man kunde bevise, at jeg havde bedømt en enkelt Bog eller Bogskriver for strængt, og indbilde Folk, at jeg er haard og ukjærlig og mystisk, som om min Tale var dermed gjendrevet, Kirke og Stat dermed hjulpet! Hvem elsker Sandhed og vilde ikke lade sig hudflette, naar Folk derved kunde vaagne! hvem er vaagen og ved ikke, hvad det koster? ved ikke, at det nu maa tordne og lyne til Gavns, før nogen rejser sig! og hvad er det da for en Kjærlighed, som forbyder at svinge Ordets Mjølner!«

Det Røre, Verdenskrøniken vakte, var Grundtvig, som vi have set, ikke uforberedt paa, og han stod støt og stor i Stormen. Uden bitter Smerte gik denne Episode i hans Liv dog ikke af, thi af sine nærmeste og kjæreste Venner her i Landet beholdt han egentlig kun Povel Dons tilbage; Nordmændene Sverdrup og Hersleb holdt vel vedblivende paa ham, men de vare

langt borte, og det, han først og fremmest trængte til, en jævnbyrdig Ven, der med fuld Forstaaelse af hans Syn og Færd kunde staa styrkende og opmuntrende ved hans Side, maatte han savne. Med Sibbern kom det vel ikke til noget Brud, men allerede før end Verdenskrøniken udkom, havde Filosofen trukket sig tilbage, aabenbart skræmmet af og uden Forstaaelse af den Gjæring, Vennen var stedt i. Sverdrup, der kjendte dem begge nøje, bebrejder ham stærkt hans Holdning over for Grundtvig: »At De ikke skulde staa ham, med hvem De i nogle Aar har levet fortrolig sammen, nær nok for at udfinde et Punkt, til hvilket De kunde knytte en Brevvexling, forstaar jeg ikke ganske. Han er ikke saa aldeles ensidig«. Med Ingemann, der senere blev hans kjæreste Ven, kom han første Gang i Berøring i 1812, da de mødtes hos Povel Dons. Venskabet imellem dem udfoldede sig dog først, efter at Ingemann i Juni 1814 havde udgivet sit Digt »De sorte Riddere«, der fuldstændig vandt ham Grundtvigs Hjærte. Men saa holdt det ogsaa ud, til Døden skilte dem ad, efter at de i et halvt Hundred Aar havde staaet ved hinandens Side. Nogen aandelig Paavirkning af Betydning kom den bløde, sværmeriske Ingemann ikke til at øve paa den stærke, altid kampberedte Grundtvig, men dette Venskab kom alligevel til at spille en stor Rolle i Præsteskjaldens Liv. Han følte sig inderlig dragen til Ingemann, og det var ham en Trøst og Beroligelse under al den Kamp og Strid, der fyldte hans Liv, at han havde vundet den milde, kjærlige Digtters Venskab. — Kort efter at han var kommen til Udby, trolovede Grundtvig sig med Elisabet Kristine Margrete Blicher,

en Datter af Provst Blicher i Gunslev paa Falster. Hun skildres som »mild og blød, men trofast i sin Kjærlighed og udholdende i sin Taalsomhed; hun var stille og bly, men det stille Vand havde her den dybe Grund, og hos den bly Kvinde var der baade Kraft i Viljen og Liv og Højhed i Tanken; de længste Syner vare hende ikke for lange eller de højeste Maal for høje eller de største Ofre for store«. I 1818 førte han hende hjem som sin Brud, og i to og tredive Aar undtes det dem at leve sammen; »en mere gudhengiven Sjæl, en renere Hustru og ømmere Moder skal man sjælden finde«. ¹⁾

Inden vi følge Grundtvig fra Udby til Kjøbenhavn, maa vi endnu omtale et højst ejendommeligt Skridt, han gjorde over for to af den yngre Slægts Bannerførere for om muligt at faa dem ind paa den Bane, han ansaa for den eneste rette. Vi have set den Opfattelse af Oehlenschläger, han gjorde gjældende i Verdenskrøniken. Et halvt Aars Tid før denne udkom, henvendte han sig direkte til den fejrede Digter i et Brev, hvori han sagde ham sin Mening; det var nærmest den nogle Maaneder i Forvejen udkomne Tragedie Stærkodder, der fremkaldte denne djærve Henvendelse. »Vil De en Gang«, hedder det i dette Brev, »gjenføde den Stemning hos Dem, under hvilken De digtede Deres poetiske Skrifter, og tænke Dem denne Stemning som en fast, rolig Overbevisning, hvorfra alt er adskilt, som ej har Rod i Kristendommen, og, bedre end Ord kan udtrykke det, vil De da føle, hvorledes jeg maa be-

¹⁾ Barfod i N. F. S. Grundtvigs Jordefærd.

dømme Deres nye Digterbane, thi at De efter at have endt Hakon Jarls Mindesmærke begyndte en ny, er Dem sikkerlig bevidst. At jeg ikke er blind for Deres senere Digtes Skjønhed eller den langt større Runding og Proportion, disse besidde, vil De vel tro paa mit Ord, men at det inderlig maa bedrøve mig, at den religiøse Alvor er flygtet mere og mere fra Deres Digte, og at den i Deres seneste Digte fortrænges af en vis Leg med det aandelige, samt at jeg maa kalde disse Digte i Grunden langt mindre poetiske (begejstrede), følger af sig selv. Mest smerter det mig, fordi en saadan Omskiftning maa have sin Grund i Digterens inderste Væsen, maa følge deraf, at han forsager den alvorlige Eftertanke over sit eget aandelige Forhold til Gud som hans Tjener paa Jorden; at han lægger mere Vægt paa at glimre, vinde Ære og Bifald, end at opløfte sine Brødre til Guds Tilbedelse i Aand og Sandhed. — Jeg ved, at De og mange andre anse mig for en Sværmer, en Fanatiker, men De kan tro mig, jeg er det ikke. Er Livet en Farce, som ender, naar Dødens Tæppe falder, da har jeg storlig Uret; men det har ingen Nød; jeg er vis i min Sag. Give Gud, De var det samme! En renere og stadigere Glæde skulde da opfylde Deres Hjærte, en højere Aand besjæle Deres Sang, og De ved Deres sjældne Evner vorde et skinnende Lys for Tusender af Deres Brødre, som sove i Dødens Skygge og vanke ustadige paa de vilde Veje«. Oehlenschläger, som i Fortalen til Stærkodder utvetydig, om end uden Navns Nævnelser havde gjort Front imod Grundtvig, forstod aldeles ikke denne Tankegang. »Hvorved fortjener jeg de nærgaaende Beskyldninger, som De gjør mod min højere Menneske-

lighed, det evigt hellige, som forbinder mig med Guddommen og Evigheden?» skrev han i sit Svar, i hvilket han udvikler sin Opfattelse af Kristendommen, der er saa forskjellig fra Grundtvigs som vel muligt »Jeg følte«, hedder det i Oehlenschlägers Erindringer, efter at han har omtalt denne Brevvexling, »hvor umuligt det vilde være mig at komme i Sympathi med denne Mand, hvis Ild, Begejstring, Veltalenhed jeg beundrede, og hvis gode Vilje jeg var overbevist om, men hvis Følelser og Livsanskuelser stode i saa stærk Modsætning til mine«.

Lige saa frugtesløs var den Henvendelse, Grundtvig i December 1812 rettede til Mynster, som et Aars Tid i Forvejen var kommen fra Spjellerup til Kjøbenhavn, hvor han var bleven første residerende Kapellan ved Frue Kirke og hurtig havde vundet Anseelse som en udmærket Prædikant og betydelig Indflydelse paa de kirkelige Forhold, som han paa sin Vis bidrog væsentlig til at bringe Liv i; det var klart nok, at han var en Fremtidens Mand. Grundtvigs Venner, Povel Dons, Hersleb og andre, hørte jævnlig Mynster og udtalte sig ofte i deres Breve om hans Prædikener. Det var ikke altid Ros, de havde at give dem; ved Siden af ægte opbyggelige kristelige Prædikener »i Historiens og det gamle og nye Testaments Aand«, omtalte de undertiden Prædikener af ham, som »skolerette moralske Afhandlinger, der hverken opløftede eller glædede tænkende, troende Kristne«. Endelig hørte Grundtvig ham selv, og »jeg opbyggedes ingenlunde, ja, jeg fandt ikke engang Prædikenen kristelig«. Grundtvig, paa hvem Mynsters i 1810 udgivne Prædikensam-

ling havde gjort et stærkt Indtryk, og som den Gang havde søgt at nærme sig ham, men fundet ham »forunderlig kold og, som det syntes, mer grundende end troende« uden at kunne afgjøre, om det blot laa i Øverfladen af Mynsters Væsen eller beroede paa en Ufordragelighed for Grundtvigs Person, Fremfærd eller Bøger, skrev nu uden videre til ham, meddelte ham sine Betæneligheder i Anledning af, hvad der var bleven ham meddelt, og forelagde ham »et Spørgsmaal, som i vor Tid synes underligt: Hvad er Deres Hjærtens Mening om Bibelen og Troen paa Kristus?« — »Jeg tror«, fortsætter han, »at hvordan De end optager Spørgsmaalet, skal De lade mig vederfares den Ret, at jeg ej letsindig opkaster det, at jeg har gjort alt, hvad der stod til mig, for at faa det besvaret uden ligefrem at gjøre det, og at jeg handler oprigtig . . . Tror De Guds Ord enfoldelig, da maa De i alt andet være saa uenig med mig som muligt, have imod mig, som Kristne kan have imod hinanden, De vil dog hverken tie eller afvise mig vredelig, thi det kan en Kristen ikke; han er rede til at gjøre Regnskab for sin Tro og sit Haab for langt mere ubeføjede Spørgere, end en Medkristen er«. Mynster tog denne Henvendelse, som da ogsaa kun finder sin Berettigelse i, at saa mange af Datidens Præster stode meget tvivlsomt over for Kristendommen, meget ilde op. Han henviser i sit Svar til de forskjellige Skrifter, han havde udgivet i de syv Aar, der var forløbne, siden han første Gang traadte offentlig frem, og vedbliver saa: »Det kan da næppe undre Dem, naar dette Spørgsmaal forekommer mig, som om man spurgte, om det,

jeg har sagt, ogsaa er mit Hjertes Mening eller Gjøgleværk, Modesprog, Hykleri, Løgn. Hvad driver Dem da til at sætte Mistillid til mine klare, tydelige Udsagn og søge efter andet Vidnesbyrd om min Mening? — De har ikke fundet mig aaben imod Dem; det er muligt; jeg Dem heller ikke imod mig, og at min Følelse ikke har bedraget mig, ser jeg nu, thi aaben og fri kan jeg ikke finde en Mands Adfærd, der hellere bedømmer mig efter mit Udvortes, som det har forekommet ham i Forvirringen, end efter de alvorlige Ord, talte af mit Hjertes Inderste, som han har for sig . . . Deres Venner have indberettet betænkelige Prædikener. Jeg ser, at jeg i Kirken forefinder Mennesker, som ikke komme for med mig at henvende from Betragtning til de guddommelige Ting . . . men for at dømme og rapportere, hvad der er passeret. Dette vilde gjøre mig ondt, dersom det kom mig uventet, dersom jeg ikke længe havde vidst, hvorledes Parti-væsenet gebærder sig, og dersom jeg ikke tillige vidste, at jeg har bedre Tilhørere«. Modsætningen til Grundtvigs eksklusive Standpunkt kommer skarpt og klart frem i følgende Ord: »De ved, at der fra meget gamle Tider have været to endte Meninger i Kristenheden, hvoraf den ene intet sandt og godt vil erkjende uden i det, der egentlig og umiddelbart sluttede sig til Kristendommen, og ellers kun saa' Vanhellighed, forfængelig Tant, glimrende Last; den anden derimod erkjendte Guds Aand virksom i alle Lande og alle Tider og alle Vegne, saa' dens Frugter, om end ufuldkomne, dog tydelige nok i redelige Menneskers Tale og Gjerning. Jeg tager ikke i Betænkning at bekjende mig til den

sidste Mening. Hermed staar da ogsaa det i Forbindelse, at jeg ikke anser Videnskab og Kunst blot for et letsindigt, vanhelligt Spil, hvor ofte de endog kunne være drevne saaledes — ligesom Kristendommen selv des værre ikke sjældnere — og at jeg, fuldt vel erkjendende, hvor forfængeligt, hvor samvittighedsløst et Væsen, der i vore Tider ofte er ført med Filosofien, dog ikke er sindet at bortkaste Kornet med Avnerne eller lade haant om at bruge, hvad sandt og godt vor Tids Tænkning har bragt for Lyset, ligesom Pavlus og Johannes gjorde saaledes i Henseende til deres Tiders«. Brevet, der, som de anførte Citater noksom vise, helt igjennem er skrevet i en kold og afvisende Tone, der skurrer stærkt ved Siden af den Trang til at komme til Forstaaelse og den Varme, hvoraf Grundtvigs er præget, ender med en bitter Spydighed, der til fulde viser, at al Forhandling i Virkeligheden var frugtesløs, fordi Mynster ganske oversaa Sammenhængen imellem Grundtvigs Standpunkt og Tidens almindelige Vantro, en Sammenhæng, som i al dets Ensidedighed gav det en vis utvivlsom Berettigelse, ja i Belysning af hvilken det viser sig som en historisk Nødvendighed: »Da De dybt fra Norden«, hedder det her, »vendte tilbage til Kristendommen, stod Deres Overbevisning strax fuld færdig, og om enhver Gjenstand synes Deres Tale strax beredt til at ytre sig uden Betænkning. Derfor følger Fortrydelsen den heller ikke sjældn i det næste Skrift eller ledsager den strax i Fortaler og Tillæg. Og dersom det da er sket mig, at jeg strax erkjendte mange af Deres Ytringer for det, De selv siden har erkjendt Dem for, fandt dem »halv hovmodige og halv mis-

modige« og hel umodne, kan da mit kristne Sind mistænkes, fordi jeg ikke har Lyst til at forene mine Bestræbelser med saadanne?»

Grundtvig svarede venlig og forsonlig paa denne bidske Skrivelse: »Ingen Prøve paa at vinde en Kristens grundede Velvilje skal med Guds Hjælp falde mig for tung; der er ogsaa en Stemme i mig, som aldrig lyver, og den lover mig god Modtagelse denne Sinde, ligesom den sidst forkyndte Vrede. Nu, kristne Mand. De maa jo ogsaa nødes til at høre mig blidelig, naar De ser, at jeg, enddog De har været grumme haard ved mig, dog svarer venlig. Hykler ved De dog, jeg er mindst af alt, og altsaa maa dog Fredens og Kjærlighedens Aand have nogen Magt over mig. Deres haarde Ord stak mig rigtig nok, det smertede mig at miskjendes saare af en Mand, hvis gode Omdømme jeg ønskede saa gjerne og troede mig ikke uværdig til, og — hvorfor nægte det? — det krænkede mig at behandles som en næsvis, uforstandig og letsindig Dreng, og det af en Mand, hvem jeg vel i Kundskaber, men hverken i Alder, Retsindighed eller Aandsgaver kan erkjende at staa højt over mig . . . De blev vred, fordi jeg spurgte, om De var Kristen, men jeg vil ikke blive ved at være vred, fordi De saa godt som rent ud siger, jeg er ingen Kristen, men kun en Bogstavens Tjener, thi det er kun en Forhastelse, naar De læste det af mine Bøger. Hvor kunde De dog blive saa vred og lade Solen gaa ned over Deres Vrede og skrive i Vrede og sende mig Brevet? Skulde det da«, vedbliver han efter at have mindet om det Spørgsmaal, Johannes fra Fængslet sendte til Jesus, «være saa utilgiveligt, om

en af os i en Tid, da der drives saa formasteligt et Spil med Bibelens Ord og Lærdomme, stundum anfægtedes af haard Tvivl om en Broders Tro og sendte venlig Bud til ham selv, spørgende: er du en Kristen? Det kan jeg forsikre Dem, at de Venner, jeg talte om, høre til Deres gudfrygtigste og andægtigste Tilhørere; skulde ej hos saadanne, og allersnarest hos dem, Tvivl kunne opstaa? Jeg har intet Parti og vil intet have, men jeg hører til Kristi Parti, til den Vej, som man vel ogsaa i vore Dage har kaldt en Sekt, men som De ikke kan kalde saa. At dette Parti er saare lidet i vore Dage, ved De; at det er mit inderligste Ønske, at det maatte forøges, og mit Livs Sys-sel ved Guds Bistand at bidrage dertil, og min største Glæde at se andre, som ærlig arbejde paa det samme, det ved Gud og jeg, og skulde min Skrift ej for Kristne bære usvigeligt Vidnesbyrd derom? At jeg skriver med Vished, følger jo ligefrem deraf, at jeg ej er mig bevidst at sige andet, end hvad Bibelen siger, og den, ved jeg, kan ikke fejle, som Kristus siger. At jeg derimod kan fejle og fejler, er ligefrem; hverken De eller nogen Kristen vil tro Dem selv fri, og en offentlig Fejl maa vel en Kristen offentlig gjenkalde Hvad jeg skrev indtil 1810, er Dem vel ubekjendt, thi ellers vidste De, at jeg har haft et kristent Tidsrum, da Tidens Filosofi og Poesi ingenlunde var mig forhad, og der skal man vist ikke finde, at jeg fortrød i Fortale, Tillæg eller næste Bog, hvad jeg havde skrevet, nej, dertil var jeg for stolt. Min Forstand havde bøjet sig for Guds Ord, men saa vilde den ogsaa have Lov til at se ned paa Menneskene; Vildfarelser be-

drøvede mig ikke, det harmede mig kun, at de selvkløge vilde være klogere end jeg; jeg drev kun Spot med dem. Min Dimisprædiken betegner Overgangen til mit andet Tidsrum, da mit Hjærte kristnedes. Det skete især under haard Kamp i Vinteren 1810 og 11, og fra den Stund var jeg, hvad jeg er og med Guds Bistand skal blive, saa længe jeg lever, og det er slet ikke andet end troende Kristen. . . . Hvad jeg tror, og hvad hver Kristen maa tro, er kun dette: at alle, som blive Gud velbehagelige og salige, blive det for Kristi Skyld — thi der er intet andet Navn givet Menneskene —, blive det, fordi de have et saadant troende og ydmygt Sindelag, at havde de kjendt Evangelium, vilde de annammet det med Glæde. Men heraf følger, at ingen, som foragter eller forsmaar Evangelium, kan have et troende Hjærte. At foragte Poesi og Filosofi i sig selv falder mig ikke lettelig ind; den selvkløge Filosofi, den irreligiøse Poesi, dem hader jeg, fordi de ere Menneskenes Forførere, men det gjør De jo ogsaa . . . vil De uden Fordom gjenneulæse den Udsigt over Historien, jeg har udgivet, da haaber jeg De vil lære at kjende mig lidt bedre end hidtil«.

Dette varme og for Grundtvigs hele Stilling saa betegnende og oplysende Brev, der visselig »intet fornærmeligt indeholdt«, hvad det første da i Virkeligheden heller ikke gjorde, naar det saas med de rette Øjne, blev ubesvaret. Mynster fandt ikke, at det »kunde indbyde til nærmere Forhandling«, og da han havde læst Verdenskrøniken, som Grundtvig henviste til, følte han sig endnu mindre tilbøjelig til at fortsætte denne Brevvexling. Det blev til stor Skade for vor kirkelige

Udvikling, at det ikke kom til en Forstaaelse imellem disse to Mænd, som dog, hvor forskjellig de end saa' paa mangt og meget, var enige i det væsentlige. At det ikke skete, falder nærmest Mynster til Last, for saa vidt som han ikke kunde eller vilde faa Syn for det storslaaede i Grundtvigs Færd; det havde han ikke den Gang, og hans »Meddelelser om mit Levned« vise, at han aldrig fik det. Hvor han i det nævnte Skrift omtaler denne Brevvexling, lægger han fortrinsvis Vægt paa, at han, naar han ikke skrev offentlig imod Grundtvig, »ogsaa turde haabe sig befriet fra noget offentligt Angreb fra hans Side«. Denne for øvrigt fuldstændig rigtige Slutning havde han draget deraf, at Grundtvig aabent erklærede, at hvis Mynster skrev imod ham, vilde det gjøre ham meget ondt, idet han forudsaa, at dersom disse to, der væsentlig vilde det samme, om de end mente, at Maalet skulde naas ad forskjellige Veje, kom til at fejde offentlig paa hinanden, »vilde Kristendommens Fjender og Foragtere, som hade os begge, juble, og det gode Navn bespottes. Derfor ønsker jeg inderlig Fred med Dem og vil fremdeles som hidtil glæde mig ved Deres Virksomhed, om vi end ere uenige i visse Dele«. Det var ikke Grundtvigs Skyld, at hans Forsøg paa en Tilnærmelse kun førte til en stiltiende Overenskomst om Vaabenstilstand, og det var Mynster, der først brød denne.

I Efteraaret 1813 vendte Grundtvig, som alt fortalt, tilbage til Hovedstaden. Han havde den Følelse, »at Skrift vilde ikke forslaa, naar ikke Aanden med levende Røst forkyndte Folket Evangelium som en Guds Kraft til Salighed«, og det var derfor hans Agt

ikke at vige fra Hovedstaden eller spare paa Røsten. Det var selvfølgelig hans Haab at blive knyttet til en af Byens Kirker, men det gik ikke i Opfyldelse; den literære Virksomhed, han havde udfoldet i Udby, havde ikke stemt de københavnske Præster mildere imod ham, og han fór heller ikke med Lempe. hverken med Mund eller Pen, efter at han var vendt tilbage. I Begyndelsen fandt han jævnlig Lejlighed til at prædike; mange spottede ad den unge, ivrige Mand med de voldsomme Fagter og det utydelige Mæle¹⁾, men paa mange gjorde hans kraftige Tale, der sondrede saa skarpt imellem Tro og Vantro, et dybt Indtryk, og saa nægtede Præsterne ham, tilskyndede af Clausen, der nu var bleven Stiftsprovst, den ene efter den anden Adgang til deres Prædikestole, saa han til sidst var indskrænket til den i Fredriksberg Kirke, hvor Præsten var glad ved den Lettelse i Arbejdet. Raabet om, at han var en Sværmer og Fanatiker, der gik ud paa at stifte en Sekt, blev til sidst saa stærkt, at han aldeles opgav Haabet om indtil videre enten med Haand eller Mund at kunne virke til den danske Statskirkes Reformation, og ~~anden Juledag 1815 tog han foreløbig Afsked med sine Tilhørere~~²⁾.

Kort efter, at Grundtvig var kommen tilbage til Kjøbenhavn, bragte de politiske Tildragelser stærkt Røre i Sindene, og hans Optræden ved denne Lejlighed er saa betegnende, at vi maa dvæle ved den. Sverige havde sluttet sig til Napoleons Fjender med det Maal

1) Helvegs Kirkehistorie II, S. 413.

2) De fleste af de „Bibelske Prædikener“, Grundtvig udgav 1816, ere holdte i Frederiksberg Kirke.

for Øje. at frarive Danmark Norge. De allierede var i Slutningen af 1813 trængt frem til Kongeaen, og Frygten for de Farer, der truede, var saare stor. Grundtvig havde, saa snart han blev ledig, bedet Kongen om at maatte følge Hæren som Præst, naar Fædrelandet blev antastet. Han havde udgivet en lille Bog »Til Fædernelandet om dets Tarv og Fare«, hvori han hævdede, at dets egentlige Nød var ikke den udvortes Trængsel, men den indvortes Sløvhed og Ugudelighed, at dets egentlige Fare ej var at opsluges af en ublu Nabo, men at nedkalde Herrens strænge Domme over sig. Nu var han rede til at vise sit Fædrelandssind i Gjerning. Den fjerde Januar 1814 om Aftenen kom en Ven af ham, en jysk theologisk Kandidat, til ham og fortalte ham, at der var udgaaet et Opraab til Menigmand i Jylland om at værgе Landet mod Fjendevold, og at flere Studenter agtede sig der over. Grundtvig mente, at der uden Tvivl maatte mere Trængsel til, inden der saa vel ved Højskolen som i Landet blev den Stemning, der gjordes behov, for at noget kunde udrettes, »men ellers vidste han min Mening, at, troede jeg, det var paa Tiden, vilde jeg og være paa Færde«. Saa kom der Bud om, at der var stort Røre imellem Studenterne, og at de havde i Sinde at bryde op uden videre. De to Venner gik da ud for at faa nærmere Besked om, hvorledes det stod til; de traf et Par af dem, der var mest opsatte paa at komme af Sted, og Resultatet blev, at Grundtvig næste Dag mødtes med en lille Flok, som enedes om, at Kongens Tilladelse skulde oppebies, og at der til om Aftenen skulde sam-

menkaldes et almindeligt Studentermøde paa Ehlers' Kollegium. Der samledes en stor Mængde, og med den Tanke »ogsaa her at gjøre mit Præsteembede, se til, om nu, da Hjærterne vare i Bevægelse, nogle gode Alvorstanker kunde vækkes og fæste sig i dem«, holdt Grundtvig en i Hast skreven Tale, hvori det bl. a. hedder: »Ingen kan vente af mig, at jeg skulde love og prise Ungdoms forfængelige Tanker og forvovne Idrætter; det er sandt, jeg er ung, ogsaa i mine Aarer vælter Blodet sig med glødende Ungdommelighed, ogsaa mit Hjærte banker heftig for det gamle Danmark, det bankede saa, saa længe jeg mindes fra Barndoms tidlige Alder, og dets Slag har tonet i min Sang over Danmarks Skove; men jeg er Guds Ords viede Tjener, og ve mig, om jeg uden at stirre stadelig paa det Ord, som bliver evindeligt, vilde følge Hjærtets Opbrusning Se, der staa de stolte, de ublu, de Guds og Menneskers Fjender paa Jyllands Grænse, ja maaske i denne Nat paa Jyllands Grund, i Jylland, i det gamle, herlige Land, paa hvis Heder opvoxede Ege, trods dem i Sølunds Skove, levende Ege, hvis Bul endnu stod som en Sten mod Kugler og Staal paa Jyllands Hav i de sidste Dage ¹⁾ Hvo er iblandt os saa ublu, saa fræk og forvoven, at han turde løfte sit Hoved og løfte sin Haand og sige: Jeg er Dansk, og end tilføje, jeg vil ikke staa og falde som de, det rager mig ej, hvad Fædrene gjorde, hvad Landet maa lide, hvad Herrerne hedde, naar jeg kun i Ro kan opæde mine Dage? Hvo er den Ungersvend med Levning af Aand og Hjærte,

¹⁾ Hentydning til Søofficeren Peter Buhl, der faldt i Kampen ved Lyngør 1812.

som ikke med blussende Kind og rullende Øje vilde love at vandre i Fædrenes Spor, at væрге det gamle, det herlige Land eller falde derover? Ingen, ingen, og det er glædeligt, det at kunne sige med Sandhed, det er disse blussende Kinder og rullende Øjne og mandige Løfter, som have samlet os her Vi vil oprejse Folket, men hvorfra og hvormed? Vi ved, saa længe det kan rejses, maa det ske paa Sjælens Bud, vi ved, det hjalp kun lidt, om Folket kunde drives flokkevis til Skodborg eller Ejder, som det dreves hist til Kjøge. Vi ved det, vi har set og hørt og fornummet, at det er Aanden, som sover, og Hjærtet, som er faldet, det er dem, som skal vækkes, dem, som skal oprejses. Kun ved Tro paa det evige Liv kan Folket oprejses, ved Tro, siger jeg, ikke ved Tanke og Drøm, nej kun ved urokkelig, levende Tro, saa de holde hardt ved det usynlige, som om de saa' det med Legemets Øje . . . Lad os da vel betænke, om vi selv have den Tro . . . , Dog, jeg ved, hvad mange sige til disse Ting; jeg vil sætte, at Ærgjerrighed og verdslig Bekymring og Vrede og Had og brusende Blod kunde virke det samme til mandelig Idræt, som Troen kan virke alene, da maa jeg spørge eder forvist: har Galenskab betaget eder? Hvor paa bygge I den Forventning om et lykkeligt Udfald, om Gavn og Frelse for Fædrenelandet, som ene kan frølse eder fra Verdens Spot, som dog vel maa bo i eder, om I skulle beholde Modet? Jeg vil spørge: tro I, der er en levende Gud til, som styrer alt, eller tro I, der er ingen? Er der ingen, ved I da ikke, hvor æventyrligt, ja hvor latterligt det er at vente, med Bønderflokke og slette Vaaben og Ubevanthed i Krig

at sejre over en ordnet Hær med en gammel, krigserfaren Høvding? Saa prøve da enhver sig selv alvorlig, som for den alvidende Guds Aasyn, om han ogsaa har den faste Tro og Tillid til den levende, almægtige Gud, om det er i hans Navn, han vil udgaa. Hvo, som ej har denne Tro og denne Tillid, han røre sig ikke, før de ere vundne, thi foragter han dem, da gaar han til Fordærvelse, da duer ikke han til at oprejse Folket eller staa paa Farens Dag som en luende, lysende Støtte til Fjendernes Skræk og til Venners Opmuntring; men kan boglærde Mænd ej saaledes staa, da have de intet at gjøre i Vaabengny Vil I ikke høre, vil I fare frem i eders Hjærters Forvildelse med Pral og Trods, nu, jeg kan ej forhindre det, men vider dette, ikke jeg og ikke nogen Guds Ords Tjener kan lyse Herrens Velsignelse over eder paa de trange Veje«. Dem, der var enige med ham om det Sindelag, der burde besjæle Fædrelandets Hjælpere, opfordrede han til at mødes med ham næste Aften. Der gjorde sig strax hos mange den Mening gjældende, at der vel kunde udrettes en Del uden den rene Tro paa Gud, som Grundtvig fordrede, og at Studenterne skulde gaa og staa som ét Kor og især nytte ved fysisk Kraft. Næste Aften, det var Helligtrekongersdag, mødte der atter en stor Forsamling. Grundtvig havde ventet ingen at træffe uden et Par Venner, med hvem ingen Aftaler behøvedes, og hans Tale var kort, »thi der var som et Panser om mit Hjærte og en Knevel i min Mund for de manges Skyld, som jeg kunde vide stundede kun efter at høre nyt og sanke sig Forraad til letsindig Tale«, men den var ganske i samme Aand som den foregaaende Aften.

Han sluttede med at oplæse et Brev til Kongen og forlod derpaa Forsamlingen, idet han bad dem, der vare enige med ham, om at følge med. Det viste sig, at nogle og fyrretyve var rede til at gaa med ham, og med dem og adskillige andre — i alt vel hundrede — samledes han saa igjen næste Aften. Her lagde han dem alvorlig paa Sinde, at »om I blive her, da vil I faa eders Navne at høre føjede til mit med Latter og Spot«, og han erklærede, at han langt hellere »vilde høre sit Navn baaret som en Fabel omkring paa Verdens Tunge, fordi alle forlode ham i denne højtidelige Time, end at de skulde gjøre Løftet ubetænksomt«. 42 af de tilstedeværende ¹⁾ underskrev Henvendelsen til Kongen, i hvilken de erklærede, at de var rede, naar Herren kaldte dem, og at de vilde agte det for hans Kald, naar Kongen opbød Jyllands Mænd til at væрге om Landet. »Hvorledes vi skulle bruges, det overlade vi trygt til Deres Majestæt. Vi mene, at naar Opbudet sker, da var det bedst, at de, som følte Kaldet til at tale til Folket i Guds Navn, skulde helst som Præster drage omkring, tale Guds og Kongens Ord og siden følge Hæren. De øvrige derimod tro vi duelige til at fordeles i Bondehæren som Underbefalingsmænd, der ved Lydighed, Mod og Standhaftighed kunde lyse i den snævrere Kreds og saa at sige bære Hæren til Sejr«. Inden Brevet underskrevet, maatte de paagjældende besvare forskjellige Spørgsmaal og aflægge forskjellige Løfter, og det hele foregik med en højtidelig Alvor og til Dels med den inderligste Rørelse, som

¹⁾ bl. a. Poul Martin Møller og Nikolaj Sætoft.

ingen af os er i Stand til at glemme«. Brevet blev gennem Chefen for Studenterkorpset (»Kongens Livkorps«) Overhofmarskalk Hauch indsendt til Kongen, der ogsaa modtog et Andragende i samme Sag fra dem af Studenterne, der vel vilde med, men ikke delte Grundtvigs og hans Meningsfællers Syn, En Uges Tid efter kom Kongens Svar, der gik ud paa, at »Vi med Glæde ville benytte os af disse brave studerendes gode Vilje, naar Omstændighederne skulde udfordre det, og aldrig glemme de Følelser, de ved denne Lejlighed have lagt for Dagen«. I den Tale, Grundtvig holdt, da han meddelte sine Meningsfæller dette Budskab, hedder det: »Visselig, det er ikke liden Tak, jeg skylder eder, thi jeg sagde eder forud, at I ved at enes med mig i en saadan Handel udsatte eder for at dele den Spot og Haan, hvormed Verden kranser mit Navn og min Gjerning; jeg sagde eder det, og dog bleve I hos mig, bleve, endskjønt en Del af eder næppe have den Tro, som er det hos mig, der egentlig forarger Verden. Visselig, jeg skatter denne eders Gjerning højt, fordi jeg maa tro, at det ene var Sandhedens Kraft og eders Ærbødighed for den, som forenede os«. Hans »sidste inderligste Formaning« til de unge, der havde samlet sig om ham, lød karakteristisk: »Frygter Gud og ærer Kongen!« — Det følger af sig selv, at Grundtvigs Optræden ved denne Lejlighed er bleven højst forskjellig bedømt, eftersom man forstod og godkjendte hans Standpunkt i det hele eller ikke. Peder Hjort, der blev Student i 1811 og tog Del i hele denne Episode, omtaler den temmelig kølig og har navnlig ikke synderligt tilovers for Grundtvigs Andel i den; paa den anden

Side fortæller Helveg i sin Kirkehistorie, at »det er bleven sagt af dem, der vare den Gang til Stede, at de aldrig havde hørt en saa henrivende Veltalenhed som denne Sinde«¹⁾).

Allerede et Aars Tid før Grundtvig for at vise, at han ikke agtede at optræde som Sektstifter, havde op-
hørt at prædike, var Udsigterne for ham til en Ansæt-
telse i Statskirken bleven stærkt formørkede. Det var
hans Foredrag »Om Polemik og Tolerance eller om
Tvist og Taal«, som han holdt paa Roskilde Lande-
mode i Efteraaret 1814, der i saa Henseende blev
afgjørende og gjorde en brat Ende paa hans Del-
tagelse i disse Præstemøder. For tredje Gang vendte
han sig umiddelbart imod hele Landets Præsteskab og
dømte det ud fra sit bibelske Stede, og ingen Sinde
havde hans Ord været haardere eller hans Dom
mere kategorisk end her. Han begynder med at under-
søge, hvad Tolerance er. »Er det et kjærligt Sindelag,
som taaler Fornærmelse, som villig tilgiver, som elsker
sine Fjender, som gjerne vil tro det bedste og dømme
skaansomt; er dette Sindelag og dets Ytring i en mild,
sagtmodig, forsonlig Omgængelse, er det Tolerance,
hvo vil da bestride den? Men hvem tør da sige, at
den er vor Tids Ejendom, Frugt paa det Kundskabs-
træ, som Voltaire og hans Jævnninger plantede, som
Jakobinere og Sanskulotter gødede med Blod og smyk-
kede med røde Huer, i hvis Grene Digtere og Talere
i Skokketal besang sig selv og Træet, belo og beløj

¹⁾ Grundtvig har skildret disse „tre Dages Hændelser paa Danmarks Højskole“ i „Helligtrekongerlyset“ (1814), hvoraf ovenstaaende Skildring er uddraget.

Fortidens herlige og den Religion, som ene har befalet og avlet en saadan Tolerance? . . . Hvad er da Tolerance i Nutidens Sprog? er det ikke en Nevtralitet i den aandelige Verden, er det ikke en Ligegyldighed for Meninger, som angaa Menneskets højeste Anliggender, en Ligegyldighed, der forbyder at hade og afsky og fordømme hvilken som helst Mening, det maatte være? At Tolerance maa være dette, naar den, som hader og afskyer og fordømmer en Mening, uden videre skal kaldes intolerant, og at man saaledes har stempet Mænds Adfærd uden Hensyn til, hvad Meninger det var, det er lige saa vist . . . Man ser da lettelig, vi komme her som altid til at spørge: er godt og ondt, Sandhed og Løgn uforsonlige Modsætninger? thi er de det, da kan det dog i Grunden ingen Tvivl være underkastet, om godt skal hade ondt, om Sandhed skal hade Løgn, ligesom det er aabenbart, at det onde maa hade det gode, at Løgn maa hade Sandhed; Forskjellen er kun den, at det godes og Sandhedens Intolerance er god og lovlig, det ondes og Løgnens derimod syndig og ond, ja Synden og Løgneren selv . . . Hvad jeg vil vinde ved denne Udvikling, er blot, at man ej, hildet i dunkle Begreber, skal anse det for noget ondt at være intolerant, før man har undersøgt mod hvad, eller lovprise Tolerance, som jo kan være det skjændigste Førræderi mod Sandheden og Menneskeslægten«. Saa staa vi altsaa overfor det gamle Spørgsmaal: hvad er Sandhed? »Det er ikke her min Hensigt at bevise Kristendommens Sandhed, og den maa jo forudsættes i Kredsen af Kristendoms viede Tjenere; min Hensigt er kun at bevise, at naar Kristendom er Sandhed, da

r

er Tolerance mod de Meninger, Taler og Idrætter, som stride imod den, skammeligt Forræderi mod Gud og Sandhed og Menneskeslægten. Kan det være tvivlsomt, om en Kristen skal afsky, hade og fordømme den Mening, at Jesus var en Løgner, eller at det er ligegyldigt, enten man tror paa ham eller ikke, uagtet Jesus har sagt: jeg er Sandheden. . . . Ubegribeligt maa det vel kaldes, at sligt kan glemmes i en Tid som vor, i en Tid, da der er ingen Sandhed saa høj og hellig, at den jo blev anfægtet og bespottet, i en Tid, da Løgneren, naar den tier, tier kun, fordi den tror at have vundet Sejr, fordi den tror, at Sandheds Hær og Sandheds Sværd er lagt i Jorden. I en saadan Tid bør det jo dog staa klart for hver en Kristens Øje, og fornemmelig for hver en Ordets Tjener, at han maa føre aaben Fejde imod alt, som strider mod den sande Lærdom, mod Guds rene, klare Ord. . . . En saadan Sandheds Tjener har Danmark avlet i de onde Dage og derved hæderlig udmærket sig blandt Verdens Folkefærd; thi det har avlet ham, der vandrer end iblandt os som et Minde om de gamle Dage, og et helligt Varsel for de ny, ham, der sidst nedsteg af Sjællands Bispestol, den Olding, som vel forestod i Ord og Lærdom, dobbelt Ære værd¹⁾. Men hvad saa' vi trindt ham, hvad har vi set, siden han nedlagde Sværdet? Jeg ved jo vel, hvad man vil kalde Svaret, jeg maa give, give her i Præstemænds Forsamling, men derfor maa jeg ikke tie. Skal vi dølgge det for os selv, at saa mange, der end i Løn tilnikkede den djærve Kæmpe

¹⁾ Nikolaj Edinger Balle.

deres Bifald, saa fandtes der dog mellem alle Danmarks Præster næppe én, som med synderlig Dygtighed og aabenlyst stred ved hans Side. Og nu, siden hans Læber forstummede, hvilke talede da højt og mandig uden Stammen og Vaklen og Læspen det sande Guds Ord og dets Domme? Det er ikke blot de vantro, som forsikre, at de Taler, jeg har ført, de Ordets Domme, som jeg har udsagt, ej vare kristelige; jeg ved det jo, at selv de overblevne Kristne iblandt Præsteskabet for det meste mene, at jeg i mange Stykker taler af mig selv og dømmer af mig selv; men spørge maa jeg da: hvi tie I? . . . Her staar jeg som den ringeste blandt Sjællands Præster, uden Levebrød og visse Værelser, forfulgt af Verdens Had og Spot, fradømt blandt Skriverfolket alt, hvad end jeg kunde eje: Forstand og Dyd i Sandheds Kjærlighed, uden anden Tilflugt end den usynlige Gud, uden andet Vaaben end Ordet, uden andet Skjold end min Samvittighed, saaledes staar jeg og erklærer i den danske Kirke, at den Lærdom, som mest monne føres i Kirke og Bog, er ikke Kristendom, er Løgn og Tant. . . . Rejse sig til Strid, det maa hver Præst med kristen Tro og Talegave og aabenlyst bekæmpe Kirkens Fjender, hvad enten de saa regne mig til dem eller til dens Venner. Ja, jeg erklærer det højtidelig, og Efterslægten, ja, vor Overhyrde selv skal stadfæste mine Ord, at dersom ej det danske Præsteskab oprejser sig til Kamp for Ordet og for Troen, da er der ingen kristen Kirke mer i Danmark, da er dens Alter nedbrudt og dens Kor vanhelliget af vantro Skarer, af utro Hyrder, som opæde Hjorden, da haver Lunkenhed og Kjærlighed til

Verden og Frygt for Korset betaget dem, der end for-
 gjæves trøste sig ved Jesum Kristum. . . . I har set
 mig stride ene, I se, at rolig og uforfærdet staar jeg
 her og taler, hvad I mindst vil høre, og vækker Had,
 som end har slumret, og ægger Sværd, som end har
 hvilet. Og det er jo vist, at rejste sig blandt eder
 Mænd at blande deres Røst med min, da skulde først
 man skue Hadets fulde Lue, da skulde Tolerancens
 Talsmænd ikke hvile, før de, om Gud tillod, fik den
 Forfølgelse oprejst mod mig, som de indbilde Folket,
 det var min Lyst at rejse mod dem, fik det Fængsel
 muret og det Baal antændt til mig, som de løgnagtig
 sige, jeg har agtet dem . . . Lad dem vidne, dem,
 som saa' min Vandel, lad dem vidne, de Hundreder,
 for hvilke jeg forkyndte Herrens Ord, de Børn, jeg op-
 lærte i Guds Kundskab, de rige og de fattige, om Hov-
 mod eller Gjerrighed var der til Syne, om Had og Hævn
 har lynet fra mit Øje og smittet min Omgængelse, om
 jeg har vandret i Fraadseri og Drukkenskab, i Skalke-
 skjul og i Uterlighed, om jeg var kold mod Brødres
 Nød og døv mod Armods Suk, om ej mit Levned be-
 seglede min Tro og Lærens Sandhed, som jeg har for-
 kyndt! Gud fri mig fra at tænke, det er nogen Ros
 for mig, og fra at glemme mine mange Brøst, men jeg
 maa sige det i Dag, fordi jeg offentlig beskyldes for en
 ærgjerrig, nederdrægtig Hykler, for en hovmodig og
 ukjærlig Mand, og paa det ingen skal ved det Skraal
 forledes til at vende Øret fra min Tale og Sindet fra
 mit Ords Betænkning, derfor maa jeg pege paa mit
 Levned som et Vidnesbyrd derom, at Æresyge, Bro-
 derhad og Hovmod kan ikke have tilsagt mine Taler,

al den Stund jeg .haver vandret tugtelig, retfærdig og gudelig i denne Verden og forudsagt det, at Had og Haan var al den Løn, jeg ventede af Verden, og aldrig klaget, fordi jeg overvældedes deraf, og aldrig knurret, fordi jeg, medens mine Jævninge bosattes og ophøjedes, stod som forladt i Spot og Fattigdom og haver end i denne Stund ej det, hvortil jeg kan hælde mit Hoved. — Hvad jeg har sagt i Dag om Danmarks Præsteskab, det sagde jeg i Sangens Toner alt tvende Aar før denne Dag i eders Kreds, men det er saa, at Sangens Toner agtes mest som Lyd af Bjælder og ej som Alvors Tale, derfor maatte jeg i Dag forkynde end det samme slet og ret for eders Øren, og din Aand, o, Morten Luther, og din, Hans Tavsén, og eders Aander, Sjællands hedenfarne Bisper, som usynlige end svæve over Kildevangen og de snævre Steder, hvor Guds Ord end lyder, hvor der tales end med Bibelens og eders Tungemaal, I ere Vidner, I skal vidne paa den store Dag, at Varselen er sket, at Dommen er forkyndt for Danmarks Præster . . . Og nu, nu har jeg talt og frelst min Sjæl, og dersom ej blandt Sjællands Præster Mænd opstaa at kæmpe mandelig for Ordet og de kristnes Tro, da har jeg talt for sidste Gang i denne Kreds; thi hvorfor skal jeg vel med Møje vandre hid og kæmpe med min Svaghed og græmmes i min Aand og fælde mine Taarer, naar min Røst skal stedste være som dens, der raaber i Ørken. O, vandt jeg og et flygtigt Bifald, og tolkede end Taaren i jert Øje Vemodsfølelser, og blussede end eders Kinder øjeblikkelig af en Himmelnist, hvad gavner det mig vel, naar Rørelsen er kun som Lynet, der farer

ned og farer op igjen og tænder ingen varig Lue! O, hvis I mene, at jeg taler her for Ære og Beundring, da er det vist, at I bedrage eder selv; jeg ved jo godt, hvormed jeg kunde vinde disse Ting, og noget saadant er jo stundum budet mig, og I skal være mine Vidner, at i Steden for at vandre Vejen, som jeg saa', og følge Sporet, som jeg overfór, da vendte jeg mig heller; og hvad jeg kunde vente mig af denne Aftentale, det ved I vist, og naar min Røst med den forstummer her, da maa I sande, det var mer og andet, som har ført mig hid i disse trende Aar, og som bevægede min Tunge«.

Endnu samme Dag udfærdigedes der en af Biskoppen (Münter) og Stiftamtmanden, der ogsaa havde overværet Mødet, undertegnet Ordre til Grundtvig om at udlevere den oplæste Afhandling. Grundtvig ledsagede den Afskrift, han indsendte, med en udførlig Skrivelse, hvori han, idet han gik ud fra, at Meningen var, at han skulde anklages for en verdslig Domstol, hævdede sin Ret til at tale, som han havde gjort. Han fremhævede, at, om saa alle Landets Domstole kaldte ham en Æreskjænder, var hans Beskyldning jo ikke derfor afbevist. »Jeg kan jo ej gjendrives uden ved Bevis enten for, at Kristendom er ikke sjælden, eller og at den er ikke Sandhed . . . Fra hver en verdslig Ret kan jeg udgaa triumferende, om jeg saa maatte lade Borgeræren og Præstedragten efter mig, ja, om jeg førtes ud til Retterstedet«. Han tilbød at lade Talen trykke og da forsvare den eller at møde ved næste Landemode, »og vil Gud, da skal jeg møde og staa hver Præstemand til Regnskab«. »Sandheds Rige er jo ej af denne Verden, og dens Tjeneres Vaaben ere

jo ikke kjødelige, Præsterne have jo Tunge og Pen saa vel som jeg. Lad dem bevise, at jeg er en Løgner, da er jeg jo haardere straffet, end nogen verdslig Magt kan straffe mig«.

Stiftsøvrigheden var henved sex Uger om at tage Beslutning om, hvad der skulde gøres i denne Sag. Omsider kom der den 19de November en udførlig Skrivelse fra Biskoppen, i hvilken Grundtvig strængt irettesattes, fordi han »ved i Gejstlighedens højtidelige Forsamling, i Overværelse af endda ikke saa faa uden for Gejstligheden, at træde frem med de skrækkeligste Bebrejdelser mod hele Standen havde tilsidesat den Ærbødighed og Agtelse, som han efter den ved Guds og Landets Love bestemte Orden skyldte saa vel sine foresatte som sine største Dels ældre Embedsbrødre«, hvorhos Bispem i Kraft af sit Embeds Myndighed maa tilføje den bestemte Forsikring, at »hvis De nogen Sinde oftere vover at fremstaa ved vore Landemoder med saadanne bitre og beskæmmende Udtalelser mod Gejstligheden, som De sidst har fordristet Dem til, skal jeg vide at træffe Midler, hvorved videre Forargelse kan forebygges, og Standens Værdighed hævdes. Da bliver ogsaa denne Sag aaben for Dem, hvorfor den af Dem indsendte Afhandling vorder gjemt i Stiftets Arkiv«. Betegnende for Biskoppens Syn paa de kirkelige Forhold er den Kritik af Grundtvigs Udtalelser, han indlader sig paa: »De har handlet saare ukristelig, naar de dømmer alle de Religionslærere, der misbillige Deres stormende Polemik og ikke ville blande sig i den, for Kristendommens Fjender eller dog kun kolde Venner. Ej vil jeg i mindste Maade nedsætte dem, der indlade sig i saadan Strid, kun kan det ikke til alle Tider og for alle

Religionslærere, være Pligt at fremtræde paa Kamppladsen. Og det er ikke just i saa høj en Grad vore Tidens Tarv. Thi vel findes endnu hos mange Lunkenhed for Religionen, men Vantroen staar dog ikke mere frem med den Frækhed og Fanatisme, som i en tidligere Periode udmærkede samme. Man begynder levende at føle Fritænkeriets Tomhed saa vel som dets skrækkelige Følger for Menneskets indvortes og udvortes Tilstand og at vende tilbage til den Overbevisning, at Kristendommen ene kan give Forstanden det Lys og Hjærtet den Trøst og al borgerlig og selskabelig Orden den Fasthed, som man forgjæves har ventet af den blotte verdslige Kløgt.¹⁾

Efter dette »farlige Sammenstød« holdt Grundtvig sig borte fra Præstemøderne i Roskilde. Præstekald vilde han foreløbig kun have, naar han kunde faa det i Hovedstaden, og det, lod man ham i Kancelliet vide, turde man ikke give ham »lige i Næsen paa Bispen og det høje Præsteskab«. Da han nu fandt sig foranlediget til at ophøre med sine Prædikener paa Frederiksberg, var han altsaa udelukkende henvist til at virke med sin Pen. »At jeg, medens Præsten tier, agter at lade Skjalden og den boglærde tale, tale især om de forbigangne Dage, hvad Præsten mener, kan tjene til Guds Riges Komme, og at opladte Øjne vist skal finde Kristendom i al min Tale, den lade saa verdslig, som den vil«, erklærede han i Slutningen af 1815, og denne Beslutning fastholdt han og gennemførte den i stort Omfang. Nær var det for øvrigt ved, at det var bleven

¹⁾ Grundtvigs Sammenstød med Biskop Münter, Dansk Kirketidende 1879.

Norge og ikke Danmark, der var bleven Skuepladsen for hans fremtidige Virksomhed. Han havde bestandig elsket »Tvillingriget«, og der havde flere Gange været Tale om at faa ham der op. I 1811, da Kristiania Universitet oprettedes, var han paa Tale som historisk Professor; kort før Landet løsreves fra Danmark, søgte hans Ven, Professor Hersleb at drage ham der op; han søgte Embedet som residerende Kapellan i Aker og Oslo, og da han, som han siger, stod i venlig Forbindelse med en Del af Haugianerne, vilde det rimeligvis have givet Nordens Kirkehistorie en ganske egen Vending, om det var gaaet, som han vilde, »men det var nu ikke Guds Vilje«.

Den storartede literære Virksomhed, han nu i en Række af Aar udfoldede, levende næsten som en Eneboer i Hovedstaden, kun plejende Omgang med enkelte Venner, først og fremmest Ingemann, rastløs optagen af Arbejde, saa han »knap undte sig et Par Timers Ro i Døgnet, men sjælden eller aldrig vidste af Seng at sige«, havde tilsyneladende en højst forskjelligartet Karakter, idet den dels omfattede Skrifter, i hvilke han umiddelbart fortsatte eller fornyede sin præstelige Virksomhed (»Bibelske Prædikener« 1816), dels Skrifter, i hvilke han videre udviklede og begrundede det religiøse Synspunkt, han havde gjort gjældende i Verdenskrøniken, dels en Mængde Digte og Tidsskriftartikler, i hvilke han gav sit Bidrag til den store literære Strid, der førtes mellem Baggesens og Oehlenschlägers Tilhængere, og endelig Oversættelserne af Saxo, Snorre og Bjowulfs Drapa. Alt, hvad han tog sig for, havde imidlertid sit Udspring fra én og samme Kilde, det

ejendommelige kristelig-folkelige eller kristelig-historiske Syn, han havde vundet, og skete kun for at bane Vej for dette, naturligvis saaledes, at snart den ene, snart den anden Side traadte stærkest frem, uden at dog Enheden imellem dem nogen Sinde tabtes af Sigte.

Tidsskriftet »Dane-Virke«, hvis første Hefte udkom i Juli 1816, og som fortsattes til 1819, var, som det hedder i »Anmeldelsen« eller Subskriptionsindbydelsen, bestemt til at indeholde »Stykker, der angaa dansk Historie, Sprog og Poesi«; det er i Virkeligheden, som det i Fortalen til fjerde og sidste Bind betegnes, »en Række af Betragtninger over Menneskelivet i det hele«, der paa forskjellig Maade udvikle det Syn, Grundtvig i de nærmest foregaaende Aar havde gjort gjældende. Her kan selvfølgelig ikke være Tale om at give en Udsigt over Indholdet af dette Tidsskrift, hvor vigtigt et Led det end danner i Grundtvigs Produktion i disse Aar; vi maa nøjes med at fremdrage enkelte betegnende Træk. »Historien og dens Opkomst«, hedder det i Fortalen til første Bind, der ledsagede fjerde Hefte, »er, hvad jeg her uafadelig har for Øje, det har man vel set, samt at mit Arbejde deler sig i tvende Grene, der vel begge, om jeg maatte raade, skulde bære Frugt, men dog synes deri forskjellige, at den ene byder Frugt, den anden Blomster og Blåde. Oversættelserne og Underretningerne om gamle Bøger samt Versene, det kalder jeg Blomster og Blade, jeg har plukket af Ygdrasil for om muligt ved Glans og Duft dog hist og her at vække lidt Kjærlighed til det gamle, velsignede Træ; med Frugterne mener jeg Afhandlingerne om allehaande, thi det er Frugter paa den Kvist af Træet, der gaar ind i min Have . . .

Det er min Agt i »Danevirke« at give et Omrids af de menneskelige Vilkaar, saa vidt og saa godt jeg kjen- der til dem¹⁾. Den i Stridsskrifterne i Anledning af Ver- denskrøniken begyndte Polemik imod Naturfilosofien fort- sattes i »Danevirke« og affødte bl. a. det aandfulde ironiske Stykke, »Napoleon Bonaparte (en Mythe)«, der gaar ud paa at give »et beskueligt Billede af Naturfilosofiens hi- storiske Anskuelse« og spotte »det mystiske Lys, hvori alle Gestalter befries fra det tunge Støv og forklares til aandige, betydningsfulde Figurer«. Atter og atter kommer han tilbage til denne fantastiske Retning i Fi- losofien og dens Tilhængere her hjenime, som jævnlig faa baade læst og paaskrevet. »Vi har«, hedder det saaledes et Sted, »saa mange vakre Filosofer i Ophej (o: Opvæxt), der ganske artig forstaa at fortælle os, hvor- ledes alting taber sig i Alhed og Intethed . . . Deres hjemmegjorte Tøj er af et eget Slags, lidt aandeligt Papir af fremmede Klude og fuldt af Klatter, som tillige med det Stykke Vandmærke er det eneste danske deri — eller med andre Ord, Tankerne ere ikke alene tagne paa Borg og Puf, men paa Træf og Slump, og Spro- get er saa galt tysk, at man ikke engang kan have

1) Af de Gjengivelser af gamle Skrifter, Tidsskriftet indeholder, skal fremhæves „Udtog af den gamle danske Rimkrønike“, Kong Knud den helliges Levned (efter Knytligesaga) „Saga om Haldans Sønner og Harald Hyldetand“ (efter Sögubrot), Stykker af Bjovulfsdrapen og Kvadet om Bruneborg Slaget. Af Digte „Paaskeliljen“, Mindedigtene over Balle og Nordahl Bruun og det store, smukke Digt til Luthers Minde i Anledning af Reforma- tionens Trehundredaarsfest 1817. Af Afhandlingerne skal frem- hæves „Om Sandhed, Storhed og Skjønhed“, „Om det filosofiske Aarhundrede“, „Om historisk Vidskab“, „Om Aabenbaring, Kunst og Vidskab“, „Et Par Ord om Oldgranskning“, „Om Ordsprog“ o. s. v.

Nytte deraf som af en ordentlig Løgn, *cujus contrarium verum est*«. Imod de moderne Filosofer erklærer han: »at filosofere uden Tro er det samme som at ville se uden Øjne, og at ville begribe sin Tro er det samme som at ville udrive sine Øjne for at gennemskue dem«; »Hjærtet og ikke Hovedet er Livets Kilde«, og »Historien og ej, hvad man kalder Naturen, leder til den sande Vidskab«. »Fornuften«, hedder det i Afhandlingen om »Aabenbaring, Kunst og Vidskab«, »har at træde ydmyg og beskeden tilbage paa sin rette Post i Samvittigheden, og forrette ærlig sit Arbejde som Tanke-samler i Hjærtet«, og i »Om Kirke, Stat og Skole« gjøres »den sande Stat« til »en Skabning af den sande Kirke«, ligesom det hævdes, at »Skolen maa gaa i den sande Kirkes Ledebaand«. Vigtige Bidrag til Belysning af Grundtvigs Udviklingsgang i det hele og særlig af hans Stilling til det nordiske Oltidsstudium, som han nu igjen havde taget op med stor Iver, giver Afhandlingen »Et Par Ord om Oldgranskning«. »Nordens Oldgranskning«, siger han, »var, hvad jeg en Gang agtede saa godt som udelukkende at opofre min Kraft og mine Dage; siden kom der en Tid, da jeg troede aldrig mer at skulle befatte mig dermed, og atter staar den for mig som en Sysse, jeg vel ingenlunde agter at binde mig til eller tabe mig i, men dog at sætte i nøjeste Forbindelse med min hele Virksomhed. Vil nogen mene heri at finde Bevis paa Vankelmod og Vilderede, da skal det være ham saa meget mere uforment, som jeg selv til Dels finder deri noget lignende, finder det aldeles klart, at jeg i Førstningen ej selv vidste, hvad jeg vilde, og at jeg, siden det blev mig klart, kun efter-

haanden lærer at forstaa mig selv, min Vilje og Virksomhed, Forholdet mellem mine stadige Hensigter og de Midler, der staa til min Tjeneste, mellem Mennesket og Historien og mellem dennes Dele indbyrdes Oldgranskning og Fortrolighed med Oldtiden vare i mine Øjne lige saa fremmede for hinanden som Filosofi og rimelig, ordentlig Tænkning. Det hører ikke hid, hvad der mest var Skyld i dette Vilderede, jeg selv eller den Tid, hvori jeg opvoxede, og gjerne tager jeg Broderparten paa mig, naar jeg tør tro ej derved at forurette Tiden; men aabenbart er det, at vi passede kun lidet sammen, og at den lige saa lidt kunde vinde mig enten for sin Oldgranskning eller i det hele for sin Videnskabelighed, som den formaaede at give mig Oplysning om, hvad der gjærede i mig, og hvorledes jeg skulde finde Udvej af det Vilderede, som omringede mig. Fritænkeriet var alt, hvad jeg af min Tid tilegnede mig, thi det stemmede med min aandige Selvraadighed, der i Letsindighedens Aar fandt det bekvæmt at befries for den eneste Myndighed, jeg i Tankens Rige havde erkjendt: Guds uimodsigelige Ord. Men til at ombytte Skriften med andre Bøger eller skrevne Kollegier, dertil var jeg aldrig taabelig nok. Jeg holdt mig til det udtrykkelige Bud, man gav mig overalt, og fulgte min Fornuft, lige saa vel, naar den ophøjede sig over det tørre, kjedsommelige Tøj, man kaldte Lærdom, den forskruede, vandede, langtrukne, følsomme Snak, man kaldte Poesi, som naar den modsatte sig Troen paa Skriftens hemmelighedsfulde Sandhed. Hvad der vilde være blevet af mig, hvis nogen paa mindste Maade havde i mine akade-

miske Aar lagt Mærke til mig, eller dersom Lykken kun havde føjet mig saa meget, som den føjer de fleste letnemme Hoveder, saa jeg, da Kandidatstemplet var trykt paa mig, kunde faaet Fodfæste i Hovedstaden og paa Skriverbanen, Ting, jeg den Gang heftig attraaede, det ved jeg ikke Jeg begav mig, som mig syntes, i Landflygtighed som Skolemester, og her i landlig Ensomhed, uden personlig Forbindelse med nogen, der kjendte eller elskede Oldtid, gjærede det i mig, til Spunsen fløj af, og jeg blev Forfatter Oehlen-schlägers »poetiske Skrifter« fandt hos mig et Øre, der var fortroligt med nordiske Toner, og et Øje, der just nu begyndte at oplade sig for Kristendommens Herlighed og alle Livets store Gestalter, samt et Hjærte, hvis dybere Længsler som ved et Tordenskrald vare pludselig vaagnede. Det var mig som et Underværk, at de i Tiden længst hensovne Toner og de i Hjærtedybet hvi-skende Længsler kunde føre et saadant levende Sprog paa Danmarks Tungemaal. Til Shakespeares, Goethes, Schillers og Ossians Harper havde jeg i min Ensomhed lyttet, med Fichte, Schiller og Schelling grundede jeg paa Livets Vilkaar, paa det faste og flygtige. Hvad Steffens ej fordom kunde tvinge mig til at tro, men nødte mig dog til at huske, levede op i min Sjæl, og der skete en Forvandling i mine Forestillinger og min hele Tankegang, som jeg først ret mærkede, da jeg atter greb den en Stund henlagte Pen for efter min Sædvane at gjøre mig selv Rede for, hvad jeg troede og tænkte om det, der i mine Øjne var vigtigt og stort. Hvorledes jeg nu betragtede Norden, det fik man at høre, thi nu var mit Tungebaand løst

Man ser nu let, det havde stedse, mig selv ubevidst, været en poetisk eller, som man vil, grundhistorisk Kjærlighed, som bandt mig til Nordens Oldtid. Meget havde jeg læst og tænkte gjerne over alt, men paa sædvanlig Vis havde jeg intet studeret, vidste ikke engang ret, hvorledes man dermed bar sig ad, og maatte altsaa, om jeg vilde mer end Morskab, bane mig en egen Vej. Vel ved jeg, at man her til Lands har villet gjøre alt mit Arbejde med Oldsagerne til Galskab, og jeg kan godt begribe, hvorfor, thi dels gik jeg ikke i det gamle Traad, dels laa der hos mig en poetisk og historisk Anskuelse til Grund, som det var langt nemmere at haane end at dele, og endelig gebærdede jeg mig stundum lidt galt, som al Verden hængte i et islandsk Kalveskind — men den overordentlige Opmærksomhed, Mænd med Følelse for Oldtiden skjænkede de allerførste flygtige Ord, jeg lod høre, burde vel ene være Borgen for, at jeg ikke uden Kald betraadte den Bane. At jeg med et Aandepust henvejrede alle Indvendinger mod den nordiske Mythologis Ægthed ved at vise Sporene af en fast, sammenhængende Bygning og en gradvis Udvikling — at jeg satte Vøluspá og den prosaiske Edda hver paa sin Plads, hvor man skal lade dem staa, det tør jeg sige; det erkjendes, saa vidt jeg hører, ogsaa efterhaanden. Det var et vigtigt Skridt til sund Oldgranskning, og det er mig ikke bekjendt, at nogen siden er kommet videre . . . Mangel paa Øje for Poesi og Historie var da Grunden til, at min Bog [Nordens Mythologi] ikke i Danmark blev ænset og benyttet, men at den ikke blev forbedret og fortsat, det er vel paa en Maade min Skyld . . . Der

var en Skrue løs, vel ikke, som man siger, i min Hjærne, men i min Oldgranskning, den Skrue nemlig, som skulde forbundet Edda med Historien, Totalanskuelsen med billig Vurdering ogsaa af det udvendige og underordnede Saare begribeligt er det, at jeg, begejstret for de store, levende Gestalter, som kraftig gjennem Kamp og Daad kundgjorde deres Aand og Rørelse, ingen Pris satte paa smuldrede Lerpotter, rustne Klin-ger og sagnløse Runestene og følte slet ingen Trang til deres Vidnesbyrd, lige saa begribeligt, at jeg ringe-agtede de senere Tilsætninger, hvormed Fædrenes My-thologi var vanheldet og fordærvet, samt de senere Skjaldes Kunstvers, der kun ere udstafferede Ligkister for Oldtidens Poesi; heller ikke havde Nordens Old-granskere haft Ret til at kives med mig, fordi jeg kun ud-dannede en Beskuelse, der lettede dem deres Arbejde uden jo at binde deres Hænder — men derfor tog jeg ikke mindre fejl og bidrog til at nære netop det nit-tende Aarhundredes Skjødesynd, som er at tage sig alting let og nøjes med en elektrisk Billedskygge, der svæver let over sin Gjenstand og synes at skjænke levende Anskuelse af Aanden i det hele, uden at man behøver med stadig Flid og alvorlig Granskning at prøve og lutre Beskuelsen og i klar Erkjendelse be-mægtige sig Gjenstanden i sin Aand. Vel var det da, at Omstændighederne slet ikke føjede mig, godt, at jeg nødtes til som Lærer i Historien at vende Øjet fra et Punkt, der, i langvarig Besiddelse af min Forkjærlighed, saare let, hvis min Forfængelighed havde fundet sig smigret, kunde fængslet Blikket og givet min hele Virk-somhed en skjæv og indskrænket Retning. Inderlig

grebet af Overbevisningen om, hvor forføngelig al Stræben efter at vække aandelig Sans dog i Grunden var, naar Tiden beholdt sit vantro Hjærte, med den levende Indsigt, at Valgrind ¹⁾, hvorigjennem jeg havde set en Indgang til Historiens Tempel og til Syn af Altertavlen, omkranset af vidnesføre Kjærminder, at den dog snarere førte ind i Æventyrets Drømmehal, og at Nordens Saga saa lidt som nogen kunde til Gavns forbinde Historie og Æventyr — med dette Syn og med inderlig Bekymring for min egen og Næstens Salighed ombyttede jeg Runestav med Præstepen; og hvorledes kunde jeg da have i Sinde nogen Tid igjen at sysle med Nordens Oldsager, som jeg vel var langt fra at foragte, men fandt, rettelig burde henligge, til det ene nødvendige var fuldbragt, og Tiden, atter indtraadt i hellige Fodspor, kunde rolig og klarøjet betragte Hedenhøs ²⁾! End er jeg uforandret af samme Overbevisning, og stedse maa jeg gjentage det: vender gammel Kristendom ikke tilbage, da er alt videnskabeligt Arbejde lige saa forgjæves for Slægten, som det aabenbart er for den enkelte; men Kristendom skal komme igjen, hvor det saa bliver. Hvor det end bliver, vil intet foreløbigt Arbejde i dens Aand være forgjæves, og dens Aand er Historiens og al Sandheds Aand. Det er da ogsaa, mener jeg, meget begribeligt, at jeg efter at have prædiket for døve Øren, heller end intet at gjøre atter prædikede Nordens Oldtid, hvor jeg var kjendt og nu kunde betragte alt med et langt mere roligt og upartisk Øje, og daglig har jeg bedre lært at

¹⁾ Leddet for Valhal.

²⁾ Hedenold.

indse, baade hvor historisk vigtigt det er, at Oldgranskningen drives med Forstand og Iver, og hvilket stort Udbytte Nordens Oldtid kan give. Tredje Gang er jeg da nu kommet did. Første Gang var det en blind Naturdrift, anden Gang et Skjaldesyn, og nu er det Historien, som drager mig«.

Inden vi forlade »Danevirke«, maa vi endnu anføre en højst betegnende Ytring, der viser, med hvilken overlegen Humor Grundtvig kunde betragte sin Stilling over for sin Samtid, for saa vidt som det lod til, at man var bleven enig om at lade ham vise, »hvor længe han hartad uden al Opmuntring og Deltagelse kan udholde at arbejde paa Danevirke«. »Medens man indbilder sig, at jeg baade er død og begravet, død i Kirken og begravet paa den store Assistentskirkegaard i Historien, sidder jeg og gjør Nar ad Tiden op i dens aabne Øjne«, hedder det i en lille Afhandling »Om Danefæ og Hitte-gods« i Tidsskriftets sidste Bind. »Det lader, som om jeg ikke prædikede, og hvert Ord, jeg skriver, er et hvast Spyd, blot viklet ind i Bomuld, som blæser af ved mindste Vindpust. Det lader, som om jeg vilde lade Tiden gaa sin skjæve Gang, og jeg griber ubemærket ind i den med den største Sikkerhed, der vel er mulig. Jeg indsaa for en to, tre Aar siden, at Tiden stod paa et Standpunkt, som det var den umuligt at undgaa, og at jeg med Magt ikke formaaede at drage selv en Finger af den til den Side, jeg kaldte den rette, fordi den var glat nok til at sno sig fra mig; og hvad var da naturligere, end at jeg greb til List, det vil sige: gik hen og forskansede mig paa et Sted,

hvor jeg saa', den var nødt til om en kort Tid at komme til mig og skulde nødes til at brydes med mig«.

Det Sted, hvor han havde forskanset sig, og hvorfra han udskød sine »i Bomuld viklede Spyd«, var Historien, som han i disse Aar syslede med efter en storartet Maalestok. Den første Frugt af hans Arbejde paa dette Omraade var den nye »Udsigt over Verdenskrøniken«, han udgav i 1817. Denne Bog er i mangt og meget væsentlig forskjellig fra sine Forgængere. Den fra 1814, hvoraf kun første Del udkom, var anlagt efter en langt mere omfattende Plan og blev ikke fortsat, fordi »den udkomne Del er egentlig et Helt for sig, som først maa ej alene læses, men i Hovedsagen kunnes og bifaldes, før det nytter fra den rette Side at belyse mer af Tiderne før Kristus«. Dens Øjemed er nemlig at vise, »hvorledes Jødernes Historie er den store Konjugation, hvorefter vel ingen af de gamle Folk har villet rette sig, men som de dog ikke har kunnet hindre fra at spejle sig stykkevis i alle deres udviklede Retninger, Bøjninger og Tilfælde, men saa længe man ikke engang ærlig tror Evangelisternes Vidnesbyrd om Kristi Komme i Kjødet og Vandring paa Jorden, da har det lange Udsigter med at have vundet Tro paa den jødiske Histories fuldkomne Sandhed og faaet Syn paa dens underordnede, blot timelige Betydning som Tidens Skema«. Bogen fra 1817 omhandler ligesom den fra 1812 fornemmelig det lutherske Tidsrum; den er indtil Trediveaarskrigen nærmest en Bearbejdelse af denne, men fra »dette blodige Grænse-skjel mellem gammelt og nyt« er den en helt ny Udarbejdelse, der omfatter mere end to Tredjedele af den over dob-

belt saa store Bog. »Det synes mig klart«, hedder det i den lange, i flere Henseender højst interessante Fortale, »dels at Præsten var saa ganske Sjælen i denne Del af Bogen, at han ikke kunde udelukkes, uden at Talen blev et afsjælet Lig, som man ikke behøver, og dels, at, Præst eller ikke Præst, er det dog umuligt for en dansk Kristen at se ligegyldig paa det syttende og attende Aarhundredes Færd Nu som før maatte jeg da stræbe at vise, hvad man havde vundet ved at udvinde sig af Kristendommens Ledebaand og gaa paa egen Haand som store Gæslinger«. Nordens Historie efter Trediveaarskrigen forbigaar han helt, hvilket han motiverer ved at sige: »Saa meget er unægteligt, at Norden ikke, siden Skrift kom paa Tryk, næppe siden Skrift mellem os kom i Gang, har virket noget, som er Talen værd, paa Aand og Skrifter udenlands; og da nu siden Trediveaarskrigen den verdslige Indflydelse ej heller i det mindste ses at have været synderlig, saa er det klart, at mange Ord om Norden i den sidste Tid staa ej i Verdenskrøniken paa deres rette Sted, og mange Ord forholdsvis maatte jeg talt, hvis jeg under den Skikkelse, min Bog har nu, skulde gjentaget, hvad jeg forhen sagde om Norden. Først, da jeg lod Præstetungen raade, var det mig ikke blot en Hovedsag, men en Samvittighedssag uforbeholden at skildre først og sidst mit Fædrenelands Delagtighed i Nøden og Brøden, nu derimod, da jeg føler, at det er sket indtil videre noksom, eller forgjæves, nu var det mig en Hovedsag klart at afmale den højtyske Visdom og lade Dannemænd deri spejle og kjende sig selv, for saa vidt de knælede for den . . . Vil Gud, da skal jeg [senere]

give en Udsigt over Nordens indholdsrige Krønike, som i det mindste skal bevise, at der i Danmark er en Literatur, som Tyskerne næppe vil tilegne sig«. Naar Bogen som Følge af Udeladelserne i sin nye Skikkelse fremtræder »vel, som jeg haaber, ikke mere fredelig, mod hvad den før bestred, men dog, som det kan synes, mere ligegyldig og forsigtig og, som virkelig er Tilfældet, mere kold og fornem, mere mat og høflig« og har tabt meget, som skurrede i danske boglærdes Øren, »da tænke man kun ej, det er, fordi jeg angrer, hvad jeg sagde, eller ræddes for at sige det igjen! Nej, velsignet være det Øjeblik, hvor jeg besluttede med Sandheds Ord at byde Verden og dens Venkab Trods, velsignet hver en Time, jeg med Gud for Øje kjækt og kraftig afmalede Tidens Nød og Tidens Brøde! og lovet være Jehovah, som gav mig Sind og Mod dertil, og som i de følgende Modgangs Dage gav Trøst og Fred, ja Glæde i mit Hjærte af anden Art og Fynd og Værdighed end hines, som Psalmisten synger, naar deres Korn og Most vare mangfoldige! Hint Værk skal med hans Hjælp altid staa for mig som den bedste Handling, jeg i Skrøbelighed har udøvet, og trøste mig i min Dødsstund som et højtideligt Farvel, hvormed det alt i Ungdommens Dage undtes mig at skilles fra Verden, dens Visdom og Ære, dens Lykke og Fred«. Om sig selv som Historiker siger han: »Jeg er ingenlunde, hvad jeg kalder en lærd Historiker, thi jeg ved, hvor lidt jeg kan, imod hvad jeg vilde have kunnet, hvis jeg ikke havde hartad spildt en Del af mine bedste Læreaar, men jeg er, hvad man kalder en lærd Historiker, og det nytter slet ikke Danmarks historiske Skribentere

at kappes med mig i Læsning, thi det kan de ikke, især fordi jeg er, hvad ingen af dem er, begejstret for Historien, og Lysten driver Værket«.

Ved Siden af dette mærkelige Værk, der var Grundtvigs Festgave til Reformationens Jubelaar, helliget »Morten Luthers velsignede Amindelse«, var der et Kæmpeværk, der optog ham i disse Aar, og som bestandig vil staa i vor Literatur som et af de betydningsfuldeste Mindesmærker om hans Geni og vidunderlige Arbejds-kraft, nemlig Oversættelserne af Saxos latinske Danmarkshistorie og Snorres islandske Konge-Krønike. Det var hans »Kristendom i Pagt med en mægtig vaagnende Fædrelandskjærlighed«¹⁾, der drev ham til dette Arbejde, som han fuldførte i en i Betragtning af dets Omfang og Vanskelighed forbavsende kort Tid, særlig naar man betænker, hvor meget andet der samtidig optog ham. I 1815 udsendte han sine »Prøver af Saxo og Snorre«, der ledsagedes af en Kundgjørelse fra det kongelige Norske Selskabs københavnske Afdeling, hvori den, samtidig med at den meddelte, at den udsondrede sig af Selskabet, paatog sig Udgivelsen af de to Krøniker. I 1818 begyndte Værket at udkomme, og i 1822 forelaa det fuldstændigt i sex Kvarthind. Gjengivelsen er for saa vidt alt andet end tro, som

1) „Elske vi Gud“, hedder det i Fortalen til „Prøverne“, „da elske vi og alt, hvad som er født af ham, og af ham fødtes ej blot de fromme Fædre, mæn og den ganske Styrelse og Skikkelse i Folkene . . . elske vi den guddommelige Styrelse, da ønske vi besynderlig i Hjemmet at beskue den, thi underlig og hemmelig er vort Liv knyttet til vore Fædres, hvoraf det i alle Maader udsprang . . . derfor kan ingen sige med Sandhed, jeg ærer og elsker Gud, men mit Fædreland elsker jeg ikke, mine Forfædres Skæbne er mig ligegyldig“.

Grundtvig just har sat sig til Opgave at lægge Fortællingen saaledes til rette for Menigmand, at han med Lethed kan tilegne sig den; den er helt igjennem stemt i en i høj Grad folkelig Tone, der unægtelig gjør et ganske andet Indtryk end den, der anslaaes baade af Snorre og Saxo, særlig er Springet fra den sidst nævntes sirlige, elegante Latin til Grundtvigs brede, fyndige Dansk overmaade stort. Men den Opgave at gjenfortælle de gamle Krøniker, som de vilde tage sig ud i »Borgestuen«, er løst med en Sikkerhed og en Kunst, der søger sin Lige, og der er maaske næppe noget andet Punkt i hele Grundtvigs Produktion, hvor han i den Grad viser sin Evne til at finde og anvende Sprogets lødigste og vægtigste Malm. Som han i det hele taget i Henseende til Stilen stiller sig fuldstændig frit over for Grundskrifterne og mere omskriver end oversætter dem, saaledes ogsaa særlig over for de mange Vers, hos Saxo latinske Bearbejdelser af gamle Folkesange, hos Snorre Skjaldekvad; de frie Efterdigtninger, han sætter i Stedet, stemme ypperlig med den i Prosaen gennemførte Tone, og adskillige af dem i Saxo høre til hans bedste Digte. Fra de »fine boglærdes« Side nedlagdes der selvfølgelig Protest imod de Friheder, Grundtvig tog og maatte tage sig med det Maal for Øje, han havde sat sig, særlig havde den af det nordiske Oldtidsstudium højt fortjente P. E. Müller, der selv var meget fortrolig baade med Saxo og Snorre, og Chr. Molbeck, da »Prøverne« udkom, adskilligt at indvende imod hans Gjengivelse af de gamle Krøniker, især imod den Sprog-tone, hvori den var holdt. Grundtvig blev som sædvanlig ikke Svar skyldig og forsvarede sit »Borgestue-Dansk, lave og uædle,

men drøje og træffende Udtryk«, saa det havde Fynd og Klem, uden Hensyn til, at hans Kritikere, særlig P. E. Müller, ogsaa havde sagt adskilligt til hans Ros. Meget af, hvad han her siger om sit Sprog, er af overordentlig stor Interesse, der ligger et helt nyt Syn, et helt Fremtidsprogram i Henseende til Sprog og Stilderi. »Da selv mine arrigste Fjender og Forhaanere«, hedder det bl. a., »indrømme mig, at jeg kan føje mine Ord med de bedste, saa vil og maa jeg ogsaa bede om at have om Sproget og om Ordene et lille Ord at sige. Og det skal da være min første Formaning: ej at lade haant om Borgestue-Ordene og Talemaaderne der inde i sig selv, om de saa bruges og anvendes nok saa ilde, og hvor slemt de end maa skurre i fortyskede, forfinede, forskruede og overalt forvænte Øren. I den store Borgestue, i hine Tider, da man taledede end af Hjærtet og skrev ud af Munden, dør, af dem, som da havde Hjærte i Livet og Forstand i Panden og Danemarks Tunge i Munden, af dem skal vi lære Dansk. Men hvad vilde det Par Viser og Bøger, vi fra den Tid end har tilbage, forslaa eller nytte, dersom vi ej kunde faa dem udlagte, rettede og formerede i Borgestuen, hvor Menigmand sidder og taler sit Modersmaal som ingen Ting, som om det var Verdens eneste Sprog, og taler det naturligvis i Grunden som Thyra Danebod, thi Led for Led og Mand for Mand taledede jo Sønnen sit Modersmaal, og fremmede Skarer har aldrig, det Gud være lovet! faaet Fodfæste paa Marken og Raaderum til at forvende Maalet eller skamskjændte Tungen i Danemarks Mund; og i Sjælland, Danemarks Hjærte, der skal vi lære Dansk, thi i vort Modersmaal, der ligger

Hjærtet paa Tungen. Altsaa, i Borgestuen, der har jeg lært, hvad Dansk jeg kan; for Borgestuen skrev Anders Sørensen Vedel, for Borgestuen skriver jeg om de forrige Tider efter Saxo og Snorre, og den Dom, man i Borgestuen vil fælde over Sproget, er mig mere værd end alle de sprogkyndiges, hvis Gaver jeg end saa' paa Prent, end sige deres, jeg ikke vil nævne. Jeg ved ret godt, at vi har bildt os ind, vi havde gjort et Underværk, i Fald vi kunde i Hjærte og Sprog udslette hvert Spor af de forrige Tider, i Fald vi kunde lære Folket at tænke og tale saa frit, saa tomt og saa galt som vi selv, der kalde os fornemme, oplyste Folk; men jeg ved end dette for vist, at af de forrige Tider og Folket skal vi lære baade at tænke og tale; og kun naar vi ydmyg bøje os for Hjærteloven, under Loven efter den højstes Hjærte i Tro og Eftertanke og under Loven af Danehjærtet i vort Modersmaal, først da kan vi lære stykkevis at erkjende Dybden i begge, at forstaa Guds Ord og derefter rense, adskille og forbinde Tider, Tanker og Ord. Mangt et Ord i vort Sprog og mangel Vending kan være at forkaste, og saare meget er deri at forbedre og udvikle, mangt et Ord og mangel Talemaade passer kun paa visse Steder; men kunne maa man Sproget, før man vil tænke at forstaa det, klart maa man indse og tydelig kunne forklare det i Sproget, man vil forskyde og rette I Sjælland er jeg født, i Jylland er jeg opfostret, paa Falster og Lolland har jeg opholdt mig, intet Sprog uden Dansk har jeg elsket eller talt fra min Barndom af, Bibelen og de gamle Krøniker har jeg læst, skjønt, Gud ske Lov! ikke nær aflæst; noget Islandsk kan jeg, lidt Angelsaxisk lærer

jeg, noget Øre for Velklang, nogen Sans for Skjønhed har jeg ogsaa; de mest forkjellige Mennesker ere enige om, at min Stil i det hele er ægte dansk — kun hvad der i det enkelte ikke er det, derom er man uenig; den, der ikke kjender eller ynder det gamle Sprog, klager over mine Arkaismer, Sjællandsfaren over de jyske, Jyden over de sjællandske Provinsialismer; den, som er forelsket i det forfinede Omgangssprog og Stilen i Bøgerne fra de sidste tre Snese Aar, da man for det meste hjalp sig med Kjøbenhavnsk eller gjorde Blæst med Halvtysk og *sesquipedalia*, laster det trohjærtige, drøje og fyndige som plat og uædelt. Ethvert af disse Partier kunde jeg let fyldestgjøre, men med samme Stil tækkes dem alle kan kun den, der vil spille løselig paa Overfladen, lade Sproget flyde og boble som Vand forsæt med lidt Sæbe — og det vil jeg ikke; jeg vil stedse stræbe at lære bedre Dansk ved at gaa den Vej, jeg nu kjender«.

I den nøjeste indre Forbindelse med Fordanskningen af Nordens gamle »Rigskrøniker« staar Oversættelsen af det oldengelske episke Digt »Bjowulfsdrapen«, der stammer fra samme Tid — den udkom 1820. Islænderen Grimur Thorkelin havde i 1815 udgivet dette mærkelige, ogsaa for Danmarks Sagnhistorie vigtige Oldkvad og ledsaget det med en latinsk Oversættelse. Grundtvig kom snart paa det rene med, at Oversættelsen var mislykket og vrimlede af Misforstaaelser. Han besluttede at gaa til Originalen, og da Rask, hvis Hjælp det ellers laa nær at søge, var borte, gav han sig til paa egen Haand at studere Angelsaxisk og var snart naaet saa vidt, at han ikke blot kunde »gjøre en Støj

med sin Pen, som om Himlen skulde falde ned, over Udeladelser i Oversættelsen og Lemlæstelser i Texten^{*)}, men ogsaa give en Oversættelse af et Stykke af Digtet (Skjolds Ligfærd). Gehejmekonferentsraad Bülow, der havde bekostet Thorkelins Udgave, følte sig saa tiltalt af Grundtvigs danske Gjengivelse, at han overtalte ham til at oversætte hele Digtet. Da Rask kom hjem, kom han til at sætte saa stor Pris paa Grundtvigs Arbejde, at han foreslog ham, at de skulde udgive Digtet i Fællesskab, saaledes at Rask tog sig af Texten, Grundtvig af Oversættelsen. Arbejdet blev imidlertid for Rasks Vedkommende afbrudt ved, at han tiltraadte sin store Rejse til Indien, og Grundtvigs Oversættelse udkom da alene. Den var imidlertid ledsaget af kritiske Anmærkninger, der i høj Grad bidrog til Textens Oplysning, og fik derfor ved Siden af den Betydning, den frie digteriske Gjengivelse havde som Sprogværk og poetisk Arbejde i Lighed med Oversættelserne af Versene i Saxos og Snorres Krøniker, stort videnskabeligt Værd. For Grundtvig blev dette Arbejde Udgangspunktet for hans betydningsfulde videnskabelige Syslen med oldengelsk Literatur, hvorom mere i det følgende.

Ogsaa den originale poetiske Produktion, Grundtvig udfoldede i disse Aar, var rig og betydningsfuld. I Juli 1815 udgav han den store Digtsamling »Kvædlinger eller Smaakvad«, der omfatter det meste af hans lyriske Digtning, fra han betraadte Forfatterbanen indtil det Tidspunkt, da Bogen udkom, for største Delen tidligere trykte Ting — de »betegne Vejen, jeg i syv forløbne

*) Han skrev en Række Artikler derom i „Kjøbenhavns Skilderi“.

Aar har vandret«. Højest karakteristiske er de Udtalelser; om de enkelte Digte, hvormed han ledsager dem, og i hvilke han ikke sjælden helt eller delvis bryder Staven over dem fra det Stade, han nu indtager, ligesom han ogsaa af og til griber Lejligheden til at vende sig polemisk mod sin Samtid. Ved Juletid samme Aar udkom den poetiske Nytaarsgave »Hejmdal« (for 1816), der foruden en Oversættelse af Norne-Gjæsts Saga indeholder en Del store og storslaaede lyriske Digtninger, deriblandt »Et Blad af Jyllands Rimkrønike«, »Forslag til Norges Heltedigt« og »Freden«. I de sidste af de her omhandlede Aar var det navnlig de literære Fejder, han kastede sig ind i, der affødte, hvad han skrev i bunden Form.

I den første af disse var det Jens Baggesen, han drog til Felts imod. Vi have set, hvorledes varm Anerkjendelse af Baggesens Talent hos Grundtvig gik Haand i Haand med stærk Misbilligelse af den Mangel paa Alvor, den Leflen med det hellige, der var fremherskende i denne ustadige Aands Digtning; det Syn, paa den protevsagtige Digter, han bestandig gjorde gjældende, havde han allerede i det væsentlige fremsat i et Par Artikler i »Kjøbenhavns lærde Efterretninger« 1809 og 1810; i Verdenskrøniken fremtraadte det i en skarpere Form, og nu, midt under den voldsomme Strid, hvori Baggesen var stedt til alle Sider som Følge af sit voldsomme Anfald paa Oehenschläger, fremkom Grundtvig i November 1815 anonymt med »Rimelige Strøtanker ved Kallundborgs i Livet vel meriterede Stadssatyriker Jens Baggesens Grav«, et stort, i Baggesens egen Stil holdt komisk Digt, der gik

igjennem fem Numre af »Nyeste Skilderi af Kjøbenhavn«, og som dannede Indledningen til den Dyst, Baggesen gav Navnet »Valhalslegen«. Baggesen havde selvfølgelig følt sig krænket over Grundtvigs Udtalelse om ham i Verdenskrøniken og i Anledning af denne betegnet ham som en »nymodens, dels eftergjort, dels selvgjort Gammeldagssværmer, hvis hellige Vanvids Ægthed jeg overlader Hjærternes og Nyrernes Ransager at dømme«, en Sværmer, der »forsøger at opbygge paa ny et den sande kristelige Kirke vanærende Munkekapel af Dumhed og Overtro, som sand Oplysning forlængst har nedbrudt«, en, »som mig synes, aldeles bagvendt Morten Luther«. Allerede et halvt Aars Tid efter paakalder Baggesen imidlertid i Digtet »Alenekampen« Grundtvigs Bistand eller Dom i den Strid, hvori han stod fuldstændig ene. Den nærmeste Anledning til, at Grundtvig nu traadte frem, var et Digt »Drømmen i Kronprinsessegade, en dansk Fortælling af salig Baggesen«, som Digteren sendte ham med Paaskrift »Til Danerskjalden Grundtvig fra Forfatteren«, samt Baggesens bekjendte Gaadedigt »Det evige Sindbillede«, hvis Begyndelse lige var bleven offentliggjort. Grundtvigs store, i sin Form stærkt humoristiske, i sit Indhold i høj Grad alvorlige Digt yder Baggesens Talent fuld Anerkjendelse og tager hans Modstandere drøjt i Skole for deres i mange Henseender taabelige Polemik mod ham, men er tillige en meget hvas Ligtale over Digteren, der »ligger død«, hvorigjennem der klinger en stærk Opfordring til ham om atter at rejse sig og røgte det Kald, han har faaet af Gud, og som han hidtil har svigtet for at tjene Tidsaanden, som han dog i Grunden foragter. Baggesen kjendte ikke strax eller lod i

alt Fald, som han ikke kjendte den nye Stridsmand, der her rykkede i Marken imod ham med nedslaaet Visir, og hvis Hug han strax mærkede var adskilligt drøjere end hans øvrige Modstanderes.

Hvem er du Sfinx, der paa mig stirrer
saa gaadefuld og tankerig?
der, mens du mig med Kloen tirrer,
og Halens Sving mig Næsen pirrer,
forkyndende mig Fred og Krig
med Bifald og med Haan forvirrer,

skriver han i et af de Svar, han efter Læsningen af de enkelte Stykker »deponerede« hos Skilderiets Udgiver, men som først bleve offentliggjorte et Par Maaneder senere. I Strøtankernes fjerde Stykke, der er hvassere end noget af de foregaaende, var det aldeles umiskjendeligt, hvem den ubekjendte Forfatter var; Baggesen lod ikke des mindre fremdeles, som han ikke kjendte ham, men udtalte sig nu første Gang i et »Parenthetisk Interimssvar« offentlig om den »Rakaskjælder«, der var optraadt imod ham, og erklærede, at Strøtankerne »fra Vittighedens Side betragtet ikke blot er ulignelig mere værd end alt tilsammen taget, hvad man hidindtil har trykt og undertrykt imod mig, et klassisk Mesterstykke i den burleske, ægte danske Satire, hvis Hulhed og Tørhed salig Hans Mikkelsen sikkert gjerne vilde laane sit Navn«. Dette Interimssvar mødtes i samme Numer af Skilderiet med det femte Stykke af Strøtankerne, der blev det sidste. Nu tog Grundtvig fat paa Baggesens Gaade »Det evige Sindbillede«. Dagen før Baggesens Interimssvar stod i Skilderiet, havde denne modtaget et anonymt Brev, der indeholdt nogle Vers med Overskrift »Gaadegætning«. Det var fra Grundtvig og begyndte saaledes:

Du est dig selv en Gaade,
 det har jeg længe vidst,
 og til den ret at raade
 du har kun stakket Frist.

Det betegnede fremdeles med et i Eddastil digtet Vers
 Baggesen i Forhold til Gaaden som Edderkoppen, der
 udspinder Traaden af sig selv, og henviste endelig til
 »Bogen« :

„Kjender du Bogen
 bedre end nogen,
 se, at den Gaaden har gættet!
 Husk, hvad dens Sfinx har forjættet!
 Hvi vil dit Hjærte du dele?
 Giv den det hele!

I Skilderiet for den 25de Novbr. 1815, der indeholdt
 Baggesens Interimssvar, fandt han, uden Tvivl til sin
 store Overraskelse, ikke blot det femte Stykke af Strø-
 tankerne men ogsaa Gaadegætningen i en anden Form
 end den, hvori han havde faaet dette Digt sendt; det frem-
 traadte her som Begyndelsen til et længere alvorligt
 Digt, der ligesom Strøtankerne skulde fortsættes. Nat-
 ten efter Modtagelsen af det omtalte manende Brev
 (den kortere Gaadegætning) skrev Baggesen »i denne
 trefold tykke Taage om Strøtænkere, Gaadegætteren
 og Grundtvig — forunderlig tiltrukken af dem alle Tre
 trods alle Maskernes Frastøden et Svar, som jeg for-
 seglet lod ligge paa mit Bord til Afhentning efter at
 have givet min ubekjendte Tilskriver et Vink derom i
 Aviserne«. Dette Svar, som Grundtvig ikke lod afhente,
 lige saa lidt som han havde læst de »deponerede« eller
 »nedvidnelagte« Svar paa de første Stykker af Strø-
 tankerne, er Digtet »Til Vali Magni«; Grundtvig lærte

først disse Digte at kjende, da Baggesen flere Maaneder efter — i Februar 1816 — offentliggjorde dem.

Baggesens »Interimssvar« bragte Grundtvig til at skifte Taktik, saaledes at han i Steden for at fortsætte Strøtankerne og Gaadegætningen hver for sig lod dem »sammengro« i ét Digt, hvormed han foreløbig afsluttede sin poetiske Opgjørelse med Baggesen. Dette Digt — »Rimelige Strøtanker, sammengroede i Gaadegætningen, til Jens Baggesen« —, der findes i Skilderiet for den 28de November, underskrev Grundtvig med sit Navn. Det er stemt i en langt højere Tone end Strøtankerne og lægger Digteren stærkt og alvorlig paa Sinde, at »stort som Kaar er og hans Kald«, og at han spilder sine Kræfter i Leg. I Slutningen af dette store, smukke Digt hedder det:

Jeg maatte vise dig i Sandheds Spejl
 din Skikkelse med sine Bræk og Fejl,
 thi sprede vilde jeg den Kogledunst,
 der har omtaaget saa dit klare Øje;
 og Verden ej, om det sig nu kan føje,
 skal sige højt, jeg bejled til din Gunst.
 Men tænker du, at jeg bedømmer haardt
 din viltre Færd i vores Daare-Old,
 da vid, mit Syn er ikke ganske kort,
 og, Gud ske Lov! min Hjerterod ej kold;

og et andet Sted:

Nej, Bröder, nu jeg føler i min Aand,
 at du ej mer miskjende kan mit Hjærte,
 at ej du stolt bortstøde kan den Haand,
 jeg rækker dig i Skin af Danmarks Kjerte.
 Dit Eftermæle vil jeg glemme nu,
 til jeg et bedre kan med Sorg i Hu
 maaske, i Fald jeg ved din Grav skal tale,
 med Danmarks Kridt paa Kirketavlen male.

Over for den Kritik af hele hans Færd, som dette Digt indeholdt, tabte Baggesen fuldstændig Ligevægten. Hans Svar »Tankesamleren i Hjærtet til Strøttænkere i Munden« miskjender Grundtvig og Hensigten med hans Polemik saa grundig som muligt, beskylder ham for at have hyklet Venskab og i det hele spillet falsk Spil over for ham og ender i den vildeste Hidsighed. Den »halv opblæste Hedning Hakon Jarl« (Oehenschläger) staar nu for ham »hellig som en ydmyg kristlig Engel«, thi

hvad vil vel Frækhed blot i Spøgen sige
og Herskerbram i Heltegjøglespil
mod Hovmod midt i Himmeriges Rige,
mod Pralen dør, hvor Engle lytte til?
Som han, der førte Kristus op paa Templet,
staar du dør for mit Øje pludselig
skalpandebændemærkt med Hovmodsstemplet.
Vig bag mig Satan! nu jeg kjender dig!

Se det og skjælv, Trolld! Ordet er min Hammer.
Erkjend din Herre! Stjærnen er mit Lyn.
Min Gaades firfoldlyse Straale rammer
dit pludselig i Skræk oplarte Syn.

Grundtvig lod sig dog ikke forbløffe. Efter den Tone, Baggesen her havde anslaaet, var det umuligt at fortsætte Dysten paa Vers, og Grundtvig svarede derfor i en Prosaartikel »Om Baggesen«, hvori han klart og sindig gjorde Rede for sin Stilling til Digteren. »Rolig kan jeg sagtens ogsaa være ved de Smæk, Baggesen giver Skyggen af sin syge Fantasi«, hedder det her, »thi de ramme jo slet ikke mig, og om Verden vilde sige, de slog mig ihjel, det lo jeg kun ad, min Karakter har jeg med ikke saa faa og efter Verdens Tanker store Opofrelser lagt for Dagen, at frem for alt naar

Verden sigter mig for Hykleri og Smiger, er jeg ordentlig nødt til at le den lige i Øjnene«. Baggesen svarede paa denne Artikel med et grovt Stykke »Til Omvenderen, der vender om«, ligeledes i Prosa. Han søger at give det Udseende af, at Grundtvig trækker sig tilbage, sammenligner ham med Simon Magus og ender med at give ham Valget imellem sin Medlidenhed og sin Foragt. Grundtvig svarede derpaa med en højst interessant udførlig Artikel »Om Baggesen og om mig«, hvori han betegner Baggesen som »Udtrykket og Hovedet for en saare udbredt Aand i Danmark, thi hvad der vederfores mig i de forgangne Aar hartad af alle dem, der omtalte mig, og af saa saare mange, der tav, det vederfares mig nu af Baggesen, kun i højere Grad og fuldere Maade, fordi Aanden, der kun svagt besjæler de andre, er hos ham selv hjemme«. Denne Tidens Aand vender han sig her imod ikke med mindre Sikkerhed, men med større Bitterhed, end man ellers plejer at træffe i hans sædvanlig kampglade Udtalelser om og til den. »Jeg har talt for døve Øren«, siger han; »i Bogladerne æde Møl de Bøger, jeg skrev under Nattevagt og Bøn og Taarer; vil man ikke læse og forstaa dem, da har jeg udtalt til den ældre Slægt; har den yngre Øren, da vil Gud give Tunger, og for dem vil jeg arbejde. I mine Prædikener efter Tidens Tarv¹⁾, som dog vel en Gang komme for Lyset, har jeg stræbt klart og frimodig at fremstille Tidens Forhold til Kristendommens Sandhed, og det skal være den sidste Bog om guddommelige Ting, jeg udtigger i Verden,

¹⁾ Bibelske Prædikener, som udkom Aaret efter.

den sidste, hvormed jeg bebyrder min Forlægger og mader hans Møl, thi er det usømmeligt at udtigge Fædrelandets Krønike i Verden, hvor meget mere da de evige Sandheder. Hos Gud og i de forbigangne Dage vil jeg sænke mig, ikke for at undgaa, men for at fremvirke og oppebie Kampen, for at styrkes og beredes til den Jeg er kjed, inderlig kjed af det elendige Spil, man driver med Bog og Skrift, med Ros og Dadel til Tidsfordriv og for at vinde, tilhøkre eller tilliste sig en Stol paa Parnas eller et Rum paa Athenes Bænke; jeg har kun Valget mellem tvende Ting: at angribe det hele skriftlige Uvæsen i sine benævnte Elskere og Tolke og at tvinge dem til at stride *pro aris et focus*, saa der dog paa en Maade blev Alvor af Le-gen, eller at betragte det hele som en Farce, der maa udspille sig selv for at aabenbare sin Tomhed, og ikke blande mig deri uden med den Del af min Personlighed, der kan *spille* med, og blot vaage over, at den ej *forspiller* sig«.

Dette alvorlige Ord bragte atter Baggesen til sig selv. Det indeholdt ligesom en Antydning af, at de to Modstandere dog til en vis Grad kunde gaa sammen, og Baggesen greb den saaledes fremrakte Haand i sit Digt »Til Hejmdal«, i hvilket han hilser Grundtvig som sin yngre Broder og aabner Udsigt til nye Forhandlinger om et Forbund imod »Mørkets Samfund paa Basis af, at han selv repræsenterer Lyset, Grundtvig Varmen. Grundtvigs Svar »Til Sfinx« er »koldt og klart«.

Nu er jeg sen, som jeg var fordem snar
til Vægterhaanden, du bespyttet har,
at række dig i Skin af Danmarks Kjerte.

Han er rede til at »vove en Alvorsdyst«,
 skjønt midt i Strid jeg huer Freden bedst,
 og gjerne Hjærtet vilde kjærlig tale;
 men til du ser, at ej jeg leger Hest,
 skjønt Barn jeg er, det tjener os nok bedst
 i Stilhed Gud hinanden at befale.

Dog Hjærteordet lader sig ej tvinge,
 gid Baggesen du mesterlig fuldbringe,
 hvad jeg har kjækt og ærlig fuskct paa!
 Da ved jeg vist, at under Lysets Vinge
 min Broderhaand, mit Venneraad saa ringe
 du nænner ej at haane og forsmaa.

Umiddelbart efter dette Digts Fremkomst gjorde Baggesen i en Artikel, kaldet »Gaadekampen«, Rede for den Opfattelse, han nu, efter at hans Sind atter var kommet til Ro, havde af Forholdet imellem »Strøttænkeren« og »Tankesamleren«, og erklærede sig rede til at fortsætte Kampen. »Tidlig eller sildig«, hedder det, henvendt til Grundtvig, »vil dog, om ingen anden du forstaa mig, vaagne, hvis og i Blinde mod mig kæmpende Hejmdal. Tidlig eller sildig vil du maaske bedre end nogen anden opløse min af dig saa foragtede Gaade. Men didindtil ville vi fortsætte Kampen som dødelige Fjender paa den Mark, hvor tilforn alt kæmpede — for noget andet end dem selv — udødelige Venner. Thi selv i Tvekampen stride vi mod Dorskhed, Forfængelighed og Hovmod; selv i Blinde, Kraft mod Kraft, stride vi for Lyset og udbrede det ved vore store Mjølneres Tørnen mod hinanden i Troldenes døsigte Mørke. Hvad dødes kan, bør dødes jo før jo heller i Aandelivets fri Udvikling, hvor det findes, først og fornemmelig hos os selv. Ingen Fred altsaa, forinden alt er klaret! intet Broderkys, før alt er Tillid! intet filosofisk Venskab, før alt er Kristi rene Kjærlig-

hed. Saa min Tænkemaade, saa min aandelige Handel og Vandel i Oplysningens nye nordiske Morgenrøde!« — »Idet jeg nedskriver denne Forerindring, standser mig Gjallerhornets dybe Hjærteteklang i Tasmørkekvadet »Til Sfinx« med den sidste dybt i mit Hjærte gjenklingende Tone. Den Følelse, hvormed jeg læste dette Danmarks af mig som Genius aldrig miskjendte, kraftigste Skjalds værdige Kvad . . . grænser nær til himmelsk Salighed her neden. Men Grundtvig

skjønt ingen Handske du nu kaster mig,
 blot den optagende, jeg rakte dig —
 jeg, som nu en Gang alt i Sang tør røre,
 afbryder ej mod Fjenderne min Krig,
 og til min Gaade bli'er dig fattelig,
 og til jeg fuldt ser Sandheds Ven i dig,
 maa med vemodig Lyst jeg selv mod dig den føre!«

Samtidig med dette Manifest offentliggjorde han under Fællestitlen »Valhallalegen« fire hidtil utrykte Digte, de tre »deponerede« Svar og det paa Skrivebordet henlagte Svar »til Vali-Magni«. Grundtvig skrev som Svar herpaa sit bekjendte »aabne Fejdebreve« til Jens Baggesen:

»Velkommen du, hvem jeg har ventet længe!«

Dette store, gribende Digt, det ypperste, hele Valhallslegen affødte, er helt igjennem præget af Glæde, dels over at se, hvorledes Baggesen, indtil Blodet steg ham til Hovedet, saa han tabte Besindelsen, havde været grebet af Grundtvigs Syn paa ham og Samtiden, dels over den Virkning, »den dybe Hjærteteklang« i hans sidste Indlæg havde gjort paa Digteren. Han hilser jublende Aanden, han saa længe forgjæves har ventet paa, den Aand, der »ynkes over Vrimlen, stirrer op mod Himlen og spejder Stjærnerne paa Nattevagt:

Her er min Haand ; den tolker, hvad jeg haaber :
 en ærlig Sandheds, Lysets Ven i dig ;
 den siger mer : med Fejdestav den raaber :
 Jens Baggesen, nu dansk og ærlig Krig!
 Ja, Kamp og Krig, til en af os maa blegne,
 i Fald ej før, det give Gud! vi segne
 som kristne Venner i hinandens Favn.

Klart og bestemt peges der paa, hvad Striden gjælder ;
 det drejer sig ikke om Gang og Sæde og om Digter-
 krans :

Nej, hvad er Lys for Aand og hvad er Mørke?
 Ja, hvad er Sandhed, hvad er Tant og Løgn?
 Hvad skal man tro? hvem skal man trolig dyrke?
 Er Kundskab hellig, eller er den søgn?
 Skal det for Sandhed staa og gaa paa Jorden,
 hvad jeg forkyndte her i Aandens Norden? —
 Kun *det* er værd et ægte Lansebrud.

O, Baggesen! o kunde du mig skue,
 hvor tryk jeg sidder under Troens Skjold,
 du næppe vilde mod dets Demantsbue
 din sløve Lanse løfte blind og bold;
 men heller under det ved Præsteside
 med Smil se Pilene saa matte glide,
 trods Nastronds Flammer, fra det blanke Spejl.

Hvad skal en Gang man kalde Danmarks Kirke?
 Skal den gjendøbes i Athen og Rom?
 Danfana kaldes eller Danevirke?¹⁾
Det vil for Alvor nu vi kæmpe om;
 Ej spørge her vi stort om Konfessioner,
 men søge Grunden til de brudte Toner
 og spejde Lys med aandelig Fornuft.

Da skal det mærkes : om min Barneskammel
 er lavere end Verdens Prækestol,
 om Barnetroen bleven er for gammel,
 om udbrændt er den gamle Kirkesol,
 om ej endnu den gamle Alterlue
 nedlyner hver, som under Kirkebue
 indvover sig med Verdens Tørveglød.

¹⁾ Hentydning til Baggesens og Grundtvigs Tidsskrifter — Dane-
 virke begyndte dog først at udkomme et Fjerdingaar efter, at
 Fejdebreve var udsendt.

Da skal det mærkes, om den gamle Lampe
til andet trænger end at pirres op,
om i dens Straaler ej til blotte Dampe
det bli'r, hvormed den skulde spædes op,
om i dens Straaler sig ej mer forklarer
end alt, hvad Verdens-Praasernes Forsvarer
har anet selv, i Aanden som forrykt.

Han forudser, at naar de mødes saaledes for »at drage
Handske«, vil »Drengflokken pibe dem ud«; derfor

Lad nu imellem os et Ord det være,
at vi vil hjælpes ad med ærligt Sind,
og se, om vi ej Drengene kan lære
at stikke Halerne og Piben ind,
saa uden Ros og uden Last af Dreng
vi kæmpe kan i Danmarks gamle Vænge,
og ægte Dannemænd faa Ørenlyd.

Ja, skulde en af os, imens vi stride,
bagsmækkes af en Nidding eller Pog,
da lad udtrykkelig ham forud vide,
at *to* han træffer under Danebrog,
ja indeklemmes ganske mutters ene
imellem tvende, ja to haarde Stene,
der male, knuse ham saa smaat som Smul.

Dette prægtige Digt lod Baggesen ubesvaret. Han foretrak aabenbart, da det kom til Stykket, den Vaaben-vile, Grundtvig havde tilbudt i »Til Sfinx«, fremfor den Kamp, Fejdebrevet æskede ham til. I det »Hjærtekvad til Grundtvig«, hvormed han i Marts afsluttede Valhals-legen for sit Vedkommende, tager han aldeles intet Hensyn til dette, men holder sig udelukkende til hint og ender tvetydig saaledes:

Hvis dig, som Skjald, som Dannemand og Præst,
selv midt i Striden Freden huer bedst,
lad da dit Barnehjærte kjærlig tale!
Mig huer, indtil Freden slutes, Krig. —
Ihvor det gaar, vi begge broderlig
i Død og Liv hinanden Gud befale!

Afslutningen for Grundtvigs Vedkommende kom i Digtet »Afbrudte Strøtanker ved Digtet til Vali Magni« i første Hefte af Danevirke i Juni 1816.

Denne lige saa vidtløftige som interessante, her kun i flygtige Omrids skildrede Dyst imellem de to højt begavede Naturer, der, hvor forskjellig anlagte de end var, dog havde saa meget til fælles, at de med Føje kunde betegne sig som Aandsfrænder, og som hver ad sin Vej var komne saaledes i Opposition til deres Samtid, at de midt under Striden maatte mødes i mangt og meget, fik vistnok ulige mere Betydning for de to Digtere som Led i deres personlige Udvikling end for Datidens Publikum som Bidrag til en klarere Forstaaelse af dem. En »vistnok stemmeberettiget samtidig« vidner, at ingen kunde faa Rede paa Forholdet mellem de to; naar man troede: nu gaar det løs, saa vare de paa en Gang Perlevenner. Altsaa som saa ofte, Publikum var vildledt eller raadvildt«. ¹⁾ Selv nu, da alle Stridens Aktstykker ere ypperlig fremlagte og kommenterede ²⁾, er det alt andet end let at følge dens Gang i alle Svingninger, men det lønner sig at gjøre det, thi ikke blot fremkom der i det enkelte ved Siden af adskilligt, der er trættende ved sin overvættes Brede, meget træffende og udmærket baade smukt og morsomt, men det har ogsaa i det hele taget sin store Interesse at se Grundtvig, hvis aandelige Syn er saa fast og støt, brydes med en saa smidig og »protevsagtig« Natur som Baggesen. Denne skifter gjentagne Gange Holdning

¹⁾ Helveg: Baggesen og Grundtvig. Nordisk Maanedsskrift 1876.

²⁾ I Grundtvigs poetiske Skrifter IV ved Svend Grundtvig og i Kr. Arentzens Værk om Baggesen og Oehlenschläger.

paa den ubegribeligste Maade. »Hos Grundtvig derimod kan ingen Usikkerhed spores. Hans Syn paa Baggesen er helt igjennem det samme og — tør det tilføjes — det, som nu er i Færd med at trænge igjennem her i Danmark«¹⁾).

Grundtvigs Tilsagn i Fejdebrevet om, at han og Baggesen til Trods for den Strid, der stod imellem dem, skulde sætte Ryg mod Ryg, naar en af dem blev »bagsmækket af en Nidding eller Pog«, var alvorlig ment, og han indfrieede det fuldt ud, da Lejlighed gaves. Allerede i Juli 1816 var han lige ved at rykke i Marken med »Tolv Smaaknips til Paragrafdrengen i Athene« i Anledning af Peder Hjorts i det nævnte af Molbech udgivne Tidsskrift optagne berygtede »Tolv Paragraffer om Jens Baggesen«, hvori det blandt andet hed om Baggesen, at han »endeligen efter en lang Stridighed med den indbildt orthodoxe Præst Nikolaj Grundtvig affekterte et vist religiøst Sindelag for ogsaa paa denne Maade at tilsnige sig den let bestikkelige Mængdes Bifald«. Han betænkte sig imidlertid og holdt sine Epigrammer tilbage, men i 1818, da den Oehlenschläger-Baggesenske Fejde havde naaet sit Højdepunkt som Følge af Baggesens Angreb paa Oehlenschläger, særlig i Anledning af »En Rejse fortalt i Breve til mit Hjem«, og Baggesen stod ene over for den rasende »Tylvt«, rykkede Grundtvig ham kraftig til Undsætning. Allerede ved Rytget om den Bistand, han kunde vente, blev Baggesen jublende glad. Han hilste »Biblens ensomme Kæmpe« velkommen paa Kamppladsen baade i Vers

¹⁾ Helveg anf. St.

og Prosa, forudsagde Tylvten, at »træde vi [Gr. og jeg] sammen i Kreds, træde vi eder itu«, og erklærede, at »saa højt jeg ogsaa skatter den hensovne Oehlenschlägers nordiske Digte, ere Grundtvigs i samme Aand og Tone min Digttersans endnu kjærere, og at det eneste himmelske Digt af Danevirkes aandelige Opbygger: »Paaskeliljen«, har ikke blot for mit Hoved og Hjærte mere Værd end alle Oehlenschlägers Skuespil og Sange, men at jeg har Øjeblikke, hvori jeg hellere gad have skrevet dette ene høje, dybe, aandrige, tankefulde, med intet andet lignelige Kvad end mine egne samtlige paa min Kritiks Guldvægt deraf opvippede danske Digte«.

Grundtvigs første Indlæg i Striden var den »Erklæring«, som »et Antal Videnskabsdyrkere ved Københavns Universitet« satte imod Tylvtens latinske Manifest, og som var forfattet af ham. Hovedsynspunktet i dette betydningsfulde Aktstykke er, at »hele Baggesens Kritik drejer sig om den Paastand, at der i Bogverdenen er saa at sige to Oehlenschlägere: en, som har skjænket Danmark de udødelige Værker Vaulundur, Aladdin, Hakon Jarl og hvad dertil hører — en anden, som har forringet sig til at skrive Ting og Stykker som Ludlams Hule, Rejsen og hvad dermed hænger sammen. . . . Denne Paastand gjøre vi hervæd til vores og trøste os til at kunne uigjendrivelig forsvare den«.

Denne Erklæring fremkom i Oktober; et Par Uger efter traadte Grundtvig personlig frem med »Et lidet Bidrag til vore Dages Pennehistorie«, der efterfulgtes af flere Blad- og Tidsskriftartikler, af hvilke den betydeligste er Stykket i Danevirke »Om Digterne Oehlenschläger og

Baggesen, med Hensyn til deres offentlige Mellemværende«, maaske det grundigste og aandfuldeste Bidrag til Belysning af de to Digttere, der nogen Sinde er fremkommet. Han »har ikke i Sinde at slaa sig til nogen af de stridende Personers Parti, det er kun som Tilskuer, han vil betragte Striden, at sige ikke som en ørkesløs eller ligegyldig, men som en i al Sandhed varmt deltagende Tilskuer«, og han skifter i Virkeligheden Ret imellem de stridende med en i hine Dage, da Sindene var i den lidenskabeligste Bevægelse, enestaaende Overlegenhed og Retfærdighed. »Hvad man allerførst maa have afgjort for at betragte Striden fra den rette Side, er, om baade Baggesen og Oehlenschläger maa anses for Magter i den danske Literatur, thi derpaa beror det, hvad Opmærksomhed Striden fortjener Vel findes der inden lukkede Døre nok ikke saa lidet et Parti, som vil paastaa, at Oehlenschläger i Grunden ej var nogen Magt i Aandens og Ordets Rige, men de slaa sig selv paa Munden ved kun at sige det sagte, thi dertil kan fornuftigvis intet uden Følelsen af hans afgjorte Overmagt bevæge dem. Sagens har man paa den sidste Tid ogsaa, og det offentlig, hørt ymte om, at Baggesen ingen saadan Magt var og havde kun hersket i en aandløs Tid som *inter coecos luscus*; men det samme Smaatøj, der ymtede om sligt, har noksom gjendrevet sig selv ej blot ved den Hidsighed, hvormed de bestred, hvad de kaldte ingen Ting, men endnu mere ved Udførelsen af deres lille Krig, thi, saa vidt jeg skjønner, har de ikke krummet et Haar paa hans Hoved, endsige knækket hans Hals, som de dog maatte for at bevise, han var hovedløs. Derimod

har han, som vitterligt er, leget saaledes Himmelspræt med dem, at er deres Hoved helt endnu, da maa det uden Tvivl mest komme deraf, at Skabilkenhoveder har godt ved at holde«. Baggesen betegner han som »en mægtig Aand, som har lagt mere sammen, end I endnu har stavet, som stikker dybere, end I endnu har loddet, som har vist, han havde, hvad I vel knap forstaar, Tungemaalet i sin Magt, og som har kraftig virket til, at Oehlschläger kunde opstaa og blive set . . . At Baggesen ej har, som han gav os Haab om, leveret, hvad man kan kalde et Værk, som Frugten af en højere Beskuelse, er sandt, men da han lige saa lidt har leveret noget Værk, hvori hans forrige Beskuelse lever og aander, beviser det netop, at han er ude af sin forrige Beskuelse, skjønt det tillige viser, at han ej er blevet hjemme i nogen ny At Baggesen [i hele sin Kritik og kritiske Fejde] har røbet et Falkesynd og ladet en lynende Vittighed spille, som der i hans ældre Værker knap findes Lige til, det finder i det mindste jeg; og hans Kommentar over Skydebanevisen er i mine Øjne noget i alle Maader saa ægte genialske, at den hos enhver, som fatter den i sin Dybde, maatte ene være et gyldigt Vidnesbyrd om Baggesens høje Digterkald og sjældne Gaver. At dette Kvad tillige udtrykker en levende Hylding af Oehlschlägers Aand, skal man nødes til at indrømme, og at Baggesen under hele sin Kritik har paastaet, det med den var hans Hensigt dels om muligt at vække Oehlschläger til Fortsættelse af den Kæmpebane, han forlod, dels at sætte Skranker for det Afgudereri, Ungdommen bedrev med den faldne Digter, med Legemet, de tog for Aan-

den, det lader sig ikke nægte«. Med Hensyn til Oehlenschläger hedder det: »Hin Baggesenske Paastand om Oehlenschlägers dybe Digterfald, den Paastand er ikke blot hans, men ogsaa min, og siden den skal være en Brøde, saa tilegner jeg mig den som Ophavsmand, indtil man viser mig den i en ældre Bog end min lille Verdenskrønike fra 1812 . . . Var jeg den første, som ymtede om Faldet, skal jeg vist ej heller blive den sidste, der jubler over Oprejsningen, naar jeg ser den. Men, sagde jeg, jeg havde set den, enten i »Helge« eller »Hroars Saga«, da løj jeg . . . Hvad jeg først og sidst spørger om i et Digt, er Beskuelsen, og efter dens Sandhed og Liv, Kraft og Klarhed skatter jeg det. At nu Beskuelsen i de »Poetiske Skrifter« og »Nordiske Digte« er poetisk, forudsætter jeg her, og Slutningen falder da af sig selv. Det forbigangne og tilkommende, hvor Digteren saa' Lys, mørknedes efterhaanden for hans Øje, og til Øjeblikket vendte han sin Hu; men hans Aand var ikke Øjeblikkets, derfor blev han ingen Baggesen, men, som Digter, i mine Øjne, ingen Ting, kun som mesterlig Kjød-Billedhugger den hele kjødelige Ungdoms forgudede Kunstner: Afgudsbilledmager. Kun naar Mindet af Begejstringens salige Øjeblikke stundum greb ham, løftede han Øjet mod Himlen og saa' det lysne, men den Vemod, som da overfaldt ham, slog han gjærne bort med en Spas og begyndte igjen, hvor han slap. Saaledes ser jeg Digterens Historie i hans Værker . . . Var Oehlenschläger at betragte som en Olding«, hedder det fremdeles om Digterkongen, »hvis Kraft med Aarene forgik eller var udtømt i de Kæmpeværker, han udførte, o ve da den

hjærteløse Spottefugl, der vilde synge for Lig, naar han saa' Kraftens matte Efterskin over Skoven og hørte en døende Lyd fra den bristende Harpe! Da skulde jeg vist være blandt de første, som, skjønt jeg manglede Uffes Styrke, skulde for den blinde Vermund løfte Skrep i begge Hænder og knuse Trolden eller dø; thi det maa Danmark aldrig glemme, at var Oehlschläger hensovet paa Hakons Bavgasten, da var den et Mindesmærke, hvis Mage selv ej pryder Williams i Westminster . . . Og fordi nu Digteren hverken hensov eller gav os Magen til det mageløse, men tog sig en Slummer paa Palnatokes Grav, opmuntrede sig og bevægede os sødt sværmende med Axel og Valborg og aandelig morede sig og os med den dejlige Sommernatsdrøm om Correggio — skulde vi derfor gaa i Rette med ham eller glemme den Beundring og Tak, vi, saa mange som skattede de herlige Digtergaver, dybt maatte føle, vi skyldte hans Aand? Nej, visselig! Jeg er endog i dette Øjeblik nær ved at angre, hvad jeg efter at have læst Stærkodder, Faruk og Digtningerne sagde, og kan jeg ikke angre det, kommer det kun af, at jeg talte i mit Hjertes Oprigtighed og kom med det samme levende i Hu, hvad aldrig maatte glemmes. Men Oehlschläger har siden skrevet Bøger, som ej blot savne poetisk Værdi, men have et bestemt U-Værd, han føler sig ikke svag, men sund og dygtig; hans Værker røbe al mulig Sundhed i hans kjødelige Indbildningskraft; netop for disse Bøger raser Ungdommen — og, jeg føler det: Oehlschlägers Aand tilsmiler mig venlig sit Bifald, idet jeg løfter Stemmen efter Evne mod sligt Uvæsen Jeg kunde blive ved at regne alt det op

af Oehlenschläger, jeg sætter Pris paa, og vise, at jeg hverken er ubekjendt dermed eller miskjender det, fordi jeg først og sidst nævner Hakon, men at jeg kommer først og sidst dertil, fordi et historisk Drama er det eneste Digt, som taaler at fortsættes, ja, som kun i den bestandige Fortsættelse finder sin Slutning, saa man af det Slags kan aldrig faa for mange, men lettelig for faa. O, gid da Fortsættelsen snart maatte følge! Tylvten kunde da rolig gaa hjem og lægge sig eller — hvad der der skulde fornøje mig — faa Øjnene op og se, at de gik i Taaget og fægtede i Blinde. Hvad der kunde blive imellem Oehlenschläger og Baggesen, ved ikke jeg, men en offentlig Tvist blev det vist næppe. Baggesens offentlige Ønske var da opfyldt saa vel som mit, og da kunde hver med Lyst gaa til sit, til sin beskikkede Syssel og Dont«. Modsætningen imellem de to Digtere karakteriseres træffende saaledes: »For begge Digtere er vel Mennesket en Gaade, som det maa være for enhver Aand, der oplader sine Øjne i Støvet, men Løsningen søge de ad ganske modsatte Veje, hvilke de da stræbe at indhegne med saa yndige Blomster, oplyse med saa straalende Lamper, opfylde med saa indtagende Skikkelser og aabne til saa glimrende Udsigter, som de med Ordet formaa. Baggesen betragtede Øjeblikket som det eneste, hvori et fornuftigt Menneske kunde være bekjendt at sætte sin Glæde, søge sit Liv og sin Lykke, da tykt Mørke rugede over det forbigangne og tilkommende som Skrankerne for Øjeblikkets Lysplet. At Baggesen ikke forstod Øjeblikket, som det legemlig kan nydes mellem Vuggen og Gra-

ven, men som det kun kan betragtes og nydes med Aand, følger af sig selv, dersom det er sandt, at der hersker Aand i hans Ord Vende vi os nu til Oehlenschläger, da er det, som om han af al Magt knejsede for at kunne se op og ud over en tyk og lummer Taage, der bedækkede Øjeblikket. Lyset og Livet søger han netop dér, hvor Baggesen saa' idel Mørke, i det forbigangne og tilkommende, og med lyse, kraftige, glødende Farver skildrer han os Aandelivet i sejrende Kamp med Øjeblikket. En hed og alvorlig Kamp, det kan vi begribe, maatte der opstaa i Danmark, hvis hine stridige Forestillinger stødte levende sammen, det vil sige, hvis de fandt kraftigt Bifald i den danske Læserveden; men det var slet ingen Følge, at Digterne selv skulde komme i aaben Fejde, og det gjælder her, som alle Vegne, at Digterne ere langt mere kaldede og skikkede til at vække og besyngne en levende Kamp end til selv at tage Haand i med«.

Ingen vil læse Grundtvigs Indlæg i hin store Strid i vor Literatur, og særlig hans nys citerede udførligste Udtalelse, uden at modtage et bestemt Indtryk af, at her er et stort og aandfuldt Syn paa de Aandsmagter, der stod over for hinanden. Det altid stærkt fremtrædende poetiske Element i Grundtvigs Natur har hist og her i det enkelte faaet Magt over ham og forledt ham til nogen Overdrivelse i den Anerkjendelse, han tildeler de tvende Digtere, og paa den anden Side støder man paa saadanne Særheder som hans Underkjendelse af en Digtning som »Helge«, men i det hele taget har ingen klarere set, hvad Striden egentlig drejede sig om, og fældet en modnere og retfærdigere Dom om de stridende

Parter. Den Opfattelse, han gjorde gjældende, er i alt væsentligt den, Eftertiden mere og mere har gjort til sin. At det kraftige Forsvar, han førte for Baggesen, og den Kritik, han øvede imod Oehlschläger, i Øjeblikket bragte adskillige i Harnisk, følger af sig selv. Det eneste, der, af hvad der fremkom imod ham under denne Fejde, er gaaet over i Literaturen, er Poul Møllers paa sin Vis morsomme Himmelbrev.

Endnu før end Grundtvig stillede sig paa Baggesens Side imod Tylvten, var han bleven indviklet i en anden Pennefejde. Alt i 1816 var han nemlig rykket Ingemann til Undsætning imod Peder Hjort, der havde angrebet denne Grundtvigs Yndlingsdigter i Molbechs Tidsskrift, og i et stort, smukt Digt »Til Bernhard Ingemann i Anledning af ingen Ting« havde han opfordret ham til først og fremmest at holde fast paa, »hvad Tiden og Athene kalde Tant og ingen Ting«, ved Siden af, at han indtrængende bad ham om at ophøre med at skrive Dramer, hvortil han efter hans Mening intet Kald havde. Aaret efter (i Marts) bragte »Danevirke« i Anledning af J. L. Heibergs »Julespøg og Nytaarsløjer«, der latterliggjorde Ingemanns Digtning i det hele taget og særlig hans Tragedie »Blanca«, et stort Rimbrev til Ingemann, der er holdt i samme humoristiske Stil som Strøtankerne og tager Heiberg og »de andre smaa«¹⁾ ordentlig i Skole. Det hedder her bl. a.:

Hvem nænner vel at slaa de smaa,
som har endnu Sløjkjole paa

¹⁾ P. Hjort, Hauch, Sætoft, o. fl. a., der alle havde polemiseret imod Ingemann og Grundtvig.

og Følletænderne i Munden
 og ved ej, hvad de gjør, i Grunden!
 Vel sandt, de har i deres Pugeskole
 Unoder lært og ingen Ting for Resten;
 mig vil de nappe, ser jeg, i min Kjole
 og tænker dermed ret at drille Præsten.
 Men de ta'r fejl, de kjære Ugleunger,
 thi Kjolen ligger der, hvor Kingo sjunger,
 og mellem Drengene er jeg ikke Præsten,
 men balancerer kun i Vesten;
 se, derfor kan jeg, naar det kniber,
 og jeg er kjed af Drengepiber,
 af Lirum og Larum og Katten gjør Æg,
 endog spille Skorsten og nærmest til Væg,
 slaa Gjækken løs og lege med de smaa,
 og drage Handsker, som de kan forstaa,
 maaske det kan dem og fornøje
 at faa i Spas en banket Trøje,

og særlig Heiberg betegnes som »en Søn af Verden«,

som kunde bag op slaa,
 ja slaa Sparto til Djævel og til Engel
 og midt i Helligdommen spille Pind,
 kort sagt: en fri, selvstændig, lystig Bengel,
 sin egen Gud, sin egen Harlekin.

Digtet ender med følgende Tiltale til Ingemann:

Jeg i det mindste skal den første være,
 som rækker Drengene hvert Blad paa Stand,
 jeg skrevet har som Ungersvend og Mand.
 Mit Drengeværk jeg kan dem ej forære,
 det tidlig alt jeg har saa godt som brændt
 og er, saa vidt min egen Recensent.
 Kom, Ingemann, gjør du det samme!
 da kan vi trøstigt le ad Baalets Flamme,
 ej tabe vi, men ikkun vore Fjender,
 det er vort Jubelaar, naar Sandhed vinder;
 til Sandhed vi indviet har vor Tunge,
 og Salmer skal ved Løgnens Baal vi sjunge,
 skjønt det fortærer mangt et Blad, vi skrev;
 thi Aand og Hjærte har et Lejdebrev,
 for hvilket Luen maa ærbødig vige;
 lad Drengene kun kaste det paa Baal,
 som skrevet er i deres Tungemaal!

Fornuften rolig paa det Optøj ser,
gi'r Drengene et Næseknips og ler.

Heiberg lod ikke vente paa sig. Et Par Uger efter kom hans »Ny A-B-C-Bog i en Times Undervisning til Ære, Nytte og Fornøjelse for den unge Grundtvig«.

Dens Motto:

En Gjedebuk er stolt af Skjægget
og er til Vrede let opægget

var laant fra den gamle, vel bekendte A-B-C, som i det hele taget var taget til Mønster baade i Henseende til den ydre Udstyrelse og de Vers, der indeholde den egentlige »Belæring«. Undervisningen indledes med en »Forberedelse« og ender med Løfte om, at »naar den unge Grundtvig bliver ældre og kan tilstedes Konfirmation, skal jeg, hvis ingen andre vil, gjøre mig en Fornøjelse af at skrive ham en Katekismus, og deri supplere, hvad der i min A-B-C-Bog kunde mangle«. Denne lige saa vittig gennemførte som nærgaaende Spøg, der for øvrigt slet ikke var grovere, end hvad Grundtvig havde tilladt sig over for Heiberg, fremkaldte et hvast Svar, »Pegepind til den ny A-B-C«. »At der i Literaturen kan gives meget gamle Dreng, det ved man«, hedder det her, »thi Dreng er der enhver, som letsindig og letfærdig behandler den store, alvorlige Syssel at tale paa Prent til hele det læsende Folk og, om muligt til ufødte Slægter. Men der er i de sidste Aar udruget en Drengeflok, som, lige fattig paa Evner, Aar og Kundskab, med denne Fattigdom forener en Kaadhed og Indbildskhed, en Næsvished og Ligegyldighed for Sandhed, som, hvis den fik Ro til at voxe og udbrede sig blandt de unge studerende, maatte have de fordærveligste Følger, gjøre det alvor-

ligste, Mennesket har og Skribenten skal befordre, Religion, Poesi og Videnskabelighed, til et Drengespil, forvandle alt til det mest forvirrede Kaos . . . Efter min fuldeste Overbevisning er da Satirens Vaaben de eneste, som her kan føres med Held, naar de bruges med Renhed, svinges ikke af Lyst til at saare og vække Latter, men med inderlig Harme og Sorg, thi kun disse Vaaben bide paa de lattermilde Drengene . . . Hvor vidt nu jeg er skikket til at føre disse Vaaben, det maa Tiden vise, men prøve det bør jeg . . . Det var Heibergs »Julespøg og Nytaarsløjer«, som bestemte mig til at begynde paa, hvad jeg længe har haft i Sinde, men naturligvis helst opsatte saa længe som muligt for at se, om det kunde undgaas, da jeg baade har meget andet at bestille og gjerne vilde undgaa et Drengelag, hvor man nok ved, hvad der vanker. Den bestemte mig, fordi Heiberg i denne Bog fremstillede Drengespillets i en vis Helhed, saa det endog tegnede til en Parodi paa Giganternes Himmelstorm, og fordi den skulde være et Hovedangreb paa Ingemann, en Digter, som man vist ikke skal sige, jeg har for-gudet, men som dog virkelig har gjort noget, man skal respektere, og som, uden at fortørne nogen, gaar med ædle Følelser og Forsætter sin stille Vej, en Digter, som efter min fulde Overbevisning endnu ikke er, hvad han kan og vil blive, som har vist, at selv over-dreven Ros ikke gjorde ham forfængelig, som upaa-tvivlelig af alt kan mindst bære Miskjendelse og Forhaanelse, og som ej ustraffet maa forhaanes af nogen, endsige af dem, der ikke ere værd at nævne. Derfor erklærer jeg herved i Prosa som paa Rim, hvem der

offentlig forhaaner Ingemann som Digter, skal have med mig at bestille, og ingen Dreng skal herefter ustraffet vove at laste hans Værk; han er en besynderlig duftende og sjungende Blomst i Skoven, han er sig selv en Gaade, hvad han fattes og hvad han fejler, ved i det mindste Drengene ikke, og hvad der ene i sin Udvikling kan helbrede og styrke ham, den dybe, rene Længsel efter Aanders Kjærlighed og Sfærers Harmonier, den er det, de angribe og haane. Det eneste, som gjør ham til Digter, vil de true eller drille ham til at forsage«. Efter en temmelig ubetydelig Replik fra Heiberg »Pegefinger mod Pegepind«, fulgte en Erklæring fra Grundtvig, hvormed Striden afsluttedes: »Under én Betingelse», siger han, »skal det indtil videre være samtlige literære Drengene saa vel som den snurrige Patron, Athenes Udgiver, fra min Side uforment at pege Fingre og række Tungen ud ad mig, min Poesi og al min Skrift efter Hjærtens Lyst. Betingelsen er den, at de atholde sig fra kaad Leg med det hellige og Spot med Ingemanns Følelse, og vil de ikke det, da tage sig Skade for Hjemgjæld. Jeg vil haabe, at mine Læsere intet have mod denne Erklæring, thi harmer de smaas Lystighed dem, har de jo Lov til at frabede sig den og blive da uden Tvivl forskaanede; finde de den derimod morsom eller ligegyldig, nu, saa fortjene de slige Forfattere, og de vil let se, jeg var en Nar, om jeg vilde spille Tid og Vid paa at spille med i slig en Koncert. Maaske var det allerklogest, om hver Mand der førte sin Pen med Æren, nedlagde den nu, saa Læserne kunde faa deres Fornøjelse af Løjer og Langkaal; men da dette vel af højere Grunde ikke lader

sig gjøre, maa man i det mindste én Gang for alle betyde Publikum, at hvem der tænker og skriver for Alvor, kan ikke hveranden Dag kaste sit Arbejde for til offentlig Morskab at stave med Dreng, som, naar de maa stikke Piben ind, stikke alt med Fingeren, ja stikke med Skidt og klappe i Næverne«. Under Ingemanns Udenlandsrejse sendte Grundtvig ham det store, smukke Digt »Kjærmindebladet«, som blev trykt i sidste Bind af Danevirke, og under Fejden med Tylvten benyttede han Lejligheden til varmt at minde om »Ungersvenden med det ømme Hjærte, Bernhard Ingemann«. —

Under alle sine mangeartede Sysler havde Grundtvig intet Øjeblik opgivet Tanken om atter at komme til at virke som Præst og særlig da som Præst i Hovedstaden. Han trængte i høj Grad til at blive udreven af den kolossale Virksomhed med Pennen, han nu havde udfoldet i adskillige Aar; der havde som Følge af den Spænding og Anstrængelse, han stadig levede i, i Forbindelse med den Ligegyldighed, han overalt mødte, sænket sig en saadan Dødskulde over hans Sind, at han ogsaa legemlig følte sig Døden nær. Han fik først Bugt med den, da, et Par Aar efter at der var foregaaet en Forandring med hans Stilling, Arbejdet paa et Forsvarsskrift for Kristendommen, »afslørede Lunkenheden i hans eget Bryst og samtidig gav den sit Banesaar«. »Med Formen [i dette Arbejde] kunde jeg aldrig blive tilfreds«, siger han, »thi hvor tørt jeg end begyndte, blev den dog snart saa poetisk, at jeg fandt, den var slet ikke skikket til at vise sig paa det døde Hav, og da det omsider lykkedes mig at faa den gjenemsigtig, saa' jeg med Forskrækkelse, at Livet var forsvundet,

men følte tillige med Glæde, at jeg selv var bleven levende igjen«. Ogsaa i rent indvortes Henseende gjordes en Forandring haardt nødig, thi vel havde en aarlig Understøttelse, Frederik den sjette, der altid var ham personlig god, havde tilstaaet ham, nærmest vist nok i Anledning af Oversættelsen af Saxo og Snorre, gjort det muligt for ham i 1818 at gifte sig, men knappe Kaar var der til Huse — han skammede sig ved at tale om sligt »som noget, der ikke maatte koste en Digter og dertil en kristelig Præst et eneste Suk eller uroligt Øjeblik, men det kostede mig desuagtet baade da og siden mange«. Den Modstand, der i de første Aar efter hans Tilbagevenden fra Udby, i Kancelliet havde rejst sig imod hans Ønske om at faa Ansættelse i Hovedstaden, havde efterhaanden tabt sig, og det var i Virkeligheden ikke Kancelliet, men Kongen, der i 1821 overhuggede Knuden og kaldte ham til Præst i Præstø og Skibbinge, skjønt han ved en tidligere Lejlighed, som Grundtvig mener, af Hensyn til Oversættelsen af Saxo og Snorre, som han interesserede sig levende for, skal have modsat sig, at han fik Kald uden for Hovedstaden, og bestemt erklæret, at han skulde blive her. Det kom ham nu i Virkeligheden ganske uventet, og glad ved at skulle bort fra Kjøbenhavn var han ingenlunde, men, siger han i Kirkespejlet, »jeg turde dog ikke modsætte mig, hvad mig syntes var Guds Kald, og betroede kun Majestæten det Haab, at da jeg her føjede ham, han da ogsaa ved Lejlighed vilde føje mig og kalde mig tilbage til Hovedstaden«.

V.

KIRKENS GJENMÆLE.

1821—1826.

Det Haab, hvormed han forlod Kjøbenhavn, gik snart i Opfyldelse; han blev kun i Præstø halvandet Aar, thi i Efteraaret 1822 kaldtes han efter Ansøgning til Kapellan ved Frelsers Kirke paa Kristianshavn. Om Opholdet i Præstø er der ikke meget at fortælle; det Billede, man faar af hans Virksomhed i den lille Provinsby, stemmer i alt væsentligt med det, vi fik af ham som Præst i Udby: en ivrig og nidkjær Præst, der utrættelig røgtede sin vigtige Gjerning i alle dens Dele, opfyldt af et urokkeligt Haab om Troens og Menighedens Gjenfødelse.¹⁾ Ved Siden heraf fik han Tid til at fuldende Oversættelsen af de to Krøniker. Af betydningsfulde Begivenheder i hans Liv indtraf der kun to, imedens han var i Præstø — han mistede sin Moder, og hans førstefødte kom til Verden her.

Kapellaniet paa Kristianshavn synes Frederik den sjette halvvejs at have givet ham paa Trods; Biskop

¹⁾ N. W. T. Bondesen: Minde om Grundtvigs Præstegjerning i Aaret 1821.

Münter skriver i alt Fald i sin Dagbog, at da Kancelliet havde indstillet Grundtvig tillige med tre andre Ansøgere, gik Stiftsprovst Clausen til Kongen og frabad sig ham, og faa Timer efter var han udnævnt. Der fortælles ogsaa, at da han var hos Kongen for at takke ham for Befordringen, sagde Frederik den sjette: »Lad mig nu se, at De ikke forfølger de andre Præster her inde«, hvortil Grundtvig skal have svaret: »Det er nok heller dem, der forfølger mig, Deres Majestæt«. Kongen lo og sagde: »Aa, ja, der er noget i det«. Man var selvfølgelig meget spændt paa, hvorledes Stiftsprovsten, der skulde indsætte Grundtvig i hans nye Embede, vilde forholde sig ved denne Lejlighed, men der blev ikke noget af den Fornøjelse, man havde ventet sig, da de begge havde Takt nok til ikke at komme frem med deres bekjendte Tanker om hinanden, »hvad vel faldt Stiftsprovsten lidt vanskelig, men lykkedes dog temmelig godt ved den Vending, at Grundtvig, som han tørt bemærkede, havde baade mundtlig og skriftlig gjort sig noksom bekjendt«.

Han havde nu naaet sit Maal at blive Præst i Hovedstaden, »hvorfra alt, hvad der skal udbrede sig over Landet, maa udstrømme«. Efter at have været der et Aar maatte han imidlertid bekjende, at den eneste Trøst, han havde, var, at »Guds Ord skal ikke komme tomt tilbage, men som Sneen og Regnen udrette det, hvortil det udsendes«; for menneskelige Øjne syntes meget at vidne om det modsatte. »Maaske«, siger han i Fortalen til sit store Digt »Nytaars-Morgen«, i hvilken han gjør Rede for sit Syn paa Forholdene, efter at han helt har overvundet den omtalte »Dødskulde«, »maaske var

dette endnu den haardeste Prøve, jeg har gennemgaaet, fordi mit gjenfødte Haab om den nærværende Slægt og den deraf flydende Deltagelse i dens aandelige Ve og Vel var end som det spæde Barn, for hvem Ligeegyldighed kan være Aarsag nok til Døden«. Hans Haab gik imidlertid karskt og levedygtigt ud af denne Krise, hvorom det nævnte mærkelige Digt i fuldeste Maal bærer Vidne. Hvad der væsentlig bidrog til at styrke hans Mod og hans Tro paa, at den Tid vilde komme, da det skulde lykkes ham »med bibelsk Prædiken og Skrift at overvinde sine Landsmænds Ligeegyldighed og vække Barnetroen hos dem«, var den Omstændighed, at to af de mest fremragende yngre lærde just paa dette Tidspunkt sluttede sig til ham, nemlig »Dogmatikeren« Dr. Rudelbach og »Hebræeren« Adjunkt Jacob Christian Lindberg. »Hvilken Trøst og Glæde det er, naar man i en Række af Aar har staaet ganske alene, mod hele Verden, da at faa to djærve Stalbrødre for én, det ved vel kun den ret, som har prøvet det, men at det maa være fornøjeligt og styrkende, kan dog hvert Menneske forstaa«. De bad ham om at deltage i Udgivelsen af et paatænkt theologisk Maanedsskrift. I Erkjendelse af, at, som Sagerne stod, havde Mynster ganske andre Forudsætninger til at samle den gamle Kristendoms Venner om sig, havde Grundtvig Resignation nok til at raade dem til at henvende sig til ham, men da han ikke vilde have noget med Sagen at gjøre, tog Grundtvig den i sin Haand; Vanskelighederne med at finde en Forlægger nu, da den danske Boghandel næsten var gaaet i Staa, var store, saa meget mere, som Maanedsskriftet skulde fejde paa de højlærde, men

en Bogbinder Milo lod sig omsider overtale til at »vove sit Skind«, og Tidsskriftet begyndte at udkomme i 1825. Det bestod kun i fire Aar, til Rudelbach drog til Tyskland, men blev af stor Betydning som Hovedorganet for de Anskuelse, Grundtvig og de, der sluttede sig til ham, hævdede og udviklede under den store Kirkekamp, der brød ud just i det nævnte Aar, og som blev af gennemgribende Vigtighed for hele Udviklingen her hjemme. Det optraadte strax fra første Færd af saaledes, at, som Grundtvig siger, »de glatte Lag af mine lærde Medarbejdere aabenbart forskrækkede de ældre Rationalister, saa de uden at turde vove en offentlig Kamp kun i stum Fortvivlelse stræbte at ophidse den verdslige Øvrighed mod Kirkelovenes Haandhævere til Gunst for Overtræderne«. Det var den historiske Kristendom, der her traadte op imod den filosofiske, og Grundtvig var nu ikke længere ene om at tale dens Sag.

Skjønt de kirkelige Tilstande i den halve Snes Aar, der vare forløbne, siden Grundtvig først slog til Lyd, havde forandret sig betydelig til det bedre, var de dog endnu i hans Øjne alt andet end gode. »Det var min fulde og faste Overbevisning«, skriver han, »at kunde Trosfornægterne ej bringes eller nødes til at fraskille sig, Sognebaandet løsnes over hele Riget, enhver have Lov til at kommunikere og konfirmeres, hvor han vilde, og Ægteskabets borgerlige Gyldighed skilles fra den kirkelige, kunde dette ikke ske, da maatte de ægte kristne, og hvem der vilde gjælde for det, skilles fra Statskirken«. Saa nær var han allerede den Gang ved et Brud med denne. Spændingen var saa stærk, at en

sindig Forhandling af de brændende Spørgsmaal i Tidsskriftartikler ikke var tilstrækkelig til at klare Sagen; det maatte, saa snart Rationalisterne havde en virkelig kampfør Mand at stille i Marken, komme til et alvorligt Sammenstød.

En saadan havde de faaet i den unge theologiske Professor Dr. Henrik Nikolaj Clausen, en Søn af Stiftsprovsten. Han var bleven ansat ved Universitetet i 1821 og havde strax vundet et anset Navn som det theologiske Fakultets mest fremragende Mand og en betydelig Indflydelse paa de yngre studerende — »han var den yngste Professor i Theologien paa vor Højskole (han var født 1793, altsaa i 1825 kun 32 Aar gammel), men dog vor egentlige Præstelærer«. I Aaret 1825 udgav han sit første større Værk »Katholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus«, og dette blev Anledningen til, at de to Retninger tørnede sammen.

Clausen stillede i sin Bog Modsætningen imellem Katholicisme og Protestantisme saaledes, at medens hin hviler paa et historisk Grundlag og ad den historiske Vej vil godtgjøre sin Adkomst til Kristennavnet, hviler denne paa fri Tænkning og vil ad filosofisk Vej godtgjøre sin Kristelighed ved at vise sin Fornuftighed. »Den katholske Kirkes Særkjende«, hedder det, »er deri at finde, at den nærmest slutter sig til Kristus ikke ved noget aandigt, indre Baand, men ved et historisk, udvortes, idet den udleder ikke sin Avtoritet af sin Kristelighed, men sin Kristelighed af sin Avtoritet. Beviset nemlig for, at den er den sande Kirke, i Besiddelse af Kristi rene Lære, fører den ikke paa den

filosofiske Vej ved at underkaste sit Lærebegreb Skriftens Dom, men paa den historiske. Af Skriftens Ord godtgjør den, at Kristus har forjættet Kirken sin Aand indtil Dagenes Ende, og af de kirkelige Annaler søger den at opvise den uafbrudte Række af sine Styrere, som knytte Kirken til Kristus; hvoraf følger, at denne Kirke kundgjør sig som den, der er og bliver i Besiddelse af den hellige Aand Protestantismen derimod henflytter sig med forsætlig Forbigaaelse af al mellemliggende Historie umiddelbart til Kristendommens Fødsel«. Som den ene af Protestantismens Hovedgrundsaetninger opstilles ganske vist, at »ingen Avtoritet undtagen den hellige Skrift kan gjælde for Kristne som ubetinget Troskilde«, men denne Henvisning til den hellige Skrift modificeres væsentlig derved, at efter Clausens Opfattelse »kun én Fremgangsmaade er den sande: den, som udgaar fra Skriftens Fortolkning og derefter bringer dens Lære i Samklang med Fornuftens Udsagn«. Ganske vist er efter Protestantismens Begreb »kun den kristelig Theolog, der er i Stand til at tolke Skriften i Skriftens Aand«, men det bliver i Virkeligheden den menneskelige Fornuft, der bliver det afgjørende Fortolkningsprincip; ret forstaaet er Skriften i fuld Overensstemmelse med Fornuften, »den er sig selv nok, sin egen Tolk, ved sig selv klar og indlysende for ethvert seende Øje«. Skriften kan ikke paa nogen Maade undvære Kritiken og Videnskaben, den er ikke saadan uden videre for Læggfolk. »Naar vi betragte den hele Økonomi af vor hellige Skrift, betænke, at intet Ord er os umiddelbart overleveret af Jesus selv, heller intet Ord udtrykkelig beseglet ved hans højeste Avtoritet; at Jesu Taler og

Bedrifter ikke i nogen fortløbende Beretning ere os optegnede, at den langt overvejende dogmatiske Del af vore hellige Bøger har den af Apostlene til Forfatter, som ikke med egne Øjne havde set eller med egne Øren hørt sin Lærer og Mester; naar vi betænke, at det dogmatiske og det moralske, det egentlige og det allegorisk uegentlige, det bogstavelige og det billedlige, det almengyldige og det lokale og temporelle, det kristelige og jødiske helt igjennem er blandet med hinanden; at Apostlenes Individualitet umiskjendelig skinner igjennem ved Behandlingen af de kristelige Dogmer og allerede giver os Billedet paa den theologiske Forskjellighed, som siden har karakteriseret den kristelige Kirke, at det kun ved filologisk Lærdom og filosofisk Kritik bliver muligt at udfylde det manglende, oplyse det dunkle, bestemme det vage, og bringe den højere Enhed til Veje mellem de forskjellige Læretyper og Forestillingsmaader; naar vi endelig betænke, at Beviset for de hellige Bøgers Åvtenti ikke lader sig føre paa anden Maade end for enhver anden Bog; at dette Bevis ved flere af dem ikke fører os videre end til en højere og mindre Grad af Sandsynlighed; at selv Texten i disse Bøger ikke har undgaaet den Skæbne, enhver anden Bog i Tidens Løb er underkastet, og at den bibelske Kritik og Hermenevtik opviser Problemer, som næppe nogen Sinde ville ophøre at være Stridspunkter i den kristelige Verden, da paatvinger sig her en Sandhed, som aabner os dybe Blik i Guds Husholdning i sin Kirke og giver os vigtige Vink med Hensyn til Anvendelsen af den kristelige Aabenbaring . . . Hvorfor skulde den evige Visdom have ladet Aabenbaringen frem-

gaa i en Form, som tilsyneladende er saa ufuldendt og utilfredsstillende, som med Hensyn til positiv Avtoritet og imponerende Udortes lader saa meget tilbage at ønske, en Form, hvorved det guddommelige Ord træder i et rent menneskeligt Forhold til Jordens Børn? hvorfor, om ikke for at nøde dem til at erkjende, at Aabenbaringen kun ved Fornuften bliver tilgængelig for Mennesket; for paa synlig Maade at minde dem om, at Mennesket kun ved egen Stræben, ved aandelig Udvikling træder i Samfund med Gud; for at vise det tomme og modsigende i den Fordom, hvori Aabenbaringen kun alt for let bestyrker den menneskelige Inerti, at Fornuften ved den guddommelige Mellekomst skulde være suspenderet, at Fornuftens Brug ikke skulde lade sig forene med Skriftens høje Anseelse, at den aandelige Fuldkommenhed meget mere skulde bestaa i en Qvietisme, som beroligede sig ved en bogstavelig Udtydning af Skriftens Ord og stræbte at holde Fornuften fangen under en Tro, hvori Tænkningen ikke hayde Andel Skriften er beregnet paa Væsener; som have og bruge Fornuftens Lys: ved historisk Kritik skal dens Ægthed bevises, ved filosofisk Kritik dens Indhold prøves og udvikles, og først ved den videnskabelige Kritik kommer Enhed og Holdning, Lys og Klarhed i Lærens Mangfoldighed«.

Det var Lørdagen den tredje September, at Clausens Bog udkom, og allerede Mandagen den femte fulgte Grundtvigs »Kirkens Gjenmæle« efter. »Ilfærdigheden var«, siger Clausen ¹⁾, »saa overvættes, at den til-

¹⁾ Optegnelser af mit Levned og min Tids Historie. S. 109.

stedede Gisninger af forskjellig Art; Pjecens Fortale var nemlig dateret allerede den 26de Avgust¹⁾«. Hvorledes det nu end hænger sammen hermed²⁾, saa meget er vist, at »Kirkens Gjenmæle«, langt fra at være et Hastværksarbejde, tvært imod, efter hvad der fremgaar af Grundtvigs Papirer, »trods noget andet Skrift fra samme Forfatters Haand er atter og atter bleven omstøbt, før det fik den Form, der nogenlunde tilfredsstillede ham«³⁾. Det var først hans Hensigt at anmelde Clausens Bog i »Theologisk Maanedsskrift«, og der foreligger i Haandskrift en næsten færdig Anmeldelse fra hans Haand. Saa maa han imidlertid have fundet, at en Indsigelse i den Form ikke var stærk nok; han overlod det til Rudelbach at anmelde Bogen og udgav selv sit Gjenmæle som Pjece. Denne vakte øjeblikkelig en saadan Opsigt, at den i Løbet af en Uge udkom i tre Oplag.

Det var nu ogsaa et ualmindelig hvast Stridsskrift, der ikke tilsigtede noget ringere end »enten at fremtvinge en afgjørende Pennefejde eller nøde Regeringen til at undersøge, om vi eller vore Modstandere havde Kirkelovene for sig«. Han erklærer strax i Fortalen, at han træder op imod Clausen, »ikke som Recensent,

1) Et kasseret Udkast til Fortalen er endogsaa dateret den 23de.

2) Det synes uimodsigelig godtgjort, at Clausens Bog har været i Subskribenternes Hænder nogle Uger, før den blev offentlig udbudt til Salg. Lindberg siger i 1826, at den udkom »ad Slutningen af Avgust«. At Grundtvig i et Par Uger har kunnet læse den ganske vist store Bog og skrive sit 45 Sider store Modskrift og faa det trykt, er der, naar man ser hen til hans enestaaende Arbejdskraft, i og for sig aldeles intet mærkeligt i.

3) Brandt: Kirkens Gjenmæle. Nordisk Kirketidende 1877 Sp. 712 ff.

men som kirkelig Modstander, thi han har i denne Bog stillet sig i Spidsen for alle den kristelige Kirkes Fjender og Guds Ords Foragtere i Landet hans Stilling som Præstelærer og hans Ry som Exeget giver ham i den danske Menighed en kirkelig Vigtighed, det vilde være uforsvarligt at overse. For at betegne dette, for at minde om, at Striden fra min Side slet ikke er personlig, og ingenlunde blot videnskabelig, men saa ren kirkelig som muligt, derfor kalder jeg dette Fejdebrev Kirkens Gjenmæle, indskydende dermed Sagen fra den blotte Læseverden for den almindelige Kristenheds Domstol. Det er altsaa her Præsten, der som Lærer i den kristelige Kirke sigter den theologiske Professor som Præstelærer i Kirkeskolen og paastaar, at som ærlig Mand maa han enten gjøre den kristelige Kirke højtidelig Afbigt for sin ukristelige og forargelige Lærdom eller nedlægge sit Embede og aflægge sit kristne Navn vil Professor Clausen ingen af Delene, da erklærer jeg ham herved paa Kirkens Vegne, som var, som er, og som skal blive, paa den eneste ægte historisk-kristelige Kirkes Vegne for en falsk Lærer, som misbruger det kristelige Navn til, saa vidt han formaar, at forvirre og forføre Menigheden, stræber at undergrave den Kirke, han udgiver sig for at ville tjene og befæste Jeg ved, at det Skridt, jeg her gjør, er i vore Dage usædvanligt, i manges Øjne latterligt og i manges uforsvarligt, men det er ikke des mindre vel overlagt og aldeles nødvendigt, naar jeg ikke efter min nærværende Indsigt vil være en Forræder mod den Kirke, hvori jeg har annammet mit Salighedshaab, og hvori jeg har Kald til at udbrede og forsvare det

store Evangelium, mig er betroet at prædike Professor i Theologien H. N. Clausen har i sin Bog paa det udtrykkeligste og stærkeste erklæret, at han ej vil taale nogen anden Kundskabskilde eller Trosregel i den kristelige Kirke end Skriften, og lige saa bestemt erklæret Skriften for usikker og selvmodsigende, hvoraf unægtelig følger, at han ej alene forkaster den kristelige Kirkes oprindelige Trosbekjendelse, men erklærer den gennem mange Aarhundreder bekjendte Kristendom for aldeles ubekjendt og ukjendelig. Da han nu desuagtet ej blot vil hedde Kristen, men gjælde for en kristelig Skriftfortolker, der kan lære andre, hvad han efter egen Bekjendelse ikke selv ved: hvad der er ægte Kristendom, saa maa han enten forsætlig ville bedrage sine Læsere og Tilhørere, eller han maa have været blind for de soleklareste Beviser, og hvilken af Delene der er Tilfældet, maa han selv afgjøre, idet den klare, unægtelige Sandhed foreholdes ham«. »Professoren«, hedder det i selve Skriftet, »vil kun have Kristus gjort til et guddommeligt Navn paa sin egen Fornuft og Bibelen til et Skyggebillede af hans egne kloge Tanker, men det er aabenbar kun at narres med Kristus, med Bibelen og med hele den kristelige Menighed; thi en Afgud, som er intet i Verden, hverken maa vi tilbede eller kan have nogen Nytte af, og en Bog, der ikke kan oplyse os om noget vigtigt, vi ellers ikke vidste, hverken maa vi kalde en guddommelig Aabenbaring, eller kan vi bruge enten til Kundskabskilde eller til Trosregel. Saa meget er da vist, at Prof. Clausens Kristendom er aldeles falsk, hans protestantiske Kirke et Afgudstempel, hvor man vitterlig fortæller Løgn som Sand-

hed og stræber at ophæve den uophævelige Skilsmisse mellem dem. Det er ligeledes vist, at Prof. Clausen uden al Grund kalder den Kirke, han vil stifte, bibelsk og kristelig, da han endog vitterlig modsiger Bibelens Ord og ej i den vil finde nogen Trosregel, men erklærer tvært imod, at det ny Testaments Ægthed er tvivlsom, Texten usikker og Fortolkningen et Tvistens Æble«.

»Den først bekendte kristelige Kirke«, hedder det videre, »retfærdiggjør, som vi se af dens Historie og Bekjendelsesskrifter, sin Protest mod Hedenskab og Kætteri med sin ejendommelige Tro og Lærdom, der ikke lader sig forandre eller forene med Afgudsdyrkelsen. Dette ejendommelige nu, som den ældste kristelige Kirke byggede paa, og hvorpaa den var kjendelig ej blot for sine Fjender, men især for sine Venner, det maa unægtelig findes i enhver Kirke, der med rette skal kaldes kristelig, og det, paastaar jeg, findes i vores, findes overalt, hvor man gjør den apostoliske Trosbekjendelse til det udelukkende Vilkaar for Indlemmelse i Samfundet og tillægger Naademidlerne, Daaben og Nadveren, en til Trosbekjendelsen svarende, altsaa saliggjørende Kraft. Dette paastaar jeg ikke blot som Theolog, men fornemmelig som troende Medlem af den store almindelig-kristelige Kirke, som ved den apostoliske Trosbekjendelse og Naademidlerne ej blot adskiller sig fra Jøder, Tyrker og Hedninger, men fornemmelig sikrer sine troende Medlemmer Syndsforladelse og Salighed i Jesu Kristi Navn, og denne Kirkens Paastand paaligger det Prof. Clausen og enhver saadan Protestant historisk at gjendrive, naar han vil aftrætte vor

Kirke Navn af den eneste sande almindelig-kristelige. Her hjælper ingen Udflugter, ingen forsættlig Forbigaaelse af Historien, ingen luftig Henflyttelse til Kristendommens Fødsel; den kristelige Kirke er en Kjendsgjerning, der ikke lader sig henvejre af luftige Drømme Saaledes møde vi da Prof. Clausen og alle dem, der vil udgive deres egne Drømme for den kristelige Aabenbaring, deres egne Hjærnespind for Kristendom, med den urokkelige Kjendsgjerning, at der har været og er en Kristenhed paa Jorden, kjendelig fra alt andet paa sin mageløse Trosbekjendelse Om det er sandt, om denne dunkle, hemmelige Vej [ved Trosbekjendelsen gennem Daaben og Nadveren] virkelig fører til Samfund med Gud, som er et Lys uden alt Mørke, derom kan man tvivle, og det kan man uden bevislig Selvmodsigelse nægte; men at denne Vej er udelukkende de kristnes, og at Trosbekjendelsen, der danner den snævre Kirkedør, er den uforanderlige, vi tro urokkelige Grundvold baade for Troen og for Lærdommen i den kristelige Kirke, det er en soleklar Sandhed, man kun kan tvivle om, naar man ej vil tro sine egne Øjne, kun som en fortvivlet Løgner modsige Naademidlerne med den dertil svarende Trosbekjendelse er det eneste, alle Kristne i alle Stillinger, i alle Menigheder, til alle Tider have haft til fælles, det, der har gjort Kirken kjendelig for Venner og Fjender og forbundet Menigheden og været Grundvolden, der hidtil har svaret til den Pris, Herren lagde paa Klippen, som til Trods for Helvedes Porte og Dødens Magt skulde bære hans Kirke til Verdens Ende Ja, Kristne! hvor I bygge, det er Tid, at vi igjen for-

enes om det kristelige, som læg og lærd, og som de i Tankegang forskjelligste kristelige Lærere, som en Justinus Martyr og Irenæus, Ansgar og Luther, Reinhard og Balle havde til fælles, og som da unægtelig er det grundkristelige, forene os derom, taale hos hverandre al dermed forenelig theologisk Forskjellighed, men vige da ej heller et Haarsbred enten for aabenbare Fjender eller falske Venner, skille os højtidelig fra dem, som ved at vrage Kirkens oprindelige Bekjendelse og guddommelige Naademidler selv have skilt sig fra os, og som kun vil beholde det kristne Navn for under Venkabs Maske at forføre Menigheden og for at tilsnige sig Glansen af det store Kirkens Vidnesbyrd, de ej vil tro Ingen af os kan dø i Jesu Kristi Navn paa vor egen Skriftfortolkning eller paa noget Menneskes Ord, der ej haver Guds øjensynlige Vidnesbyrd. Dette guddommelige Vidnesbyrd har Bekjendelsen for os i de apostoliske Skrifter og i hele Kirkens underfulde Historie, men ingen Fortolkningsregel uden den, at Skriften skal forstaas efter Trosbekjendelsen, kan ikke forstaas uden af troende, med den hellige Aand ¹⁾, ingen Fortolkningsregel uden denne har den apostoliske Kirkes og Historiens guddommelige og menneskelige Vidnesbyrd. Hertil maa Kirken holde sig og lade

1) „Det ny Testamente“, hedder det et andet Sted, „forudsætter i alle Maader Trosbekjendelsen, baade hviler og bygger paa den, da det unægtelig blöt er den kristelige Kirkes Vidnesbyrd, som gjør den Bog til Kirkens Lys, og da Skriften udtrykkelig er stilet til den allerede troende og døbte Menighed og vil ikke lære den noget nyt, men kun bestyrke og stadfæste den i sin kristelige Tro“.

Skolen i øvrigt være fri, lade sine Theologer og skriftkloge overlægge, og, vil de endelig, da kives med hinanden, naar de kun indrømme, at den hellige Skrift er oplysende og opbyggende for alle Kristne efter Troens og Visdommens Maal, som Herren giver, og naar de kun ikke prøve paa at sætte Splid mellem Skriften og Kirkens Grundbekjendelse, hvorved de naturligvis udelukke sig selv af Kirken og af Kirkeskolen. Se, saaledes hylde vi al den aandelige Universalisme, al den videnskabelige Frihed, en Kirke, som et Trossamfund kan taale i sig uden ved aabenbar Selvmodsigelse at erklære sig for et i Sandhed ophævet, et vitterlig falsk og løgnagtigt Samfund. De lærde og læg nu, som ej vil finde sig i denne nødvendige Indskrænkning, altsaa paa ingen Maade være Kristne, de maa ogsaa aflægge det kristelige Navn, hvorimod vi tilstaa dem ethvert andet, selv det mest glimrende, de vil give sig. Vil de hedde Protestanter, velan! det maa de, og vi afstaa dem enhver Fordring paa et Navn, der unægtetig passer sig bedst for dem, der ej vil have andet bestemt til fælles end Protesten mod den kristelige Kirke og mod ethvert Trossamfund, der vil bekjende sin Tro og vedstaa Bekjendelsen. Vil de hedde Rationalister, velan! vi kan vistnok ikke fraskrive os Fornuften, enten som den er i Gud, eller som den billedlig er i os, men vi have andet at bramme af og overlade derfor gjerne vore Modstandere det pralende Navn. Vil de endelig af ubegribelig Ydmyghed hedde Lutheraner, da vil vi i Kirken heller ikke derom kives med dem, thi vi ere ikke døbte i Luthers Navn, og vore Fædre lærte os

ikke, at Luther, men at Kristus er korsfæstet for os; men i Skolen maa vi forsvare denne vor Fader i Kristo og bevise, at alle de Protestanter mod den historisk-kristelige Kirke, som beraabe sig paa hans Medhold, enten rave i et grueligt historisk Mørke eller omgaas med Falskhed og vanhellige i begge Tilfælde den herliges velsignede Ihukommelse, misbruge i begge Tilfælde hans med al Ret i Kristenheden berømte Navn til at besmykke, hvad han af Hjærtens Grund afskyede«.

Endnu et Sted af »Kirkens Gjenmæle« maa vi anføre, nemlig det, der viser os Grundtvigs Opfattelse af Reformatorenes, særlig Luthers Stilling over for Trosbekjendelsen: »Vi maa nødvendig indrømme«, hedder det der, »at alle Reformatorerne saa' fejl ad den kristelige Kirkes oprindelige Skikkelse og lagde vitterlig eller uvitterlig Grunden til det ny exegetiske Pavedom, under hvilket nu hele den kristne Menighed sukker, og som alle kristelige boglærde maa forene sig om i Bund og Grund at ødelægge, da det nu er kommet saa vidt, at selv den yngste Professor paa vor Højskole vil som *summus theologus* være Menighedens exegetiske Pave, paa hvis Bud den historisk-kristelige Kirke skal nedrives og en ny bygges af lutter theologisk Makulatur: af de mod hinanden protesterende exegetiske Kollegiehefter, i hvilket sig selv ophævende Luftkastel den kristne Menighed skal bekjende, at den tror ens, men ved ikke hvad! Men naar vi, Sandheden til Ære, have indrømmet en Fejltagelse, der ved Udgangen af Pavedømmets Mørke, af det aandelige Ægypten, var saare undskyldelig, da skulle vi ved Historiens Lys, som kun

Mørkets Børn foragte, Morten Luther fra dem, der ej vilde enes med ham, og paastaa, at hos ham og dem, der trolig fulgte ham, var Fejltagelsen i Grunden ubetydelig og løber ud paa en blot Formalitet, thi naar vor Menighed byggede paa den evangeliske Historie og paa den Trosbekjendelse, Apostlene selv som Medlemmer af Menigheden aflagde i deres Skrifter, da byggede den unægtelig paa den apostoliske Trosbekjendelse og fortolkede Skriftens Ord til Lærdom rettelig efter den, og Fejlen laa blot deri, at det ny Testaments Ægthed ej beviser sig selv, men bevises kun ved Kirkens aabenbare Vidnesbyrd, som derfor er den eneste ret forsvarlige Grundvold«.

Hvad der giver »Kirkens Gjenmæle« en ganske særlig Interesse, er den stærke Hævdelse af Trosbekjendelsen, som her første Gang fremtræder klart og bestemt. Vi staa, som bekjendt, her over for et Hovedpunkt i Grundtvigs kirkelige Anskuelse. Hvad han her pegede paa, Trosbekjendelsen som »den kristelige Kirkes uforanderlige Grundvold«, er just det, der særlig er bleven betegnet som hans »mageløse Opdagelse«. Den var da først for ganske nylig gaaet op for ham, og man føler stærkt hele Skriftet igjennem, at han er sig bevidst, at han har faaet et Fodfæste, der giver ham en Sikkerhed over for Rationalismen, han længe havde savnet. Da han i 1812 udgav sin Verdenskrønike, forudsatte han i det hele taget ligesom Luther, at »det ny Testamente var ægte, Texten sikker, og de Ord, der tilskrives Sønnen og den hellig Aand, et virkeligt, med sig selv enigt Guds Ord, og fandt da i det historiske en sikker Regel til at fortolke det dogmatiske efter«, og ogsaa for det gamle Testaments Vedkommende »underkastede han

sig grundærlig Skriftens Aand og Ord«. Det var et Standpunkt, der var vundet gennem megen Kamp, og allerede i Verdenskrøniken fra 1814 se vi, at han begynder at føle Grunden noget usikker. »Enhver«, hedder det i Fortalen til den nævnte Bog, »som i den nærværende Tid bliver Kristen for Alvor, har vel ligesom jeg fornummet, hvor haardt det holder at vinde Tro paa det gamle Testamente, især paa de Underværker, som deri fortælles. Da det ret blev mig Alvor med min Tro, og jeg paa ny læste Biblen med Eftertanke, saa' jeg flux, at naar man troede paa Kristus, da maatte man tro alle hans Ord som et Evangelium og tro alle Bøger, han gav Vidnesbyrd som hans og Guds Ord. Megen Vanskelighed fandt jeg nu ikke ved at tro Moses, men mangen Fortælling i de historiske Bøger stødte mig endnu; jeg følte, at man her uden Salighedens Fare kunde tvivle, men jeg følte og, hvor pinligt det er, naar man tror Gud, da at tvivle om noget, man dog maa formode er Guds Ord. Havde jeg været Lægmand, vilde saadanne Tvivl ventelig enten ej opstaaet eller dunkelt vedblevet, men som Præst, som Guds Ords Forkynder i vantro Dage følte jeg, det gik ikke an at standse ved saadanne Tvivl, og jo mere jeg læste Bibelen og gav Agt paa Jesu Ord, des nødvendigere fandt jeg det at holde den hele Fortælling om Israels Folk fra Moses til Nehemia for Sandhed. Hvad der drev mig allermest hertil, var, at jeg saa', hvorledes Jesus anførte Begivenheder af det gamle Testamente som utvivlsomme Ting. Det blev mig vist, at Samuels eller Kongernes Bøger og hvilke andre, Jesus eller hans Apostle viste os hen til, skulde tros, ja ved

at betænke Jesu Ord: Skriften kan ikke fejle, følte jeg, at alle de Bøger, Jøderne i Kristi Tid regnede til Skriften, maatte være usvigelige. Jeg søgte at faa Kundskab om Jødernes Kánon, men fandt, at i Henseende til de historiske Bøger lod Spørgsmaalet sig næppe tilfredsstillende besvare, og syntes at indse, der var ikke andet at gjøre end at tro de Bøger, der paa nogen Maade vare brugte af Jesus eller Apostlene, og opsætte sin Dom om de andre. Selv følte jeg mig villig til at tro alt, hvad der var Guds Ord, om det og maatte synes nok saa underligt, jeg følte mig vis paa, at Jødernes Historie maatte være sandfærdig fortalt, men kun den Tanke foruroligede mig, at naar det gjaldt om at gjøre Regnskab for min Tro, jeg da ikke med Jesu og hans Apostles Ord kunde klarlig bevise for hver Kristen, at min Tro var Sandhed. Under Udarbejdelsen af denne Bog, som nødte mig til med mere Opmærksomhed og Sammenligning at læse det gamle Testamente, tror jeg at være kommen til Løsningen af Spørgsmaalet; jeg tror, at vi skal tage Jesu Ord om Mose Lov, Profeterne og Salmerne i den mest indskrænkede Mening, det tillades os, forstaa ved Mose Lov, hvad vi ved, Navnet betød hos Jøderne, de fem Mosebøger, hvilke desuden altid af Jesus og Apostlene anføres som bevisende Skrift, men ved Profeterne og Salmerne kun forstaa, hvad Ordene ligefrem betyde: Salmebogen og de sexten Profeters Taler; disse Bøger skal tros paa Ordet, de øvrige, som ere brugte af Frelseren og hans Apostle, skal tros i Tingene, og de øvrige betragtes som blot menneskelige Bøger. Saaledes synes mig, vi have vundet et fast Stade hos Jesus«. I Fortalen til Verdenskrøniken af 1817 bekjender han »en slem For-

seelse«, han er kommen til at begaa i Henseende til Anvendelsen af det Princip for Sondring imellem den hellige Skrifs Bøger, han her opstiller, og tilføjer, at »denne Opdagelse vist nok har gjort ham bange for hele hans Inddeling, men ikke for Inddelingsgrunden, thi den er nødvendig, og kun af Nødvendighed har jeg antaget den«.

Idet han saaledes følte Vigtigheden, ja Nødvendigheden af at have noget bestemt at holde sig til, havnede han omsider i Trosbekjendelsen som det levende Guds Ord, der var bleven bevaret uforandret igjennem Tiderne, og i hvilken Kristendommens Aand og Væsen helt og holdent var udtrykt. »Jeg var falden i dybe Tanker«, fortæller han i »Kirkespejlet«, »over den fortvivlede Stilling, hvori Kristi Menighed, og navnlig alle dens Børn og ulærde Medlemmer, var kommen derved, at næsten alle de skriftkloge trodsig paastod, at ikke alene den hellige Skrifs Oprindelse, Omfang, Ægthed og rette Fortolkning var meget tvivlsomme, men at de kirkelige Grundlærdomme om Treenigheden, Kristi Guddom og Forsoningen, naar man var Grundsprogene mægtig og saa' ret til, slet ikke fandtes i Bibelen, som hos alle Protestanter jo dog var Troens eneste Hjemmel. Hvor overbevist jeg nemlig end selv var om, at Rationalisternes Bibelkritik og Skriftfortolkning var omtrent lige ugrundede og uærlige, saa kunde jeg dog hverken overse, at kristelige Børn og Lægmand var lige ilde farne, eller glemme, at selv min Bibelkundskab vilde ikke forslaa til at trodse Legionens Vidnesbyrd, naar jeg ikke tillige havde kirkehistorisk Kundskab og havde fremfor alt et Aandens Vidnesbyrd i

mit Indre, som kunde trodse al Verdens. Ligesom det nu blev mig soleklart, at han, som vidnede, at Saliggjørelsens Hemmelighed var skjult for de lærde og kloge og aabenbaret de umyndige, kunde umulig uden klar Selvmodsigelse binde de ulærdes Tro til de lærdes Vidnesbyrd, saa blev det mig lige saa soleklart, at hvis Skriften var den kristne Menigheds Trosregel, da vilde Vantroen nu, da næsten alle de skriftkloge hyldede den, have et langt gyldigere og stærkere Vidnesbyrd end Troen, som kun nogle enkelte skriftkloge bevidnede, og min Slutning blev da, at saa vist som Jesus Kristus var Gud Faders enbaarne Søn, saa vist maatte der ogsaa i Kirken findes et langt gyldigere og stærkere Vidnesbyrd om den ægte oprindelige kristne Tro, end Bogstavskriften paa nogen Maade kunde være for Kvinder og Børn og alle de ulærde. Da jeg nu i denne Retning uafdelig grublede, læste og skrev under Bøn og Paakaldelse, se, da slog det mig i et velsignedt Øjeblik, at det mageløse Vidnesbyrd, jeg saa møjsommelig ledte om i hele Aandens Verden, det gennemlød som en Himmelrøst hele Tiden og Kristenheden i den apostoliske Trosbekjendelse ved Daaben«.

Hvad man i det hele taget mener om »Kirkens Gjenmæle«, beror selvfølgelig paa den Opfattelse, man har af de to Anskuelse, der her tørnede sammen, men selv om man fuldt ud billiger Grundtvigs Standpunkt, vil de fleste vistnok være enige om, at det Angreb, han rettede paa Clausen, i mange Maader var uheldigt i sin Form og tillagde den Bog, som fremkaldte det, en Betydning, der i og for sig ingenlunde tilkom

den til Trods for den Flid og Lærdom, der unægtelig var nedlagt i den. Ved at indstævne Bogen for Kirkens Dom indankede Grundtvig i Virkeligheden Sagen for et urigtigt Forum, thi Konsekvenserne af de rationalistiske Forudsætninger, hvorpaa Bogen hvilede, vare ingenlunde dragne fuldt ud, saaledes at væsentlige Sider af Kristendommen vare fornægtede, om Clausen end paa sine Steder uvilkaarlig kommer til at sige mere, end Bogen som Helhed kan og vil staa ved. Da den derhos i Virkeligheden, som Mynster siger, ikke blot er en tyk, men ogsaa en tynd Bog, der svæver mellem forskellige Standpunkter ¹⁾, var det snarere den videnskabelige Kritik end Kirken, der skulde have fældet Dommen over den. Imidlertid er det let at forstaa, at den til Trods for al Vagthed ved hele sit Grundsyn og ved sine paa enkelte Punkter yderliggaaende Udtalelser kunde bringe Grundtvig, saaledes som han nu en Gang var anlagt, i Harnisk, thi de rationalistiske Forudsætninger, der for ham stod og maatte staa som det farligste Smitstof for Kirken og Menigheden, var aldeles utvetydig til Stede i den, og Clausens Stilling og den Indflydelse, han alt havde vundet som theologisk Professor, maatte yderligere tilskynde ham til just at rette Slaget imod ham. At Sammenstødet imellem de to Retninger uundgaaelig maatte komme, laa i hele Situationen. Grundtvig greb den første Lejlighed, der frembød sig; i og for sig havde det, at denne ikke var

¹⁾ „fuld af urigtige Paastande, af utilgivelige Inkonsekvenser, af megen Superklogskab, og, naar man slaar paa de fleste af de højtravende Fraser, klinge de temmelig hult“.

saa gunstig, som den vilde have været, om Clausens Skrift havde været betydeligere, og navnlig lettere tilgængeligt for det læsende Publikum, naturligvis mindre at betyde, men det kom for saa vidt til at virke uheldig ind paa hele Stridens Gang, som Almenheden ikke ret kunde faa Øje paa, hvad den drejede sig om, og for en stor Del i Grundtvigs Optræden kun saa' et Udslag af den *rabies theologica*, han i saa høj Grad havde Ord for at lide af, eller endogsaa underlagde den hævnjerrige Motiver. Man fæstede sig i det hele taget mere ved de stærke Ord, Grundtvig havde brugt, end ved Stridens Kjærne, som man først efterhaanden lærte at forstaa. Dette, at Sammenstødet opfattedes som et grovt og i Grunden umotiveret Overfald, en Opfattelse, man med hele Grundtvigs tidligere Optræden *in mente* var særlig tilbøjelig til, bidrog væsentlig til at sinke Udviklingens Gang.

Clausen var belavet paa, at hans Bog vilde møde Indsigelse, og særlig var han »beredt paa adskilligt« fra den Side, der repræsenteredes af Udgiverne af det theologiske Maanedsskrift. »At Bogen«, hedder det i Fortalen, »af flere vil blive mistydet og fordrejet, af en og anden endog forkættet og anathemiseret, det har jeg allerede under Udarbejdelsen ofte maattet sige mig selv«. Ja, han var i den Grad forberedt derpaa, at han tog følgende karakteristiske Forbehold: »Det vil, som jeg haaber, ikke blive mistydet eller udlagt som Indrømmelse eller Samtykke, om jeg ved en Bog, som indeholder Stof og derfor ogsaa kan give Anledning til Strid og Kontrovers uden Ende, overlader til den selv at føre sit Forsvar imod forestaaende Kritiker og Angreb,

saa længe Tavshed nogenlunde kan bestaa med det, jeg skylder Sandheden og mig selv. Hvor kristelig og videnskabelig Aand er forvist fra den theologiske Polemik, og det hadefulde og hovmodige Sind raser frem med æreskjændende, fordømmende Ord, der bliver det desuden Fortjeneste af Kristendom og Humanitet at tie for ikke at bidrage til at forøge Forargelsens Vederstyggelighed«. Skjønt Clausen saaledes ventede, at hans Bog vilde blive gruelig medtagen af Grundtvig og hans Meningsfæller — der er jo ingen Tvivl om, at særlig Slutningen af det sidst anførte Citat er myntet paa dem —, kom »Kirkens Gjenmæle« alligevel bag paa ham, thi »et Udbrud saa brutalt, saa blindt lidenskabeligt, laa uden for al Beregning«, og det stillede sig — underligt nok — endnu, da han efter halvtredsindstyve Aars Forløb nedskrev sit Levnet, hvor den oven anførte Betegnelse af Grundtvigs Angreb findes, »lige saa fabelagtigt for ham som den Gang, hvorledes en kirkelig Modstander uden Blusel har kunnet falde paa at betegne Forfatteren af hin Bog som en Mand, der har stillet sig i Spidsen for alle den kristelige Kirkes Fjender og Guds Ords Foragtere i Landet«. En Uges Tid efter, at »Kirkens Gjenmæle« var udkommet — den 1ode Septbr. —, indrykkede Clausen i Adresseavisen en Erklæring om, at han »med Hensyn til de i dette Skrift fremførte injurierende Beskyldninger har gjort de fornødne Skridt for i Overensstemmelse med sin Embedspligt at forfølge Sagen paa Rettens Vej«. »Ved en anden Forfatter end Pastor Grundtvig«, tilføjer han haanlig, »vilde jeg anse det fornødent at gjøre offentlig opmærksom paa de mangfoldige Mistydninger og Fordrejelser

af mine Udtryk, som ikke kunne blive Gjenstand for juridisk Tiltale; imod denne Mand finder jeg det tilstrækkeligt at henvise til Fortalen af min angrebne Bog«. Allerede næste Dag bragte 88 Studenter og Kandidater i en Adresse Clausen Forsikringen om deres Højagtelse og Hengivenhed. »Vi ere overbeviste om«, hedder det, »at naar Grundtvig i hele Kirkens Navn forkætrer Dem, deler han denne Anskuelse med kun faa Individier«¹⁾. Dagen efter stod der en Erklæring fra Grundtvig i Adresseavisen, hvori han udtaler sin Forvisning om, at Danske Lov maa frikjende ham, »hvilket jeg dog slet ikke pukker paa, da det i en Sag, hvor man skal slaa en Streg over sin Personlighed, med alt, hvad Verden kalder Ære og Lykke, kun vil sige lidt, hvad det juridiske Udfald for Øjeblikket bliver«.

Det viste sig strax under den ivrige Skriftvexel, der opstod som Følge af Kirkens Gjenmæle — endnu inden Aarets Udgang var der udkommet en Mængde Pjecer for ikke at tale om en Masse Avisartikler, og Striden fortsattes flere Aar igjennem —, at Rationalismen havde tabt Terræn, og at det Forsøg, Clausen havde gjort paa at gjøre den mere tiltalende ved at lade den fremtræde mere tilhyllet og i mere moderne Former, ingenlunde faldt i alle de theologisk dannedes Smag; Grundtvig stod langt fra ene i den Kamp, han havde rejst. Det følger af sig selv, at hans Kampfæller i det

¹⁾ Antallet af Underskrifter paa denne Adresse var ret beset ikke imponerende. Der var den Gang omtrent 50 Kandidater ved hvert Aars Embedsexamen, saa der har af theologiske Studenter alene været over 200 ved Universitetet, og de allerfleste af dem maa have været Clausens Tilhørere. L. Koch: Den danske Kirkes Historie i Aarene 1817—1854. S. 61.

theologiske Tidsskrift, Rudelbach og Lindberg, skarpt angreb Clausens Bog, men ogsaa mange andre nedlagde bestemt Indsigelse imod den, til Dels ganske i samme Aand, som Grundtvig havde gjort det. Vi kunne ikke indlade os paa en i det enkelte gaaende Omtale af de mange Skrifter, der udkom, men skulle indskrænke os til at anføre et Par af de for hele Situationen mest betegnende Udtalelser. Provst W. F. Engelbreth udgav under Titlen »Dr. Morten Luthers Forsvar« en Række Uddrag af Luthers Skrifter, der skulde væрге Reformatoren imod den Maade, hvorpaa Clausen havde omtalt ham ¹⁾. I den udførlige Indledning til dette Skrift omtaler han Clausens Standpunkt i det hele taget, og det hedder bl. a.: »Luther gik i sin Fortolkning ud fra den gamle kristelige og sande Regel, at den er den bedste Bibelfortolker, som ikke bringer sin Mening ind i Skriften og retter denne efter hin, men den, som tager Skriftens Mening og retter Hjærte, Sjæl samt Sind derefter. Derimod gaar Hr. Dr. og Prof. Clausen ud fra den Grundsætning, »at Fornuften i Tillid til den indre Aabenbaring følger sit eget Lys, udvikler Indholdet af den almindelige religiøse Bevidsthed og derefter søger Stadfæstelse i det aabenbarede Ord . . . Guds Ord var saaledes for Luther den højeste Avtoritet,

¹⁾ Om Striden med Zwingli og Calvin hedder det bl. a. i „Katholicismen og Protestantismen“, at i ingen Strid er det uædle, som hos Luther var forenet med saa meget stort og herligt, traadt stærkere og sørgeligere for Dagen“; som slaaende Karaktertræk i Luthers og hans Kampfællers Stridsskrifter nævner Clausen „den smaalige, rabinske Bogstavkløgt i Skriftens Behandling, den blinde Ivren mod Fornuftens Brug, den bestandige Misforstaaelse eller Fordrejelse af Modstandernes Grunde, det sykofantiske Konsekvensmageri“, o. s. v.

men for hans Højærværdighed er Fornuften det, og hans Fortolkningskunst gaar ud paa at bringe Skriften i Samklang med Fornuften, da Luther derimod stræbte at bringe Fornuften i Samklang med Skriften

Hvad Kristus er for Hr. Dr. og Prof. Clausen, ved jeg ikke, thi det er for dunkelt antydet i hans Værk, men at det er den historiske Kristus, Luther troede paa og bekjendte, tvivler jeg paa; heller ikke ved jeg, hvorledes han tænker sig Guds Naade i Forbindelse med Jesu Fremtræden paa Jorden; hvad derimod Jesu Døds forsonende Kraft angaar, da forkaster han den paa den bestemteste Maade og som en Følge deraf tillige den lutherske Lære om den hellige Nadvere, om Syndsforladelse i Daaben og dens Grund, Læren om Arvesynden, hvilke alle hos Luther staa i den nøjeste Forbindelse med hans Lære om Jesu Døds Kraft. Idet Hr. Dr. og Prof. Clausen tager Hjærtet ud af Luthers aandelige Liv, ja, idet han betragter dennes Tro paa Guds Ord som en Daarlighed, en blind Tro, ligesom aftapper Blodet af hans aandelige Legeme, — saa maa dette Luthers aandelige Legeme, d. e. hans Lære, ligge for ham som dødt, mishandlet og hæsligt, hvilket han altsaa ikke har Lyst til at se paa, men vender sig derfra med Modbydelighed. Dreven af denne er han bleven partisk og bitter dømmende mod den redelige, gudfrygtige og djærve Stridsmand i Guds Kirke, Morten Luther«. — I en Afhandling om »Rationalismen i dens Forhold til Bibelen og Protestantismen« af Stiftsprovst Dr. Rasmus Møller, der stærkt angriber Clausens Skriftprincip, hedder det: »Dersom vi sige til Kristne: vel synes ikke et Ord i den hellige Skrift be-

seglet ved Jesu højeste Avtoritet — vel har den langt overvejende dogmatiske Del af vore hellige Skrifter den af Apostlene til Forfatter, som ikke med egne Øjne har set, ikke med egne Øren hørt sin Lærer og Mester o. s. v. [se det anførte Sted af Clausens Bog ovenfor S. 295], men alligevel skal I betragte den hellige Skrift som Norm for eders Tro, monne de da ville mene, at vi talede for Alvor, eller at vi dreve Gjæk med dem? Mon de nogen Sinde ville kunne forene en saadan Anskuelse af den hellige Skrift med Tro paa dens guddommelige Herkomst?» Betegnende for hele sin Opfattelse fandt Clausen i denne Hævden af menige Kristnes Tarv »en ængstelig Omkryben af Sandheden, som sætter Fromhedens Væsen i en sygelig Aandsfor- kuelse og ved Signen og Korsen søger at bortmane enhver selvstændig og fordomsfri Undersøgelse«.

Kort sagt, Clausen fik at mærke, at han ingenlunde havde Tiden ubetinget med sig, og han tilstaar ogsaa, at han »nu og da havde Anstød af Mistrøstighed, saa at han kunde finde sig fristet til et mistvivle om Mu- ligheden af at kunne tale sig til rette med Modstandere, som, ansete paa en Maade for kirkelige Lys, befandtes staaende i Tanke- og Taleformer, som han havde troet at kunne betragte som Antikviteter«. Med rette kunde Grundtvig i »Vigtige Spørgsmaal til Danmarks lov- kyndige«¹⁾ pege paa, at han »var ingenlunde den eneste Præst, som i Prof. Clausens fnysende Stridsskrift saa

¹⁾ Dette Skrift var fremkaldt ved en Afhandling af A. S. Ørsted, der omhandlede det af Clausen rejste Spørgsmaal om en For- andring i Kirkens Forfatning, Præsteeden o. s. v.

vel mod den historisk-kristelige Kirke i det hele som mod den danske Statskirke og dens symbolske Bøger fandt Grænsen baade for sin og Regeringens Lemfældighed«.

Den store Almenhed, særlig i Hovedstaden, synes saa godt som helt at have stillet sig paa Clausens Side, og hertil bidrog Mynsters Optræden væsentlig. Vi have allerede omtalt, hvorledes han i og for sig bedømte Clausens Bog; naar han nu ikke des mindre uforbeholdent tog Clausens Parti i Striden, havde det sin Grund i hans Misfornøjelse med den efter hans Mening utilbørlig hensynsløse Maade, hvorpaa Grundtvig, som han jo i det hele taget ikke saa' mildt til, var optraadt over for sin Modstander. I en Prædiken »Om den kristelige Visdom« udtalte han sig skarpt imod dem, der »fare frem i Blinde, der ilsomt følge det svage, det saa ofte bedragne Hjærtets Tilskyndelser og, ligesom de i ethvert Forhold kun afstedkomme Forstyrrelse, saaledes ogsaa ofte, om end imod bedre Vidende og Vilje blive Kristi Korsens Fjender, give en Forargelse, som de ikke igjen kunne læge, vække en Tvedragt, som de ikke igjen kunne stille«, og et andet Sted hedder det: »Dersom nu Hovmod og Misundelses og Tvedragts Aand besjæler os, dersom vi tage disse Følelser med os til det helliges Betragtning, dersom vi søge at vække, nære og udbrede disse Følelser vidt omkring os, dersom Frugten af vor saa kaldte Andagt, af vort saa kaldte Arbejde i Herrens Tjeneste ikke er den, at vi blive glade i Gud, men kun den, at vi blive forbitrede paa Mennesker, hvor kunde det da være Kristi Aand, der driver os?«

Grundtvig svarede den følgende Søndag med en Prædiken om »Den kristelige Kamp«. Dette mægtige Udbrud af den Stemning, som fyldte ham, vendte sig direkte mod Mynster og hævdede mod hans mæglende Standpunkt ikke blot Kampens Berettigelse, men ogsaa enhver Kristens Pligt til at føre den. »Brødre! vi have Kamp«, saaledes begynder denne mærkelige Prædiken; »saa siger Apostlen til sine medkristne og formaner dem paa det alvorligste til at fare i Harnisk, saa de i Guds fulde Rustning kunne møde Fjenden, mægtige til at imodstaa alle hans snedige Anløb, dygtige til at beholde Marken og lyksalige nok til i Himlen at ende deres Bane med Sejr og Ære. Brødre! vi have Kamp, det maa da, kristne Venner, ogsaa være det store Alvorsord, hvormed vi tiltale hverandre, saa sandt vi ellers vil bevare Broderskabet med Apostelen, det er: saa sandt vi ville være Guds Børn med ham i Kristo Jesu. Lad da kun Verdens Præster og Profeter raabe: Brødre! vi vil have Fred, Verdens Fred, hvad det saa end skal koste! lad dem kun høste Verdens Pris for Mildhed og Sagtmodighed, for Visdom og Kjærlighed, lad dem kun hellige og velsigne Verdens Had og Forbitrelse mod os, fordi vi som Frelseren vidne om, at dens Gjerninger ere onde . . . Brødre! vi maa, vi vil have Kamp i Herrens Navn, vi vil det, vist nok ikke, fordi Kampen er behagelig, ej, fordi vi fattes den høje Visdom, at det er langt mageligere, medens Fjenden raser, at sidde med Hænderne i Skjødets, end i aaben Mark at gaa ham paa Klingen, langt nemmere at tale Verden end at tale Herren efter Munden, til Behag, langt klogere i kjødelig Forstand at lempe sig efter Verden

end at byde den Spidsen; nej visselig, ej derfor ville vi have Kamp, men fordi vi se af Herrens Ord og af Kristenfolkets store Levnedsløb, at Kampen er uundgaaelig, naar vi ikke som Krystere vil rømme fra Sandheds, fra vor Herres Jesu Kristi og hans Korsens Banner. . . . Ja, Brødre! derfor vil vi have Kamp i Herrens Navn, og det skal være vor Trøst, at for hans Øjne, der ikke dømmes efter Skin, men efter Sandhed, omgaas vi ikke som de uvise, men som de vise, al den Stund vi kæmpe ej for det uvise, men for det visse, ej for en forgængelig, men for en uforgængelig Krone, ja, det skal trøste os over al vor Møje paa Jorden, at er end Kampen haard, saa er og Sejren nær, og Hvilen sød«.

I Slutningen hedder det: »Det er med Hvilen som med Sejren: staar Hovedslaget i vort Inderste, og seje vi i Herren, saa Guds Rige kommer til os, da lære vi ej blot at kjende Sejrens Storhed, men ogsaa Fredens Velsignelse . . . Medens derfor Verden tænker, Verden raaber, vi ere Fredens Fjender, da føle vi dybest, at kun for Freden er det værdt at stride, kun fordi det Guds Ord, som Verden forsmaar, kun fordi det er et Fredens Evangelium, der giver alle troende Hvile for Sjælen, kun derfor er Strid og Møje, Saar og Smerte, Frygt og Sorg ej værdt at regne, kun fordi Paradisets Palmer vinke, kun derfor kan og vil vi ringeagte Korsets Skam«.

Mynsters Holdning over for de to Modstandere beredte Grundtvig en dyb og smertelig Skuffelse. I sin Afhandling »Om Religionsfrihed«¹⁾ kalder han alle

¹⁾ Undertrykt 1827, løsladt 1866.

Mynsters Bøger og alle deres fælles Læsere og Tilhørere før hin Prædiken til Vidne paa, at han som Kristen ikke maatte og som konsekvent Tænkter ikke kunde forudsætte andet, end at de var kirkelig grundenige, og at Mynster fandt, at hvad det saa end ellers var, Clausen vilde have frem, saa var det bestemt ikke Kristendom. »Havde jeg«, siger han, »kunnet forudse, ikke, hvad det skulde koste mig, men den unaturlige Forbindelse imod mig, da burde jeg maaske alligevel skrevet baade Bogen og Fortalen, men jeg havde formodentlig ikke kunnet, saa hvis nogen jordisk Klarhed, som jeg dog tvivler om, kunde givet mig det Syn, da var det godt, jeg ikke havde den. Saa vidt jeg nemlig kjender mig selv, behøvede Dr. Mynster kun lidt før at have givet mig det offentlige Vink om, at han vilde behandle Professor Clausen som en vildfarende Broder og mig som en af Kristi Kors' Fjender, blot et saadant offentligt Vink derom som det, alle de Læsere, jeg kjender, altsaa jeg selv med, har fundet i hans Prædiken om den kristelige Visdom, da vilde jeg strax skjønnet, at en Fristad i Israel tjente baade mig og mine bedst, saa længe den Ypperstepræst levede, og den danske Statskirke kunde da næppe være mig saa dyrebar, at jeg for dens Skyld vilde opofret, hvad jeg dog vel ikke opofrede for min egen Skyld: min borgerlige Rolighed, der vist ikke er nogen Mand i Danmark kjærere, end den er mig«.

Medens Striden imellem Rationalismen og den kirkelige Anskuelse saaledes førtes ikke blot i Literaturen, men ogsaa paa Prædikestolen, gik den af Clausen an-

lagte Injuriesag sin Gang for Domstolene. Grundtvig, som »aldrig havde tænkt at formindske Professor Clausens borgerlige Agtelse, men kun hans kirkelige Ære og Agtelse«, og for hvem det stod som Maalet at faa Modstandernes Opfattelse af Kristendommen erkjendt som stridende imod den bestaaende Statskirke og som Følge deraf Clausen overflyttet fra det theologiske til det filosofiske Fakultet, gjorde selvfølgelig alt, hvad han kunde, for at faa Sagen afvist fra det urette Forum, den var bleven indanket for, men det lykkedes ikke. Han søgte først Sagen hævet ved kongelig Resolution, og da dette ikke tilstodes, krævede han den afvist af Retten under Henvisning til sin ved Præsteeden paatagne Forpligtelse til at bekæmpe falsk Lære — i Henhold til Præstedens Ord, at Præsten »skal ikke blot selv sky og fly falsk Lærdom og bestride den, men heller lade sit Liv end give falske og fanatiske Sætninger sit Samtykke«. Retten kunde imidlertid ikke give ham Medhold. »Det kan«, hedder det i Overrettens Kjendelse, der afviste Grundtvigs Paastand, »ej gjøres Medlemmerne af en saa talrig Stand til udvortes Kaldspligt at optræde som Forfattere af Værker mod vrang Lærdom, men Forpligtelsen til at bestride denne gennem Pressen maa i alt Fald være betinget af, at vedkommende dertil føler Evne og indvortes Kald, hvoraf igjen følger, at Præsten ej kan have at skylde Staten, men kun sin egen Samvittighed Regnskab for, hvor vidt han har opfyldt denne Pligt, samt at han, naar han i Maaden, hvorpaa han i noget trykt Skrift bestrider falsk Lærdom, fornærmer sine Medborgere, ej kan undgaa at staa disse til Ansvar for Dom-

stolene ved at henskyde sig under sit Embedsansvar imod Staten«¹⁾.

Saa snart det var givet, at denne Sag, som Grundtvig havde tænkt sig som en aandelig Holmgang imellem de to stridende Anskuelser, skulde og maatte falde ud til et privat Injuriesøgsmal — Overrettens Kjendelse faldt den 10de April 1826 —, nedlagde Grundtvig sit Embede, et Skridt, der selvfølgelig vakte betydelig Överraskelse og blev højst forskjellig bedømt, men som i Virkeligheden efter hele det Syn, han havde paa Stillingen, var det eneste korrekte. »Hvorfor jeg nedlagde mit Embede, uagtet selv Biskop Münter indtrængende bad mig beholde det«, siger han i Kirkespejlet, »var ene og alene, fordi Præstestillingen i Statskirken syntes mig aldeles utaalelig, naar Övrigheden holdt med Statskirkens aabenbare Fjender, og naar jeg, som en født Hader af alle Processer, skulde forfølges med de ærgerligste af alle Processer, hvor den borgerlige Ære stod paa Spil, og det gjorde derfor Udslaget, at Frederik den sjette, da jeg personlig forestillede ham det, svarede mig ganske alvorlig: »Det kan jeg ikke gjøre ved; jeg har holdt paa Dem, saa længe jeg kunde«. I sin Ansøgning om Afsked udtaler han skarpt og klart, at, »idet han saaledes maatte anse det for en juridisk Fejltagelse, hvad der stedse havde været ham en trøstelig Overbevisning, at naar han efter bedste Indsigt iagttog sit Embedes Pligter, skyldte han ingenlunde Fjenderne

¹⁾ Se Jac. Chr. Lindberg: Den kongelige Lands-Overrets samt Hof- og Stads-Rets Kjendelse og Dom i Sagen Dr. Prof. theol. H. N. Clausen contra Pastor N. F. S. Grundtvig, hvor saa vel denne Kjendelse som Dommen meddeles fuldstændig.

af Statens Religion, men ikkun Deres Majestæt Regnskab, ser han sig efter sin Overbevisning om Embedsed og præstelig Nidkjærhed, som han maa blive tro, nu daglig udsat for baade med Mund og Pen at give dem, der bestride Statens Religion, Lejlighed til at paaføre ham, der skal forsvare den, Injurieprocesser. Da han ikke tror sig stærk nok til at bære denne Byrde, anholder han underdanigst for at bevare en uskadt Samvittighed og for ej til Slutningen at beskæmme et Navn og en Dragt, der kun med Æren maa bæres, om i Naade at entlediges fra sit Embede«. ¹⁾

Kort forinden var der bleven tilføjet Grundtvig en Krænkelse, som bidrog væsentlig til, at det Skridt, han gjorde og maatte gjøre, blev gjort noget hurtigere, end det maaske ellers vilde være bleven Tilfældet. Pinse-dag 1826 skulde der efter Forslag af Biskop Münter holdes en Tusendaarsfest til Minde om Kristendommens Indførelse i Danmark. Myndighederne stillede sig temmelig kølig til denne Fest, men noget skulde der dog gjøres. Det blev bestemt, at Præsterne selv kunde vælge Salmer, kun »O store Gud vi love dig« skulde synges hele Landet over. Grundtvig forstod denne Tilladelse saaledes, at Valget var fuldstændig frit, og en Maanedes Tid før Festen udgav han et Hefte »Danske Højtidsalmer bestemte til at afsynges Pinsemorgen ved Froprædiken i Vor Frelzers Kirke« ²⁾. Dette ansaa han sig saa meget mere for berettiget til, som Münter havde givet Exemplet ved bag i det Mindeskrift om Harald Klak, han udgav efter kongelig Befaling og paa offentlig

¹⁾ Anf. i Koch: Den danske Kirkes Historie i Aarene 1817—1854.

²⁾ bl. a. Den signede Dag.

Bekostning, at lade trykke nogle Salmer til Brug ved denne Lejlighed. Stiftsprovst Clausen lod ham imidlertid strax vide, at uden særlig Tilladelse maatte ingen Præst vælge andre Salmer end dem, der stod i Salmebogen. Sagen gik til Biskoppen og Kancelliet, og dette gav Stiftsprovsten Medhold.

Tusendaarsfesten fremkaldte for øvrigt et Hyrdebrev fra samtlige Biskopper, der udtalte sig stærkt polemisk imod Grundtvig og frembyder megen Interesse som et Vidnesbyrd om den Stemning, der herskede imod ham blandt de rationalistiske Prælater, som, hvor meget Strømmen i den offentlige Mening end havde begyndt at vende sig, dog endnu gave Tonen an. Det var Biskop Bojsen, der fandt, »at det var et passende Sted for Landets Biskopper at tale [om den nuværende Tidsalders Aand, der med Hensyn til Kristendommen er i en vis Gjæring] og højtidelig afgive deres betydningsfulde Votum«, og som foranledigede disse karakteristiske Udtalelser. Efter at Bisperne have udtalt deres Glæde over Tilstanden i det hele taget, »idet de fleste ere vendte tilbage til en sundere Tænkemaade, Religionens Ære er gjenoprejst, Kirkerne, der paa mange Steder næsten vare forladte, besøges igjen o. s. v.«, hedder det om Tidens religiøse Stridigheder, umiskjendelig med Tanken særlig rettet imod Grundtvig og hans Meningsfæller: »Under de theologiske Meningers Trætte høres der i den evangeliske Kirke ikke sjælden Stemmer, som helst maatte tie stille. Paa den ene Side dadler man dem, som holde fast ved gamle Theologers og Lærebøgers Meninger og Sætninger, ivrigere, end Modstanderne synes om; paa den anden Side blive de,

som i Skriftens Fortolkning og Dogmernes Udvikling gaa af fra de vante Veje, skjønt de holde Kristi Navn i Ære, angrebne med Haansord og Injurier, som om de vare den hellige Religions Fjender, og stemplede som vantro og ugudelige; ja de samme Folk udtale ikke sjælden en almindelig Fordømmelsesdom over det attende Aarhundredes Theologer, som om de alle nedbrød Kristi Lærdom, som om der ikke mellem dem kunde nævnes udmærkede Lærere og Bekjendere. . . . Det er en Selvfølge, at Folk enten slet ikke forstaa theologiske Tvistigheder eller, naar de søge at forstaa dem, tage Ordene i en ganske anden Mening end den, hvori de ere sagte. Deraf opstaa de Forsamlinger, Separationer og Sekter, der ikke sjælden blive farlige for Samfundet. Gid dog de Mennesker vilde betænke det, som i smaa Fejdeskrifter paa et Par Sider eller Blade, som Folk kunne løbe igjennem, der ikke pleje at læse større Bøger, angribe deres Modstandere og søge at vinde Folk for deres Meninger. Ikke sjælden foregive disse Mennesker, at de drevne af deres Samvittighed tale Guds og Sandhedens Sag, og maaske tro de det ogsaa selv, men sædvanlig tale de kun efter bedste Evne deres egen Sag. Det er nemlig Mennesker, som jage efter Folkegunst, som søge en smudsig Vinding og derfor ville føre sig Mængdens Uvidenhed til Nytte; det er Mennesker, som hige efter en rigtig nok ublodig Martyrkrone, og hvem man med Tertullian, skjønt rigtignok i en anden Mening, kan kalde »ikke-kristelige Martyrer«. Dersom de alene søge Sandheden, saa lad dem holde op med at forvirre Mængden med allehaande Flyveskrifter, men er det dem virkelig saa

meget om Sagen at gjøre, saa lad dem betjene sig af Midler, der lettelig maatte frembyde sig i videnskabelige Skrifter, for at møde dem, der efter deres Mening nedbryde den sande Tro, og saaledes lette deres Hjærte«. ¹⁾ Helveg har unægtelig Ret, naar han i Anledning af denne Bispernes Udtalelse bemærker: »Behøvede Tonen, den voldsomt stormende Tone i »Kirkens Gjenmæle« en Retfærdiggjørelse, saa kunde den ikke faa nogen fuldstændigere end ved dette Hyrdebrev, thi sandelig, det maatte være kommet vidt i Danmark, naar samtlige Biskopper turde vove offentlig uden videre at stemple de Mænd, der talte Kirkens og Kirkelærens Sag, som æreløse Styverfængere! De havde næppe vovet at tale i den Tone, dersom de ikke vare visse paa at have Stemningen for sig, og var Stemningen saadan, saa maatte der i Sandhed djærve Slag til for at trænge igjennem«.

Clausen undlod ikke under Processen at beraabe sig paa dette Hyrdebrev som et Vidnesbyrd om, at han ikke førte falsk Lærdom, idet han »under Sagen oplyste«, at »den samme Lærdom i det væsentlige ikke blot hyldes af Landets øverste gejstlige Embedsmænd, men endog udtrykkelig har været fremsat i det af Rigets samtlige Biskopper til alle Landets Præster udstedte Hyrdebrev, der før end dets Bekjendtgjørelse har været forelagt Hans Majestæt, som derefter har tilladt, at det, saaledes, som det var affattet, maatte uddeles blandt Gejstligheden«. ²⁾ Grundtvig gjorde, efter at hans Ansøgning om Afsked var bleven bevilget, atter Paastand

¹⁾ Helveg: Den danske Kirkes Historie efter Reformationen II, 487.

²⁾ Præmisserne til Dommen, aftrykt i Lindbergs oven anførte Skrift.

paa, at Sagen imod ham skulde afvises og beraabte sig paa, at Regeringen ved at afskedige ham »i Naade« havde frikendt ham for Ansvar i denne Sag; Retten mente imidlertid, at hans Forhold som Embedsmand aldeles ikke vedrørte det rent private Søgmaal, der var anlagt imod ham, og gjorde gjældende, at, selv om han var bleven idømt en Mulkt for sine Udtalelser imod Clausen, var der ingen Nødvendighed for, at han af den Grund skulde nedlægge sit Embede, og at han, i Fald han selv attraaede Afsked, maatte kunne vente, at denne vilde blive ham meddelt i Naade, selv om Dommen var gaaet ham imod. For øvrigt besvarede Grundtvig aldeles ikke Clausens Indlæg, idet han stadig fastholdt sin Opfattelse af, at Sagen ved at blive gjort til Gjenstand for et privat Søgmaal havde taget en rent gal Vending, saa at han »ej kunde gjøre noget bedre end lade Professoren vinde og saa se til, hvad han dermed i Grunden havde vundet«. Sagen blev altsaa optagen til Doms, og denne faldt den 30te Oktober 1826. »Her er«, hedder det i Præmisserne, »ikke Spørgsmaal om indstævntes Ret til at fremstaa som Modstander af den Lære, som Citanten i sit Skrift har fremsat, hvortil enhver, endog uden ved Embedsed at være paalagt saadant, maatte være berettiget; men Spørgsmaalet gaar alene ud paa, om han ved at bestride Citantens Lærdomme har betjent sig af utilbørlige og fornærmelige Udtalelser mod denne, hvortil hans formentlige Embedsforpligtelse ikke kunde give ham Bemyndigelse, og som han saa meget mindre kunde være berettiget til, da Forordningen af 27de Septbr. 1799 maa antages at tillade frie Diskussioner i trykte Skrifter om religiøse

Gjenstande, naar disse blot ikke gaa ud paa at nedbryde Læren om Guds Tilværelse og den menneskelige Sjæls Udødelighed, og Forfatteren i øvrigt ikke tillader sig at laste eller forhaane den kristelige Lære, hvilket Citanten aldeles ikke kan siges i det af ham udgivne Skrift at have gjort, da han tvært imod højt anpriser berørte Lære . . . Citanten maa kunne fordre, at naar han i Overensstemmelse med den Bemyndigelse, som det foranførte Lovbud indeholder, foredrager de Sætninger, som han anser for rigtige, og i øvrigt holder sig inden for Grænserne af, hvad Forordningen har foreskrevet, maa ingen ved at bestride hans Læresætninger angribe ham med utilbørlig og fornærmelig Tiltale . . . Indstævnte har imidlertid tilladt sig de mest krænkende Ytringer om Citantens religiøse Foredrag, idet han endog siger om denne, at han i sin Bog har stillet sig i Spidsen for alle den kristelige Kirkes Fjender i Landet, og at hans protestantiske Kirke er et Afgudstempel, samt betjener sig af forskjellige andre lige saa bitre Udtalelser, og har han tillige paa flere Steder karakteriseret Citantens Foredrag som Vrævl og Daarekistesnak m. v.«. Som Følge af hele denne Betragtning, der, som man vil se, til Trods for den bestemte Erklæring om, at det udelukkende drejer sig om den formelle Side, i Virkeligheden tager afgjort Parti for Clausen i Henseende til Sagens Realitet, idet det afgjort betones ikke blot, at Clausen i sit Skrift ikke har overtraadt Presse-loven, men ogsaa, at han er i Overensstemmelse med Landets gejstlige Myndigheder, kom Retten til det Resultat, at »Citantens Paastand om, at de paaankede Udtalelser mortificeres, og at indstævnte for hans i den

Henseende udviste Forhold anses med Straf, er vel grundet«. Af Hensyn til, »at der er Anledning til at antage, at indstævntes Angreb paa Citanten ikkun hidrører fra Iver hos indstævnte for det, som han anser for det rette, og at det ogsaa kan være troligt, at det, uagtet flere Udtryk i hans Bog synes at indeholde Angreb paa Citantens moralske Karakter, dog forhold sig, som han i den under Sagen fremlagte Erklæring har opgivet, nemlig at det ikke har været hans Tanke enten at ville krænke Citantens borgerlige Ære eller bedømme hans Sindelag og Hensigt«, bestemtes Straffen til en Mulkt af 100 Rigsbankdaler.

Saaledes endte denne navnkundige Proces. Grundtvig, som fra første Færd af havde fundet det i højeste Grad uheldigt, at det Angreb, han havde rettet paa Clausen, førte til en Proces og ikke til en afgjørende Erklæring enten i den ene eller anden Retning fra Statskirkens Side, akkviescerede selvfølgelig ved Overrettens Dom og appellerede ikke til Højesteret. I og for sig var den Dom, der var overgaaet ham, da ogsaa saa lempelig, at Clausen ingenlunde havde Grund til at triumfere over den Æresoprejsning, han havde faaet; det værste ved den var, at den i Henhold til Trykkefrihedsloven medførte, at Grundtvig kom under Censur — »livsvarig«, som den skulde have været, blev denne nu vel ikke, men først i 1838 fik han dog sin Skrivefrihed igjen. Processen fik for øvrigt et Efterspil, idet Lindberg udgav en skarpt kritiserende Redegjørelse for Sagens Gang, hvortil han føjede en i Form af et Brev til Forfatteren stilet Erklæring fra en af Rettens Assessorer N. M. Spandet,

der med et borgerligt Mod, som fortjener den største Anerkjendelse, fralagde sig al Lod og Del i den fældede Dom saa vel som i Afvisningspaastandens Forkastelse. »Var jeg misfornøjet med Kjendelsen, hvorved Sagen blev tillagt Fremme«, hedder det her, »da kan De nok begribe, at jeg endnu mindre kan have været enig i den i Sagen afsagte endelige Dom, ved hvilken Udladelser, som efter min Overbevisning ere brugte med fuldeste Føje, mortificeres, og Grundtvig mulkteres for et Forhold, som jeg ikke kan andet end kalde aldeles ulasteligt, ja endog finder i høj Grad prisværdigt«. Selve Lindbergs Skrift paaviste med slaaende Klarhed og overordentlig skarpt de Modsigelser, der fandtes i Dommens Præmisses, først og fremmest den, han formulerer saaledes: »Hvorledes det har været muligt for den resp. Ret at undgaa Hovedsagen, at bedømme Prof. Clausens Lære, naar den vil bedømme de mod Prof. Clausen i Anledning af hans Lære brugte Udtalelser, bliver vanskeligt at begribe, men er dog Rettens bestemt erklærede Mening . . . Naar den resp. Ret ikke vil indlade sig paa at bedømme, om Prof. Clausens Lærdomme ere falske, saa begriber ingen, hvorledes den kan bedømme, om han er en falsk Lærer eller ikke; naar den resp. Ret ikke vil indlade sig paa at prøve hans Tale om Guds Ord, saa begriber ingen, hvorledes den kan bedømme, om han i sin Bog er fremtraadt som en Guds Ords Foragter eller ikke; naar den resp. Ret ikke vil indlade sig paa at bedømme det Forhold, hvori Prof. Clausen sætter sig til Kristendom, saa begriber ingen, hvorledes den kan bedømme, om han i sin Bog er fremtraadt som Kristendommens

Fjende eller ikke«. Med Hensyn til den i Domspræmisserne omtalte Enighed imellem Clausen og Landets højeste gejstlige Embedsmænd udtaler Lindberg saa uforbeholdent som muligt, at »under den Forudsætning, at det er eller bliver oplyst, at Landets samtlige Biskopper i det væsentlige dele Mening med Prof. Clausen om vor Kirkelære og Trosbekjendelse efter hans ovenfor citerede Ytring ¹⁾, gjør jeg den Erklæring om Landets samtlige vedkommende Biskopper, den nemlig, at de ere falske Lærere, til min Erklæring og kan under ingen Omstændigheder tage den tilbage . . . Man kan ikke tillægge Hyrdebrevet nogen kongelig Avtoritet, om det end har Kongens Tilladelse til at blive trykt, uddelt, udsolgt; men hvis det omtalte Hyrdebrev havde været Hans Majestæt forelagt, og Landets samtlige Biskopper havde faaet nogen kongelig Avtoration paa de deri indeholdte Sætninger, havde det vel været en anden Sag, men kun for saa vidt at jeg da — under den Forudsætning, at Biskopperne havde undertegnet eller vilde undertegne Prof. Clausens Ord om vor Trosbekjendelse, at den vil føre til et ufrugtbart Bigotteri — maatte erklære dem for ikke alene at være falske Lærere, men tillige for at være dem, som »Majestæten belejdiget og imod Kongens Enevoldsherredømmes Højhed grovelig sig forgrebet haver«. Thi dersom nogen Biskop i Danmark vilde rokke og undergrave vor Kirkes Trosbekjendelse — hvilket paa det stærkeste skete, naar

¹⁾ at »ligesom den katholske Kirkelære ved at løsrive Gjærningen fra Troens Grund fører til farisæisk Legalitets Aand, saaledes vil den protestantiske, som gjør Forsoningstroen til Retfærdiggjørelsens eneste Betingelse, føre til ufrugtbart Bigotteri« (Clausens Skrift S. 426).

han erklærede, at den vilde føre til et ufrugtbart Bigotteri —, da er herved den suveræne Kongelov paa det stærkeste angrebet«. Saa vel Lindberg som Spandet fik en alvorlig Irettesættelse i Kongens Navn for den Maade, hvorpaa de havde udtalt sig, og særlig betydedes det Lindberg, at han, »hvis han oftere skulde gjøre sig skyldig i en lige Adfærd, maatte vente, at alvorligere Forholdsregler ville blive tagne imod ham«. Clausen tænkte paa at gribe til det samme Middel imod dem, som han havde anvendt imod Grundtvig, nemlig at anlægge en Injurieproces, og forespurgte hos Universitetsdirektionen og Kancelliet, om han paa Grund af sit Embedsforhold skulde sagsøge dem. Man overlod det til ham selv, og han nøjedes da med at offentliggjøre Kancelliets Svar tillige med en Erklæring, hvori det temmelig deklamatorisk hedder: »En enkelt Scene af Mørkets Aarhundreder kan blive gjentaget i vore Dage, men dens Virkning bliver ikke den samme, som den fordem var, og hvor tre Aarhundreder have kæmpet for Lyset, der arbejder den religiøse Underkuelses Aand visselig forgjæves«.

Det var ikke alene ved kraftige og modige Udtalelser som Lindbergs, Spandets og andres, at Grundtvig støttedes i denne Modgangens Tid; hans Ungdomsven Treschow siges at have betalt den Bøde, han var bleven idømt, og paa mange andre Maader fik han, som endnu i November 1825 havde kunnet betegne det »kristelige Vennebrev«, han modtog fra Ingemann, som »det første skikkelige Ord, jeg endnu under Striden har hørt fra ældre Venner og Kyndinger, thi enten fnyse ogsaa de imod mig, eller tie bomstille eller om-

tale Sagen med en Kulde, der er end mere utaalelig¹⁾, at mærke, at han havde faaet adskillige Meningsfæller, der saa' op til ham med Tak og Paaskjønnelse for den Strid, han havde rejst. Men var han end langt fra at opgive Haabet om bedre Tider for den Sag, han kæmpede for, og om at ogsaa det, der nu var overgaaet ham, vilde tjene til dens Fremme, var der dog meget i den Situation, han var kommen i, der maatte pine og trykke ham, ikke mindst det, at der ved Censuren var sat »Dødstegnet« paa hans Skrift. I et lille Skrift »Skribenten N. F. S. Grundtvigs literære Testamente«, som han udgav i Marts 1827, gav han i Følelsen af, at der var indtraadt en afgjørende Vending i hans Stilling som Skribent, en storladn Udsigt over, hvad han hidtil havde øvet som »Hælvten Skjald og Hælvten Bogorm«, og hvorfor det var gaaet, som det var. Han viste, hvad Eftertiden fuldt ud har givet ham Ret i, at »fordi Kampen mellem Aser og Jætter, med Valhal og Gimle, var for Skjalden ét med den, han fandt og førte i sit inderste og saa' i Bibelen forklaret, derfor kom der ingen Grundstrid i hans Syn og Skrift; han gik ej fra Bibelens Aand, da han fulgte Nordens, og den gamle Kæmpeaand forlod ham ingenlunde, da han udelukkende vilde oplives og styres af den store Aand, som skabte nyt paa Jorden, thi Aander, som kan enes, udelukke ej hinanden; i Aandens Rige er Høvdingen ej blot over alle, men alle er i ham, han er alt i alle. Og nu Historiens, Menneskehistoriens Aand, hvad skulde det vel være for en uden, som den styrende,

1) Grundtvig og Ingemann S. 72.

Guds egen Aand og altsaa, om de kristne tro ret, just Bibelens, og, som den, der symbolsk afbilder Menneskebanen, den kæmpende Menneskeand selv, altsaa Nordens Kæmpeand, hvis den virkelig har opfattet Menneskegaaden i hele sin dybe Dunkelhed, Menneskekampen i al sin Betydning og Menneskemaalet saa højt, som det maa staa for at svare til Ønsket. — Se, her er Nøglen til mine Gjemmer, her er Ledetraaden i min Troi-Borg, her er Forklaringen over mit Kaos, i Lyset, som tidlig opgik over det, her er Regnskabet for min Uvidenskabelighed og mit vilde Fornuftfad, her er Grunden til mine Lovtaler over Norden, Kilden til mit store Haab om Menneskeforklaringen iblandt os, her er endelig Undskyldningen for min Drøm om Enighed med Bibelens Aand i det historiske Norden! Kun i Norden var det muligt, at en Stridsmand for Bibelens og Historiens Aand, en svoren Fjende ad al Samvittighedstvang og ad alle Dæmninger for Menneskeandens fri Udvikling, som uden levende Gjæring og Kamp er umulig, at han endda kunde drømme om en vis aandelig Grundenighed, der gjorde Ophævelsen af det kirkelige Fællesskab, hvor ønskelig den end ellers var, her unødvendig. Kun i Norden, hvor de kristnede Skjalde uden al Forargelse priste den hedenske Kæmpeand, hvor med de gamle Frasagn hele Mythekredsen bevaredes i Munkeskrift, og kun i Danmark, hvor Reformationen havde saa folkeligt et Præg, hvor selv i det syttende Aarhundrede den historiske Udvikling er mærkelig, hvor det attende klart aabenbarede baade Statsforfatningens historiske Ypperlighed og Folkets grænseløs tolerante Natur, og hvor

endelig i det nittende Nordens gamle Heroer opfor paa Vinger fra den aabne Begravelse, de havde fundet under Kristkirken, og begejstrede ingen saa stærkt som den lutherske hyperorthodoxe Præst, der mere blev deres end Bibelens Vaabendrager, kun i dette naturhistoriske Gaadeland kan jeg tilgive mig selv den urimelige Drøm, der virkelig forsinkede Organisationen af min egen lille Verden, altsaa ogsaa af min Kamp for den, af min Pennefejde mod Uaanden, der skulde fordrives, og den fjendtlige Aand, der skulde tvinges til at afsondre sig med sin Kreds og kæmpe ærlig i aaben Mark . . . Dette gav alle mine egentlig polemiske Bevægelser en skjæv Retning, der efter Omstændighederne vist nok i en højere Orden var den tjenligste, men skal lige fuldt lastes hos mig og rettes, saa snart den opdages. Men denne Forvirring i Kampen kunde jeg umulig selv rette, før end jeg lærte at skjelne klart imellem, hvad jeg vel med Luther og mine præstelige Fædre altid efter en dunkel Følelse havde praktisk adskilt, men dog theoretisk mer eller mindre sammenblandet: Kirke og Kirkeskole, Kristendom og Theologi, Bibelens Aand og Bibelens Bogstav. Aldrig havde jeg i mine Skribentdage forvexlet disse Ting og Tanker med hinanden, og min poetiske Natur er noksom Borgen for, hvad ogsaa alle mine Skrifter bevise, at jeg hverken kanoniserede noget skolastisk System i Aandens Rige eller havde mindste Slægtskab med de aandløse Bogstavryttere og sadelfaste Kættermagere, til hvis kjødelige Broder mine Modstandere af al Magt vilde omskabe mig; men just derfor fik min kirkelige Polemik et forvirret Udseende og kunde umulig, før den ændredes, lede til den uund-

gaaelig nødvendige Skilsmisse. . . . Men det har jeg rigtignok lært, hvad jeg saa nødig vilde tro, at det er tungt at være Stridsmand i Danmark, thi at man der ikke engang, naar man borgerlig har svoret til Fanen og retter sig efter Krigsartiklerne, kan blotte Vaaben uden at anses for en borgerlig Fredsforstyrer, det vil Efterslægten ryste paa Hovedet over, naar den læser mit første ordentlige polemiske Skrift, som »Kirkens Gjenmæle« er, og hører, at jeg for det blev i den lærde Verden brændemærket som en Manddraber, og i den borgerlige næsten nødt til at nedlægge Vaaben«.

VI.

UDEN EMBEDE.

1826—1839.

I rent økonomisk Henseende var Grundtvigs Stilling, efter at han havde nedlagt sit Embede, meget betænkelig. Han havde Hustru og Børn, og Hensynet til dem havde holdt ham tilbage, selv efter at han var kommen til det Resultat, at »naar man ikke kan synge mine Salmer, kan man heller ikke høre mine Prædikener«. Hans højsindede Hustru fik disse Betænkeligheder til at vige, da hun en Aften gik ind til ham og sagde: »Jeg ser godt, hvad der piner dig, Grundtvig, og at du ængstes for Kone og Børn. Men glem os, og gjør trøstig, hvad vor Herre byder dig. Han vil nok vide, hvorledes han skal give os Brødet«. Han gjorde, som vi have set, modig, hvad han fandt ret, men der kom meget strænge Tider, thi han havde ikke stort andet at leve af end de 600 Rdl., Frederik den sjette havde tilstaaet ham, da han arbejdede paa Oversættelsen af Saxo og Snorre, og som han havde ladet ham beholde. Ogsaa i denne Henseende fik han dog Vidnesbyrd om, at hans Kamp havde vundet ham trofaste Venner.

Først og fremmest maa nævnes den den Gang omtrent trediveaarige Gunni Busck, Præst i Stiftsbjærgby paa Sjælland. Han havde strax, da Striden brød ud, følt sig stærkt tiltrukken af Grundtvig og søgt ham, og der udviklede sig hurtig en venskabelig og fortrolig Brevvexling imellem dem om de religiøse Spørgsmaal, der laa dem begge paa Sinde. Efter fuldstændig at være bleven overbevist om, at Grundtvig havde Ret ogsaa i de Punkter, der først havde staaet som tvivlsomme for ham, traadte Busck ogsaa offentlig op. Han udgav i 1827 et lille Skrift »De kristnes Tro, som den var, som den er og til Dagenes Ende vil blive«, i hvilket han afgjort stillede sig paa Grundtvigs Side. Endnu samme Aar udgav han »Kristelig Opfordring til og Gjenmæle mod Dr. H. N. Clausen« og i de to følgende Aar »H. N. Clausens Forhold til Jesu Kristi Kirke i Danmark« og »Danmark hvad Danmarks er, Herren hvad Herrens«. I Begyndelsen af 1828 (den 6te Januar) skrev han, der var en formuende Mand, til Grundtvig og bad paa den smukkeste Maade om Lov til at komme ham til Hjælp i hans trykkede Stilling. »Hvad Deres Udkomme angaar, kjære Pastor Grundtvig«, skrev han, »saa ved jeg slet ikke, hvorledes det staaer sig dermed. Jeg kan begribe, at var De ugift, da havde dette Spørgsmaal ikke meget at betyde, og jeg følte mig vist ikke let opfordret til at gjøre det, men De har Kone og Børn, og De har et kjærligt Hjærte, der gjerne vilde gjøre disse alt det gode, De kan, og kort og godt sagt, jeg ved ikke, hvorledes det staaer sig med Deres Udkomme, men dette ved jeg, at Johannes siger: »Men den, som haver denne Verdens Gods og ser (eller fryg-

ter for) sin Broder lide Mangel og lukker sit Hjærte for ham, hvorledes bliver Guds Kjærlighed i ham?» Jeg har denne Verdens Gods, og jeg vil med Guds Hjælp aldrig lukke mit Hjærte for nogen af dem, som høre Kristus til — og derfor har jeg sagt Dem det nu, og De kan aldrig støde Dem derover, thi Gud er mit Vidne, det er ikke Digteren og ikke den navnkundige Grundtvig, jeg byder det, men Nikolaj Frederik Severin, BARNET, som med mig hviler under det samme Faderhjærte i Kristo Jesu, og som jeg en Gang for Herrens Ansigt vil se i Øjnene med den Bevidsthed i min Sjæl: »Du skal ikke sige, jeg tav, da jeg frygtede, du var i Nød«. — Grundtvig stødte selvfølgelig ikke denne saa kjærlig fremrakte Vennehaand fra sig. »Det vilde ej blot være Stolthed, men halv Falskhed tillige«, svarede han, »om jeg sagde, min personlige Stilling slet ikke foruroligede mig; men om jeg ogsaa var langt videre, end jeg er, i den barnelette og dog saa svære Kunst at kaste al Sorg paa Herren, saa maatte mine danske medkristne dog hverken forudsætte hos mig, hvad de selv fattes, eller glemme, at han, der ej vilde skabe sig Brød i Ørken af Stene, tog gjerne Almisser af Galilæas Kvinder, kort sagt, vi er daarlige Kristne, naar vi vil, at Herren skal gjøre ved noget andet Middel, hvad vi kan være hans Redskaber til, og naar jeg derfor ser, at mine Tilhørere næsten alle glemme, at jeg har et Legeme, har derhos Kone og Børn, er et skrøbeligt Menneske og har ikke af Ladhed givet mig til Pris for Mangel, da skulde jeg sukke dybt i min Aand, om jeg end kunde personlig bære det alt sammen som en Fjer; ja, det har længe staaet klart for mig, at forandrede

dette sig ikke, da kunde min Tid umulig være lang i disse Egne, hvor saa end Vejen var, jeg skulde vandre! Sig ikke, min Ven, at jeg med et Ord selv kunde forandre det, thi jeg kan jo ikke træde i Apostlenes Fodspor, uden at mine Læber maa være forseglede om saadant til dem, der glemme min Nødtørft og kan af mig ej mindes derom til Sjælegavn, men kun til en ny Fristelse og mig til dobbelt Byrde. Her derimod kan og bør jeg sige det, thi her skal jeg svare paa et kjærligt Tilbud fra en Mand, hvis personlige Bekjendtskab til mig er baade saa nyt og forholdsvis indskrænket, at det er mig hartad et Vidunder, han kunde tænke, jeg ikke i mine nærmere og ældre Forbindelser fandt den venlige Ihukommelse, jeg kunde ventet og skulde ønske. Ja, kristne Ven, Dem skylder jeg at sige rent ud, at naar jeg ønsker kun at modtage lidet af Dem, da er det hverken, fordi jeg har Overflødighed, eller er for stolt til at tage Almisse af en medkristen, men kun fordi vi personlig kjende hinanden for lidt til at tale om en Sag, der maa omtales frit, naar den ej paa en af Siderne eller paa begge skal blive en Byrde og snarere et Skillerum end et Kjærlighedsbaand. Altsaa, min Ven, Herren velsigne Dem, fordi De kjærlig kom mig i Hu, og har De virkelig, hvad man kalder Formue, da ønsker jeg Dem ret hjærtelig til Lykke med en Tankegang, den saa nødig vil lade sig hellige af! Til et tarveligt Mad-Offer kan jeg for Øjeblikket trænge, og det modtager jeg i Jesu Navn af enhver, som byder mig det smukt, men for at modtage nogen egentlig Understøttelse af Dem maatte vi først kjende hinanden og hinandens Omstændigheder nøjere, thi hvad jeg alt

kjender til Dem, har glædet mig saa meget, at jeg var en stor Nar, om jeg vilde udsætte mig for at tabe det mindste enten i Deres Øjne eller i den fri Udvikling af vort Bekjendtskab, ved hvad der altid er en naturlig Anstødssten, om det end ikke bliver os en Forargelses Klippe«. Busck takkede ham for, at han fik Lov til »i Jesu Navn at yde lidet af sin Overflod«, fandt sig i, at det ikke blev mere, end Grundtvig nu havde tilladt ham, men ønskede »af sit inderste Hjærte, at han ikke vilde lade det blive derved«. Det opfyldte ham med Bedrøvelse, skrev han, »at en Mand, som vist nok i den danske Kirke har fortjent at have sit daglige Brød, er uforskyldt sat i en saadan Stilling, at jeg kan hjælpe ham. Se, det er denne Bitterhed, at jeg giver og De tager, da det dog langt snarere burde være Dem, som gav, og mig, som tog, ligesom De da ogsaa i aandelig Henseende har givet mig meget, og jeg intet andet har kunnet yde Dem, end hvad enhver Kristens Bønner i Ydmyghed og Enfoldighed formaar for Hans Ansigt, der ogsaa er de mindste Børns Fader«. Han sendte Grundtvig en Gave, som denne modtog, skjønt den »var større, end jeg kunde mene, med hvad jeg uden videre Betænkkelighed vilde i min nærværende Stilling modtage af enhver, som bød mig den sømmelig, og som gjør mig for stor en Tjeneste til i nogen relativ Henseende at kaldes lidet«. Og det blev ikke derved. Busck, hvem særlig Grundtvigs Salmedigtning laa paa Sinde, var stadig i disse Aar med en Redebonhed og Kjærlighed, som aldrig skal glemmes, ikke blot villig til at støtte ham, men gjorde alt, hvad han kunde, for at faa Lov til at yde ham sin Hjælp i større Udstrækning,

end han paa nogen Maade vilde tage imod. Ligeftrem Nød led Grundtvig altsaa ikke, men det følger af sig selv, at han havde det trangt i mange Aar. Hverken han eller hans Hustru stillede imidlertid store Krav til den Side af Livet, de levede »idyllisk i smaa, men smukke Kaar«.

Den store Strid, Grundtvig havde rejst, fortsattes stadig, men i nogle Aar tog han ikke selv umiddelbart Del i den, uden for saa vidt som han i forskjellige store Afhandlinger i »Theologisk Maanedsskrift« nærmere udviklede sin ejendommelige kirkelige Anskuelse. Det varede en Stund, inden det ret begyndte at gaa op for Almenheden, ja selv for hans nærmeste Venner, hvad det her egentlig kom ham an paa, endsige da, at de skulde kunne gaa fuldt ind derpaa. Hvad der i den første Tid vandt ham varme og ivrige Tilhængere, var nærmest den skarpe og bestemte Protest, han nedlagde imod den Retning, som, hvor meget det end var gaaet tilbage med den, dog endnu maatte siges at være den almindelig herskende i Tiden; det positive Element, han bragte, fik man først efterhaanden Øjnene op for. Af hvad han skrev i »Theologisk Maanedsskrift«, maa først og fremmest nævnes de to store væsentlig sammen hørende og for Opfattelsen af hele Grundtvigs kirkelige Syn overordentlig vigtige Afhandlinger »Om den sande Kristendom« og »Om Kristendommens Sandhed«, der strække sig igjennem fem Bind (IV—IX). Han lagde her Vægten paa, at det er to Spørgsmaal, hvad der er sand Kristendom, og hvorledes dennes Sandhed lader sig bevise. »Det er os alle vitterligt«, hedder det, »at hvad vore Fædre med Morten Luther kaldte

den sande Kristendom, og hvoraf vi finde en Hovedsum i Luthers lille Katekismus, det kalde de skriftkloge nu sædvanlig den falske og beskrive den som en blind og fordærvelig Overtro, der ikke er grundet i det ny Testamente, men kun ved Misforstand og vrang Fortolkning udledt deraf. Derimod sige de skriftkloge, at den sande Kristendom, som virkelig findes i det ny Testamente, er egentlig det samme, som man kan lære af sin egen Fornuft, saa det kaldes kun Kristendom, fordi Jesus Kristus bragte de hartad overalt forglemte eller dog forvanskede Sandheder om Gud, Forsyn og Udødelighed samt om Menneskets Pligter igjen for Dagen . . . Det er nu Theologernes Uvane paa den ene Side at ophøje Jesu egne Ord til den eneste guddommelige Trosregel og paa den anden Side at paastaa, vi ikke har et eneste Ord af Jesus, hvorpaa vi med Sikkerhed kan bygge, hvoraf da med den klareste og strængeste Nødvendighed følger, at de kristne har som kristne ej det allermindste at tro undtagen den abderitiske Sætning, at dersom Jesus Kristus talede til os, som han dog ikke gjør, da skulde vi endelig tro ham, og paa hans Ord alene bygge vort Salighedshaab. Abderitisk kalder jeg denne Sætning, fordi, enten er jo Apostlenes Vidnesbyrd om Jesus paalideligt eller ikke, men er det paalideligt, da skal vi jo tro det, og var det usikkert, havde vi jo ikke mindste Sikkerhed om, at der virkelig har været en Jesus Kristus til, endsige, at han var en Mand, vi kunde og skulde tro om de aandelige Ting og Guds skjulte Raad til Synderes Frelse. Tvært imod maatte vi fornuftelig slutte, at en saadan Mand, der vilde have sit Ord troet af alle

Folk, som et Guds og det evige Livs Ord, men dog ej havde sørget for, at hans Ord kunde rent og uforfalsket blive hans troende bekjendt, en saadan Mand har der enten aldrig levet paa Jorden, eller han har været forrykt og staar da lige saa lidt til troende som de stakkels vankundige Fiskere, Toldere og Teltmagere, der paatog sig det Galmandsarbejde at lære andre, ja alle Folk, hvad de selv ikke vidste: Guds Raad til Syndernes Forladelse«. I Modsætning til dette Fornuftkristendommens Standpunkt, hvis Uholdbarhed han saaledes godtgjør med slaaende Klarhed, hævder han, idet han fastholder den »indlysende Sandhed«, at Kristendommen er kommen historisk til os med Paastand om at være en overnaturlig Oplysning, at »Kristne kun gjør sig latterlige ved at trættes om, hvor Kristendommens Grundbegreb findes, thi har de optaget Kristendommens Grundbegreb i sig, maa de dog vel vide, hvor de fandt det, og har nu, som vi ved, alle døbt fundet det i Kirken, da maa det nødvendig ogsaa udelukkende findes der, hvis det ikke er grundfalsk, da det jo netop skal gjøre Skilsmisse mellem den kristelige Kirke og hele den øvrige Verden«. For den hellige Skrifts Vedkommende gjør han gjældende, at da denne »ogsaa findes i Kirken med det kirkelige Vidnesbyrd, at ikke alene Kristendommens Grundbegreb, men al kristelig Sandhed skal findes deri, saa er det en følgelig Sag, at kun Kristendommens Fjender kan paastaa, enten at Skriften strider mod Kirkens Grundbegreb, eller at dette ikke, naar man leder tilbørlig, skulde findes i Skriften, baade udtrykt og helt igjennem forudsat«. Med Hensyn til

Forholdet imellem Skriften og Trosbekjendelsen, i hvilken Grundtvig, som vi have set, finder »det levende, bestemte og troværdige Udtryk for Kristendommens Grundbegreb«, hedder det: »Forudsatte vi nu end som de lutherske Theologer, at Kristendommens Grundbegreb, som de tilstod fandtes i den apostoliske Trosbekjendelse ved og med Daaben, fandtes lige saa klart udtrykt i Skriften, saa var det dog vist, at det der ej fandtes i en levende Bekjendelse, men kun i en skriftlig Attest af længst hensovne Mænd, hvis Rigtighed maatte bekræftes ved et levende Vidnesbyrd, før den kunde gjælde for et Udtryk af Kristendommens nærværende Grundbegreb, som jo er det, vi paastaa, skal findes udviklet og gennemført i Skriften. De lutherske Theologer gik altsaa unægtelig en sær og derhos farlig Omvej, idet de førte Kristendommens Grundbegreb, som de havde fundet levende i Kirken og optaget i sig, ned i de dødes Rige, hvortil al Skrift i sig selv betragtet unægtelig hører, for at kunne have den Fornøjelse at sige, de havde ogsaa fundet det der ... Den Forudsætning, at Kristendommens Grundbegreb findes lige saa klart udtrykt i Skriften som i Trosbekjendelsen, er nu oven i Kjøbet aabenbar falsk, thi om hver enkelt Del end fandtes lige saa klart udtrykt, saa findes dog det hele ingen Steds i Skriften, og havde man derfor ikke Grundbegrebet givet i Trosbekjendelsen, skulde man vel bare sig for at samle det af Skriften eller, om det ved et Vidunder lykkedes, blive Beviset skyldigt for, at netop dette, hverken mer eller mindre, hørte efter Skriften til Kristendommens Grundbegreb«. Som man ser, er det bibelske Stede, ud fra hvilket

»Verdenskrøniken« blev skrevet, afgjort opgivet. »Jeg og mine Lige«, siger han, »har unægtelig været stærkblinde, da vi med al vor Kjærlighed til fri, kristelig Granskning over Bibelens Oprindelse, Omfang og Indhold, med alt vort Had til det døde, aandsfortærende Bogstavvæsen og med den Bevidsthed, at Bibelen ingenlunde havde gjort os til Kristne, men at vor kristelige Tro havde drevet os til Bibelen og Troens Aand opladt os Skrifterne, da vi med og trods alt dette efter gammel Slendrian vilde staa paa Bibelen i Steden for at lægge den læselig paa Alteret og vilde udlede Kristendommen af en Bog, som, tager man Bogstaverne bort, aabenbar kun er et Bind med rene Blade, hvorpaa enhver kan skrive, hvad han lyster, og, lægger man Bogstaverne sammen uden Aandens Lys og Troens Liv, tjener kun til at skabe en snorkende Menighed, et Tjørnegjærde af Spidsfindigheder, et Isbjærg af Dogmatiker og en Syndflod af Postiller«. Den Aand, der vaagnede i ham, da Gjennembruddet skete i hans Ungdoms Dage, var ganske den samme som den, der rørte sig i ham nu i hans Manddom, men han havde nu fundet et ganske anderledes fast og sikkert Stade, ud fra hvilket han kunde føre sin Kamp imod Uaanden paa det religiøse Omraade, og hvor han kunde komme saaledes til Ro, at hans Aand ogsaa i andre Henseender kunde modnes og komme til fuld Udfoldelse. Nu er hans kristelige Standpunkt afgjort slaet fast: »Hvo der nægter det mindste af den kristelige Tro eller nægter Daabens Nødvendighed og begges saliggjørende Kraft, han er mig en Ukristen, hvad Navn han saa end bærer, og hvem der ytrer Ringeagt for

Herrens Bord, Herrens Tjeneste eller den hellige Skrift, han er mig en Separatist, med hvem jeg ikke kan have broderligt Samfund; men hvem der vedkjender sig Troen, bøjer sig for de grundkirkelige Indretninger som Herrens Bud og fører et kristeligt Levned, maa i øvrigt være saa særsindet, saa barnagtig eller saa selvklog, saa romersk-katholsk, saa zwingelreformert han vil, i ham ser jeg en Medkristen, Medlem af den eneste kristelige Kirke, og overlader til Hjærtekjenderen at bedømme, hvor vidt han i Grunden er, hvad han synes at være«.

Ikke mindre Betydning med Hensyn til Opfattelsen af Grundtvigs ejendommelige Standpunkt har den Anmeldelse, han skrev i Maanedsskriftet af den tyske Professor Delbrücks Skrift »Philip Melanchton der Glaubenslehrer« (1825) og de Modskrifter, det fremkaldte i Tyskland. Delbrück var samtidig med Grundtvig tyet til Trosbekjendelsen, som allerede Lessing havde henvist til, som den sikre Ledetraad i Theologernes dogmatiske Labyrinth. Hans saa vel som Lessings Stilling til Trosbekjendelsen som Kirkens Grundlov var imidlertid for saa vidt væsentlig forskjellig fra Grundtvigs, som de, idet de lagde hele Vægten paa Kirkefædrenes Vidnesbyrd, søgte historisk at bevise Rigtigheden af deres Paastand om Trosreglen som det igjennem Tiderne godkjendte Udtryk for det grundkristelige, medens Grundtvig i sin Betragtning holdt sig til den Kjendsgjerning, at den knyttet til Daaben *eo ipso* er Forudsætningen for at tilhøre det kristelige Trossamfund, hvad saa end Videnskaben mener om den. »Videnskabelig«, siger han, »kan man til Dommedag lige

saa vel trættes om Trosreglen i den ældste apostoliske Kirke, som man trættes om Antallet af de apostoliske Skrifter og deres ældste Læsemaader . . . men hvor meget man end literærhistorisk kan tvistes om det grundkristelige, saa er det dog kirkehistorisk og statshistorisk vist, at den Tro, hvorpaa vi ere døbte, med alt, hvad vi levende have gjort til udelukkende Vilkaar for Delagtighed i vort Kirkesamfund — det er den kirkelige Grundvold hos os, som vi umulig uden at nedbryde vor egen Kirke kan forandre, saa hvem der vil høre til os, maa bekjende sig til den Tro, vi ved Daaben bekjende, og ej fornægte den; maa modtage Nadveren som Kristi Legeme og Blod og respektere vor hellige Skrift som en guddommelig Bog, der hverken farer med Tant eller fører selvmodsigende Lærdom«.

I Avgust 1828 ophørte Maanedsskriftet, hvoraf der i alt foreligger 13 Bind, og som havde spillet en saa betydningsfuld Rolle som det Organ, om hvilket Modstanderne af den herskende Tidsretning, havde samlet sig, at udkomme. Det havde lige fra første Færd af været de toneangivende en slem Torn i Øjet, og Grundtvig indsaa', at blev det ved, var der Fare for, at det vilde skille Rudelbach og Lindberg ved de dem tiltænkte Professorater »og altsaa Danmark ved dem, og da var Maanedsskriftet vist nok kjøbt meget for dyrt, og jeg vilde da ønske hellere at have underskrevet dets Dødsdom end dets Bebudelse«. Omsider var der ikke andet for end at lade det gaa ind. Hans Afskedsord til hans to Kampfæller viser smukt, hvor dybt han følte, hvad de havde været for ham: »I, som ærlig delte Spotten og Vreden og

Sorgerne med mig, I vil ikke forsmåa min besynderlige Taksigelse, fordi I vederkvægede min Aand, som saa længe forgjæves og sukkende havde ventet paa, at dog enkelte boglærde Kristne skulde række den enlige Broderhaand for Menighedens Øjne og forstærke hans Vidnesbyrd. Det smerter mig vel stundum, at eders Forbindelse med mig maaske har spærret eder Vejen til en Stilling, hvor eders sjældne Kundskaber, utrættelige Flid, ædle Maal og mandige Tænkemaade ret kunde ære og gavne Fædrelandet, men det trøster mig dog altid, at vor Forbindelse var lige saa uskyldig baade for Gud og Mennesker, som den var frivillig, og at efter alle kirkehistoriske Mærker borger netop Modstandernes Forbitrelse os for, at vor Gjerning i Herren var ikke forgjæves«. Rudelbach fulgte Grundtvigs Raad at »vandre ud med sin Lærdom, medens han endnu havde Mod og Kræfter, vandre hen, hvor man dog i det mindste ustraffet kan skrive lige saa frit for Statens Religion som imod den, og det kan man, saa vidt jeg ved, alle Vegne undtagen i Danmark«. Han blev i Maj 1829 Superintendent og Sognepræst i Glaucha i Sachsen, hvor han blev, til han i 1845 af kirkelige Grunde nedlagde sit Embede, vendte tilbage til Danmark blev (1848) Sognepræst i Slagelse og døde 1862. Under sit Ophold i Tyskland, hvor han ligesom i Danmark optraadte som en lige saa ivrig som dygtig Forkæmper for den konfessionelle Lutherdom, arbejdede han ufortrøden paa at oplyse Almenheden der om den store Kirkestrid, der førtes i hans Fædreland, og som han selv havde taget saa fremragende

Del i¹⁾. Han kom senere, da det ret gik op for ham, hvor det ejendommelige i den grundtvigske Anskuelse bar hen, i et stærkt polemisk Forhold til denne. Lindberg blev her og fortsatte ufortrøden sin heftige Polemik imod Clausen.

Grundtvig trak sig, som vi have set, foreløbig ud af den egentlige Kamp, idet han erkjendte, at »da jeg hverken kan slutte mig til dem, der ville holde Fred med det antikristelige i Kirken, eller til dem, der ville stoppe dets Mund, og saa indbilde sig, at det er omvendt, saa er jeg virkelig paa en Maade tilovers, og hvad der end kunde være min Pligt, hvis jeg troede, gammeldags Kristne nødvendig maatte ud af Statskirken, saa er det dog uden Tvivl nu med den modsatte Formodning min Pligt indtil videre at suspendere mit Judicium og min præstelige Virksomhed«. Han fordybede sig atter med Liv og Sjæl i sine historiske Studier, som i de nærmest følgende Aar skulde sætte de betydningsfuldeste og modneste Frugter. For ikke helt at give Afkald paa sin præstelige Virksomhed, som han jo nu var afskaaren fra at udøve i Kirken, udgav han sin store Samling »Kristelige Prædikener eller Søndagsbog«, hvis første Bind udkom 1827, og som afsluttedes med tredje Bind 1830. Det er Prædikener, der i den Form, hvori de foreligge, ikke saa meget ere holdte »med levende Røst« som »skrevne

¹⁾ Særlig maa fremhæves den store Række Artikler, han under Titlen „Das Christenthum und die Rationalisten in Dänemark“ skrev i Hengstenbergs „Evangelische Kirchenzeitung“. Den begynde allerede 1827 og strakte sig med enkelte Aars Afbrydelser lige til Aargangen 1835.

med Pen og Blæk«, men ikke des mindre er just det, der gjør dem saa tiltrækkende, at »den levende Røst«, i en saa ualmindelig høj Grad klinger varmt og stærkt igjennem dem — de er i saa Henseende enestaaende i vor Literatur, og der findes i det hele taget næppe mange Sidestykker til dem. Tonen i dem er for saa vidt væsentlig forskjellig fra den, der gaar igjennem de »Bibelske Prædikener« fra 1816, som det væsentlig er Glæden, ja Jubelen over det faste Stade, han mener at have vundet for sin kirkelige Betragtning, der giver Søndagsbogen dens Karakter. Først og sidst hævdes det, at »enten er vor Daabspagt Kristi Kirkes kjendelige Klippe, eller der er ingen Kristi Kirke til«, at »vor Daabspagt er den eneste Grundvold for vort Kirkesamfund og har saa været for de kristne fra Arilds Tid«, og naar han »idelig gjentager denne Paastand og stræber at oplyse den fra alle Sider, da er det sandelig ikke, fordi nogen uden Selvmodsigelse kan bestride den, men kun fordi jeg ved, at vor Arvefjende, vor Herres og vor Kirkes Avindsmand, der gjennem Kjød og Blod har nogen Indflydelse paa os alle og uhyre megen paa de mange, der ikke tro det, han sætter naturligvis alt i Bevægelse for at hindre en Oplysning, der paa én Gang berøver ham Frugten af mange Aarhundreders Anstrængelse, berøver ham Frugten deraf just i det Øjeblik, da han staar paa Nippet til at høste den« . . . »Fjenden var selv blandt os kun alt for lykkelig, og dog fandt han anden Steds langt mere Føjelighed, saa man tilstod ham alt, hvad han forlangte, afskaffede ej blot de gamle Salmer, men ophævede Daabspagten og trøstede sig med Skrifterne, som om de døde

kunde opvække døde og gjøre levende, eller som om man nok kunde undvære det levende Kirkesamfund med Herren og hinanden, naar man kun havde Lov til at læse og skrive og tale derom! Men desuagtet er det nu allerede klart, at Fjenden fandt sin Mester for sig, vist nok ikke i de skriftkloge, men i Herren ved Gud Faders højre Haand og i Herrens Aand, som gjør, saa snart han kun aander, al Verdens Aand til Vind. Ja, det er jo soleklart, at Achitofels Raad er gjort til Daarlighed, naar blot paa en eneste Plet i Kristenheden Aanden hviskede til en troende: husk paa din Daabspagt! Det er den, som Slangen kalder kun et Stykke af en anstødelig, forældet Liturgi, men den er, som du jo ser, dog Knuden i Menigheden, Hjærtet i Livet og da tillige det store, mageløse Vidnesbyrd fra Slægt til Slægt, om hvad hele Herrens Folk skal dels forsage, dels tro og bekjende«. — Endnu blot et Stykke som Prøve dels paa, hvor umiddelbart personlig han mange Steder udtaler sig, og dels paa den djærve, i manges Øren, den Gang i alt Fald, skurrende, men i Virkeligheden malmfulde og ægte folkelige Tone, der saa tit kommer til Orde i disse Prædikener. »Saa vidner jeg da herved for min Part, at om jeg aldrig havde nogen anden Borgen for det guddommelige Udspring af Troens Ord og den dertil svarende Guddomskraft i Naademidlerne, end hvad jeg selv har erfaret, paa mig selv og med andre under Levnedsløbet og Embedsførelsen, saa burde det ikke blot være nok for mig til Bestyrkelse i Troen, men burde lægge en ny Sang i min Mund til at forkynde, hvor usigelig god Herren er,

og hvor klarlig alle Guds Forjættelser ere Ja og Amen i Kristus Jesus vor Herre. Om disse Ting skal vi ej tale tit, dels fordi det knap er muligt, naar man ærbødigt sidder ved den store Apostels Fødder, som udraaber: Jeg tænker ikke, at jeg har grebet det eller er fuldkommen, nej, jeg stræber endnu kun at gribe det, som jeg er greben af Kristus, og dels fordi vi aldrig maa friste Menigheden til at bygge sin Tro paa vort Vidnesbyrd, der baade kun er af en enkelt Mand og gjælder Ting, som ingen ved uden Menneskets Aand, som er i ham, saa vi kan ikke gjendrive Fjenden, naar han kalder det vore egne Indbildninger eller idel Skrømt og Hykleri! Men vi maa dog heller ikke af disse Betæneligheder lade os forlede til ganske at tie med, hvor store Ting Herren har gjort imod os og ladet os se til vor Bestyrkelse, thi vi skal trøste Menigheden med den Trøst, vi modtage, og dele allehaande gode Ting med dem, vi undervise, og vi skal trodse Verden med frivillig Lovtale over de Hemmeligheder, den foragter og stræber at gjøre mistænkelige for dem, der endnu ej have smagt, hvor god Herren er. Derfor siger jeg til den selvkloge Verden: ti dog stille med dit utaaelige Vrævl om Mysticisme, du, som er selv en Mystiker til Bunds, om hvem vi kan bevise, at det er Urettens Hemmelighed, du ophøjer, naar du byder alle at tro paa Fornuften, som du ej engang mægter at beskrive kjendelig, og byder at tro dens Udsagn, som du selv bekjender lyde anderledes i Dag end i Gaar, eller naar du lover at forklare Menneskelivets mørke Tale, saa alt hemmeligt forsvinder, og giver saa en Forklaring, som, hvis den ogsaa ellers kunde være sand, dog

nødvendig maa være falsk, fordi den er en aldeles ubegribelig Hemmelighed og udgiver sig dog for det modsatte«.

At han var optagen af Historien, baade poetisk og videnskabelig, viste sig snart, skjønt det endnu varede en Stund, før man fik nogen Anelse om, hvilket Omfang hans Studier i denne Retning havde. Allerede i 1826 havde han til Ansgarfesten udgivet sine prægtige Rimblade af Danmarks Kirkebog »Kong Harald og Ansgar«; i 1829 udgav han »Krønikerim til levende Skolebrug«, en Samling kostelige Digte om Verdenshistoriens vigtigste Begivenheder og Personligheder, »Historisk Børnelærdom«, en lille Udsigt over Verdenshistorien, der i Tidens Løb er udkommet i adskillige Oplag, og endelig den historiske Oversigtstavle »Tidens Strøm«, udarbejdet med Tyskeren Strass' ovenfor omtalte »Strom der Zeit« som Forbillede.

Han var i Virkeligheden langt fra ledig, men sely fandt han med sin utrættelige Arbejdslyst og Arbejds-evne, at han nu, da »hans Præstemund var gaaet i Baglaas«, i Grunden ikke havde noget ordentligt at tage sig for, og da Frederik den sjette en Gang i 1828 spurgte ham, hvad han nu bestilte, svarede han: »Ingen Ting, Deres Majestæt, og jeg ved heller ikke, hvad det skulde være, uden Majestæten vilde sende mig til England at undersøge de angelsaxiske Haandskrifter, som ogsaa for Danmark kan være af Vigtighed«. Kongen greb strax denne Idé, og næste Sommer drog Grundtvig der over. Med kongelig Understøttelse var han i tre Aar hver Sommer i England, og hans Ophold derovre blev af den største Betydning, idet det gav Stødet til, at Studiet af de

angelsaxiske Haandskrifter, som ingen hidtil havde ænset i England, som laa uddgivne hen, og om hvis Betydning kun ganske enkelte i det øvrige Evropa havde nogen Forestilling, endelig kom i Gang og nu har baaret mangefold Frugt for Videnskaben. »Da jeg første Gang kom til England«, siger han, »og udbredte mig med barbarisk Veltalenhed over den angelsaxiske Literaturs Skjønhed og ulykkelige Skæbne, da var et medlidende Smil over min slette Smag alt det Svar, jeg fik, da alle Kjendere vilde vide fra første Haand, at hvad jeg løftede til Skyerne som en Ælve-Dronning, var en gammel rynket Hex, der med sine sorte Kunster og med sin barbariske Tænkemaade fuldelig havde fortjent de Spark og Skjældsord, hvormed Hume, Warton og andre Gentlemen af den fineste klassiske Dannelse havde set sig nødsaget til at affærdige hendes Paatrængenhed«. Da han Aaret efter kom igjen, havde hans Spot til de lærde Mænd, han kom i Forbindelse med, over »den store Selvfornægtelse, de viste ved saa ganske at overlade os det ny Evropas historiske og poetiske Dronning«, for saa vidt begyndt at gjøre sin Virkning, som man halv i Spøg og halv i gnaven Alvor opfordrede ham til »at bringe den Skjønhed for Dagens Lys, han aldrig kunde blive træt af at berømme«. Man forsikrede ham, at han ikke skulde komme til at savne Understøttelse; to ansete engelske Boghandlere tilbød deres Tjeneste, og i Aaret 1831 offentliggjorde han sin Prospektus til Udgivelsen af de angelsaxiske literære Mindemærker ¹⁾.

¹⁾ Bibliotheca Anglo-saxonica. Prospectus and proposals of a subscription for the publication of the most valuable Anglo-Saxon manuscripts, illustrative of the early poetry and literature of the

Værket skulde efter hans Plan udgives i ti Bind og indeholde alle de vigtigste Sprogmindesmærker med Indledninger og Oversættelser. Det var ham selvfølgelig strax klart, at der var meget liden Udsigt til, at et saadant Kæmpeforetagende vilde kunde udføres af ham, og Meningen var da ogsaa nærmest blot at vække Opmærksomhed for Sagen og faa den i Gang — »jeg skulde ikke beklage, at man vragede min Tjeneste, naar det kun maatte vise sig, at det ikke var Sagen, men kun mig, man betragtede med Ligegyldighed«, hedder det i hans Prospektus, i hvilken han, langt fra at skaane Englændernes Æmfindtlighed, siger dem Besked med Fynd og Klem og tilraaber dem med »den udødelige Sangers« Ord:

Dorskere er du end Urten, som raadner
paa Fedme-Jords-Bredden af Lethe i Mag,
vil du dig ej røre endnu.

Det tegnede til, at Subskriptionen vilde blive tilstrækkelig, og at han altsaa vilde »nødes til enten med Skam at trække sig tilbage eller prøve paa den Urimelighed at blive i Danmark og staa i Spidsen for et saadant Værk i England«. Han havde »endnu nok af sin poetiske Forvovenhed til uden Betænkning at vælge det sidste«, men heldigvis stillede Sagen sig, da det kom til Stykket, saaledes, at hans Plan blev iværksat, uden at han behøvede at tage den i sin Haand, hvilket selvfølgelig vilde have nødt ham til for lange Tider at lægge alt andet til Side. Da han i 1831 kom til England, havde der rejst sig en stærk Opposition imod, at en

English language; ed. by the Rev. N. F. S. Grundtvig of Copenhagen, London 1831.

Udlænding kom til at gjøre dette Arbejde, som da heller ingen var nærmere til end Englænderne selv. I det londonske antikvariske Selskab havde der hævet sig vægtige Stemmer, som gjorde gjældende, at Selskabet hellere burde understøtte en Englænder — Benjamin Thorpe —, der var fremkommen med en ganske lignende Plan som Grundtvigs, end hjælpe den fremmede til at gjøre det. Kort sagt »man betragtede og behandlede mig aabenbar som en dansk Viking, der efter mine kjære Forfædres Exempel vilde berige baade mig selv og Danmark med Englands Skatte, og Boghandleren var nær ved rent ud at sige, han ikke turde befatte sig mere med mig for ikke at stemples til en Landsforræder«. Grundtvig kom altsaa ikke til at udføre sin Plan, men den store Fortjeneste har han, at have bragt Sagen i Gang. Han opnaaede, at »Udgivelsen af de vigtige og dyrebare Levninger af den første nyevropæiske Literatur var bleven en Æressag for England. Da nu dette netop var, hvad jeg fra Begyndelsen havde ønsket, blev jeg ikke vanskelig at trøste, og jeg har derfor siddet meget taalmodig og set paa, hvordan man udgiver den ene Del efter den anden af Værket, jeg bebudede . . . Jeg tør saaledes trøste mig med, at min tilsyneladende Utroskab mod den angelsaxiske Literatur rejste sig netop af en Kjærlighed til den, saa uegennyttig, som man i vore Dage kan vente«.

Førte Grundtvigs Ophold i England, som han selv betegner som »de behageligste og lærerigste Maaneder i mit Liv«, saaledes end ikke til, at han kom til at øve den literære Bedrift, det en Stund saa' ud til skulde

falde i hans Lod, blev det til Gjengjæld af den største Betydning for hans personlige Liv og Udvikling. Han kom her paa mange Omraader til at staa over for stærke aandelige Modsætninger, der brødes, og Forholdene var i det hele taget større og friere. Skjønt han arbejdede utrættelig paa det, han var kommen der over for, studerede, afskrev Haandskrifter o. s. v., følger det af sig selv, at en saa aandelig bevæget Mand ikke kunde andet end benytte Lejligheden til at drive sit Bekjendtskab ikke blot med Sproget, men ogsaa med Folket saa vidt som muligt, og dette førte til, at hans Synskreds udvidedes, og hans Blik aabnedes for mangt og meget, som før kun havde staaet dunkelt for ham. Han blev i disse Aar »uhyre praktisk«, som han siger i et Brev til Inge-mann. »I England«, hedder det i Kirkespejlet, »lærte jeg først i Henseende til Frihed som til alt menneskeligt at lægge hele Vægten paa Virkeligheden med dyb Foragt for det tomme Skin og for Penneslikkeriet og Bogorme-væsenet i alle Retninger, thi vel fandt jeg ingen-lunde Engelskmændene fri for alt dette, men jeg fandt hos dem Livet og Døden ved Siden ad hinanden: Livet overalt, hvor man stræbte frit at benytte Livskræfterne, og Døden overalt, hvor man pinte det levende til Ære for det døde«. Skjønt han saaledes i disse Aar »rent syntes at have glemt den fortvivlede Kirkesag«, blev de i Virkeligheden den bedste Forberedelse til ret at tage fat paa den saa vel som til hele den i mange Forhold indgribende Virksomhed, han i den sidste Halvdel af sit Liv skulde udfolde.

Der kom i saa Henseende et andet betydningsfuldt Moment til. Han læste selv med sine Børn, og Søn-

nerne var nu saa gamle, at det Spørgsmaal alvorlig paa-trængte sig ham, hvad han nu skulde give dem i Hænde. Det kristelige og det nordiske, Bibelen og vore Oldskrifter, havde han tidlig gjort dem fortrolig med, men hvad nu? Saa faldt hans Tanke paa den græske Literatur. Med Undtagelse af det ny Testamente havde han ikke aabnet en græsk Bog, siden han tog anden Examen. Nu gav han sig for Sønnernes Skyld i Lag med den græske Oldtidsliteratur, og det for Alvor — »aldrig har vel nogen Avtodidakt gaaet grundigere til Værks eller grebet dybere om sig. Han henreves og fængsledes af Homer og Herodot, han beundrede Hesiodos, Thukydidis, Æskylos o. s. v.« — Der aabnede sig en hel ny Verden for ham, og den befrugtede hele hans historisk-poetiske Syn paa Tilværelsen, som nu først fuldstændig klarede. Det var denne samtidige Paavirkning fra det gamle Grækenland og det moderne praktiske England, hvor Frihedslivet trivedes som intet andet Sted, der gav hans følgende Forfattervirksomhed dens Præg og blev bestemmende for den Maade, hvorpaa hans borgerlige og politiske Personlighed formede sig.

Det fremgaar klart bl. a. af Søndagsbogen, at Grundtvig tænkte sig, at Striden mellem de to Anskuelser, der ved »Kirkens Gjenmæle« vare tørnede sammen, maatte ende med, at han og hans Meningsfæller traadte ud af Statskirken. »At danne en Frikirke, som vel i Lærdommen godt kunde slutte sig til den augsburgske Konfession, men vilde dog holde Læresætningerne skarpt adskilte fra Fællestroen og vilde frit benytte Skriftens nye og gamle Ting og gjøre Kirketjenesten langt mere

levende baade med Herrens egne Indstiftelser, Prædiken, Bøn og Salmesang, end den havde været i mange Aarhundreder, det var jo nu mit Ønske«, hedder det i Kirkespejlet; »men da Tilladelsen dertil rent var bleven mig nægtet, havde jeg dog ingenlunde i Sinde at byde Trods, men at vente paa en Lejlighed, som mig altid syntes maatte komme i Guds Time«. Den Kreds af Tilhørere og Meningsfæller, han havde samlet om sig, følte mere og mere Trang til at danne en Frikirke. Der var ikke den Præst i Hovedstaden, der »kunde erstatte dem Grundtvig, ingen, der prædikede som han vor Tro paa vort Modersmaal, ingen, der som han forkyndte det med det Liv og den Salvelse, ingen i den Renhed og med den Fuldstændighed, i det Omfang og med den Klarhed, i den Fylde og med den Kraft som han«¹⁾. Mynster kunde Grundtvigs Tilhængere selvfølgelig ikke finde sig til rette med, skjønt han stod paa et afgjort kristeligt Stade, dertil var Forskjellen imellem hans og Grundtvigs Personlighed og den deraf betingede Spænding imellem dem alt for stor, ja det sagdes endogsaa om Mynster, hvis Indflydelse stadig var i Stigen, at han gjorde alt, hvad han kunde, for at skade og fortrædige Grundtvig og hans Venner paa højere Steder. Grundtvigs Meningsfæller, der følte sig som en Hjord uden Hyrde, holdt da fra 1831 af (første Gang den 23de September) gudelige Forsamlinger paa egen Haand. Det var Lindberg, der her blev den toneangivende; det var i hans Hjem paa gamle Kalkbrænderi, Forsamlingerne holdtes. Grundtvig misbilligede det som ukirkeligt, fraraadede det

¹⁾ J. C. Lindberg Nordisk Kirketidende 1836, S. 505.

bestemt og holdt sig længe tilbage; han yndede ikke saadanne Sammenkomster, idet han indsaa, at de overmaade let kunde føre til Separatisme og selvgjort Hellighed, og han havde allerede tidligere under den fynske Opvækkelse i 1825 klart og bestemt udtalt sin Anskuelse i saa Henseende. I den Artikel, han den Gang skrev i Kjøbenhavns Skilderi¹⁾, fraraadede han ganske vist Staten at slaa til med Sværdet, idet han mente, at det var langt bedre at se til med Rolighed, men han udtalte tillige, at i hans Øjne var saadanne gudelige Forsamlinger uden for Kirken »kun maadelige Surrogater for det kirkelige Liv og kun maadelige Planteskoler for sand Guds frygt, Ydmyghed og Kjærlighed. Kirkehistorien har nemlig lært mig, at en vis sygelig Pietisme i slige Forsamlinger saare let parrer sig med forskruede Indfald, Ringeagt for Lærdommen og omsider for Skriften selv, og derfor har jeg aldrig tilraadt, men snarere fraraadt dem, og i de Aar, jeg som Præst var uden for Kirken, maaske endog med overdreven Ængstelighed skyet alt, hvad der kunde have mindste Skin af noget saadant«. Lindberg kunde imidlertid ikke den Gang følge Grundtvigs Raad og opgive Sagen. »Den kirkelige Stilling var bleven ham utaalelig«, siger han, »han følte, der maatte gjøres noget andet end at bruge Pennen, og saa' nu ikke, der var andet at gjøre end at følge den Opfordring, han havde faaet«.

En af de Mænd, hos hvem Grundtvigs Venner, inden Kalkbrænderiforsamlingerne kom i Gang, havde fundet

¹⁾ Nr. 12 og 13.

noget af det, de søgte, var Pastor Siemonsen ved den tyske Frederiks Kirke paa Kristianshavn. Han havde fra Januar 1829 en Gang om Maaneden holdt »Missions- og Bibeltimer«, hvori en enkelt af Grundtvigs Venner deltog. I Avgust 1831 tog Siemonsen sin Afsked; fra den 5te Oktober afholdt han efter Opfordring af tidligere Tilhørere ugentlig en Times Bibellæsning, og efter at Kalkbrænderiforsamlingerne var komne i Gang, prædikede Siemonsen jævnlig der.

I 1829, da Sognepræsten ved Frederiks Kirke døde, kom det Rygte ud, at den tyske Menighed skulde nedlægges, og den Tanke kom da strax op, at søge at faa denne Kirke overladt for at kunne samle sig der som en fri Menighed med Grundtvig som Præst. Grundtvig var villig til at gaa med hertil, men Englandsrejserne kom imellem, og Sagen blev stillet i Bero, til han kom hjem i 1831. Just i de samme Dage havde Lindberg og Siemonsen mødtes i deres Følelse af Tidens kirkelige Tryk, og Kalkbrænderiforsamlingerne tog deres Begyndelse. Da nogle Medlemmer af den tyske Menighed, som savnede Siemonsen som deres Præst, hørte om Grundtvigs Venners Hensigt at ville ansøge om Tilladelse til at danne en Frimenighed, fik de Lyst til at gjøre det samme, og 160 Familiefædre og ugifte Personer over Myndighedsalderen enedes da om et Andragende, som Lindberg forfattede, og som blev indgivet til Kongen sidst i November. Andragendet gik ud paa at opnaa Tilladelse til at danne en fri dansk-tysk Menighed med Grundtvig og Siemonsen som Præster »uden Bekostning eller nogen Besværing for Staten«. Begjæringen motiveredes ved, at »vort Kirkesamfund er for længe

siden opløst med de Præster, der prædike et andet Evangelium, forrette Sakramenterne, undervise og konfirmere anderledes, end vor Børnelærdom tilholder«. Om Grundtvig hedder det, at »alene det Ønske at faa ham til Præst borger hele Danmark, at intet Samfund kunde staa i et hjærteligere Forhold baade til den lutherske Kirketro og det danske Folk«. Ansøgningen ledsagedes af Erklæringer fra Grundtvig og Siemonsen. Den først nævnte udtalte, at efter den Erfaring, han havde gjort i fem og tyve Skribentaar og i tyve Embedsaar, var en kirkelig Skilsmisse imellem de gammel-dags Lutheraner og de nymodens uundgaaelig nødvendig saa vel for den borgerlige Enigheds og fri Videnskabeligheds som for den kristelige Samvittighedsfriheds og den menneskelige Ærligheds Skyld. »Jeg skjønner da ikke rettere«, hedder det, »end at Skilsmissen sker paa den lempeligste Maade, naar det tillades de Præster, hvis Samvittighed ikke længer tillader dem at beklæde Embeder i Statskirken, at gaa ud deraf med deres, mange eller faa, Tilhørere«. Han og hans Tilhørere »høre ingenlunde til dem, der ere misfornøjede med den danske Statskirkes indvortes og udvortes Forhold, saaledes som den ved Grundloven, Landsloven og Ritualet er bestemt, men høre tvært imod til dem, der med alt dette er inderlig vel fornøjede, og hvad mig i Særdeleshed angaar, er det alle vitterligt, at jeg i mere end 20 Aar med Haand og Mund og Pen har arbejdet paa at bringe Statskirken tilbage til den tabte Lighed med Lovens Forskrifter og vore symbolske Bøgers klare Ord. Da nu desuagtet Omstændighederne saa sælsomt har indviklet sig, at netop vi maa bede om Tilladelse

til at gaa ud af Statskirken, saa er det klart, at paa den ene Side vover Staten ikke det mindste ved at indrømme saa billigt et Forlangende, og paa den anden Side maatte et Afslag sætte Regeringen i den ubehagelige Stilling at bruge Haardhed mod dem i Statskirken, der dog unægtelig have Loven og Historiens priselige Vidnesbyrd gennem Aarhundreder for sig«.

Ansøgningen blev forelagt Biskoppen Peter Erasmus Müller ¹⁾ og Kjøbenhavns to Provster H. G. Clausen og A. K. Holm til Betænkning, og de var selvfølgelig alle tre enige om, at den maatte afslaas; der faldt haarde Ord om »de aldrig hvilende Zeloter, der i en Række af Aar have opbudt alt for at afstedkomme Splid og Forvirring i Kirken«, og Biskoppen nyttede Lejligheden til at henlede Regeringens Opmærksomhed paa de gudelige Forsamlinger. »Endnu«, skrev han, »ere vist nok disse ubetydelige, og Antallet, som besøge dem, synes ikkun lidet at forøges, men det er uforudseeligt, om ikke sammenstødende Omstændigheder ville aabne mange fleres Øren for Ivrrernes Tale. Jeg kan derfor ikke andet end anse det for skadeligt at tilstede slige offentlige Forsamlinger, der vitterligen gaa ud paa at udbrede Ringeagt for Statskirken og Had mod dens Præster, og mener det derfor at være tilraadeligt, naar Hans Majestæts Svar er givet, at Loven gjøres gjældende mod hine Konventikler«. Den 2den Februar 1832 meddeltes Kongens Afslag Ansøgerne. Grundtvig forsøgte endnu en Udvej, idet han gik til Præsidenten i Kancelliet, Stemann, og bad, om han dog

¹⁾ Münter var død den 9de April 1830.

ikke kunde faa en Kirke at prædike i for frie Tilhørere. »Jeg fandt ham imidlertid saa stiv som en Karriolhest og saa indtagen imod al Frihed, at han kun lo ad alle mine Lovtaler over den i aandelig Henseende og lod mig høre, at naar det var mig saa meget om at gjøre at prædike, saa skulde jeg kjønt beholdt Kirken, da jeg havde den; nu var derved intet at gjøre. Selv da jeg henledte Excellencens Opmærksomhed paa de gudelige Forsamlinger, som jeg vidste, han hadede, og bemærkede med Eftertryk, at jeg ikke længer som hidtil kunde fraraade dem, naar der nægtedes mig en Prædikestol, da syntes det slet ikke at røre ham, for han bemærkede haanlig, at der havde heller ingen bedt mig om at fraraade »gudelige Forsamlinger«, som, naar de holdt sig Loven efterrettelige, var ham ganske ligegyldige. Jeg tog da Afsked med den Forsikring, at jeg da herefter vist skulde vogte mig for at fraraade, hvad jeg nu hørte var i Kancelliets Øjne aldeles uskyl-digt«. Samtalen endte med, at Stemann sagde: »Det er ingen Ting og bliver ingen Ting«, hvortil Grundtvig svarede: »Jo, det baade er noget, og skal blive til noget«.

Det var Løverdagen den 11te Februar. Næste Dag indfandt Grundtvig sig i Forsamlingen. Det var rygtedes, at han vilde komme, og Tilhørernes Tal var overordentlig stort. Efter at Siemonsen havde holdt sin Prædiken, tog Grundtvig dybt bevæget Ordet. Han havde, sagde han Dagen efter, kun gjort, hvad han ikke kunde lade være med. »Vi lader alle Fordomme fare; man maa være glad, naar man ved, hvad man har at gjøre for Øjeblikket. Gud sørger for Fremtiden«.

Grundtvig fik strax det Indtryk, at man stod Fare for at komme paa vilde Veje, og hans Frygt var næppe ugrundet, Lindberg synes selv at have haft en Følelse af det samme. Grundtvig besluttede da nu selv at tage Sagen i sin Haand, og den følgende Søndag prædikede han. »Mine Venner og Søkende i Kristo«, hedder det i denne storslaaede og gribende Prædiken ¹⁾, »dem vilde jeg lære at kjende mine Veje i hans Tjeneste, ej blot fordi det er tungt at miskjendes af Venner og altid skadeligt for Menigheden, naar Læreren miskjendes, men især fordi de nærværende Omstændigheder er saa besynderlig udviklede, at, hvor de skal opredes og ordne sig saa lempelig, saa fredelig og glædelig som muligt, og det skal de dog sikkert hos os, der, som jeg netop udviklede Sagen, før jeg sidst forseglede mine Læber, lever i den bedste Del af Verden — skal det ske, som var Haabet, Gud lod følge mig ved min Udgang som ved min Indgang, og er i Dag som i Gaar mit stadige Haab, da maa de kristne komme til at betragte baade Vingaarden og Arbejdet deri efter Tidens Tarv langt ligere mig, end de fleste gjør endnu. Og dette, mine Venner, er Hovedgrunden, hvi jeg igjen træder op iblandt eder, træder op saaledes, som det undes mig, da det ikke undes mig, som jeg ønskede, og ønskede sandelig langt mere for eders og for Danmarks Skyld end for min egen. . . . Den, hvem den Naade timedes, hvem det ærefulde Kald betroedes at føre Kongens Ord fra de høje Himle, ja i Herrens Navn at tale Fred blandt de ængstede, Liv blandt de

1) Trykt foran i „Prædikener i Frederiks Kirken“.

døde og Glæde blandt de grædende, han trænger ej til andre Hvælvinger end dem hist oppe for at finde Højtidelighed og udbrede den omkring sig, han trænger ej til andet Orgel end det, Herren bygte i hans Barm og i alle dem, som har Øre for Klangen fra det høje, han trænger ej til anden Opløftelse over Mængden end den, som Aandens Luevinger giver det levende Guds Ord, hvoraf alle høre Lyden, men hvorom ingen har udgrundet, fra hvor højt det kom, og hvor højt det gaar. Nej, naar jeg tusend, ja ti Tusend Gange hellere vilde møde eder i et ordentligt Forsamlingshus, hvor det tillodes os at have Ordet med Naademidlerne i Fred for den Mødsigelse og vilkaarlige Behandling, vor Tro og Samvittighed ikke tillader os at være delagtige i, hvorfor jeg saa inderlig ønskede det, er, fordi det efter min Overbevisning var baade eder og det almindelige langt mere tjenligt«. I nøje Sammenhæng hermed og i Overensstemmelse med hele sin Opfattelse af det mislige ved gudelige Forsamlinger i. og for sig, endte han med at udtale følgende Formaning og Haab til sine Tilhørere: »Man maa ikke med mindste Skin kunne sige om os, at vi leve for at holde Forsamlinger, thi vi skal blot samles for at leve; ej sige til os: nu taler I vel om Religionsfrihed og Tolerance, men I vil jo aabenbart ikke øve den. Nej, skal vi findes Gjenløsningen værd i alle Maader, da maa det Sind være og voxer i os, som var i Kristo Jesu. Og sandelig, bliver det kun saaledes klart, at vi vil intet, slet intet andet end værne om den Daab, som er Kilden til et gudeligt og elskeligt Liv her neden og til vort Saligheds Haab, værne om det Bord, hvor Sjælen bespises

med det Livets Brød, som kom ned af Himlen, og samles for at opbygges til ægte, rette Mennesker i Guds Billede, til Fornylse efter hans Billede, som skabte os, da vil Gud lade det lykkes, og sandelig, jeg tror ikke heller, mange i vort Land vil misunde os en saadan billig, uskadelig, uskyldig og selv for det almindelige gavnlige og velgjørende Frihed«.

Tilstrømningen hin Søndag var saa stor, at Hundreder af Mennesker maatte vende om uden at kunne faa Plads, og der var saa mange der inde, at »Heden og Trængselen var frygtelig«, efter hvad et Øjenvidne siger. Det var klart nok, at, efter at Grundtvig havde taget Sagen i sin Haand, var Lindbergs Lejlighed for lille, og hertil kom, at Grundtvig ønskede at henlægge sin Virksomhed som Ordets Forkynder til Kristianshavn, hvortil han i saa mange Aar havde været knyttet. Der blev da lejet et rummeligt Loft tæt ved Frederikskirken; det blev forsynet med Bænke og Prædikestol, og alt var i Orden til at tages i Brug Fastelavnssøndag den 4de Marts. Men forinden tog Sagen en ny Vending, ved at Politiet lagde sig imellem.

Kancellipræsident Stemann havde, som vi have set, over for Grundtvig udtalt sig temmelig haanlig om de gudelige Forsamlinger, men Politiet havde i Virkeligheden længe holdt Øje med dem. Den tredje Søndag, man samledes paa Kalkbrænderiet, optraadte en theologisk Student Cl. Chr. Harmsen der ude — han fik for øvrigt kun Lov til at tale den ene Gang — og angreb med Navns Nævnelser i haarde og uskaansomme Udtryk adskillige af de kjøbenhavnske Præster som den kristelige Sandheds Modstandere. Denne Taktløshed vakte

ikke blot Forargelse hos mange af de tilstedeværende, men rygtedes vidt og bredt, og den næste Søndag mødte der en 20, 30 unge Kandidater og Studenter der ude for at gjøre Spektakler. Det var vist nok i Virkeligheden kun Lindbergs snilde og besindige Optræden, der hindrede dem i at komme til Udbrud. Om der var nogen umiddelbar Forbindelse imellem dette Uheld og den Kjendsgjerning, at Politidirektøren en Maanedes Tid efter, at Forsamlingerne var begyndte, nedlagde Indsigelse imod dem, maa vi lade staa hen, saa meget er vist, at først Siemonsen og senere Lindberg maatte møde for Politidirektøren, som i Henhold til sin Opfattelse af Lovens Ord vilde forbyde Forsamlingerne, fordi de for at være lovlige enten maatte ledes af en Præst — og Siemonsen beklædte ikke noget Embede — eller kun besøges af faa — og Menigheden paa Kalkbrænderiet var meget talrig. Det lykkedes Lindberg at afdarere Faren ved bestemt at hævde, at en Højesteretsdom i Tilfælde af et Forbud skulde afgjøre Sagen. Saa fik de da Lov til at blive ved paa det Vilkaar, at det skulde meldes til Sognepræsten, for at han kunde føre Tilsyn med dem. Han kom et Par Gange og erklærede uopfordret, »at saadan Andagt og Opbyggelse fandt man ikke i Kirkerne«. Nu, da Grundtvig traadte til, kom Politidirektøren atter i Bevægelse. Sognepræsten havde været til Stede ved Grundtvigs Prædiken og strax efter skrevet til Biskoppen, at han frasagde sig Inspektionen, da Forsamlingerne var ulovlige, og Grundtvigs Prædiken havde været en Oppositionsprædiken. Baade Grundtvig, Lindberg og Siemonsen stævnedes til Forhør paa Politikamret,

og Forsamlingerne blev forbudte. Grundtvig tabte imidlertid ikke Modet. Han holdt paa sin Ret til at bruge sine Værelser, til hvad han vilde, naar han ikke foretog sig noget ulovligt. »Vent, til I have noget at klage over«, sagde han. »For Resten er det sandt, jeg vil holde Forsamling, og dermed Basta«. »Gud ske Lov«, skrev han Dagen efter til Gunni Busck, »det forknyttede mig ingenlunde, og efter en lang Samtale med Biskoppen (P. E. Müller), i Aftes, bleve vi om-sider enige om, at naar jeg vilde kalde Forsamlingerne Bedetimer, hvad jeg umulig kunde vægre mig ved, da vilde han gjøre alt, hvad der stod i hans Magt, for at jeg kunde holde dem ubehindret, og han haabede vist, det skulde lykkes ham«. Og det lykkedes bedre, end Grundtvig og hans Venner havde turdet haabe. Den anden Marts udstedtes der et kongeligt Reskript, i Følge hvilket det tillodes Grundtvig indtil videre at holde dansk Aftensang i Frederiks tyske Kirke paa Kristianshavn, »dog saaledes, at Ritualet følges, at den avtoriserede Salmebog bliver brugt, og at alle andre Love med Hensyn til den offentlige Gudstjeneste vorde efterlevede«. I sin Indstilling tilraader Biskoppen at give Grundtvig den begjærede Tilladelse, »hvorved andre, som maaske vare ildesindede og fanatiske, kunde des snarere forhindres fra at forvilde Menigmand med deres Tale, og hin Forordning om gudelige Forsamlinger med Strængthed overholdes«. Dersom Pastor Siemonsen skulde ansøge om en lignende Tilladelse, raadede Biskoppen til at nægte den, »da denne Mand allerede ved en Række af Foredrag har lagt en aabenbar separatistisk Tendens for Dagen«. Kancelliet skyndte

sig saa stærkt med at faa denne Sag fra Haanden, at Politidirektøren ved at standse Adresseavisens Trykning Fredag Aften naaede at faa Grundtvigs Navn med blandt Prædikanterne »uden at tænke paa, hvilken Triumf det i Grunden var for den ærgerlige Præst«. ¹⁾

Fastelavnssøndag den 4de Marts 1832 holdt Grundtvig sin første Prædiken i Frederikskirken, og her »forkyndte han i syv Aar Evangelium saa frit som nogen Lærer i Aposteltiden«. Han var glad over den Vending, Sagen havde taget, thi, som han skrev til Busck, »du ved, og Herren ved endnu bedre, at jeg ønsker ikke at komme et Haarsbred længere fra Statskirken, end Troens Sikkerhed og Ordets Virksomhed kræver«, men det følger af sig selv, at det alligevel var Trængselsaar for ham, ikke blot fordi det faldt ham vanskeligt at leve med Kone og Børn i Hovedstaden, men først og fremmest, fordi det »faldt mig saa vel som mine troende Tilhørere tungt at være Sakramenternes rette Brug berøvede og selv ved List, jeg ved ikke af hvem, at være bundne til den aandløse, saa kaldte evangeliske Salmebog. Men det var dog langt fra at være ufrugtbare Aar, thi min Stilling var apostolisk nok til at bevise, jeg talte kun, fordi jeg troede; min fri Prædiken og Lindbergs nordiske Kirketidende, som jeg med Lyst understøttede, banede aabenbar Vej for den ny Betragtning af den levende Kirkegrund og den kirkelige Frihed«.

¹⁾ Se om hele denne Sag Fr. Nygaard: N. F. S. Grundtvigs Stilling til en Udtrædelse af Statskirken og „Kalkbrænderi-Forsamlingerne“, historisk oplyst; Helwegs og Kochs Kirkehistorier samt Kirkespejlet.

Imedens den Bevægelse, der førte til, at Grundtvig saaledes blev Præst uden Embede, stod paa, vedblev Kampen imellem Rationalismen og den kirkelige Anskuelse at rase baade i Literaturen og over for Myndighederne. Det varede noget, inden Grundtvig atter tog Del i den, og vi skulle derfor indskrænke os til at angive dens Hovedtræk. Clausen havde, som alt antydet, i sit Skrift anbefalet tidssvarende Ændringer i Ritualiet og derved bragt dette allerede af Bastholm rejste og senere flere Gange optagne Spørgsmaal paa Bane. Han havde gjort gjældende, at »vel næppe en eneste gejstlig holder sig de foreskrevne liturgiske Formularer efterrettelig«, og deri fundet et Bevis paa en tilstedeværende Trang til Ændring. Denne Paastand mødtes fra flere Sider med Protest, og i 1828 indgav den før omtalte Assessor Spandet Klage over en af Hovedstadens Præster, fordi han ved at døbe hans Barn havde forbigaaet Forsagelsen og forkortet Trosbekjendelsen, hvorfor han krævede alle de af denne Præst for ham døbte Børn omdøbte ved en fuldstændig Daab. Kancelliet afslog hans Ansøgning, men udsendte samtidig en Skrivelse, der alvorlig paalagde Præsterne »ved alle kirkelige Handlinger nøje at følge de allernaadigst foreskrevne Formularer uden nogen Udeladelse og uden noget Tillæg«. Dette Resultat, der ganske sikkert kom adskillige uventet, viser ret betegnende, hvilken Følelse man i de styrende Kredse havde af, at den Opposition, der havde rejst sig imod de toneangivende Rationalister, havde antaget saadanne Dimensioner, at man gjorde klogest i at lade alt blive ved det gamle for ikke at give den gjærende religiøse Bevægelse yderligere Næ-

ring. Det var Grundtvigs Venners første Sejr, det skulde ikke blive den sidste.

Dr. Rudelbach havde i Aaret 1827 paabegyndt sin ovenfor omtalte udførlige anonyme Skildring af den danske Kirkekamp i Hengstenbergs »Evangelische Kirchenzeitung«. Clausen gav anonymt i »Theologische Studien und Kritiken« 1828 sin Fremstilling af Sagen. Prof. Jens Møller, der saa vidt muligt altid søgte at mægle i theologiske Sager, tog nu Ordet i sit »Nyt theologisk Bibliothek« (XV). Han gjorde sit bedste for at lade hver af de stridende Parter vederfares Retfærdighed, men stillede sig dog nærmest paa Clausens Side. Nu traadte Lindberg op med et hvast Fejdeskrift med den noksom betegnende Titel »Er Dr. Prof. theol. H. N. Clausen en ærlig Lærer i den kristne Kirke? et alvorligt Spørgsmaal til Dr. Prof. theol. J. Møller« (1829). Skriftet blev strax lagt under Beslag af Censor, og Kancelliet beordrede Sag anlagt imod Forfatteren for Udtalelser, der vare fornærmelige imod den offentlige Styrelse. Overretten frikjendte imidlertid Lindberg for Generalfiskalens Tiltale, og Højesteret, for hvilken Sagen strax blev indanket, stadfæstede Overrettens Dom. Lindberg, som strax, da Sagen var bleven anlagt imod ham, var bleven suspenderet fra sit Embede som Adjunkt ved Metropolitan-skolen, tog nu sin Afsked; Bogen, der hidtil havde været beslaglagt, kom ud og gjorde en lignende Opsigt som i sin Tid »Kirkens Gjenmæle«, idet den i Løbet af en Uge blev udsolgt i tre Oplag. Clausen, hvem dette Udfald af den af det offentlige anlagte Proces selvfølgelig maatte være alt andet end behageligt, saa meget

mere, som Lindberg strax udgav alle Sagens Akter, forespurgte atter i Kancelliet, om han af Hensyn til sin Embedsstilling skulde anlægge Sag imod Lindberg, men fik ligesom forrige Gang det Svar, at det maatte han selv om. Han nøjedes da foreløbig med at afgive en offentlig Erklæring, som dog snart efterfulgtes af et udførligt Forsvarsskrift »Den theologiske Partiaand«. Han indgav fremdeles et Andragende om, »at det maatte overdrages til en af sagkyndige Mænd bestaaende Kommission at undersøge og derefter afgive deres Formening om, hvor vidt der i det paagjældende Skrift [Katholicismens og Protestantismens Lære og Ritus] er »gjort Brug af nogen Frihed, der kunde anses at være den akademiske Theolog forment i hans Virksomhed som Skribent«. Dette vilde Kancelliet ikke indlade sig paa, og Clausen udgav da et lille Skrift »Om Injuriants og den injurieredes Stilling i Danmark« (1831), som samme Aar fik Grundtvig til at bryde sin fleraarige Tavshed og udsende et Skrift »Om den Clausenske Injuriesag«. Clausen havde nu nærmest vendt sig imod Lindberg og udtalte med Hensyn til Grundtvig, »at en Følelse af det begangne Misgreb havde bevæget den Mand, som havde givet Løsenet til Angreb, til at træde bort fra Scenen«. Herimod nedlagde Grundtvig bestemt Indsigelse. »Hvor tunge Følgerne end have været mig at bære«, skrev han, »kan jeg dog umulig fortryde et Skridt, hvortil intet under Solen bevægede mig uden den fulde, faste Overbevisning, at det var min ueftergivelige Pligt«, og han tilføjer: »Var der nogen kirkelig Fejl ved »Kirkens Gjenmæle«, da vilde det være den, at jeg kun androg paa deres frie Udgang af

Statskirken, der som Prof. Clausen, erklærede sig misfornøjede med den i samme bestaaende Lærdom, og ej tillige foreslog den anden Udvej, at lade dem fare, der som jeg var vel fornøjede med de symbolske Bøgers, men uforsonlige med Prof. Clausens Lærdom; men saa længe jeg var Embedsmand i Statskirken, sømmede det sig næppe en Gang at ytre den Tanke, at Prof. Clausens Protest skulde have mere Gyldighed end de symbolske Bøger, og saa snart jeg havde nedlagt mit Embede, vil man maaske endnu erindre, at jeg i mine »Spørgsmaal til Danmarks lovkyndige« ej undlod at bemærke Alternativet, skjønt jeg den Gang endnu fandt det rimeligere, at Professoren, end at jeg skulde træde ud af den danske Statskirke«. Dette lille Skrift, i hvilket han fastholdt sit Standpunkt og kortelig gjorde Rede for sin Opfattelse af Sagen, blev Grundtvigs sidste Ord i Striden, dels fordi han »indsaa, at den Kamp, der virkelig skal føre til noget, maa være noget ganske andet end en Pennefejde, og dels fordi han var kjed og led af at trættes med Folk om Kristendom, der aabenbart enten ikke kunne eller ikke ville indse, hvad der var soleklart for mig«.

Der fremkom baade fra Mynster og mange andre Indlæg i Striden, og det er værd at lægge Mærke til, at Tonen overfor Grundtvig efterhaanden havde forandret sig en hel Del. Som Clausen nærmest vendte sig imod Lindberg, saaledes gjorde ogsaa alle de andre. Det var nu ganske vist ham, der med aldrig trættet Udholdenhed, skiftede Hug med Modstanderne, medens Grundtvig mente at tjene den fælles Sag bedst paa anden Maade, og det var derfor ganske naturligt, at

det blev ham, der maatte holde for. Endnu mange Aar efter, da Clausen skrev sine »Optegnelser om mit Levned og min Tids Historie«, var han ikke naaet længere med Hensyn til sin Opfattelse af Lindberg end til at udtale, at nu, efter at saa meget har lagt sig imellem, og der selv er grot Mos paa Gravhøjen, staar denne Mand kun for mig som en psykologisk Mærkværdighed. Han forstod med uopslideligt prokuratorisk Talent at holde Striden staaende fem samfulde Aar. Saa ofte, som den syntes at ville dø hen, var han til rede med et nyt Flyveskrift; han var uudtømmelig paa Variationer over det samme Thema, og han vidste at spekulere i Læsemængdens Smag ved pikante Titler og de mest nærgaaende Sigtelser*. Lindberg var unægtelig en Modstander, som gjorde Clausen det broget nok, ikke mindst ved den Skarpsindighed og polemiske Dygtighed, han udfoldede i sine Stridsskrifter, men det »psykologisk mærkværdige« ved ham indskrænker sig nok ved nærmere Eftersyn til den ganske vist sjældne Hensynsløshed, hvormed han traadte i Skranken for, hvad han ansaa for det sande og rette. Det er som Modstykke til Clausens Dom værd at høre, hvad Helveg vist nok med langt større Føje siger om ham: »Han var en Mand med stor Lærdom, og især i de østerlandske Sprog var han den ypperste her i Landet. Han kunde derfor vente en anselig Løbebane, men han slap al timelig Velvære for at følge, hvad der blev hans Livs Opgave. Han var en Jyde, og han havde en ægte jysk Ihærdighed, saa jo mere han blev haanet og spottet, des skarpere blev hans Gjensvar. Personlig var han en mild og venlig Mand og omgikkes gjerne med

Smaafolk, som derfor ogsaa samledes om ham, og de mange smaa Flyveskrifter, som han fremdeles blev ved med, saa længe Striden varede, kunde de forstaa, og dem læste de med Iver. Derfor kunne vi med Føje sige, at han var Smaafolks Ven alle sine Dage, og trods sin store Lærdom vidste han at anvende den saaledes, at den kom Menigmand til gode.

Til Trods for det bestemte Paalæg, der var bleven givet Præsterne om at holde sig nøje til Ritualet, vedblev adskillige at foretage rationalistiske Ændringer baade ved Daab og Nadver, hvilket afstedkom baade Strid og Forargelse. Værst var det, da Stiftsprovst Clausen gav Anledning til, at en Fader i Kirken erklærede, at den Tro vilde han ikke have sit Barn døbt paa; Provsten døbte Barnet alligevel, og Faderen indgav Klage til Biskoppen. Strax efter fik Clausen de fleste af Kjøbenhavns Præster til at indgive et Andragende om at faa Ritualet ændret, og i et Andragende, han selv indsendte til Kongen, erklærede han, at han ikke kunde afvige fra »de Grundsætninger, han hidtil stædse havde fulgt til Glæde for sig selv og til Opbyggelse for sin Menighed«. Her maatte det da vise sig saa tydelig som muligt, at det, Rationalisterne, som mente at føre den aandelige Friheds Sag, vilde, i Virkeligheden var at paatvinge anderledes tænkende deres imod Statskirkens Forskrifter stridende Opfattelse, hvorimod Grundtvig og hans Tilhængere hævdede deres Ret til at holde sig til disse. Grundtvig gjorde med rette gjældende i sit Skrift »Om Daabspagten« (1832), at »mange Sognepræster under Raab om Samvittighedsfrihed vitterlig eller uvitterlig lægge et tungt Aag paa

Samvittighederne hos de gammeldags Kristne«. Da det atter kom til et forargeligt Optrin ved en af Stiftsprovst Clausen udført Daabshandling, ved hvilken det nær var kommet til ligefremme Haandgribeligheder, maatte Myndighederne gribe afgjørende ind, og en kongelig Resolution af 22de April 1834 misbilligede Stiftsprovstens Forhold og paalagde ham at holde sig til Alterbogen. Den 75aarige Clausen, der i over 40 Aar havde døbt med de Ritualforandringer, det nu var ham bestemt forment længere at benytte, tog sig selvfølgelig dette Nederlag for den Sag, han havde arbejdet for hele sit Liv, meget nær, og lod for Fremtiden Kirkens andre Præster forrette Daabshandlingerne.

I den lille Bog »Om Daabspagten«, der aabnede en vidtløftig Strid i Literaturen om de rituelle Spørgsmaal, er Grundtvig naaet helt frem til at blive den kirkelige Friheds Talsmand. »Fordi jeg føler mig lige saa vel kaldet til et Fredens Sendebud, som til Sandheds Talsmand«, hedder det her, »derfor beder og bønfaller jeg alle, baade gejstlige og verdslige, som have eller faa med denne Sag at gjøre, at de vil levende mindes, at gammeldags Kristne har ogsaa en Samvittighed, saa der maa dog i det mindste tages lige saa meget Hensyn paa vor Samvittighed, der kræver den gamle, i Loven hjemlede Daabspagt aldeles uforkrænket, som til deres Samvittighed, der kræve den forandret. At den bliver staaende i Alterbogen, er vistnok nødvendigt, naar vor Samvittighed skal tillade os at blive i Statskirken, men det nytter os dog aabenbar slet ikke, naar Præsterne egenmægtig forandre den i det virkelige Liv. Vil man lade os

kirkelig fare, saa velan! i Guds Navn, jeg vil ikke klage, men vil man det ikke, da raade man dog til Løsningen af Sognebaandet, det kirkelige Stavnsbaand, der aabenbar under de nærværende Omstændigheder er en utaalelig Byrde for de gammeldags Kristne og maa jo være bebyrdende for alle, der har en Tro, som deres Sognepræst bestrider«. Her havde han peget paa en Udvej til en fredelig Løsning af al den Strid og Forvirring, der herskede i den danske Kirke, og han udviklede i et Par Smaaskrifter »Om Sognebaandets Løsning« og »den danske Statskirke upartisk betragtet«¹⁾, (1834) yderligere denne Tanke, som han aldrig slap af Sigte, før den var ført ud i Livet.

Men det var ikke blot i kirkelig Henseende, hans Blik klarede i disse Aar, ogsaa hans Syn paa Folkelivet modnedes og udvidedes. »Som det gik mig i kirkelig og kristelig Henseende«, skriver han i et Brev til Busck (Paaske-Lørdag 1836), »da jeg saa', at det sikre Vidnesbyrd om den oprindelige Kristendom og det levendegjørende Kirkeord, som jeg ledte om i Skriften og i Hjærtekulen, var opstanden, saaledes har det i den sidste Tid ogsaa slaet mig, at den

¹⁾ „Skal Fædrenetroen“, hedder det i det sidst nævnte Skrift, „fremdeles virke og leve i Statskirken, da maa Sognebaandet løses, og alt for Resten omtrent blive, som det er, eller endnu friere, og naar jeg siger, „som det er“, da mener jeg dermed ikke, hvad der staar paa Papiret, men hvad der i den sidste Menneskealder virkelig har været Tilfældet, at hverken Præsterne følte sig i deres Lærdom bundne til de symbolske Bøger eller ved Ministerialia til Alterbogen, men benyttede dem frit, som de trøstede sig til at forsvare efter den hellige Skrift og almindelige Sandhed“.

oprindelige Danskhed og den alt dansk oplivende Folkestemme, som jeg ledte efter i de gamle Bøger og hos mig selv, de er ogsaa virkelig opstandne med det folkelige Statsraad, saa naar vi kun give Tid, som vi maa, da vil i Danmark alt efterhaanden gestalte sig dansk, ligesom alt med Guds Hjælp i Kirken vil gestalte sig kristelig«. Han sigter herved til de i 1834 indstiftede raadgivende Provinsialstænder. Han havde tidligere »tænkt som en Bogorm, at den fri Folkestemme kunde allerbedst ytre sig gjennem vore Penne, uden Mund og Mæle, ordentligt Valg og gyldig Fuldmagt«, nu stod han »som naglet til Pulten for at pege paa det Underværk og paa de naturlige eller historiske, altsaa de naturhistoriske Følger deraf¹⁾ . . . Ved opmærksom at følge Forhandlingerne i Danmarks gamle Hovedstad (Roskilde), som du ved, jeg var ingenlunde forud indtaget for, fandt jeg efterhaanden, at trods al den noksom kjendelige Svaghed, Ukyndighed og Følelse af Juraens Overlegenhed var dog alt i Grunden saa ægte dansk og saa vidunderlig danneligt, at selv vor latinske Jura var nær ved at lade sig fordanske, og da herved Fordommen mod det hele som en farlig Efterligning eller Efterabelse af det fremmede var overvundet, saa' jeg pludselig, at Danmark netop herved havde tilbagevundet sin oprindelige Forfatning, og det paa den ubeskrivelig dejlige, mageløse Maade, at det uindskrænkede Enehæderdømme er Folkets og den offentlige Stemmeret Kongens Gave, saa den Vædde-

1) Resultatet af dette Arbejde, som han „sædvanlig endte om Lørdagen og begyndte paa ny om Mandagen“, blev det lille Skrift „Det danske Firkløver eller Danskheden partisk betragtet“ (1836).

strid om at ramme Rigets bedste, her med Guds Hjælp skal føres, vil netop have de modsatte Følger af Spliden anden Steds, hvor baade Magten og Friheden er og maa betragtes og forsvares som et Rov«.

Til fuld Udfoldelse kom det for Grundtvig ejendommelige Syn paa det nationale og borgerlige Liv først, da han i 1838 (fra 20de Juni til 26de November tre Gange om Ugen) paa Borchs Kollegium holdt den berømte Række Foredrag over den nyere Tids Historie, der senere ere udgivne under Titlen »Mands Minde«, og »som Kjøbenhavn næppe havde hørt Mage til siden Steffens' Dage«. En Kreds af yngre Mænd havde opfordret ham dertil, og greb han med Glæde Opfordringen, viste det sig paa den anden Side, at den unge Slægt stod rede til med Glæde at modtage, hvad han havde at yde. Og de skuffedes ikke. En af Tilhørerne, Fr. Barfod, har i et lille Skrift¹⁾ givet en Skildring af den Fest, den sidste Aften blev til, og man faar her ikke blot et Indtryk af, hvor meget Forsamlingen havde at takke for, men ogsaa af, hvor talrig den var bleven, efterhaanden som det blev bekjendt, hvilke mægtige Tanker her kom til Orde. »De forrige Aftener havde det almindelige Tilhørerantal været omtrent halvfjerde Hundrede, der paa en næsten ubegribelig Maade havde sammenstuvet sig paa det lille Borchs Kollegium; denne Aften vare alle Bordene udtagne, og dog var der lige fuldt, og Tilhørerne maatte staa langt ud paa Gangen og et Stykke ned ad Trappen, saa det gik vist hen ad de sex Hundrede. Selve Av-

1) Den sidste Aften paa Grundtvigs Forelæsninger. 1839.

ditoriet var opfyldt næsten en Time, før Forelæsningen begyndte«. De nu udgivne Opskrifter give os kun en meget mangelfuld Forestilling om den Virkning, disse Foredrag maa have gjort, thi for det første kunne de selvfølgelig ikke meddele Indtrykket af »Grundtvigs Veltalenhed, der væsentlig bares af hans storslaaede Personlighed, som mægtede paa en gribende Maade at udstrømme i lunefuld Skjæmt ikke mindre end i gløddende Pathos«¹⁾, og for det andet er det kun meget faa af dem, der tør antages at foreligge i den Form og Udstrækning, hvori Foredragene blev holdte. Men allerede den foreliggende Bog er i og for sig et højst mærkeligt Vidnesbyrd om historisk Syn baade paa Fortid og Fremtid. Den er, hvad man træffende har kaldt Nationalismens Program, lægger først og sidst an paa at vinde Ungdommen for en rent nordisk Anskuelse af Menneskelivet og Historien. »Dette var en Livsopgave, hvortil han følte sig baade kaldet og udrustet. Vel maatte han føle en brændende Trang til at vække og vinde den danske Ungdom for, hvad der for ham stod som levende Sandhed, frelsende baade for den enkelte og for Folkelivet i det hele, og det i et Øjeblik, der stod for ham som et Vendepunkt i det elskede Fædrelands Historie. Vel maatte han lægge særlig Vægt paa at komme til at virke med det vingede mundtlige Ord, som han var saa vel skabt og skikket til at føre, og som han satte saa højt over det skrevne; og vel maatte han ønske at kunne tiltale en haabefuld Ungdom, da han hos den ældre Slægt for det meste

1) Sv. Grundtvigs Forord til Mands Minde.

kun havde fundet døve Øren . . . Han følte nu en brændende Lyst og Trang til at komme i Berøring med sin levende Samtid eller snarest med Eftertiden; til gennem det mundtlige Ord at udtale sig om alt, hvad der laa ham paa Sinde, til at gribe ind i det virkelige Liv og skaffe sine Ideer Indgang i Staten, i Skolen, i Kirken. Han trænger nu til at faa Ungdommen i Tale. Han vil vække den til levende Deltagelse i det historiske Liv, vinde den for sin historiske og ikke mindre for sin patriotiske, politiske og kristelige, overalt poetiske Anskuelse. Han vil særlig vinde og vække den til Arbejdet paa det danske Folks Gjenfødelse i nordisk Aand, for Udviklingen af borgerligt Frihedsliv og folkelig Oplysning, for en særegen dansk-nordisk Udvikling, forskjellig fra den fransk-liberale, som da efter Julirevolutionen havde vundet mange Tilhængere i den yngre Slægt ogsaa i Danmark. Med disse Foredrag i 1838 brødes Isen, som siden aldrig lagde sig om hans Tunge«.

En Hovedtanke, der atter og atter klinger igjennem disse Foredrag, og som igjennem dem begyndte at slaa Rod i den almindelige Bevidsthed, var Folkehøjskole-tanken. Allerede i 1830 udtalte Grundtvig i en Anmeldelse i Lindbergs Maanedsskrift for Kristendom og Historie, at der trængtes til »en Højskole for folkelig Videnskabelighed, der holdt Universitetet i Skak«, og han tilføjede, at »i mange Aar var det en sød Drøm hos mig, at det ridderlige Akademi i Sorø, naar det opvaagnede af sin Dvale, vilde berige Danmark med en saadan folkelig Højskole, og skjønt Erfaringen synes at ville modsige det, opgiver jeg dog ikke Haabet om

at opleve en saa glædelig Begivenhed«. I de følgende Aar klarer denne Tanke, der som bekjendt blev en af hans vigtigste Livstanker, sig mere og mere, og han griber enhver Lejlighed til at udvikle den. Den kommer atter og atter lejlighedsvis frem i saa godt som alle hans Skrifter, hvad de saa end ellers handle om, og særlig fremstiller og udvikler han den i en hel Række Smaa-skrifter. Det er særlig Erkjendelsen af, at, efter at »Kongehaand og Folkestemme« havde fundet hinanden, maatte der en folkelig Oplysning til, for at Folket skulde kunne magte den Opgave, der var stillet det, som bærer denne Tanke frem, men bag ved den ligger den i hans Syn paa Nordens Fortid grundede Overbevisning om Nordboernes Kald til at udvikle en universalhistorisk, alt omfattende Videnskabelighed. Derfor er det ham heller ikke nok at søge Højskoletanken gennemført i Danmark, men han peger paa den for alle Nordboer, og særlig opfordrede han i et lille Skrift »Til Nordmænd om en norsk Højskole« (1837) de norske Frænder til uopholdelig at oprette en saadan folkelig Højskole. »Og kunde det nytte, vilde jeg jo besværgede eder ved alt, hvad der kunde tænkes at være eder kjært og helligt, ej at undlade eller at forhale et Storværk, alle Minder i Kæmpers Fødeland værdigt og Kæmpernes Børn uundværligt, hvis de virkelig skal høste, hvad Fædrene saaede, og pryde sig med den Hæderskrans, hvortil hine saa priselig bejlede, bevise for al Verden, at hvor der ved højlys Dag fandtes saadanne folkelige Helte som Hakon Adelsten og Olaf Tryggesøn, saa store og ædle Kræfter som de, der skabte Norges kongelige Ridderspil fra Halvdan Svarte til Sverre, og

hvor der endelig midt under det latinske Pavedom var en saadan Kjærlighed til Modersmaalet, i Middelalderens Dunkelhed et saadant Øje for Folkelivet, som Hejmskringle og hele Sagarækken soleklart aabenbare, der fattes i Nytaarstiden heller hverken Mod eller Kraft til trods alle latinske og romerske Bandsættelser at fortsætte, forklare og fuldende det længe afbrudte, men aldrig opgivne folkelige Levnedsløb«.

Sit mest storslaaede og videst omfattende Udtryk faar Tanken i disse Aar i Afhandlingen »Om Nordens videnskabelige Forening«, der fremkom i Barfods Tidsskrift »Brage og Idun« i Begyndelsen af 1839. Han hævder her, at »den nordiske Foreningslyst ligger meget dybere end Herskesygen og dybere end Foreningslysten enten i England, Frankrig eller Tyskland, og at dens Planer kun strandede, fordi de vare daarlig baade anlagte og styrede, saa naar vi først ved, hvad vi egentlig vil, tør vi haabe, Foreningen skal lykkes meget bedre end i noget af hine Lande. . . . Det er først, siden Norge blev selvstændigt og indtog sin gamle Plads mellem os, vi har begyndt at forstaa vort eget Hjærte og vor Histories Gang, kan altsaa først nu begynde planmæssig at arbejde paa en Forening, som den sømmer sig nordiske Frænder af Kæmpeæt . . . Det er ingen kirkelig og ingen borgerlig, men en ægte videnskabelig Forening, jeg vil foreslaa, kun at jeg maa bede Læseren ej at tænke, han derfor strax ved alt, hvad jeg mener dermed, og for en Sikkerheds Skyld vil jeg foreløbig bemærke, at ægte Videnskabelighed er mig langt mer end »sort paa hvidt«, er et Oplysningsværk, der ikke blot »staar paa Papiret«, men virker lyslevende paa

vor Betragtning og Behandling af alle menneskelige Forhold, saa hvem der er videnskabelig forenede, stræbe med forenede Kræfter at forsvare Livet og Friheden, at benytte dem til fælles bedste og at vinde den rolige Klarhed, som er Livets Krone«. Han udvikler nu, hvorfor han ikke anser en kirkelig og borgerlig Forening i Norden for ønskelig. I først nævnte Henseende gjør han gjældende, at »saa snart vi vaagne i Nordens Aand, vil vi lettelig indse, at Fejlen ved vore Statskirker ingenlunde er deres Indskrænkning, men deres Udstrækning eller deres lige saa forgjæves som fortrædelige Tragten efter at forene det uforenelige og underkue det fribaårne, og en sand Religionsfrihed, det er: Frihed saa vel til at have, hvad Religion man vil, som til slét ingen at have, vil være denne Indsigts velsignede Frugt . . . Alle ærlige og oplyste Folk maa frabede sig enhver kirkelig Forening med andre end dem, de ved fælles Tro og Haab føle sig kirkelig forenede med«. Med Hensyn til Nordens borgerlige Forening, »som jeg en Gang selv har anset for ønskelig«, hedder det, at da den ikke engang lod sig tilvejebringe i det femtende og sextende Aarhundrede, da Folkelivet havde tabt næsten al sin Kraft og Bevidsthed, »da var det topmaalt Daarskab at vente den i det nittende«. »Behøves der et yderligere Vidnesbyrd om de nordiske Rigers Afsky for en borgerlig Forening, da har dette Aarhundrede givet et saare høj-røstet i Norges Skilsmisse fra Danmark og Forbindelse med Sverige. Ingen borgerlig Forening mellem to Riger gik nemlig stillere af, syntes mere frivillig, fuldstændig og velgjørende, men dog er det soleklart, at

om end ikke det Vergelandske Register paa »Danmarks politiske Forbrydelser imod Norge« ¹⁾ kan gjælde for en »Folkestemme«, er jo dog efter denne Skilsmissen fra Danmark Norges Lykke, altsaa Befrielse fra en stor eller lille Ulykke. Og at nu Norges Forbindelse med Sverige, om den end havde været lige saa frivillig, som den aabenbar var nødtvungen, ej engang har Skin af en borgerlig Forening, er saa iøjnefaldende, at man fristes til at smile ved Nordmændenes Ængstelighed for, at den skal udarte dertil, men nødes til deri at se det gyldigste Bevis paa, hvor modbydelig den blotte Tanke om en borgerlig Forening (Amalgamation) af Grandfolkene i det mindste er et af dem, saa et virkeligt Forsøg paa nu at tilvejebringe den vilde blive Løsenet til et nyt Uvejrs i Norden, sørgeligere end noget af alle de overstaaede . . . Et fast og venligt Forbund til fælles Forsvar og til almindeligt bedste lader sig derimod ikke blot tænke i Norden, men er baade saa naturligt og nødvendigt, at vi bør betragte det som allerede i Værk og inderlig ønske det sluttet heller i Dag end i Morgen og helst med en uindskrænket Tillid og paa saa venlige Betingelser, at Forbundet skjænkede os alle en borgerlig Forenings Fordele uden at medføre dens Ubehageligheder eller udsætte os for dens uberegnelige Følger. Det er jo saaledes aabenbar ikke blot et Forbund til fælles Forsvar mod ethvert Angreb, der kan finde Sted mellem selvstændige Riger, men et frit Sam-

¹⁾ Et bekjendt Skrift, som Henrik Vergelands Fader, Præsten Nikolaj Vergeland udgav 1816.

kvem med Handel og Vandel, der for alle Næringsveje er det samme som borgerlig Forening, og jeg ser i det mindste ingen Grund, hvi Rigerne ej kunde enes om at sammensætte et Krigsraad, der bestyrede det hele Forsvarsvæsen baade til Lands og Vands, som da med langt mindre Bekostning vist nok kunde sættes paa en langt fastere Fod«.

Efter saaledes at have udviklet sine Tanker om Nordens borgerlige Fremtid, Tanker, som Eftertiden har vist i en ganske anden Grad var virkelige Fremtidstanker med Rod i Fortid og Nutid end de national-liberale Ideer, gaar han over til at tale om en videnskabelig Forening. Han tænker »naturligvis« ikke paa Indførelsen af et fælles enevældigt Skriftsprog, »thi ser vi, hvor fast selv det lille, fattige Island har holdt paa sit, da maa vi vel opgive al Tanke om, at enten Danmark eller Sverige skulde slippe deres, og finde det langt rimeligere, at ogsaa Norge for Alvor vil prøve paa at danne sig et efter sit ejendommelige Tunge-slag Mit Forslag, mit inderlige Ønske og mit levende Haab er intet mindre end et stort nordisk Universitet i Steden for de fire latinske, vi nu er hjemsogte med Som jeg har stræbt at lægge Nordboerne paa Hjærte, hvor højlig de, hver i sit Rige, trænge til en »folkelig Højskole«, hvor alt paa Modersmaalet drejer sig om Fædrelandet, dets naturlige og borgerlige Forfatning, dets folkehistoriske Minder og Kampe, dets Tarv og Udsigter, med alt, hvad der kan gjøre forstandige og veltænkende Mænd dygtige til at hæve og understøtte den lovlige Folkestemme, der nu i alle Rigerne er Regeringens Landraad, saaledes lagde jeg

ogsaa gjærne, om jeg kunde, Regeringerne paa Hjærte, at selv naar Drengvidenskabeligheden og den romerske Afretning ophører, vilde de dog kun finde sig maadelig tjent med praktiske Embedsmænd, opdragne om ikke just til lærde Folk, saa dog til at fuske paa boglig Kunst, sætte Mag over Virksomhed, øve Kritik paa alt og følge deres eget Hoved. Mit Forslag om ét nordisk Universitet til Afløsning af de fire latinske kan derfor blot kræve Opmærksomhed i det Tilfælde, at de nordiske Riger fik deres folkelige Højskoler, og at Regeringerne selv fandt Universitetsdannelsen dels upassende, og dels utilstrækkelig for deres praktiske Embedsmænd, saa de dertil foretrak egne Plantesteder (Seminarier) og den folkelige Højskole. Og naar nu det var sket, saa det folkelige og borgerlige var sket Ret, og Spørgsmaalet altsaa blot gjaldt den bedste Maade at fremme sand og gavnlig Videnskabelighed paa i Norden, da tør jeg mene, mit Forslag om et fælles nordisk Universitet ej længer vilde anses for et Luftkastel, men findes værd at høre og overveje . . . Saa vist, som vi under den latinske Skolegang blev Stympere i Modersmaalet, fjærnedes bestandig længere fra Naturen og blev mere fremmede for Livet og mere vantro baade mod det høje hist oppe og det dybe her nede, blev slette romerske Skuespillere i Steden for ægte nordiske Mennesker, saa vist vilde vi ogsaa vinde betydelig i sand Dannelse, nyttig Kundskab og virkelig Vidskab, blot ved at lade Stilen, Latinsnakken og hele den lige saa udmarvende som tomme, lige saa sørgelige som latterlige Drengvidenskabelighed fare, vinde betydelig, om vi end maatte savne et Universitet eller en Anstalt for grundig Lær-

dom og alt omfattende Videnskabelighed. Naar vi nemlig ikke længere drive et Spil med disse store Ord eller forstaa derved blot og bart »Latineri og Selvklogskab«, da indse vi strax, at grundig Lærdom og alt omfattende Videnskabelighed langt fra at kunne enten være »Børnelærdom« eller flere Tusendes Sag af hver Million, kun i Forhold kan drives til Gavns af nogle faa til enhver Tid, som med udmærkede Anlæg dertil opofre en kraftig Manddom og rørig Alderdom, saa det er kun af Haandlangere der behøves en Del, og man kunde derfor tænke, at naar der kun var ét godt Universitet en Steds i Evropa, som de faa fra alle Lande kunde benytte, da lod Universiteter sig anden Steds til Nød undvære . . . Men om vi nu virkelig behøve et Universitet, det beror i Grunden paa, om grundig Lærdom og alt omfattende Videnskabelighed behøver os for at drives forsvarlig eller dog for at gjøre de nødvendige Kæmpeskridt til sit fjærne, ophøjede Maal, som er klar Forstand paa hele Menneskelivet i alle sine mangfoldige Retninger . . . Her staar vi da ved Spørgsmaalet, om Nordboen hører til Hovedfolkene, og skjønt Historien svarer det bestemteste Ja, er det dog saa langt fra, at Norden hidtil i videnskabelig Henseende har hævdet sig en tilsvarende Rang, at det kan synes selv at have fradømt sig Bekvemhed til et selvstændigt Videnskabernes Sæde . . . Det nægtes naturligvis ingenlunde, at alle tre nordiske Riger have frembragt ej blot en Del gode videnskabelige Haandlangere, men endog enkelte Visere af Kæmpestørrelse, men derved stadfæstes kun, hvad ingen Stadfæstelse behøver, at Norden er »Kæmpers Fødeland« og har Kald til ogsaa videnskabelig at vise

det, thi vore Universiteter har som saadanne lige lidt noget andet Stovværk at opvise end den mekaniske Forplantelse af Gloser og Regler og et Læs ufrugtbar Bogkundskab . . . Betragte vi imidlertid de berømte Universiteter baade fordum og nu, da se vi let, de trænge højt til en Medbejlerske, der, som Athenens Skjoldmø, kan tage Kæmpeskridt, og slumrer hun nogen Steds, maa det være i vort Norden, saa man kan dristig sige, at enten maa der rejse sig et nordisk Universitet, der fordunkler ikke blot dem i Berlin, Göttingen og Wittenberg, men selv Kolosserne i Paris, Oxford og Cambridge, hvis ej Nytaarstidens Videnskabelighed endnu mer end Oldtidens skal fortjene Navn af en bjærgfødt Mus, hvis Heltegjerning kun var som den ægyptiske Musehærs i Sancheribs Lejr at forgnave Kæmpernes Skjolde og overfile deres Buestrænge . . . Den romerske Videnskabelighed maa, endogsaa blot som Grundlag og Udgangspunkt for vor, være en ren Pestilense, thi foruden de Brøst, den havde til fælles med den græske som hedensk og med den hebræiske som uborgerlig, havde den aabenbar det store Uheld at være dødfødt. Romerne var nemlig, som man ved, ikke et Folk, der levede enten for højere Ideer eller for deres egen menneskelige Udvikling, men en Krigshær, som levede paa Feltfod og lærte kun, da de havde naaet deres Maal, at indtage, hvad de kaldte hele Verden, Videnskabelighed ligesom andre Kunster og fine Haandværker af Grækerne. . . . Kristendommen og vor dybere Menneskenatur har reddet os fra at forsvinde i den bundløse romerske Afgrund, og da Faren endnu bestandig truer og nærmer sig daglig mere, maa vi skynde

os bort fra Afgrunden, og da en falsk Oplysning kun kan fordrives af den sande, befytte os af alle Kræfter paa en saadan. Det gjælder da om at gjøre et Kæmpe-skridt op af Graven og om Brydningen af en ny Bane til Borgen paa Glarbjærget eller til Klarhedens Land. Det første Skridt eller Overgangen fra Døden til Livet er nu vist nok uden al Sammenligning det vigtigste, og det er Indsættelsen af »Munden og Modersmaalet« i sine utabelige Rettigheder, som »Pennen og Latinen« umulig kan gjøre dem stridige et Øjeblik længere, end vi vil holde den »Pagt med Døden og det Forbund med Helvede«, vi i Søvn lod os narre til at gjøre; og saa snart vi faa en folkelig Højskole, hvor Folkelivet og Fædrenelandet, med deres Tarv og Trang, bliver den store Opgave, der skal løses paa Modersmaalet, og hvor Pennen kun bruges til at trælle for Munden, da er den overhængende Dødsfare afvendt, og vi kan tage os Pusterum til rolig at overveje, hvilke »levende Raad« der gives til en højere og mere omfattende Oplysning . . . En videnskabelig Højskole eller et Universitet efter nordiske Grundsætninger, hvor hele Menneskelivet og hele Menneskenaturen, som de er eller kan vorde os bekjendte, er den store fælles Opgave, maa nu nødvendig være det rette Middel til Øjemedet«.

Samtidig med, at Grundtvig saaledes med Pen og Mund arbejdede paa et føre sine store Livstanker paa det kirkelige og folkelige Omraade ud i Livet og i saa Henseende udfoldede en Virksomhed, man skulde synes maatte være nok til fuldt ud at lægge Beslag paa et Menneskes Tid og Kræfter, fordybde han sig saaledes

i videnskabelige Studier og udfoldede en saadan videnskabelig og poetisk Produktion, at disse Aar ogsaa i den Henseende høre til de rigeste og betydningsfuldeste i hans Liv. Naar vi høre Grundtvig tage Ordene »Bogen i, og Munden op!« til sit Feltraab, er det ingenlunde, fordi han kastede Vrag paa Bøgerne i og for sig, tvært imod, en uforholdsmæssig Del af sine knappe Indtægter anvendte han til efterhaanden at skaffe sig en stor og kostbar Bogsamling, og han studerede tidlig og silde. Et saare betegnende Træk er det, at han, som, efter at han havde faaet Syn paa det Ideal af folkelig Dannelse, han aldrig mere slap, fejdede paa Latinen og Romerdannelsen, som ingen anden har gjort det hverken før eller siden, ved en Doktordisputats kunde træde op og sætte hele Avditoriet i Forundring over den Færdighed, hvormed han bevægede sig i Romersproget.

De to videnskabelige Storværker, Grundtvig øvede i disse Aar, vare Nordens Mythologi og Haandbog i Verdenshistorien. Vi skulle senere nærmere gjøre Rede for hans ejendommelige Anskuelse af Mytherne og Historien i det hele taget, og derfor her indskrænke os til at sige, at de to nævnte Skrifter hvert paa sin Vis høre til de allerbetydeligste, der haves fra hans Haand, og betegne Kulminationen af hans geniale Syn paa det Omraade, hvorpaa de bevæge sig, et Syn, der paa den ejendommeligste Maade forener det poetiske og videnskabelige i én Total-Anskuelse. »Nordens Mythologi eller Sindbilledsprog, historisk-poetisk udviklet og oplyst« melder sig som anden Udgave af den lille Mythologi fra 1808, men er i Virkeligheden en hel ny

Bog, i hvilken de Anskuelse, som den Gang kun spirede i ham, træde os fuldt udfoldede i Møde, modificerede af det Lys, som i de fire og tyve Aar, der var forløbne siden da, fra saa mange Sider var faldet i hans Sjæl. Denne Fremstilling og poetiske Tydning af de nordiske Myther, som tillige paa mange Punkter storslaaet og aandfuldt belyser, hvorledes Folket under sit senere Levnedsløb snart har fjærnet sig fra, snart atter nærmet sig til den »Nordens Kæmpeaand«, for hvilken de ere Udtryk, efterfulgtes allerede Aaret efter af hans Haandbog i Oldtidens Historie, der udgjorde første Del af den store »Haandbog i Verdenshistorien, et Forsøg«, som udkom i tre Bind ¹⁾. Dette mærkelige Værk betegnes som udarbejdet »efter de bedste Kilder«, og der er i Virkeligheden nedlagt en umaadelig Lærdom deri, men Hovedsagen er dog her som i Mythologien det ejendommelige, med stor Klarhed og Konsekvens gennemførte Syn paa »Tidernes Sammenhæng og Kristus i deres Middelpunkt«; det er i Virkeligheden mere en i høj Grad subjektiv Historiens Filosofi end en objektiv historisk Fremstilling, og helt igjennem er den præget af en Poesi, der jævnlig som ved Lynglimt stiller det, han skildrer, i den skarpeste Belysning, saa det paatrænger sig Læserens Fantasi med næsten uimodstaaelig Magt, ligesom ogsaa det ejendommelige Lune, der er over den saa vel som over Mythologien fra først til sidst, gjør dem til to højst underholdende Bøger.

¹⁾ Haandbog i Middelalderens Historie 1836, Haandbog i Nytaarstidens Historie 1843.

Ogsaa den baade i Henseende til Kvantitet og Kvalitet forbavsende umiddelbart poetiske Produktion, Grundtvig udfoldede i disse Aar, vidner om, i hvor høj Grad hans Aand nu var modnet og klaret. Den Samling »Nordiske Smaadigte«, han udgav i Kristiania 1838, bestaar af Digte, der ligge forud for Aaret 1824, som han selv betegner som »et Vendepunkt i sit Skjaldeløb«, men i Datidens Blade særlig i Lindbergs Kirketidende findes der en Mængde fra hans Haand, næsten alle af mere eller mindre afgjort religiøs Karakter, og i Aarene 1837—41 udkom de to Bind af »Sangværk til den danske Kirke«, hans Hovedværk i denne Retning og et af de betydningsfuldeste Led i hele hans poetiske Produktion, en rig Samling af skønne, dels originale, dels oversatte og frit bearbejdede Salmer og aandelige Sange. Det er en Salmeskat, som maaske intet andet Folk kan opvise Mage til, i alt Fald ikke fra én Mands Haand, og den er, hvor meget han end har laant anden Steds fra, baade fra vor egen og andre Folks Digtning, i Virkeligheden helt og holdent hans Værk, thi fra først til sidst har han paatrykt den sin Aands Særpræg og givet den sin kostelige Sprogmalms Lødighed og dybe og inderlige Klang. Salmetonen meldte sig tidlig i Grundtvigs Digtning — »Dejlig er den Himmel blaa« er allerede fra 1810 —, men først nu, samtidig med at han havde fundet sit faste Stade i religiøs Henseende og i det hele taget havde vundet fuld Klarhed over, hvad han vilde her i Livet, havde han vundet det Herredømme over den, der gjør ham til en af Verdens største Salmedigtere.

I 1839 skrev Grundtvig i »Aabent Vennebrev til

en engelsk Præst«: »Saaledes naaede jeg da (1832) en Prædikestol i Hovedstaden, hvor jeg under de frieste Forhold kunde prøve, hvad Troens Ord paa mine Læber formaaede, og den dybe Stilhed, under hvilken det undtes mig i hele syv Aar saaledes at forkynde Evangelium, forudsætter, at jeg enten saa godt som intet udrettede, eller at meget maa have forandret sig baade hos mig og i Statskirken. Maa det nu være en af Delene, og er begge mulige, da følger det af sig selv, jeg antager det sidste, men det er uden Tvivl ogsaa paa gyldige Grunde, thi dels er det en Kjendsgjerning, at jeg aldrig fattedes Tilhørere, og at jeg nu har langt flere Præstevener i Statskirken end for syv Aar siden, og dels er det ikke mindre en Kjendsgjerning, at jeg i Sognebaandets Løsning har opvist et simpelt og uskyldigt Middel til midt under Statskirkens Forvirring indtil videre at skaffe baade Lutheranerne og alle danske Folk den nødvendige Samvittighedsfrihed«. Det begyndte i Virkeligheden at dages for ham. Han havde ikke blot samlet en Menighed om sig, men ogsaa en Kreds af unge, begavede Mænd, der delte hans Syn og stod rede til at føre det ud i Livet¹⁾. Med rette kunde Kaalund den Dag, da Grundt-

¹⁾ Af de mange Venner og Disciple fra disse Aar skal her nævnes nogle enkelte: den senere som Historiker saa navnkundige Ludvig Kristian Müller, der af Grundtvig betegnede som

„Min Ven som ikke mange,
Discipel uden Svig“,

den senere Biskop P. C. Kierkegaard, Fr. Barfod, Fr. Hammerich. Ogsaa Biskop Martensen, som senere traadte i skarp Opposition til hele den Grundtvigske Retning, følte sig den Gang stærkt tiltrukket af hans Personlighed og stod ham og hans Kreds nær.

vig holdt sit sidste Foredrag paa Borchs Kollegium, i den Sang, hvormed han i Forsamlingens Navn hilste ham, sige:

„Ja, i mange tunge Dage
 har du ærlig stridt,
 miskjendt, uden Klynk og Klage,
 til dit Haar blev hvidt. —
 Held, men Sejer har du vundet,
 snart er Døgnets Nat forsvundet,
 snart skal Aandens Sol fra Norden
 funkle over Jorden.“

Han følte ogsaa selv, at Sejrens Stund nærmede sig, men ét var der, som trykkede ham haardt og gjorde ham hans Stilling som Præst uden Embede utaaelig i Længen, det var den tvungne Konfirmation. »Og da mine egne Sønner naaede Konfirmationsalderen«, fortæller han i Kirkespejlet, »faldt det mig saa tungt paa Hjærte, at jeg fandt, dette Baand maatte løses eller sprænges; thi vel kunde jeg personlig undgaa Kampen ved at lade mine Sønner konfirmere af en venlig Præst paa Landet, men baade fandt jeg det dog næsten utaaeligt at være Præst og ej turde konfirmere sine egne Børn, og ukjærligt, nu da Mynster var bleven Biskop ¹⁾, at lade mine kristelige Venner i Hovedstaden være i den Vaande, de ikke nær saa let som jeg kunde undvige. Jeg ansøgte derfor Kongen om Tilladelse til at turde konfirmere mine egne og gode Venners Børn og fandt Kongen ikke ugunstig stemt derfor, men da jeg nok vidste, det vilde fornemmelig komme an paa Biskop Mynsters Erklæring og

1) Siden 1834.

havde ingen Gunst af ham at vente, saa bad jeg Prinsesse Karoline Amalie at tale et godt Ord for mig til Bispen og forberede Sagen. Det hjalp imidlertid ikke, thi da jeg den sidste Dag i 1838 indfandt mig hos Biskoppen for baade saa klart og saa indtrængende som muligt at forestille ham denne Hjærtesag, fandt jeg ham ikke blot saa ubøjjelig, men saa bitter og fjendtlig, at jeg efter en timelang Samtale i Sofaen maatte gaa bort med en haanlig Afvisning og, jeg nægter det ikke, i en oprørt Stemning, som jeg frit gav Luft. Da jeg imidlertid paa den smukke Vinterdag for at tilbagevinde Ligevægten gik om ad Volden og igjennem Kongens Have, hvor Smaafuglene kvidrede saa venlig, da faldt det mig ind, hvad Salmisten synger om den Gud, som under baade Spurv og Svale en Rede ved sit Alter til at udruge sine spæde, og da gik jeg rolig hjem og satte mine Tanker paa Rim«. Han sang bl. a.

Hvad kvidrer I om, I Spurve graa
saa sent i Kongens Have?
Vil I for min Vaande Bod mig spaa,
en Skat i Nyaarsgave,
en Svalerede, et Spurveskjul,
hvor mine Unger kan lege Jul
og fjedres til at flyve!

Mig sidder en lille Fugl i Barm,
som kvidrer om det samme,
ja synger det ud med Tone varm,
saa Hjærtet staar i Flamme,
og hvisker venlig: syng højt i Kor!
den Syngemester, i Himlen bor,
det Nyn har sat paa Noder!"

Og Fuglen spaaede rigtig; i Aaret 1839 kunde han

forberede og konfirmere sine to ældste Sønner. Han var bleven Præst i Vartov. Vi ville ogsaa her lade Grundtvig selv fortælle.

»Frederik den sjette lod mig hemmelig vide, at naar jeg vilde søge Vartov, skulde jeg nok faa det. Paa Vartov havde jeg nu længe haft Øje som den eneste Krog i Statskirken, hvor jeg som kristelig oplyst Præst kunde udholde Stillingen, saa længe det skulde være, fordi jeg dèr ikke lettelig kunde finde mig tvungen til noget, der stred mod min Samvittighed og havde dog Lejlighed til at udøve Præsteembedet i hele dets Omfang og fremfor alt til at konfirmere alle de kristelige Forældres Børn, som ønskede det; men jeg vilde dog ikke søge det blot paa hemmelige Efterretninger, som jeg var gammel nok til at vide er sjælden ganske paalidelige. Jeg gik derfor selv op til Kongen og mødte i Forgemakket min Formand baade i Præstø og Vartov, som var oppe at takke for god Befordring og fortalte mig, da han kom ud, at Kongen til hans store Forundring havde spurgt ham, om han troede, Grundtvig, hvis han blev Præst ved Vartov, vilde forstyrre Kirkefreden. Da jeg nu fik Kongen i Tale, sagde jeg ham strax, at jeg havde i Sinde at søge Vartov-Kaldet, men kun naar Majestæten vilde give mig Haab om at faa det. »Jeg giver aldrig noget Haab«, var Kongens korte Svar, men da saa jeg gjentog: »Ja, saa søger jeg det bestemt ikke heller, thi jeg er nu for gammel til at holdes for Nar i Kancelliet«, da svarede Kongen meget venlig: »Ja, saa kan De jo give mig Deres Ansøgning«, og dertil erklærede jeg mig villig. Jeg afleverede nu kort efter min Ansøgning i Forgemakket, og skjønt

Prinsesse Karoline Amalie føjede mig i at spørge til Sagen hos Kongen, bragte hun mig kun et undvigende Svar, saa til sidst, da man fra Kancelliet lod mig vide, at Ansøgningen var ikke kommen der, troede jeg virkelig, den ved et besynderligt Uheld var forulykket, men da jeg lod efterspørge i Kabinettet, fik jeg til Svar, at den var i god Behold, og Sagen var da, at Kongen af Nænsomhed havde beholdt Ansøgningen for sig selv, til han kunde se, der intet var i Vejen for min Kaldelse.

Saaledes indtraadte Grundtvig atter i Statskirkens Tjeneste. Den 9de Juni 1839 indsattes han i sit Embede af Stiftsprovst Tryde.

VII.

PRÆST I VARTOV.

1839—1872.

Det kan ved første Øjekast synes paafaldende, at Grundtvig efter den Stilling, han havde indtaget til Statskirken, nu kunde bekvemme sig til at modtage et Embede i den, og det er da ogsaa bleven opfattet som maaske den største af de »Svingninger«, hans Liv skal være saa rigt paa. Ret beset forholder det sig imidlertid gjennemgaaende saaledes med disse Svingninger, at de ikke betegne en Opgivelse af et tidligere Standpunkt og et Spring der fra over til et nyt, men er Resultatet af en Udvikling, en Uddybelse af hans Erkjendelse, saaledes at det, der løselig set er en Svingning, et Omslag, i Virkeligheden er en Fremadskriden, hvis logiske Konsekvens bliver ganske klar, naar man tilbørlig agter paa Mellemløddene. Saaledes ogsaa med denne. Situationen paa det Tidspunkt, da han tog sin Afsked som Præst, og nu, da han atter indtraadte i Statskirkens Tjeneste, var væsentlig forskjellig. Han opgav sit Embede, fordi den herskende Rationalisme truede med at lægge saadanne Baand paa Samvittigheds-

friheden, at han, skjønt han følte sig fuldstændig Overensstemmelse med Statskirkens Symboler og Bekjendelsesskrifter, vilde komme til at staa som den, der havde sekteriske Tendenser. Nu havde hans strængt kirkelige Opfattelse imidlertid i Aarenes Løb vundet stærk Tilslutning, Rationalismen havde tabt meget af sin Magt, og han havde derhos i Sognebaandets Løsning og Præsternes Lærefrihed paavist en sikker Udvej til at betrygge den enkeltes Samvittighedsfrihed. Ganske vist var Maalet i saa Henseende ikke naaet endnu, men Udsigterne til, at det vilde blive naaet, klarede sig mere og mere ¹⁾, og da han, ikke blot af rent personlige Grunde, i mange Maader maatte finde den Stilling, han indtog som Præst uden Embede, afskaaren fra Retten til at forvalte Sakramenterne og til at konfirmere sine egne og sine Venners Børn, unaturlig, »hvor misundelsesværdig fri og behagelig den end i øvrigt var«, er det let at forstaa, at han med Glæde greb Lejligheden, da just dette Embede tilbød sig. Her var ingen Baand, som han ikke med Ro kunde bære — Stiftelsen for nogle Hundrede gamle Mænd og Koner udgjorde hele Sognet, for øvrigt kunde han som i Frederiks Kirken samle den Menighed om sig, der i Aarenes Løb havde sluttet sig til ham og delte hans Syn, saa at han i Virkeligheden stod næsten lige saa frit som før. Intet Under derfor, at han, som

¹⁾ Et Forslag om Sognebaandets Løsning var faldet i Stænderforsamlingen 1838, men dels var den Majoritet, der forkastede det, ikke stor — 35 Stemmer imod 28 —, og dels var der mange betydelige Mænd i Mindretallet, saa at der i Virkeligheden var vundet en „moralsk Sejr“ for Sagen.

han udtaler i sit »Aabent Vennebrev til en engelsk Præst«, i denne Ansættelse ikke blot saa' »et nyt Bevis paa Majestætens uforanderlige Naade og Tillid, som jeg gennem snart en hel Menneskealder har haft vidunderlig meget at takke for«, men ogsaa »en kjærlig Tilskikkelse af Forsynet«.

Ved den lille Hospitalskirke virkede Grundtvig i over en Menneskealder, lige til sin Død. Til den er hans Præstegjerning først og fremmest knyttet, ikke blot fordi den her strakte sig over saa langt et Tidsrum, men ogsaa fordi det var her, det ganske særlig lykkedes ham at samle en sjælden talrig og trofast Menighed om sig, »en Kjærne til en kristelig dansk Frimenighed, der, da den udelukkende holder sig til den apostoliske Trosbekjendelse og Herrens egne Indstiftelser, vistnok mindst af alle de nu saa kaldte kristne Kirkesamfund med rette kaldes en Sekt, men som dog ganske rigtig har den kirkelige Ejendommelighed kun at kræve Enighed om, hvad der har været fælles for alle troende og døbte, og kun at søge det ny, aandelige Liv i Ordet til os af Herrens egen Mund ved hans egne Indstiftelser«. Der er bleven rejst den Indvending imod Grundtvigs Kristendomsforkyndelse, at den savnede »det dybest religiøse, det sjæleplejende og sjæleførende, det, der gaar ind paa de indre Veje og de indre Tilstande«¹⁾, og der er for saa vidt noget berettiget i denne Anke, som Grundtvig i sin Prædiken altid mere er optaget af de store Syner, af »det verdens- og folkehistoriske, af det Verden og Tiden

1) Martensen „Af mit Levnet“ S. 42.

forbedrende og omdannende« end af de forskjellige sjælelige Tilstande hos den enkelte. Løn-kammer-Kristendom er han ganske vist saa langt fra at prædike, at det ejendommelige ved hans Kristendomsfor-kyndelse just er hans Hævdelse af Kirkens Betydning som det Samfund, i hvilket den enkelte Kristen med Opgivelse af sin Enkelstilling skal og maa føle sig som Lem. Men er der end paa dette Punkt ganske vist for saa vidt en Begrænsning, som »det sjæleplejende og sjæleførende« i højere Grad, end det findes hos ham, hører med til Idealet af Kristendomsfor-kyndelse, synes der hertil med fuld Føje at kunne svares, »at Herren har sørget for, at der i hans Menighed er for-skjelligt affarvede forkyndende Personligheder: Apostler, Profeter, Evangelister, Hyrder og Lærere, og kan en af Guds Naade, om end i Skrøbelighed, fylde en af disse Stillinger, da kræver Herren ikke mer af ham, og vi har endnu mindre Ret til at kræve mere«, lige-som ogsaa det Spørgsmaal uvilkaarlig paatvinger sig: »naar et saadant Vidnesbyrd [som det om Kirkens Betydning for os] lyder fra en højt begavet, højt be-naadet Mand, skal vi saa staa og ikke kunne glæde os over hans Fingerpeg, fordi der er noget, han ikke særlig betoner? Eller skulle vi sige: »det dybest reli-giøse« savnes hos Manden? Hvad er det dybest reli-giøse? Det er, før Troens Vished er til Stede, den dybe Længsel og Higen i vor Sjæl efter at blive gode Venner igjen med vor himmelske Fader, fra hvem vi ere affaldne, og det er, efter at vi have taget ved Troen, den dybe Følelse af Fred med Gud. Men skulde det Vidnesbyrd ikke kunne træffe det dybest

religiøse, det Vidnesbyrd, der kalder til at hvile i Menighedens Moderskjød, dør, hvor alle Livets Kilder sprudle?»¹⁾ Saa meget er vist, at Grundtvig i det lange Tidsrum, han stod som Præst ved Vartov Kirke, ikke mindst ved sin Prædiken udøvede en stadig stigende Indflydelse, og at den Vækkelse i Retning af et stærkt og inderligt Trosliv, der udgik fra den lille Kirke, bredte sig i videre og videre Kredse over det hele Land.

I sit Vennebrev til en engelsk Præst nævner Grundtvig som en af de Ting, der gjorde Vartov-Kaldet tillokkende for ham, den Tid, det vilde levne ham til boglige Sysler. Den literære Virksomhed, han udfoldede i Resten af sit Liv, er i og for sig storartet nok; den omfatter flere betydelige Værker i forskjellig Retning — vi skulle f. Ex. nævne »Phenixfuglen, et angelsaxisk Kvad, udgivet med Indledning, Fordanskning og Efterklang« (1840), »Bragesnak om græske og nordiske Myther og Oldsagn« (1844), det kirkelige Sagakvad »Kristendommens Syvstjerne«, »Kristelig Børnelærdom« samt »Kirkespejl eller Udsigt over den kristne Menigheds Levnedsløb« (1871) —, og særlig hans digteriske Produktion, baade den religiøse og den verdslige, er overordentlig rig, men gennemgaaende har de Bøger, han udsender, dog nu en mere umiddelbart praktisk Karakter end tidligere, behandle i større Udstrækning Dagens brændende Spørgsmaal og de kirkelige og folkelige Livstanker, han har fundet. Den egentlig videnskabelige Forfattervirksomhed

¹⁾ Vilh. Birkedal: Noter til Biskop Martensens Text om Grundtvig i hans „Af mit Levnet“.

er nu i det hele taget forbi — det sidste Arbejde af denne Art er »Haandbog i Nytaarstidens Historie« hvormed hans store Verdenshistorie afsluttedes, og som kun naar til det syttende Aarhundrede. Han var, som vi have set, i 1838 ogsaa uden for Kirken kommen i den levende Berøring med sin Samtid, hvortil han saa længe havde følt Trang, og en bestemt Stræben efter i langt højere Grad end tidligere at gribe umiddelbart ind i Forholdene for at paavirke dem ud fra sit ejendommelige Livssyn træder nu i Forgrunden. Naar man betegner Grundtvig paa noget som helst Punkt af hans Liv som »Videnskabsmand«, maa det altid forstaas paa en egen Maade, fordi de Arbejder, hvori han fortrinsvis har nedlagt Resultaterne af sin Granskning, altid, som for øvrigt alt, hvad han ellers har skrevet, ere stærkt prægede af hans Subjektivitet, men Videnskabsmand maa han for saa vidt kaldes, som hans Granskning altid er lige saa grundig som omfattende. I denne sidste Del af sit Liv er han imidlertid ved Siden af, at han er Præst, mindre den granskende Videnskabsmand end den i Studerekamret og i Livet modnede Stridsmand for bestemte praktiske Ideer, som han paa de forskellige Omraader, hans Blik omfatter, ufortrødent arbejder paa at føre ud i Livet. •

Det var for saa vidt et vanskeligt Øjeblik, i hvilket Grundtvig atter indtraadte i Statskirkens Tjeneste, som Spørgsmaalet om Ritualforandringerne atter var paa Bane. Det var blevet overdraget Biskop Mynster at udarbejde en ny Alterbog, som saa skulde bedømmes af en Kommission, i hvilken Biskoppen selv var Formand. Bogen blev foreløbig trykt i et begrænset

Antal Exemplarer, der ikke kom i Handelen, men blev uddelt til forskjellige, men blandt disse var Grundtvig ikke. »Det faldt mig meget mistænkeligt«, fortæller han i Kirkespejlet, »og da derfor Stemann formanede mig til smukt at holde Fred, forsikrede jeg ham vel om min Beredvillighed dertil, men gjorde ham opmærksom paa, at den ny Alterbog ventelig vilde yppe en Kiv, der gjorde Freden umulig. Excellencen betroede mig imidlertid, at han saa' helst, det blev ved det gamle, og at naar jeg fik Bogen, kunde jeg jo skrive imod den saa skarpt, som jeg vilde; og da jeg bemærkede, at hvor det hos Biskop Mynster gik i Vennevold, var jeg vis paa at staa udenfor, bemærkede den gamle, at han turde dog vædde med mig, at Biskoppen sendte ogsaa mig Bogen. Det skete naturligvis ogsaa, og jeg saa' da med Forbavselse, at Biskop Mynster virkelig efter Professor Clausens Forslag i Bogen om Katholicisme og Protestantisme vilde have Daabspagten aldeles afskaffet ved Barnedaaben og dog fremdeles have Barnedaaben gjort til en tvungen Sag, saa herfter skulde Daabspagten i den danske Statskirke kun oprettes med de Jøder, som mulig vilde træde ind i den«. Der blev fra flere Sider nedlagt Indsigelse herimod, og det vægtigste Ord udtalte Grundtvig i »Frisprog mod H. H. Hr. Biskop Mynsters Forslag til en ny Alterbog« (1839). Han hævder i dette Skrift, hvorpaa der som Motto staar: »Vi har ikke atter annammet en Trældomsaand«, at hvor det som i England staar enhver frit for at prædike Evangelium og forrette og nyde Sakramenterne, som han vil, uden for Statskirken, der er der Mening i at have en »forordnet« Alterbog,

»men her, hvor det er ikke blot en borgerlig Velfærds, men en personlig Friheds Sag at træde ud af Statskirken, og hvor man, ogsaa efter Hr. Biskop Mynsters Forslag, skal ved »daglig Mulkt« tvinges til at lade sine Børn døbe i Statskirken, her er det jo forskrækkeligt at høre Sjællands Biskop paastaa, at hvad det end maatte behage den verdslige Øvrighed at foreskrive ved Sakramenterne, saa skal alle Præster sige det eller nedlægge deres Embede« — med andre Ord, Præstefrihed og Sognebaandets Løsning er ogsaa her det stadige Omkvæd. Mynster afviste haanlig Grundtvigs Indlæg, og det saa' atter ud til en langvarig Kirkekamp; men nu traadte Sagen ind i et nyt Stadium. Fortalen til »Frisprog« er dateret den 6te Novbr. 1839. En Maanedes Tid efter (3dje Decbr.) døde Frederik den sjette, og saa døde Alterbogssagen hen med det samme, som i det hele taget de kirkelige Stridigheder nu foreløbig trængtes tilbage af de politiske, der i Fyrreerne opslugte saa godt som alle andre Interesser.

En for Kirkelivet højst betydningsfuld Sag var der dog, som under Kristian den ottende var Gjenstand for ivrig Forhandling, og ogsaa her spillede Grundtvig en fremtrædende Rolle, det var Salmebogssagen. Det var almindelig erkjendt, at den gamle »evangelisk-kristelige Salmebog« fra 1798 med dens fade, tørre rationalistiske Salmer og dens Udvanding af de gamle Kirkesange var alt andet end tilfredsstillende. Paa den anden Side var Grundtvigs Sangværk slaaet stærkt an, og Erkjendelsen af, at den danske Kirke i ham havde en Salmedigter, der ikke stod tilbage for Kingo og Brorson, var allerede temmelig udbredt. Efter Myn-

sters Tilskyndelse blev der i 1842 nedsat en Kommission, der skulde udarbejde et Tillæg til den evangeliske Salmebog, og Mynster indleverede et saadant Udkast, der skulde afhjælpe Mangerne ved den gamle Salmebog. Imod dette Udkast, der kom frem som »Tillæg til evangelisk-kristelig Salmebog« 1845 »til Brug for de Menigheder, der maatte ønske at afbenytte det«, rejste der sig en stærk Modstand, særlig fra den Grundtvigske Kreds' Side, men for øvrigt ogsaa fra adskillige andre. Mynster havde holdt sig alt for tæt til det gamle Spor og navnlig saa godt som ganske overset Grundtvigs Existens som Salmedigter. Kjøbenhavns Præstekonvent nedsatte da i Begyndelsen af 1844 et Udvalg, som Grundtvig kom i Spidsen for, og som skulde udarbejde en helt ny Salmebog, og ved Juletid samme Aar udkom der et Hefte »Kirkesalmer udgivne til Prøve«. Dette Hefte, i hvilket de Grundtvigske Salmer indtog deres berettigede Plads, men heller ikke mere, blev modtaget med almindelig Tilfredshed ikke blot i den Grundtvigske Kreds, og det tegnede virkelig til, at der skulde komme en i alle Maader tilfredsstillende Salmebog ud af Udvalgets Arbejde. Enigheden varede imidlertid ikke længe. Hvad der er foregaaet, maa vi lade være usagt; Mynster fortæller, at »Konventets og Komiteens øvrige Medlemmer bleve kjede af Forhandlingerne med Grundtvig«. Faktum er, at Konventet forkastede Prøveheftet et Aar efter, at det var udkommet. Mynsters Tillæg gik altsaa foreløbig af med Sejren; vilde man ikke nøjes med den evangeliske Salmebog, kunde man bruge det. I Vartov Kirke blev der imidlertid gjort Begyndelsen til Indførelsen af en

friere og for Menigheden mere tiltalende Salmesang, idet der første Juledag 1845 blev omdelt og sunget et Aftryk af »Et Barn er født i Betlehem«, hvortil senere sluttede sig en anselig, stadig voxende Række af »Festsalmer«. Trangen til en ny Salmebog var saa stor og følte saa almindelig, at endnu samme Aar, som Kjøbenhavns Præstekonvent havde ladet Sagen falde, tog Roskilde Konvent den op. I 1852 var den nu almindelige Salmebog færdig fra Konventets Side, og efter at Ingemann havde gennemset den og lagt sidste Haand paa Værket, blev den i 1855 avtoriseret alle Vegne, hvor Præst og Menighed maatte enes derom. Med Hensyn til de Grundtvigske Salmer har Ingemann langt fra været heldig med den Bearbejdelse, han paa mange Punkter har underkastet dem. Vil man kjende Grundtvig som Salmedigter i hele hans Ejendommelighed, maa man holde sig til »Sangværket«.

Den 20de Januar 1848 døde Kristian den ottende, og den 23de Oktober traadte den grundlovgivende Forsamling sammen. Grundtvig var Medlem af den, valgt for Præstø Amts fjerde Valgdistrikt, men allerede forinden var han sammen med Kjøbenhavns øvrige Præster optraadt for at værne om Kirkens Stilling til Staten i Anledning af den forestaaende Forfatningsforandring. Kirkeministeren, Monrad, udsendte i Maj 1848 et Cirkulære til Landets Gejstlighed, hvori han udtalte, at der »efter hans Mening burde sammenkaldes en Kirken repræsenterende Forsamling, for hvilken Forslagene til den fundamentale Ordning af Kirkens Anliggender kunne forelægges, inden derom toges nogen endelig Bestemmelse«. Det var efter hans Skjøn uden

Betydning, om den paatænkte Synode afholdtes før eller efter Rigsforsamlingen, men herimod nedlagde Kjøbenhavns og senere ogsaa Roskilde Præstekonvent bestemt Indsigelse og krævede en kirkelig Forsamling sammenkaldt før Rigsforsamlingen. Det skete ikke, og paa den grundlovgivende Forsamling, der som bekjendt vedtog, at »Folkekirkens Forfatning ordnes ved Lov«, forkastedes Forslaget om, at der i Grundloven skulde optages en Bestemmelse om, at et Kirkemødes Betænkning forinden skulde høres.

Det følger af sig selv, at Grundtvig saa vel i den grundlovgivende Forsamling som senere paa Rigsdagen — han havde næsten stadig Sæde paa de ni første Rigsdage, og valgtes 1866 til Landstingsmand til den overordentlige Rigsdag — var en ivrig Talsmand for kirkelig Frihed. Vi kunne ikke her i det enkelte følge denne Side af hans Virksomhed, som for øvrigt i det hele taget heller ikke fik stor umiddelbar Indflydelse paa Sagerne Gang, hvorimod hans storlaaede Veltalenhed ved mange Lejligheder kom til at virke æggende og beaadende og saaledes middelbart blev bestemmende, selv om man ikke i det enkelte fulgte hans ofte upraktiske Forslag. Først og fremmest laa naturligvis Spørgsmaalet om Sognebaandets Løsning ham paa Sinde, og i det vandt han sin største Sejr paa Tinge. Det var allerede paa Tale i Rigsforsamlingen, men her vedtoges det, at der intet skulde optages derom i Grundloven. I 1855 kronedes imidlertid hans ihærdige Bestræbelser med Held, idet Loven om Løsning af Sognebaadet, der var foreslaet af Hall, blev vedtaget og fik kongelig Stadfæstelse d. 4de April i det nævnte

Aar. Grundtvig hilste denne Lov som det første Skridt til en virkelig folkelig Forfatning for Folkekirken, »saa at den kan svare til sit Navn og vinde Folkets Yndest, hvorpaa dens gavnlige og glædelige Virksomhed beror. Gid derfor dette første Skridt i folkelig Retning maa siden følges af mange flere, saa at den danske Folkekirke hver Dag kan blive kjendeligere fra den gamle Statskirke, som jeg tør sige alle Provster, Biskopper, Paver, alle Konsistorier, Synoder og gejstlige Kancellidepartementer i deres Øjne kun var et Tugt- og Forbedringshus, der ikke blot som alle den Slags Huse var mest skikket til at fordærve det gode og forværre det slette, men ogsaa ved at være en Tvangsanstalt i Hjærtets frieste og helligste Anliggender maatte undergrave al Samvittighed og Sanddruhed og dermed blandt andet give de iskolde Spottere, der altid hænger som Istapper under Kirketaget, rig Anledning til at udraabe fra Tagene, hvad de ogsaa nu udraaber højt nok, at vi alle sammen maa være Løgnere og Hyklere. Derfor, i Kirken, som i Staten og Skolen: Trældommen dø, og Friheden leve, om saa al Verdens Provster, Bisper og Paver heller vil dø »med Trældommen end leve med Friheden«. Og til Slutning udtalte han sin Forvisning om, at »ved Sognebaandets Løsning opløses ikke noget Enigheds-, Kjærligheds- eller Tillidsbaand, der virkelig i Sandhed er til Stede; der aabnes kun Lejlighed til, at det kan knyttes der, hvor det fattes«. At det under Kierkegaard som Kultusminister lykkedes at føre Valgmenighedsloven igjennem, skyldes selvfølgelig ogsaa, om end kun middelbart, Grundtvig.

Ogsaa hans anden store Livstanke, Højskolesagen,

kom frem allerede i den grundlovgivende Forsamling, men hverken den Gang eller senere opnaaede han at se den trænge igjennem i den Form, hvori han havde drømt om den. I 1844 stiftedes Rødding Højskole i Sønderjylland af den af Danskheden i Nordslesvig saa højt fortjente Etatsraad Christian Flor; det var den første Frugt, Grundtvigs Tanke satte, og den var af stor Betydning, men det Maal, det først og fremmest gjaldt ham om at naa, den store folkelige Højskole i Sorø, var endnu fjærnt. Det saa' en Stund ud til, at det var lige ved at blive naaet, thi Kristian den ottende, der personlig satte endnu større Pris paa Grundtvig end Frederik den sjette ¹⁾, blev vunden for Sagen, og den 31te December udkom der en kongelig Forordning, der oprettede en dansk Højskole i Sorø. Den betegnedes ganske vist som »Real-Højskole«, som et »Kursus for højere og mere fuldendt realvidenskabelig Uddannelse«, men det var i Virkeligheden Grundtvigs Tanke, der skulde realiseres, idet det var »Fædrelandets Sprog, Historie, Statistik og Statsforfatning, de for Borgeren i private Stillinger vigtigste Dele af Lovgivningen og de administrative og kommunale Forhold, der til Bunds skulde oplyses« paa den, ligesom den skulde staa aaben for alle, der ønskede at benytte den. Grundtvig hilste dette glade Budskab med det dejlige Digt »Den danske Skole«:

¹⁾ Kristian den ottende stillede sig ogsaa venlig til Grundtvigs Venner. I 1844 opnaaede saaledes Lindberg at faa Præstekald. Han blev uden Ansøgning kaldet til Præst i Tingsted paa Falster: 1857 forflyttedes han til Lille Lyndby paa Sjælland, hvor han døde samme Aar. Hans Hovedværk er hans fortræffelige Oversættelse af Biblen, der begyndte at udkomme 1837.]

Danmark, gamle Skjoldung-Rige,
 hvor fra Arilds Tid
 Sunde, Bælte, Fjorde, Vige
 vinked Snekker hid!
 Hils dem fra de grønne Skove
 mildt paa Øresundets Vove,
 naar igjen de liljehvide
 vrimle under Lide.

Blidt, som dine Vover blaane
 under Sommersky,
 hils dem under Sol og Maane
 fra din Skole ny,
 hvor dit Modersmaal skal raade,
 Tungen løse Hjærtets Gaade,
 Lyset, som dertil er givet,
 kaste Glans paa Livet.

Digtet traf Kongen paa Dødslejet, og efter hans Bortgang var der ikke Tale om Sagen, før end Grundtvig bragte den frem i den grundlovgivende Forsamling, hvor han rettede en Forespørgsel om den til den daværende Kultusminister, Madvig. »Den Højskole i Sorø, som jeg spørger om«, sagde han, »er da naturligvis den, som Kong Kristian den ottende oprettede i sit sidste Regeringsaar, som han helligede sine sidste Tanker, men som ogsaa synes at være sjunken med ham i Graven. Det var en Højskole, som efter hans Mening og Bestemmelse skulde paa den ene Side aabne Adgangen til en friere Dyrkelse af Videnskaberne, end den i Kjøbenhavn har fundet Sted, og paa den anden Side give hele Folkeungdommen uden Hensyn til Stand eller Syssel Adgang til at faa bedre Grund i Modersmaalet og en bedre Oplysning om Fædrelandet og alt, hvad dansk er, end der hidtil har været nogen

offentlig Lejlighed til her i Landet at erhverve¹⁾, altsaa en Oplysningsanstalt for Folkeungdommen i det hele, en saadan Oplysningsanstalt var det bestemt, at der skulde opstaa i Sorø, der, hvor de udvalgte Midler vare tilstrækkelig til Stede, for at den kunde fremgaa i en kongelig Skikkelse. Nu, jeg nægter det ikke, at vist nok gjør jeg Forespørgselen med mere Varme, med dybere Alvor, jeg kunde sige med mere Bekymring for det Svar, som kan ventes, fordi det var min Yndlingstanke igjennem en hel Menneskealder, det var, hvad der ikke blot laa mig paa Hjærte, det var, hvad jeg stadig overvejede. Ja, jeg tør sige det, derfor var det, at den Undervisningsanstalt, som Kong Kristian den ottende udtrykkelig sagde og lovede mig den sidste Gang, jeg saa' hans Ansigt, den skulde være tilgængelig for alle, uden noget pinligt Forhør, uden nogen Examen«. Madvig, der var mod en saadan »Karakteren af Danskhed monopoliserende Undervisningsanstalt«, svarede, at »paa det Standpunkt, hvorpaa Forholdene stode i Marts Maaned 1848, kunde ingen Minister paa sit Ansvar udføre Planen. Sagen stod nemlig paa det Standpunkt, at der ikke var gjort et eneste Skridt, som havde medført nogen varig Bekostning«. Han udtalte som sin Anskuelse, at selve Rigsdagen var en saadan Skole, medens Grundtvig hævdede, at »netop i dette Hus og paa denne Rigsdag, hvor en ny Grundlov for Danmarks Rige skulde drøftes, en ny Grundvold for Fremtiden skulde lægges,

¹⁾ „Men det har aldrig været min Tanke eller mit Forslag“, tilføjede han udtrykkelig, „at begge Dele skulde sammenblandes“.

var det, man baade dybest maatte føle Savnet hidtil af en saadan dansk-folkelig Højskole og varmest føle Ønsket om en saadan folkelig Oplysningsanstalt for Fremtiden«. »Det er et Folkeønske«, sagde han, »og det vil blive et Folkeønske, til det opfyldes«.

Den stort anlagte Plan om en folkelig Højskole i Sorø¹⁾ kom altsaa ikke til Udførelse, men Højskole-sagen døde, som bekjendt, ikke for det; den blev blot tvungen over i et andet Spor, nødt til at arbejde sig frem ad privat Vej. Det har sine uheldige, men ogsaa sine gode Sider, og at Sagen virkelig, som Grundtvig sagde, bæres af et Folkeønske, derom vidner aldeles umiskjendelig den store Mængde Højskoler, der efterhaanden have rejst sig rundt om i hele Landet. I 1853, da Grundtvig blev 70 Aar, grundlagdes den

¹⁾ »Efter et Udkast, jeg mindes at have set«, fortæller N. Lindberg i »Grundtvigs politiske Stade«, — »det var skrevet med J. C. Lindbergs Haand, men sagtens efter Opgivelse af eller Samraad med Grundtvig — var Lærernes Antal sat til omtrent 30; efter dette vilde Mathematik og Naturvidenskab blive endog temmelig stærkt repræsenterede, skjønt Grundtvig som bekjendt ikke havde stort til overs for disse Videnskaber. Skjønt det skulde være en fuldstændig fri Sag for hver enkelt, hvor længe han vilde blive ved Skolen, tænkte Grundtvig sig dog et toaarigt Ophold som nødvendigt eller dog ønskeligt, for at den fulde Nytte skulde kunne høstes af Undervisningen«. Det har utvivlsomt været Kristian den ottendes Mening, at Grundtvig, skjønt han ganske vist ikke nævnes i Kongebrevet, skulde have Ledelsen af Højskolen i Sorø eller i alt Fald øve en væsentlig Indflydelse derpaa ogsaa i det enkelte saasom ved Valget af Lærere o. dsl. »En Dag hen paa Efteraaret«, fortæller Fr. Hammerich i »Et Levnetsløb«, »saa' Grundtvig op til mig om en Sag vedkommende Sorø. Han spurgte mig, om jeg vilde overtage Posten som Lærer i Historie, og talte som den, i hvis Hænder Sagens Ordning i det mindste til Dels var lagt«.

Højskole, hvortil hans Navn særlig er knyttet. Til Trods for, at Koleraen just i dette Aar hærjede Landet og navnlig Hovedstaden, var det lykkedes at samle 7000 Rdl., der overrakte ham paa hans Fødselsdag. Indsamlingen fortsattes; den havde hidtil været aldeles privat og væsentlig indskrænket til Danmark, nu bebrejdede det ansete svenske Blad »Aftonbladet« Indbyderne, at de ikke havde udstrakt Opfordringen til Sverige »thi ogsaa blandt os«, hedder det, »er Grundtvigs Navn kjært, og ikke blot Universiteternes Ungdom, men en Mængde andre, den folkelige Dannelses Venner, vilde med Glæde grebet denne Lejlighed til at bevidne vor Ærbødighed og Hengivenhed for Senioren blandt Nordens Skjalde, den gamle, men dog ungdomsfriske og i alle Retninger i Sandhed frisindede Grundtvig«. Indsamlingen blev da gjort offentlig, og allerede i Foraaret 1855 kunde Grundtvig købe Ejendommen Marielyst lidt uden for Kjøbenhavn. Her aabnedes »Grundtvigs Højskole« den 3dje November 1856. Han fulgte selvfølgelig lige til det sidste denne sin Højskole med den største Interesse. »Han aabnede stadig selv Skolen med et Foredrag. Han besøgte ogsaa ellers Skolen af og til, og mod dens Elever var han jævn og venlig, hvad der gav ikke faa af dem Mod og Lyst til at besøge ham enkeltvis og tale til ham om, hvad der laa dem paa Sinde, og det var en fast Skik, at hele Skolen, Lærere og Elever, tilbragte den sidste Aften af Skoletiden i hans Hjem, et Minde, som jeg ved, er dyrebart for mange af dem«¹⁾.

¹⁾ C. Grove: Grundtvigs Højskole paa Marielyst.

De liberale Bevægelser i Fyrerne tog Grundtvig ingen Del i, ja hele de unge Frihedsmænds Raaben paa en Konstitution var ham, som vi senere nærmere skulle se, i høj Grad imod. Derimod var han med Liv og Sjæl med i den nationale Bevægelse, og det ikke blot for saa vidt den gjaldt Sønderjylland, men ogsaa for saa vidt den gik ud paa vække og styrke Bevidstheden om Nordens Enhed, som han dog, som vi have set, opfattede noget anderledes end »Skandinaverne«, idet det nærmest kun var dens aandelige Side, der laa ham paa Sinde. Han var og følte sig som Nordbo, men først og fremmest følte han sig som Dansk, men med denne stærkt betonedede og stadig fastholdte Begrænsning deltog han med Iver og Varme i Bestræbelserne for at bringe Nordens Folk nærmere til hverandre. Han var et ivrigt Medlem af »Skandinavisk Selskab«, hvor han holdt flere fortræffelige Foredrag (»Om Nordens historiske Forhold«, 1843, »De historiske Minders Betydning« 1845, »Nordens historiske Minder«, 1847 o. s. v.); han deltog i Studentermødet i Kjøbenhavn 1845, var med paa Studentertoget til Kristiania 1851 og deltog i mange Aar stadig i den skandinaviske Fest til Fædrenes Minde. Klart og smukt gjorde han ved det første af de nævnte Studentermøder, da han havde faaet det Hverv at udbringe Nationalitetens Skaal, Rede for sit Syn paa Folkesagen i Norden. »I forrige Aarhundrede, da jeg blev født«, sagde han, »da var man saa langt fra at oversætte Nationalitet ved Folke-Lighed, at man fandt det soleklart, at alle fornuftige Folk maatte betragte sig som »Verdensborgere«, der fandt deres Fædreland, hvor de fandt deres Brød. I vort Aar-

hundrede, der med hvert Aar, ja med hver Dag, end-sige med Højtidsdage som disse, bedre svarer til sit Navn: det nationale, det folkelige, nu ler og græder, tænker og kæmper man sig vel efterhaanden ud af den fortvivlede Tankegang, der truede med at gjøre alle Folk og alle Mennesker lige dumme, slette og slaviske som den eneste Maade, hvorpaa de kunde blive lige kloge, lige gode og lige fri; men hvad man kæmper sig ud af, det er man naturligvis endnu mere eller mindre selv inde i, saa det maa ikke undre os ogsaa i vore Dage at høre løjerlige Ting om Nationaliteten, høre Tale om den østerrigske Nationalitet i Bøhmen, Ungarn og Lombardiet, om den svenske i Finland og, jeg tror, om den norske i Finmarken, ja høre Tale om en splinterny udelukkende skandinavisk Nationalitet, der skulde opluge de gamle tre i Norden, naturligvis ligesom Faraos magre Køer slugte de fede, men blev dog ikke selv fede deraf. Dog alt saadant hører til Overgangstidens Pinagtighed og bør ikke komme nogen til Skade paa hans gode Navn og Rygte. Han fortalte om, at der stod baade i den svenske Vestgøtalov, i den gammeldanske Rimkrønike, og han troede ogsaa i en gammel norsk Bog, at naar i Fredstid Kongerne fra de tre nordiske Riger i gamle Dage mødtes paa Hisingen eller Danholmen, saa holdt den ene Konge ved Bidslet og den anden ved Stigbøjlen, medens den tredje steg til Hest, og at man naturligvis i Middelalderen trættedes om, hvilket Lands Konge det var, som havde saa kongelige Staldmestre. Han foreslog imidlertid et godt Forligelsesmaal, hvorved vi fik alle Ret, idet vi forudsatte, at Nordens Konger, naar de

mødtes som gode Venner, skiftedes til at hjælpe hinanden i Sadlen, og at, naar en af dem var meget ældre og tungere end de andre, eller havde nylig gjort noget, som hele Norden havde Gavn og Glæde af, eller var for Øjeblikket svag af Saar eller anden Syge, da var begge de andre lige gode om at hjælpe ham op. Og som Nordens folkelige Konger da hjalp hverandre, saa skulde nu ogsaa Nordens kongelige Folk hjælpe hverandre, saa de fremmede, naar de vilde Norden til Livs, kunde altid finde et kronet Hoved fast i Sadlen. Overhovedet udtalte han om det fælles og særegne, at ogsaa han kunde kalde Norden treenigt, naar det var Trefoldigheden ufortalt, da Aanden er kun én, idet Nordens Aand er den store Folkefader i alle tre Riger, men der er dog et trefoldigt Moderskjød, altsaa tre Folkehjærter, men at Fællesaanden aldrig kunde modtages og beholdes i Snæverhjørthed og hadsk Misundelse, men kunde kun virke i venligt Fællesskab og i Friheden, der naturligvis ikke fremmes ved Tvangslove, men sætter sig selv sine Grænser, og hvori alene den ægte Orden og Skjønhed fremkommer, som er levende Enhed i fri Mangfoldighed¹⁾. Efter Hjemkomsten fra det andet Studentermøde, han deltog i, skrev han:²⁾ »Hovedsagen ved min norske Rejse, som jeg tog levende Del i, er nemlig ogsaa for mig, at det var svenske og danske Studenter, der i Flok og broderlig Forening gjæstede de norske Studenter, ligesom de norske og svenske for sex Aar siden

1) Anført efter H. Brun: Grundtvigs Levnedsløb.

2) I „Danskeren“.

gjæstede de danske, og at Kristiania kappedes med Kjøbenhavn, Norge med Danmark om at gjøre Gjæstmildheden og Fostbroderskabet fra 1851 endnu priseligere og mere uforglemmelige end de samme fra 1845, thi det baade spaar og lover, baade varsler og bekræfter, hvad der vel alt længe var ymtet og skjaldret om, men hvad der endnu tit grines og snærres ad, en virkelig aandelig og hjærtelig Forbindelse mellem de tre nordiske Folk og Riger, saa de i Sammenstød med de fremmede staar Last og Brast med hinanden og søge hos hinanden til Jævnshold al den Hjælp, Afveksling, Udfylding, Huro og Vædestrid, som de attraa og behøve, medens de netop for at kunne finde hos hinanden, hvad de mere eller mindre savne hos sig selv, og tillige fordi de ære Menneskeheden og elske Fribaarenheden hos hinanden, af Hjærtet unde og ønske hinanden al den Frihed, Ejendommelighed og Selvstændighed, som de unde og ønske sig selv«. Til Slutning endnu blot én karakteristisk Udtalelse til Belysning af hans Syn paa Nordens Enhed. Han mente, at dersom enten Norge eller Sverige havde taget kraftig Del i Danmarks treaarige Kamp for sin Frihed og sin rette Grænse, »som en Kamp for Højnordens Frihed og Selvstændighed i det hele«, eller dersom en af Kong Oskars Sønner havde taget virksom og hæderlig Del i Kampen, da kunde det maaske den Gang have været betimeligt at vælge en af dem til Tronfølger i alle tre nordiske Riger, nu maatte Spørgsmaalet om en udvortes Forening skydes til Side som ubetimeligt. Som tidligere holdt han derimod paa Oprettelsen af et fast, uopløseligt nordisk Forbund, og »naar vi kun

vilde flittig benytte den Lejlighed, som derved aabnede sig for os, og den stærke Drivfjer, som laa i Forbundet til at udvikle og udbrede højnordisk Oplysning efter en forstørret Maalestok, da er jeg sikker paa, at baade skulde det nordiske Forbund findes uopløseligt og føre til en bestandig friere og frugtbarere Vexelvirkning mellem Højnordens Folkestammer, og det maaske netop sikrere, jo mere det gik i Langdrag med en fælles Overstyrelse, der er til langt mere Skade end Gavn, saa længe ikke Understyrelsen af de større og mindre Deles egne Anliggender, eller hvad man paa Pluddervælsk kalder det kommunale, har baade faaet sit rette Omfang og vundet Fasthed til at hævde sin Frihed inden for sine afstukne Grænser . . . At Nordens Folkestammer samlede udgjøre et af Menneskeslægtens Hovedfolk og har som saadant en egen Aand eller Livs-Kraft og et ejendommeligt Storværk at øve til Ære og Gavn baade for sig selv og for hele Menneskeslægten, det er min lige saa faste som gamle Overbevisning, og deraf følger, at det første Kæmpeskridt til Forening mellem Højnordens Folk og Riger maa være Vækkelsen af den længe sovende Følelse og Klaringen af det gruelig formørkede Syn, at Højnordboerne fra Arilds Tid i alle udvendige Forhold udgjøre kun ét stort Folk med én og samme Kæmpeaand, og at selv i de indvendige Forhold kan og skal der altid finde en lige saadan Forening Sted som mellem Aser og Vaner, mellem Kæmpeaanden og Freds-Disen, som enes om, at kun den tilkæmpede Fred, hvormed Friheden følger, er den ægte Fred, men at for andet end Freden skal man aldrig strides . . . og fordi denne højnordiske Livs-

anskuelse, skjønt den længe havde været glemt som de døde i Verden, dog alt i Oldtiden har levende udtrykt sig i Asamaalet og et tilsvarende Kæmpeliv, derfor har vi aabenbar begyndt det ny Foreningsværk fra den eneste rette Side, for saa vidt vi har stræbt at opvække den højnordiske Livsanskuelse og det tilsvarende Kæmpelivs Ihukommelse fra de døde, ligesom det allerede har vist sig, at for saa vidt som denne Opvækkelse lykkedes, for saa vidt følte ogsaa Driften til og Nødvendigheden af alle de Kæmpeskridt, som skulde føre til en ægte varig og for det fribaarne Menneskeliv frugtbar højnordisk Forening«.

Et Hovedarnested for Grundtvigs Ideer om det nationale blev »Danske Samfund«, der stiftedes i Foraaet 1839. Paa Frederik Barfods Tilskyndelse traadte en Kreds af yngre Mænd sammen — bl. a. P. C. Kierkegaard, Fr. Hammerich og Orla Lehmann. De forskjellige politiske Standpunkter vare repræsenterede, men de samledes alle om det nationale. Maalet var at vække og fremme Folkelivet, og det skulde nærmest ske ved Hjælp af det »levende Ord«, Foredrag, Samtale og Sang. Man henvendte sig til Grundtvig og bad om hans Raad med Hensyn til Oprettelsen af et saadant »levende folkeligt Selskab«. Han omgikkes selv med lignende Tanker, saa han gik strax ind paa Planen og blev valgt til Selskabets Formand. I en Række af Aar bidrog dette Samfund væsentlig til at kalde den nationale Aand til Live, og ikke mindst udrettede Grundtvig i saa Henseende ved sine mange aandfulde, lige saa livlige og morsomme som oplysende

Foredrag og sine ypperlige Sange¹⁾. »Danske Samfund«, som, da det stiftedes, var noget helt nyt her hjemme og derfor ogsaa strax vakte nogen Overraskelse og særlig ikke var vel set i de liberale Kredse, er med rette bleven betegnet som »Moderen til alle de følgende danske Samfund«. I 1853, da Faren for Helstaten og Grundlovens Indskrænkning var truende, stiftedes efter Tilskyndelse af Grundtvig »Dansk Forening«, der ikke som Samfundet var indskrænket til Hovedstaden, men skulde omfatte hele Landet. Indbydelsen var undertegnet af 50 Mænd, der »selv har temmelig forskellige Meninger om mange Ting, som angaar Rigsdagen, Lovgivningen og i det hele Ordningen af de borgerlige Forhold«. Et af Foreningens Hovedformaal var rent politisk, nemlig »ved alle lovlige Midler at møde og med Guds Hjælp at afværge de Farer, som true det gamle Danmarks Folk og Rige, og navnlig den nærmeste Fare, som er, at vi skulde drages ind i fremmede utaaelige Forbindelser, eller at det dyrekjøbte Sønderjylland i Steden for at knyttes nærmere til Danmarks Rige, hvortil det hører fra Arilds

¹⁾ »Grundtvig udviklede nu«, siger Fr. Hammerich i »Et Levnetsløb«, »den ejendommelig fængslende Maade, hvorpaa han ofte siden har traadt op. [Den var for øvrigt allerede fuldt udviklet i Foredragene paa Borchs Kollegium]. Han slaar paa gamle, længe glemte folkelige Strænge. Det er ikke Digtning, men heller ikke ligefrem Tiltale. Det spiller i alle Farver, lunefuldt skjæmtende og i dybeste Alvor, og det rev enhver med, hvis han var modtagelig for aandelige Indtryk. Mange har dannet sig efter hans Mønster, i vore Dage kan man høre det efterpjetat af dem, der gjerne vil hilses som ægte »folkelige Mænd«. Men kun enkelte har som Hostrup tilegnet sig det, saa de kunde udvikle det videre«.

Tid, kunde blive endnu skarpere adskilt derfra«, men ved Siden heraf betegnes det som en Hovedsag for Foreningen at virke, hvad den kan, til Adspredelse og Befæstelse af en levende og folkelig dansk Oplysning i nordisk Aand, især om alt, hvad der angaar Fædrelandet og Folket i det hele, deres Frihed og Velfærd«. Ogsaa i »Dansk Forening«, der valgte Grundtvig til sin Formand, virkede han ivrig og med Held ved Tale og Sang for Udbredelsen af sine Ideer, ligesom han ogsaa førte deres Sag baade i Vers og Prosa i Foreningens af Frederik Barfod udgivne Ugeblad »Dannebrog«.

Forholdene i Søderjylland laa selvfølgelig Grundtvig i højeste Grad paa Sinde. Han deltog 1844 i Folkefesten paa Skamlingsbanken, som han betegner som »en Højtidsdag for hele Norden«, og hvor han paa Rejsen »følte til Bunds, at jeg meget for tidlig havde sørget over, at jeg sagtens kom til at tage Broderparten af gamle Danmarks Arv og Odel, rørligt og urørligt Gods med mig i Graven, eftersom jeg nu mærkede, at der i den yngre Slægt var baade Bejlere og Medbejlere nok til alt, hvad der er smukt og ædelt, højt og dybt, aandigt og hjærteligt og efterhaanden lyst og klart«. I den Tale, han holdt »mellem disse Banker, hvor Dannebrog vajede baade oppe og nede«, hedder det, efter at der er mindet om, at »Nordslesvigeren blev ved at tale Dansk«: »Derfor, slesvigske Dannemænd, fuldender standhaftig, hvad I har kjækt begyndt! Rejser en Højskole i eders Midte, som er Skamlingsbanken, er Dannemænds Forsamling her, eders Fædres Storværk og gamle Danmark værdig, en Høj-

skole, hvis Danskhed man med Hejmdals Øjne kan se hundrede Mile borte, en Højskole endelig, der kan hjemle sig Navn af Hejmdals Klang-Horn, der høres over al Verden. Lad det ikke standse eders, ikke svække eders Mod eller formindske eders Størværk, at der i hele Danmarks Kongerige ej findes Mønster eller Mage, men kommer i Hu, at ligesom I fra Hedenold var Danmarks Landeværn, saaledes var I ogsaa dets kongelige Mærkesmænd, som gik i Spidsen og gav Løsenet, laante ikke Mønster af os, men gav os et Mønster, vi fandt, det var Lyst at efterligne. Ja, slesvigske Dannemænd, eders Ret til at kalde Dansken eders Modersmaal og at tale det kongelig frit, den er ikke blot naturlig, den er ogsaa historisk, ja, den er to Gange saa, den er folkehistorisk . . . Her oprandt det danske Navn, her grundedes den danske Trone, her stiftedes det danske Rige. Og denne eders folkehistoriske Ret til ej blot at hedde Danske, men til at gaa i Spidsen for alle Dannemænd, den er ogsaa kirkehistorisk, thi i eders Helligbæk er jo de første Danne-mænd døbte, i eders Hedeby hævede sig jo den første danske Kirke, i eders Midte havde jo »Nordens Apostel«, den hjærtelige, den i hele Middelalderen mageløse Ansgar, sit danske Sæde, saa det er i sin Orden, at I ogsaa skolehistorisk blive Danskens Ban-nermestere og Mærkesmænd, ja, saa sandt som I er vaagnede i Folkeaanden, i Nordens Kæmpeaand, da kan og vil I ikke taale, at nogen, i hvad der er ægte dansk, har enten Forspring eller Fortrin for eder, men gjøre endnu et Kæmpeskridt, der godt kunde gjælde for to, maa vække vor Beundring og vil sikkert ikke

savne Efterligning iblandt os. Ja, jeg er en Sjællandsfar i mange Led, og dybt har jeg sørget derover, at den danske Højskole ej hævede sig først i Hjærtet af Sjælland, i det dejlige Sorø, hvor Pladsen er afstukket af Forsynet selv, hvor alle Midlerne er i Overflødighed til rede, og hvor altsaa kun Lysten eller Modet eller Kræfterne fattes, men nu ser jeg det, at hvor Danmarks Rige og Danmarks Kirke oprandt, der maa ogsaa Danmarks Skole opbygges¹⁾. I Kongeriget synes vi dømt til kun at efterligne, hvad vi se, kun i Hertugdømmet har Dansken Mod til at ligne sig selv, saa der maa Dansken som halv fremmed vinde Kongerigets Beundring, og som halvfremmed maa vi efterligne den, før vi kan taale at se, det er dog i Grunden vort eget. Derfor, op I danske Mærkesmænd, Haand paa Værket! Lad Dannebrog vaje stolt paa Højskolen, I grunde . . . Dannebrog vil aldrig vaje mere, hvis ikke en dansk Højskole snart lærer Folket at skatte og at bruge sit Modersmaal og med Folkeandens Kraft at forfægte sin naturlige Ret ikke blot til at blive ved at tale Dansk, men at tiltales, at raadspørges, at høres og at føjes, at styres og ledes paa Dansk, saa de fremmede efter Ordspørget maa stikke Fingeren i Jorden og lugte, hvor de er, lære at synge med de Fugle, de er iblandt, eller lære at tie, Skik følge eller Land fly. Og alt, hvad jeg, som gjennem en Menneskealder med Flid

¹⁾ Denne smukke Tanke virkeligjordes ved Højskolen i Rødding, der, som vi have set, begyndte sin Virksomhed samme Aar (1844). Efter Krigen i 1864 flyttedes den til Askov, og er som bekendt en af de i enhver Henseende betydeligste af vore Folkehøjskoler.

har arbejdet mig ind i det danske Modersmaal og i den nordiske Kæmpeaands Billedsprog og Tankegang, alt, hvad jeg kan bidrage til, at eders danske Højskole kan blive en Mimers Brønd, hvortil Konger ride for at søge Raad, det skal være uspart, thi for min Person har jeg intet Ønske mer i denne Verden, saa jeg ønsker kun at leve lidt endnu for ikke at tage med mig i Graven, hvad der gav mig Øje for Menneskelivet og Verdens Løb, gav mig Magt over Modersmaalet og gav mig baade Mod og Kraft til, naar det gjaldt, at trodse al Verden med de jævne, gammeldanske Ord: heller dø med Æren end leve med Skam, og før dog lade sig flaa end krybe i en andens Skind, om det saa var den romerske Kejsers!«¹⁾

Da Oprøret brød ud, talte ingen kraftigere og mere vækkende Ord til det danske Folk end Grundtvig; baade i Tinget og i Pressen hævdede han varmt og stærkt vor gode Ret og opfordrede til at værne om den i Tillid til Gud og Danmarks Lykke. Han maatte have et Organ, hvor han udførlig kunde udtale sine Tanker om Folkesagen baade i den ene og den anden Retning, og fra 1848—51 udgav han Ugebladet »Danskere«, som han saa at sige helt og holdent skrev selv. Men selv det var ham ikke nok; han udgav Flyveblade, hvori han drøftede saadanne praktiske Spørgsmaal som Blokeringen af de preussiske Havne, Forslaget til en ny Skatteudskrivning under Krigen o. s. v. Først og fremmest maa dog fremhæves de mange kraftige og dejlige Sange, der blev til i disse bevægede Aar,

¹⁾ Skov-Hornets Klang mellem Skamlings-Bankerne.

og af hvilke adskillige strax blev og vedblivende er hele Folkets Eje (»Fæderneland, ved den bølgende Strand«, »Det var en Sommermorgen« [Istedslaget] o. m. a.) Han havde den Glæde at se begge sine Sønner strax melde sig som frivillige, tjene sig op til Officerer og vende hjem efter med Ære at have gjort hele Krigen med. Den Stemning, der fyldte det danske Folk efter den lykkelig tilendebragte Krig, er næppe kommen skjønnere og mægtigere til Orde end i den Tale, Grundtvig holdt i Anledning af Halls Forslag om, at Tinget skulde vedtage en Taksigelse til Hæren. »Jeg vil ikke sige, at det danske Folk er stolt af sin Hær«, sagde han, »det maa vi helst overlade til dem, hvis Hære bliver mere sejrkrone, jo tiere de gaa bag ad Dansen; men jeg vil sige, at det danske Folk er glad ved sin heltedige, sejerrige Hær og vil gjerne paa alle Maader vise den sin Beundring og Taknemlighed. Nu er vistnok den bedste Maade at vise det paa den, som det danske Folk altid først vælger, nemlig den, at vise inderlig og kjærlig Deltagelse i Kampen og i alle de mange Lidelser, som Krigen fører med sig, men ved Siden deraf er det dog ogsaa en for Hæren hæderlig og takkelig Maade at vise sin Taknemlighed paa, naar det store Udvalg, som Folket selv har nedsat til at bære og være Folkets Røst, naar det enstemmig udtaler, at Danehæren har gjort sig højlig og glædelig fortjent af Fædernelandet, det gamle Danmark. Nu, det er vistnok ikke først nu, ikke først ved det blodige, men straalende Istedslag, den har gjort sig højlig fortjent af Fædernelandet, nej, det har den gjort ikke blot til Danmarks, men til hele Europas For-

undring lige fra det første Øjeblik, ja gjort det, baade naar den vandt, og naar den veg, gjort det, baade naar den fik Lov til at røre sin Ungdomskraft, og naar den var nødt til at hvile og tære paa Kraften, men glædelig kunde Folkerøsten dog ikke kalde denne blodige, farlige, haardnakkede Kamp, ikke kalde den glædelig for det danske Folk som et Helt, saa længe en Del af dette danske Folk sukkede og trællede under Fjendens Aag, nej, først nu er det, da Sejren er vunden dér, hvor Slaget maatte staa, midt i Sønderjylland, nu, da vor sejrrige Hær har plantet Danebrog paa Danevirke til at staa der, med Guds Hjælp ikke blot urokket, men ogsaa skyggefuld og grødefuld med Fredens Frugt udspringende af Sejrens Blomst. Nu er det ikke blot bevist, at Nordens Helteaand svæver lige saa tæt over Isserne paa Nordens Slette som paa Nordens Bjerge, men nu har det ogsaa vist sig, at Danmarks Lykke som Himlens Gave smiler til os, tilsmiler Folket og Hæren, deres Kamp og deres Opofrelse sin Velsignelse. Nu kan det siges med Sandhed, at det er baade højligt og glædeligt, Danehæren har gjort sig fortjent af Fædernelandet, og jeg tør lægge til, det er sjældent, at der har været saa gennemgribende Sandhed i en Folkerøst, der takkede Hæren for Sejrvindinger, sjældent, at der har været saa gennemgribende Sandhed deri som i vores; thi vel ved vi det, ja hele Evropa ved det jo, at her er ingen af de saa kaldte store Soldater, hvis Fjerbuske stikker i Sky, her er ingen af de verdensberømte Krigsmænd, som synes at kunne lænke baade Hære og Lykke og Sejr til deres Triumphvogn, nej, her er det Hæren, Hæren i det hele, store og

smaa, her er det Folkekræfter, der kjærlig og opofrende og heltemodig har kæmpet for Fæderlandet og Modersmaalet, har kæmpet for gamle Danmarks Helhed, Ret og Ære; der kan ikke være nogen Kamp eller nogen Sejr, der er mere folkelig, og det skulde vi jo vide, og det er jo vist, at kun i samme Grad Bedriften er folkelig, kun i samme Grad er den gavnlig og glædelig for hele Folket. Derfor siger jeg: dette er Øjeblikket, hvor vi med Sandhed højt kan erklære, at Danehæren har gjort sig højlig og glædelig fortjent af Fæderlandet!«

Og som han, da Uvejret brød løs over Danmark i 1848, stolede paa Gud og Danmarks Lykke, saaledes holdt denne Tro ham ogsaa oppe under de tunge Tilskikkelser i 1864, hvoraf det ikke var ham den mindst tunge, at Broderfolkene svigtede. Hans Sorg over de Ulykker, Fædrelandet hjemstøttes af, kommer gribende til Orde i de mange Digte, han ogsaa skrev under og umiddelbart efter denne Krig, men han har bestandig Trøsten ved Haanden, peger stadig hen paa Kristenlivet og Folkelivet som de Kildespring, der skal og maa bringe Bod for Vaande. »Har da vi«, sagde han i en Prædiken i 1864¹⁾, efter at have mindet om, at »fra Ansgars Dage til vore, har der intet Folk været, hvor vor Herre Jesus Kristus og hans Menighed fandt mere Venskab og mindre Fjendskab end i Danmark, saa at naar Folkenes Synder mod Kristus og hans Evangelium skal straffes med Undergang, da bliver det danske Folk snarere det allersidste end det allerførste« — »har da vi, som var Redskaber i Guds Haand til at udraabe

¹⁾ Anført efter Brun: Grundtvigs Levnetsløb.

det velbehagelige, folkelige og kristelige Gyldenaar i Danmark, enten mødt den rasende Modstand eller faaet det sørgelige Indtryk, at Livets Ord og Fredens Evangelium vilde her i det hele blive haardnakket miskjendt, forskudt og forfulgt, saa den danske Kristendom vilde i Fædrelandet kun skinne øjeblikkelig som et Vejrlys, der slukkes i Stormen, saa den maatte skifte Tunge-
maal for i fremmede Lande i Syden eller Norden at finde den gode Jord, som bærer hundrede Fold og fuldmoden Frugt? Det er aabenbar mit Kald og min Pligt at svare sandt paa dette Spørgsmaal, da jeg er den ældste af Livsordets Forkyndere i Danmark og er tillige den iblandt dem, som mødte den største Modstand og Prøvelse, og efter mer end et halvt Aarhundredes Erfaring svarer jeg, og svarer med mig denne kristelige Forsamling i vor Herres Jesu Kristi Navn og dens højrøstede Lovsang: Nej, Gud forbyde det! det er, Gud være lovet, saa langt fra, at Tidernes Tegn skulde vise den Vej, at meget mere i det hele den seneste Menneskealder er Aar for Aar og hartad Dag for Dag vort Haab blevet baade lysere og sikrere om det kristelige Menighedslivs og den tilsvarende Oplysnings fredsallige og frodige Væxt i dejligst Vang og Vænge, lukt med Bølgen blaa, saa dersom vi ikke vidste, at det aandelige og kristelige Liv forudsætter det hjærtelige og folkelige, hvormed det skal have Tungemaal til fælles, da maatte vi langt snarere mistvivle om Opvækkelsen af det indsovede Folkeliv end om Fornyelsen af det kristelige Menighedsliv, saa hjærteligt, saa oplyst og saa frugtbart, som hvor alle de troende var ét Hjærte og en Sjæl. Derfor, danske

Medkristne, lad os kun, trods alt, hvad der spaar og varsler ilde, trøstigt bede den himmelske Fader i vor Herres Jesu Kristi Navn at frelse det lille danske Folk med dets Fæderneland og dets Modersmaal fra fremmed Herskab, Sønderlemmelse og Undergang og gavmildt at skjænke Folket Lykke og Velsignelse til i Fredspagt med Gudsfolket at leve sin Alder ud med Glæde, da vil det visselig ske«.

Medens Kravet om kirkelig Frihed tidlig fandt en varm og ihærdig Talsmand i Grundtvig, varede det længe, inden det blev klart, at han ogsaa i rent borgerlig Henseende var Frihedsmand helt ud, ja ogsaa paa dette Punkt skal han have gjort en afgjørende »Svingning«. Ret beset er dog hans Syn paa det borgerlige Liv lige fra hans første Udtalelser paa dette Omraade og til hans Død i Virkeligheden det samme, om han end i det sidste Møde i Landstinget (1866), hvori han havde Ordet, kunde sige, at »hvorvel han begyndte at tale kongelig og folkelig i Kristian den syvendes Dage og gjorde saa endnu i Kristian den niendes, var hans Ord, sagde man, i Ungdommen meget for skarpt og meget for kongeligt, og i Alderdommen meget for mildt og meget for folkeligt«. Han var altid en varm og ivrig Talsmand for virkelig Folkefrihed, og den krævede han i Aand og Sandhed; Regeringsformen i og for sig var ham noget temmelig uvæsentligt; sikrede den blot Folkets Ret til at føre en virkelig fri Tilværelse, fandt han sig let til rette med den. Liberalismen med dens udenlands fra optagne Former var ham, der havde et saa dybt Blik paa sit Folks nordiske Ejendommelighed og krævede

en til denne svarende borgerlig Udvikling, i højeste Grad imod. Kongelig sindet var han fra først til sidst, og der er mangfoldige Udtalelser af ham efter 1848, der næsten kunde tydes, som om han ønskede Enevoldsmagten tilbage, men det udelukkede ikke, at han var Friheds- og Fremskridtsmand i en saadan Grad, at han kom i den skarpeste Opposition til de liberale, fordi det System, de hyldede, efter hans Mening ikke paa langt nær undte Folket Frihed nok. »De krævede«, skrev han i »Danskeren« 1849, »hvad man paa Pludervælsk kalder »det formelle« og med et mesopotamisk Ord »en Konstitution«. Til dem hørte jeg nu vel egentlig ikke, men jeg hørte dog til de med det nærværende misfornøjede og til dem, der ikke var nær saa let at fornøje eller fyldestgjøre som de, der raabte sig hæse paa »konstitutionelle Former«, thi de var, som Tiden viste, fornøjede, naar de selv blev Ministre, og savnede da ikke engang en Konstitution, men fandt, de var selv en Konstitution«.

Som vi have set, hilste Grundtvig ingenlunde Stænderforfatningen med Begejstring, men det varede dog ikke længe, før det gik op for ham, at det var en Form, der kunde bruges til Fremme for en gavnlig Udvikling af det borgerlige Liv, og han blev under den liberale Bevægelse i Fyrreerne ikke træt af at prise den. »Lige saa uforbeholden, som jeg anpriser Enevoldsmagten«, sagde han i 1840¹⁾, »hvor den som høs os ej er taget med Vold, men givet og skjænket af Folket, lige saa uforbeholden anpriser jeg Folkeraadet

¹⁾ Skjaldeblik paa Danmarks Stjerne.

med fri Stemme over alle Rigets Anliggender, naar det som her ej har rejst sig i Modsætning til Kongen, men er hans eget folkelige Størværk«, — »Saa snart vort Folkeraad fik afgjørende Stemme«, hedder det i »Den 28de Maj (1841) i danske Samfund«, »da var det for saa vidt ikke længer et Raad, men en Del af Regeringen, og hvad der kommer ud af en delt Regering, har Danmark under sit gamle Rigsraad saa smertelig følt, at vi sandelig ikke for nogen Pris skulde gjøre Prøven om igjen, hvor glat det saa end kunde gaa, og hvor smukt man end udmalede os alle mulige Fordele. Mulighed er nemlig ét, og Virkelighed er noget ganske andet, og hvad kan det dog nytte et Folk, hvor smukt end Statsforfatningen tager sig ud i Tankerne og »paa Papiret«, naar den efter Erfaringens Vidnesbyrd slet ikke duer i Livet! . . . Jeg finder det ganske upaatvivleligt, at vi vilde faa en mageløs ypperlig Regering, naar vort Folkeraad enten ganske eller dog for største Delen bestod af højvise, upartiske, uegennyttige, lydesløse, ufejlbare, fuldkomne Skabninger med »afgjørende Stemme«, men da vi nu hverken har eller kan øjne mindste Udsigt til at faa en saadan Engleskare samlet, men maa finde det højst rimeligt, at Flerheden altid vil være den saare ulig, hvad hjælper os saa hele den glimrende Udmaling paa Papiret af et tomt Hjærnespind! Derimod er det en Kjendsgjerning, slet ikke glimrende, men urokkelig, at da Kongen hos os forrige Gang var indskrænket ved en Haandfæstning og maatte intet vigtigt foretage sig uden Rigsraadets Samtykke, da blev Borger og Bonde Adelens Træl, og Riget kom to Gange paa Randen af sin Undergang;

og det er ligeledes en Kjendsgjærning, vel heller ikke glimrende, men glædelig, at siden vor Konge igjen fik Enevoldsmagten, er Borgerstanden blevet lige saa fri som Adelen, Bondestanden befriet fra sin værste Trældom, og Riget kjendelig i Opkomst. Dette er Virkeligheder, og naar der nu spørges, hvorved vi rimeligst kan vente, hvad der endnu fattes i en saa fri og blomstrende Tilstand, som den paa Jorden, Ufuldkommenhedens Fædreneland, kan times, enten ved en delt Regering eller ved Kongens Enevælde, da svarer jeg trøstig: naturligvis ved Enevoldsmagten, der allerede har gjort saa meget godt igjen, af hvad den delte Regering gjorde galt«. — »Danmark har en »Konstitution« lige saa vel som Norge eller England«, sagde han Aaret efter ¹⁾, »saa Spørgsmaalet er kun, hvem der har den bedste? Og dette væsentlige Spørgsmaal, som al Verdens gode Hoveder umulig kan besvare uden efter Erfaringens Vidnesbyrd og med nøje Kjendskab til det Folk, baade forud og nu, hvis Statsforfatning man vil bedømme, dette væsentlige Spørgsmaal, som vor Ungdom endnu aabenbar slet ikke har fattet, det Spørgsmaal maa Ungdommen virkelig tillade mig baade at kræve forstaaet og besvaret, af hvem der vil bryde Staven over den danske Konstitution af 1660 og 1831, og til man gjendriver i det mindste alt, hvad jeg har anført til denne Konstitutions Pris som den allerbedste for Danmark, saa længe siger jeg endnu saa højt, som jeg kan, at den fri Folkestemmes Opvækkelse fra de døde ved Folkeraadets Stiftelse, den bærer ikke blot

¹⁾ I „Danske Folke-Fester“.

umiskjendeligt Præg af et folkeligt og højkongeligt Hjærte hos Stifteren, men den raadte Bod paa den eneste Mangel, der var ved den danske Konstitution af 1660, den var en langt større Gjærning, end Kongen eller nogen af os vidste, den var et kongeligt Kæmpeskridt til den virkelig bedste Statsforfatning, og den er en frugtbar Spire til en lys og herlig og glædelig Fremtid for Danmark, saa hvis Spiren ikke forulykkes, da vil et blomstrende Rige blive Kæmpeblomsten eller Blomsterkransen paa Frederik den sjettes Grav«. Atter og atter møde vi i disse Aar det Ideal, der træder os saa lysende i Møde i hans Sang fra 1839:

Kongehaand og Folkestemme,
 begge stærke, begge fri,
 de har haft i Danmark hjemme
 mange Hundred Aar før vi;
 trods al Brøst, al Frygt og Fare,
 gid de vinde maa og vare,
 skabe i et Gyldenaar
 gamle Danmark gode Kaar.

Odin, Kongen i Valhalle,
 skjønt for kjær ad Lykkespil,
 holdt dog Ting med Aser alle
 under Asken Ygdrasil:
 ej et Haar paa Thor han krummed,
 ihvor lydt endog han brummed,
 taalte, ihvor vidt det gik,
 immer Lokes Naalestik.

Kongens Haand en Gang var bunden,
 Folkets Stemme lød omsonst;
 men i Danmark blev opfundet
 Kjærlighedens skjøne Kunst:
 hvad der vilde Livet binde,
 for den brast som Traad og Tvinde;
 skiftevis hinanden godt
 løst med den har Folk og Drot.

Folket løste Fredriks Lænke,
 fri som hans blev ingen Haand;
 Fredrik, som man vel kan tænke,
 Folket skar for Tungebaand.
 Kongehaand og Folkestemme!
 lad det aldrig gaa ad Glemme:
 eders Frihed kom med Fred,
 løst er I af Kjærlighed.

Derfor, Danmark, ej du ligne
 andre Riger trindt paa Jord!
 Himlen dem ej kan velsigne
 som den lille Plet i Nord,
 hvor som Ungdomsvenner vandre
 Magt og Mildhed med hverandre,
 hvor vi tro, hvad alle ved,
 Almagts Liv er Kjærlighed!

At »den fri Folkestemme« under Frederik den sjette og Kristian den ottende nu langt fra at virkeliggjøre Grundtvigs Ideal udrettede overmaade lidt, er en Kjendsgjerning, som han ingenlunde var blind for, men han mente ogsaa at kunne paavise Grunden dertil: »den var for svag, fattedes den aandelige Kraft til at gjøre sig gjældende, som kun brændende Fædrelandskjærlighed og folkelig Oplysning i Forening kan give den, saa før den kan virke andet stort end store Ulykker, maa baade I og Folkeraadet lære, at af folkelig Oplysning, det er Oplysning om, hvad godt der lader sig gjøre med det danske Folk, og hvordan det bedst lader sig gjøre, deraf har vi alle for lidt, har Folket i det hele slet intet, saa Folket giver endnu sin Stemme og vælger sine Talsmænd i Blindé . . . Jeg er vis nok paa, det har slet ingen Nød, at det virkelig oplyste Danmark vil forlange nogen anden Statsforfatning end den, der udsprungen af en mageløs Fæderne-

landskjærlighed er skikket til at nære den, altsaa kongelig Enevoldsmagt og fri Folkestemme«.

Dette Ideal fastholdt Grundtvig i Virkeligheden bestandig. I 1850 udtalte han saaledes: »Jeg har aldrig gjort og vil aldrig gjøre en Røverkule af mit Hjærte, saa jeg bekjender frit, at nu som før vilde jeg ønske Danmark en Konge med Enevoldsmagt og et frit Folke raad, som hverken var lovgivende eller lovskrivende eller nær saa langtrukket og dyrekjøbt som det nærværende, men jeg kunde dog aldrig ønske det uden paa det Vilkaar, at vores ny Grundlov endnu tilsikrede Folket langt mere virkelig Frihed i Aand og Sandhed, i Ord og Gjæringer, end den nærværende, og under den Forudsætning, at vore ny Ministre vilde finde sig drevne til at tage Folkestemmen, Folkefriheden, Folkevilligheden langt mere med i Betragtning, end vore Ministre selv med en lovgivende Rigsdag og med juridisk Ansvarlighed for den endnu har lært«, men det følger af sig selv, at det maatte komme til at bero paa Omstændighederne, hvilket af de to Momenter, »Kongemagten« eller »Folkestemmen«, han til enhver Tid fortrinsvis kom til at lægge Vægt paa. Som han utvivlsomt i Tider, hvor Bevægelsen gik ud paa at komme Kongemagten til Livs, vilde have stemt sig imod Strømmen, saaledes kom han i de Aar, i hvilke han deltog i vort politiske Liv, til at indtage en Plads i det alleryderste Venstre, just fordi han som Friheds- og Fremskridtsmand til det yderste mente, at de national-liberale, der gav Tonen an, ikke nær gik vidt nok i Retning af at sikre Folket virkelig Frihed. Og selve det Princip, i Kraft af hvilket de krævede og en lang

Tid havde Magten, »Intelligensen«, var han en afgjort Modstander af. Ingen har stærkere hævdet Oplysningens Betydning og særlig Betydningen af et oplyst Folkeraad end Grundtvig, saa dette kunde ved første Øjekast se noget paafaldende ud, men Sagen er, at hvad han kalder »Oplysning«, er noget fra de national-liberales »Intelligens« himmelvidt forskjelligt. Medens han atter og atter hævder Nødvendigheden af en for hele Folket tilgængelig virkelig dansk og folkelig, paa det virkelige Liv og dets Krav beregnet Oplysning, slaar han atter og atter løs paa »den sorte Skole« — »for den ser det sort ud«, siger han, »naar ikke Mængden bliver der udenfor, tror paa den og ofrer til den ikke blot Korn og Kvæg og rede Penge, men en god Del livlige og letnemme Drengbørn, der vel ogsaa i Grunden mister Livet, men faar dog ved den sorte Kunst et Slags aandeligt Skinliv tryllet i sig, hvormed de gaa igjen som Skolemestre og holde Livet i Gang«. Og et andet Sted: »I Skolen ser vi Kilden og Grunden til hele Forvirringen, thi naar man undtager Skoledrengene selv, med hvad Dansk de havde af Modersliv og fra Vuggen af, da skulde man i hele Verden, selv i Tyskland, næppe finde en mere udansk, altsaa ufolkelig Skole end den, hvori alle vore Præster og Professorer, og til sidst for en Fejls Skyld selv alle vore Jurister og Læger blev stoppede og afrettede, saa at, om de end alle sammen i Dag eller i Morgen fast besluttede at ville tænke, tale og virke paa Dansk, saa vilde det dog for de fleste være saa umuligt som at krybe op til Maanen ... Det er derfor ikke blot meget rimeligt, men for mig aldeles sikkert, at naar

vore Præster, Jurister og Skolemænd kunde til Jævnshold blive lige saa danske, altsaa lige saa folkelige, i Tankegang og Talemaade, som de nu er det modsatte, da vilde det danske Folk betragte baade Kirken, det borgerlige Selskab og Skolen med ganske andre Øjne end nu og sikkert benytte Lejligheden til at faa al Ting bygt om i folkelig Stil«. Derfor var det ogsaa for ham, der alt i 1840 sang om, at

for Bønder Himlens Fugle mer
end for de store sjunge,

Alvor med at bygge Danmarks Fremtid paa Bondestanden: »Hos os er Folket nu aabenbar alle Bønder og Bondevenner, saa det er meget nemt baade at se, hvad Folket er, og hvor det findes, og Spørgsmaalet bliver kun, om dette Bondefolk er værd at høre til, og i saa Fald, hvordan det maa stile sin Sag baade for at bevise sin ædle Byrd, beholde sit dejlige Fædreland og udvikle sin jævne Tankegang paa det liflige Modersmaal . . . Vore Bønder, ved vi, hører i det hele til Arildsfolket og kjender intet andet Sprog end Danskernes Modersmaal, saa de har unægtelig ikke blot Indfødsret i, men ogsaa Odelsret til Danmark som deres Fædreland, og de er baade saa mange og saa mandsstærke, at de kan stille lige saa stor og lige saa dygtig en Hær i Marken, som Danmark nogen Sinde har haft at forsvare sig med og har virkelig et Par Tusend Aar forsvaret sig med, og da Bønderne er den eneste kjendelige Del af Befolkningen, man med Sandhed kan sige alt dette om, saa maa nødvendig alle Danmarks og Danskhedens, Fædernelandets og Modersmaalets sande Venner være eller blive afgjorte Bonde-

venner, som ved Bøndernes Opkomst langt fra at finde sig udelukte fra Folket føle sig hævede med Folket og baarne paa dets Skuldre til et ønskeligt Maal, som det er selv de største Enkeltmænd ved egne Kræfter umuligt at naa . . . Vanskeligheden ved , at de danske Bønder, som klarlig er det danske Folks Bundlevning og Rigets Styrke, ogsaa klarlig med Æren kan blive Kjærnen, hvorom alt det folkelige samler sig, Skjoldet, bag hvilket Modersmaalet udvikler sig, og Sulen, hvorpaa Riget hviler, Vanskeligheden derved ligger ikke blot deri, at Bondestanden er bleven skammelig forsomt af de herskende Stænder, ligesom næsten alle Kronprinsers kongelige Opdragelse forsømmes af deres kongelige Fædre, men at den tillige er bleven temmelig mishandlet af dem, som saa mangan Kronprins af herskesyge og egennyttige Formyndere, saa vore Bønder kommer nødvendigvis til Regeringen med en Vankundighed, der udsætter dem for alle mulige Misgreb og med et Nag til de forrige herskende Stænder, som frister dem til alskens Voldsomhed og Uretfærdighed. Her gjælder det altsaa om, at de danske Bønder finder gode Venner blandt deres mere oplyste og dannede Landsmænd, og at de baade har Ydmyghed og Ædelmodighed nok til at følge deres vise og velmente Raad, og endelig, at Lykken vil staa bi, saa Riget hverken i Overgangstiden, mens al Ting vakler, overvældes af en overlegen Fjende, eller Folkedannelsen i sin Barndom forstyrres af en urolig og dyrisk Vrimmel, der ingen Steds fattes og har i vore Dage alle Vegne Lyst til at øve det eneste Storværk, den er i Stand til, som en stor uhyre Udaad og en grænseløs Ulykke«. (Danskere 1849.)

Den Overgang, der efter hans Mening skulde gøres, var Overgangen fra »Stændertiden« til »Folketiden«, men han var ingenlunde blind for de Farer, der var forbundne med den. »Naar vi vil gjøre os det klart«, siger han, »hvorfra vi ere i Færd med at gaa over til noget andet, da er det i borgerlig Henseende fra, hvad man paa Pluddervælsk kalder Bureaukratiet og paa Dansk Embedsmændenes Herredømme¹⁾, i folkelig Henseende fra, hvad man paa Pluddervælsk kalder det pedantiske Examensvæsen og paa Dansk det boglige Dødbideri, og i ren menneskelig Henseende fra, hvad man kalder den herskende Kirke, men som i det hele taget er den verdslige Øvrigheds Formynderskab i aandelige Ting for os alle. — For nu strax med faa Ord at vise, det er ingenlunde nok, at vi komme bort fra disse, i mine Øjne altid daarlige eller dog nu forældede Ting, vil jeg nævne, hvad vi kan staa Fare for at gaa over til, og det er i borgerlig Henseende Vrimlens eller Krigsstandens Herredømme, i folkelig Henseende Vankundighed og Raahed og i menneskelig Henseende Ugudelighed og Dyriskhed. — Men for ogsaa strax paa den anden Side at vise, hvad vi tør haabe at gaa over til, da er det til Folkeaandens Herredømme, Livets fremadskridende Oplysning og Hjærtets Frihed i alt, hvad der for at være sandt maa

¹⁾ Han betegner som „ny uægte Stænder“ „Embedsstanden, Krigsstanden og Handelsstanden, hvortil i England og anden Steds kommer Fabriksstanden, der saa vidt muligt vil afløse Bonden og Haandværkeren, ligesom Handelsstanden det hele Borgerskab, Krigsstanden Adelen og Embedsstanden Gejstligheden, og det er, hvad vi maa bort fra, om vi skal naa Folketiden paa ny“.

være hjærteligt. — Skal vi nu, som jeg haaber, undgaa, hvad der truer, og opnaa, hvad der vinker os, da ser man let, at dertil er almindelig Valgret og Valgbarhed, en deraf udspringende lovgivende Forsamling og et saa kaldt ansvarligt Ministerium ikke tilstrækkeligt, thi det er klart, at den almindelige Valgret og Valgbarhed langt lettere kan føre til Vrimlens end til Folkeaandens Herredømme, at en lovgivende Forsamling, hvori de fleste var raa og vankundige, vilde fremme Raahed og Vankundighed, og at et Ministerium, som kaldtes ansvarligt, men kunde dog ikke frit og offentlig kaldes til Regnskab, vilde være uindskrænkede Embedsmænd og Folkeformyndere af den allerværste og farligste Slags. — Skal altsaa den almindelige Valgret og Valgbarhed til en lovgivende Rigsforsamling og denne Rigsforsamlings Virksomhed og Ministrenes Ansvarlighed, der fra Formens eller Tankegangens Side er ganske fornuftige, virkelig blive gavnlige, da forudsætter de aabenbar en almindelig fremskridende Oplysning om Menneskelivets Vilkaar i det hele og om det danske Folkelivs og Fædernelands Vilkaar i Særdeleshed, der ene kan lykkes ved Mundens og Pennens, ved Ordets hartad uindskrænkede Frihed, ligesom det ene er ved denne Frihed, at de ellers hartad uindskrænkede Ministre virkelig kan drages til Ansvar og kræves til Regnskab for deres Embedsførelse i det hele og for deres Indvirkning paa Rigsdagsmændenes Valg og Stemning [p: Stemmegivning] i Særdeleshed«.

Ud fra dette Grundsyn er Grundtvigs politiske Optræden i det enkelte fuldt følgerigtig og let at forstaa. Han krævede paa alle Omraader en udstrakt

Frihed for den enkelte, idet han lagde langt mere Vægt paa en virkelig personlig Frihed end paa en »Konstitution« med dens indviklede Maskineri, Rigsdagsforhandlinger, Flertalsafgjørelser o. s. v., som i hans Øjne betød aldeles intet, naar det, der først og fremmest var fornødent for at bringe Indhold i denne som i enhver anden Form, manglede. Hvor lidet det i Virkeligheden kom ham an paa Forfatningens Form, se vi bl. a. af, at han paa den grundlovgivende Rigsdag raadede til »at opsætte de vanskelige Forhandlinger baade om Forsvarsanstalterne i Fredstid og om en Grundlov for Danmark og Slesvig, til vi fik Fred og bedre Forstand, og for Øjeblikket nøjes med at faa Kongeloven og Trykkeforordningen ophævede, nogle fri Grundsætninger og især Ministrenes Ansvarlighed fastsat og hele Rigets Ungdom stillet til Fædrelandets Værn«. Som Forudsætninger for Rigsdagens fri Medvirkning til alt, hvad der angik Folket og Riget, nævnede han foruden Ministeransvarlighed i videste Forstand samt Ophævelse af Kongeloven og Trykkeloven af 1790 »Ophævelse af alle Straffelovene for aandelig saa kaldt Vildfarelse eller Forbrydelse og for Benyttelse af sine egne Hænder til Gavnsgjerning [med andre Ord af Lavsvæsenet] samt af alle borgerlige Forrettigheder, de være saa knyttede til Adel, Rang og Titel eller til Examiner eller til hvad andet, man kan nævne, undtagen til udmærket Duelighed og udmærkede Fortjenester af det hele«. I høj Grad betegnende er ogsaa hans Udtalelse i Anledning af, at han ved den endelige Forhandling om Grundloven i 1849 afholdt sig fra at stemme. »Jeg burde ikke«, siger han, »stemme imod en saadan Grundlov,

thi det maatte blevet i Lag med dem, hvis Anskuelse jeg allermindst kunde dele, dem, der vil have mindre borgerlig Frihed og mere borgerlig Ulighed, end Grundloven hjemler, og jeg kan dog heller ikke stemme for en Grundlov, der efter min Overbevisning slet ikke er i det danske Folks Smag og kan derfor langt snarere gjøre Skade end Gavn. — Danskerne er nemlig, som man nok ved, i det hele et meget godtroende, fredeligt og mageligt Folk, og Grundloven, mest efter franske og tyske Mønstre, er beregnet paa et mistænkeligt, stridbart og stundesløst Folk, og den maa da hos os i det hele blive et dødt Bogstav, saa det kunstigt udviklede Maskineri kun med Møje vil blive sat i Gang, vil gaa slæbende, være alle til Byrde og ingen andre end Partigængere til Gavn og Glæde. Havde vi nu allerede en fri borgerlig Tilværelse, som vi kunde være fornøjede og Riget tjent med, da vilde man for største Delen kunne blive baade Byrden og Kjedsommeligheden kvit ved at holde sig borte fra Valgmøderne, fra Rigsdagen og fra alle Trætterne om de rene Former, de klare Begreber og Kejserens Skjæg; men nu er vor borgerlige Tilstand saa bagvendt og beklemt, at den fra Grunden af maa forbedres, naar det danske Rige skal blive forsvarligt, og det danske Folk blive lykkeligt, og derfor maa alle oplyste Folkevenner tage levende Del i Forfatningsværket, uden dog efter denne Grundlov at have mindste Udsigt til at opnaa gennemgribende Forbedringer . . . Men havde denne [den grundlovgivende] Rigsdag ikke vist andet, saa har den dog vist, at selv naar Folk i Danmark er allerbalstyrisk, lader de sig dog til Jævnshold svøbe om en Finger, saa et

eneste Sæt rigtig danske og dansk oplyste Ministre vilde kunne forvandle hele Rigets Udseende, saa ingen, uden hvem der saa' det i den gamle Guldalder med de lange Fredegods dage, skulde være i Stand til at kjende det igjen. Kunde saaledes det nærværende, slet ikke forgudede Ministerium bevæge Rigsforsamlingens Overtal til ikke blot at gaa ind paa et Tokammer-system, men paa middelbare Valg og en urimelig høj Valgbarhedscensus, hvad maa da ikke et Ministerium kunne formaa paa Rigsdagen, som kjender det danske Folks Tarv og Smag og sætter sin Ære i at fyldestgjøre begge, vis paa, at naar kun ægte Danskhed gennemføres i alle Forhold, saa den kan vedligeholde sig selv, da hverken behøves der noget kunstigt »konservativt Element«, ikke heller vil nogen Sinde den danske Konge eller hans danske Raadgivere fristes til at ønske sig enten et Bolværk mod Folkestemmens henrivende Strøm eller en Klods paa alle gode Hensigter, for at de slette ikke skal forløbe sig«.

Til yderligere Belysning af hans ejendommelige folkelige Syn skulle vi anføre endnu en karakteristisk Udtalelse angaaende et bestemt Punkt i Forfatningen, hvor det viser sig, hvorledes hans Betragtningssmaade, hvad man nu end mener om hans Forslags Betydning i praktisk Henseende, i en ganske anden Grad end de national-liberale efter udenlandsk Mønster dannede Theorier, der gik af med Sejren, ikke blot har sin Rod i hans faste Tro paa det »hjørteelige og billigtænkende« danske Folk, men ogsaa paa de historiske og faktiske Forhold. »Den Gang der nemlig paa forrige [c: den grundlovgivende] Rigsdag«, hedder det i

»Danskeren« 1849, »var saa megen Tale om Folke-
 raadets Indretning og Afdeling, Valgretten og Valg-
 maaden, og saa megen Tvist mellem de saa kaldte
 »liberale og konservative«, da stræbte jeg, vistnok ind-
 til videre forgjæves, men dog saa levende og tydelig,
 som jeg kunde, at bortvende Opmærksomheden fra
 Fægtningen i Luften om Forholdet imellem »det løbske
 og stædige« og om, hvormange Rigsdalers Skat der
 stillede den sikreste Borgen for Vælgernes gode Hoved
 og Hjærte, og at henvende Opmærksomheden paa det
 Folk og Rige, vi alle tilhøre, og paa de virkelige For-
 hold mellem det gamle danske Folk og de ny Stæn-
 der, som vi havde at ordne. Jeg indskærpede nemlig,
 at skjönt det vistnok med alle borgerlige, ja med alle
 menneskelige Ting, til Jævnshold er klogest at fare i
 Mag, saa opnaaedes det dog ingenlunde ved at skabe
 to lige stærke Magter, hvoraf den ene holdt lige saa
 meget igjen, som den anden trak til; da man lige saa
 lidt kom nogen Vej med to saadanne modsatte Kræfter
 i Ligevægt som med en stædig og en løbsk Hest, der
 var lige stærke, og at dersom det kun var den gamle
 Slendrian, vi vilde beholde, da var det klogest slet
 ingen Rigsdag at holde og at overlade alt som før til
 Kollegierne og Juristerne, som vi af Erfaring vidste
 mindst af alle stod Fare for at forhaste eller forløbe
 sig. — Jeg bad derhos mine kjære Landsmænd be-
 tænke, at naar det, som jeg troede, var vort fælles
 Ønske, at alle de kunstige Stænder af tysk Byrd saa
 snart som muligt maatte opløse sig i Folket af dansk
 Art, og naar det, som vi havde mærket, dog ikke lod
 sig gjøre til Gavns i et Øjeblik, om det ikke da var

bedst at dele Folkeraadet efter den virkelige Forskjel, der var mellem Kjøbstad og Land, saa Borgere og Bønder hver fik sin Raadstue eller sit Ting, hvor de frit kunde udvikle og forsvare deres Betragtning af det borgerlige Selskab og Stillingerne deri, kun med den Forbeholdenhed, at derved ej det hele gik i Staa, men at den Betragtning, der havde eller vandt Regeringens Bifald, paa et vist Trin underkastedes det samlede Folkeraads Bedømmelse, hvormed den indtil videre maatte staa eller falde. — Var man gaaet ind herpaa, da havde vi ikke som nu faaet et Folketing og et Landsting, begge Tvistens Æbler mellem alle ægte og uægte Stænder, og det sidste med sit dobbelte Bogholderi [de middelbare Valg] og sin kjedsommelige Pengetælling [Valgbarhedscensus] meget lidt folkeligt, men da havde vi faaet et Folketing eller Folkeraad, inddelt indtil videre i et Landsting og Byting, eller hvad man ellers vilde kaldt de to ensartede Afdelinger, der netop vilde være saa forskellige som By og Land eller som Borgerlivet og Bondelivet, de to lige nødvendige Sider af et helt og udviklet Folkeliv, det faste og det flydende, og vi vilde da ingen almindelig Valgkamp have faaet, uden i Kjøbstæderne, mellem de hidtil privilegerede Stænder, som skulde været Medvælgere til Bytinget, og Borgerskabet i det hele, hvis sande Tarv det er, at alle vilkaarlige Forrettigheder ophøre, og at alle kunstige Baand paa den menneskelige Virksomhed løses. — Det var imidlertid saa langt fra, at enten de saa kaldte »Borgervenner« eller de, der pukkede paa Kløgtigheden (Pluddervælsk: Intelligensen), kunde finde sig i en saadan velgrundet, ligelig

og fredelig Deling, at de enten blot rypede Næse ad de simple Tanker og Navne eller kaldte mit Forslag en farlig Sag, der kunde ødelægge Land og Rige, ventelig fordi de mente, at herved hverken var sørget for Kapitalens eller Intelligensens behørig Indflydelse, medens jeg mener, at baade Rigdom og Kløgtighed, naar de er ægte, nok selv gjør sig gjældende og, er de uægte, bør lige saa lidt hjælpes til Indflydelse, som man maa sætte falsk Mønt i Omløb.

»Altsaa, man ænsede ikke mit Forslag om folkelig at slaa alle forhen privilegerede Stænder sammen med Borgerskabet, hvoraf de oprindelig er udsprungne, og hvori de igjen maa opløse sig, naar Folkelivet skal blomstre, og da man dog heller ikke vilde lade alle Stænder beholde borgerlig Tilværelse, slog man en Streg over dem alle undtagen Kjøbenhavn-Adelen og Land-Almuen I Steden for altsaa, at jeg vilde haft Borgerlivet og Bondelivet til at mødes til indbyrdes Undervisning og mindeligt Forlig paa Rigsdagen, saa stiler nu Indretningen paa i begge Afdelinger at opstille den skarpeste Modsætning mellem »Byen og Landet«, hvorved vi i daglig Tale ganske rigtig forstaar Kjøbenhavn og hele det øvrige Rige Dette var nu efter mine Tanker den værste Fejl, der kunde begaaes ved Rigsdagens Sammensætning og Afdeling, fordi Hovedstaden er og vil altid være Hjemstavnen baade for den uægte Rigdom og den tomme Kløgtighed (Intelligens) med alle dens luftige Indretninger og brødløse Kunster, og vil desuden have en naturlig Drift til at fortære hele Landet, skjønt den derved i Længden udhungerer sig selv. — Hvem der kjender noget til

de berømte Hovedstæders Historie i forrige Tider og har lagt Mærke til, hvorledes Kjøbenhavnriet greb om sig især i de sidste hundred Aar, indtil blandt andet vores Universitet paa faa Undtagelser nær blev besat med bare Kjøbenhavnere, næsten alle saa kaldte Levebrød blev gjort afhængige af Examinere ved Kjøbenhavns Universitet eller dog i kjøbenhavnsk Smag, og som Følge deraf Adgangen uberegnelig lettet for Kjøbenhavnerne; hvem dette er Tilfældet med, som det er med mig, vil vistnok hverken undre sig over Kjøbenhavnriets Overvægt paa vor første Rigsdag eller over Indretningen af de følgende til Bevarelse af denne Overvægt, men derfor bliver den dog en lige farlig Sag for Folket og Riget, saa det skal altid glæde mig at have gjort mit bedste til Forebyggelse af denne Fare, skjønt det mislykkedes.

»Dette siger jeg ingenlunde, fordi jeg miskjender vor Hovedstads gode Sider eller misunder den Indflydelse paa hele Landet, som den er skabt og skikket til at have, men ved at faa en Slags Tvangsret over Landet og ved at komme i den aldeles bagvendte Stilling at skulle arbejde paa en Stilstand i den borgerlige Udvikling, der snart maatte blive Krebsgang, derved vilde Kjøbenhavn tabe hele sin velgjørende Indflydelse paa Riget og, hvad end ellers Følgen blev, selv tabe mest derved. — Enhver virkelig Hovedstad, hvor hele Rigets Aandskræfter mødes og træde i levende Vexelvirkning, maa nemlig staa i Spidsen for Bevægelsen, og det dobbelt nødvendig, naar Hovedstaden som Kjøbenhavn tillige er Rigets ypperste Handelsstad, der kun kan blomstre ved den frieste Be-

vægelse. — Da Kjøbenhavn nu virkelig ogsaa baade til og i 1848 ikke blot har staaet i Spidsen for Bevægelsen, men næsten indesluttet den i sig, og da Landalmuen, som alle Vegne er den roligste Del af et Folk, i Danmark langt snarere maatte kaldes stædig end løbsk af Art, saa synes vi her at skulle prøve, hvordan det vil gaa, naar det stædige løber løbsk, og det løbske holder paa Vognen. Dette synes nu vist nok at være mere til at le og græde end til at gjøre rolige Betragtninger over, men naar dog, som jeg altid har paastaet, Danskerne ret til Bunds er et historisk o: betimeligt fremskridende Folk, som derfor ganske besynderlig har Lykken med sig, da nødes man til at falde i Tanker over den tilsyneladende mageløse Urimelighed, og tør da vel komme til den Slutning, at har vi end lidt Skam, saa faar vi dog næppe nogen Skade af den besynderlige Vending, Stadsvognen hos os har gjort¹⁾, og som Væltesaen (Revolutioneringen) hos os har taget²⁾.

Inden vi afslutte dette Forsøg paa ved Hjælp af Grundtvigs egne Udtalelser at give en Forestilling om hans Syn paa Forudsætningerne for den indre politiske Udvikling i Danmark og paa den Retning, hvori han mente Udviklingen burde gaa — et Syn, han i hele sin Rigsdagstid stod saa godt som ene med, udsat ikke

1) „Paa bredt Dansk: det akavede Vrid“ kalder han den et andet Sted.

2) Om Grundtvigs politiske Syn i det hele og i det enkelte faar man udmærket Besked i N. Lindbergs Skrift „Grundtvigs politiske Stæde“, der helt igjennem er bygget paa en stor Mangfoldighed af Udtalelser af Grundtvig. Saa godt som alle de her anførte Citater findes i dette Skrift.

blot for Modstand, men for Haan og Spot, men som Eftertiden slaaende synes at have godtgjort i mange Maader var rigtig —, ville vi tilføje et Par Træk til Belysning af den Frejdighed og Uforbeholdenhed, hvormed han ikke blot udtalte sig i Skrift og paa Tinge, men ogsaa optraadte anden Steds, hvor han mente, han kunde tjene Folkets Sag, saaledes som han saaden. Da Ministeriet Rotwitt i December 1859 afløste Ministeriet Hall, vakte det en overordentlig stor Forbitrelse i den nationalliberale Lejr, thi det var udgaaet fra Bondevennerne, og det var deres Anskuelse, der med det kom til Roret. Stemningen imod det i Hovedstaden var saa stærk, at den ved Nytaarstid gav sig Luft i Gadeoptøjer. I Begyndelsen af Februar 1860 døde Rotwitt imidlertid pludselig, inden han endnu havde faaet Lejlighed til at vise, hvor vidt han var den »Handlingens Mand«, der trængtes til, og saa opløstes hans Ministerium strax og efterfulgtes atter af et nyt Ministerium Hall. Grundtvig talte ved hans Baare og sagde bl. a.: »Vel staar jeg nu fjærnere end før fra den store Skueplads og kan derfor lettere se fejl, men jeg vil og tør dog sige frit, at for mine Øjne har der under vore mange Skifter ikke staaet nogen Hædersmand ved Roret, som jeg snarere turde tiltro baade Syn for, hvad der er gamle Danmarks sande Tarv, og Sind til ærlig at arbejde derpaa, saa det eneste, der uden nærmere Bekjendtskab maatte synes mig tvivlsomt, var, om Hædersmanden ogsaa havde det klare Overblik af vore rædsomt indviklede Forhold [til Tyskland] og Heltemodet til at brydes med alle de Hindringer, der let kan synes uoverkommelige, det Over-

blik og det Heltemod, som dog ogsaa maatte findes, naar Danmark skal frelses . . . For mine Øjne bryder Folkehistorien Staven over enhver Regering, som ikke kan og vil tækkes sin Almue, og rækker kun den Regering Kransen, som bedst ved at ramme Menigmands eller Almuens sande Tarv, hvad dog umulig i vore Dage lader sig ærlig arbejde paa, uden hvert Øjeblik at støde og, som man siger, forurette det i alle Maader storladne Parti, der med sine vidtløftige Verdensanskuelser, med alle sine døde og levende Sprog og med alle de vildfremmede Lovgivninger og Grundsætninger staar megen Fare for at overse tillige med Menigmand hele 'Folket og Fædernelandet, især naar de er saa smaa som de danske¹⁾. — Derfor skal det være mit inderlige Ønske, at Majestæten snart maa faa Lykke til at skjænke Danmark et Statsraadshoved, som den danske Almue kan se op til med samme Tillid og Fortrøstning som til den Hædersmand, hvis Støv de i Dag med dyb Vemod bære til Hvile, og det skal være min Bøn til Gud, den store Folkefader, at han vil skjænke en saadan værdig Efterfølger af Hædersmanden Rotwitt ikke blot alle de Evner, men ogsaa al den Tid og alt det Held, som udkræves til i saa vanskelige Dage at føre det fra Arilds Tid berømte, men nu hårtad strandede Orlogsskib ind i Folkelighedens, Frihedens og Fredens ønskelige Havn. Og naar det sker, da skal det sikkert ikke blot være fra én Side, men fra alle Sider, at Hædersmanden Rotwitt nævnes med Højagtelse og Vemod som det første Statsraadshoved hos

¹⁾ Det er naturligvis det nationalliberale Parti, han sigter til.

os, der gjorde folkelig Frihed og folkelig Lovgivning til sit Løsen, men fik hverken Ørenlyd eller Livsfrist til mere end det samme«.

»Naar man drages til Minde«, hedder det i N. Lindbergs anførte Skrift, »den Tid, da Grundtvig udtalte disse Ord, mindes, hvor rasende forbitrede de, der hidtil havde haft Magten, var paa det Rotwittske Ministerium, hvordan Kjøbenhavn ved den Lejlighed førte sig op, saa Drengene paa Gader og Stræder høstede Bifald for Raabene: »Rotwitt, godt Skidt!« og hvordan man tog Rotwitts pludselige Død til Indtægt som en Guds Dom over dette Ministeriums Retning, da vil man let forstaa, at kun en dyb Trang til at give Sandheden Æren kunde bevæge Grundtvig til ved denne Lejlighed at træde frem. Havde han ikke med Glæde hilset det Rotwittske Ministerium og med Sorg set det falde sammen ved Rotwitts Død, da var han sikkert ikke optraadt ved denne Lejlighed, da han jo hverken stod den afdøde eller nogen af de andre Ministre personlig nær; men han vidste, at han ved denne Lejlighed fik de danske Bønder i Tale, og til den danske Bonde var det da ret egentlig, han henvendte disse Ord. Hverken Rotwitt eller noget Medlem af hans Ministerium var eller blev mistænkt for at være »Grundtvigianer«, saa det var ikke Personerne, men Sagen, de vilde føre igjennem, den folkelige Frihed og den folkelige Lovgivning, der drog Grundtvig hen til det«.

Det andet Træk af Grundtvigs politiske Liv, her skal omtales, er hans Optræden, efter at den »gjennemsete Grundlov« var vedtaget paa Rigsdagen 1866. Han

var Medlem af Landstinget, hvis Aldersformand han var — han var den Gang 83 Aar. Han hørte til det ny Grundlovsudkasts ihærdigste Modstandere — »jeg kunde ikke lide det nærværende Landsting«, sagde han, »fordi jeg fandt, at den almindelige Valgret ikke skete noksom sin Ret ved dens Udførelse eller Udøvelse, og det er altsaa slet ikke noget Under, at jeg, hvor den almindelige Valgret endnu mindre er sket sin Ret, hvor den, saa vidt jeg kan se, ligefrem vil finde en fjendtlig Mod-sætning, foretrækker at beholde det nærværende«. Til Trods for al Modstand blev Udkastet imidlertid som bekjendt vedtaget, og Grundtvig gjorde da et sidste, højst ejendommeligt Forsøg paa endda at forhindre, at det blev Lov. Det var efter hans Mening formelt urigtigt af Rigsdagen at vedtage Udkastet, som det var forelagt, idet det indeholdt Bestemmelser om Tronfølge, Kongevalg o. l., som ved Grundlovsindskrænkningen af 1855 udtrykkelig var undtagne Rigsdagens Myndighed. Han henvendte sig da til Oberst Tscherning, der var Folketingets Aldersformand, og foreslog ham, at de skulde forene sig om en Adresse og gaa til Kongen med den. Tscherning gik ind paa Forslaget, og Adressen blev indgivet i den af Grundtvig foreslaaede Form. Den gik ud paa at opfordre Kongen til, »om end Udkastet til en forandret Grundlov for Danmarks Rige, som to Gange er vedtaget af Rigsdagens Overtal, skulde af samme blive vedtaget tredje Gang, dog ikke at stadfæste samme, men derpaa udøve sit fri, konstitutionelle Veto«. »Vi ville og kunne«, hedder det, »herved intet Hensyn tage til vor egen Overbevisning om Enkelt-hederne af fornævnte Grundlovsudkast, hvorom det vil

være Majestæten vel bekendt, at der lige fra Begyndelsen har hersket og hersker endnu uforligelige Meninger«. Opfordringen motiveres simpelt hen ved Henvisning til Rigsdagens formentlige Mangel paa Berettigelse til at vedtage det i den foreliggende Skikkelse. Kongen lod svare, at han ikke kunde gaa ind paa Andragendet og derfor ikke personlig vilde se dem. Tresindstyve Rigsdagsmænd tilstillede ved Rigsdagens Slutning Grundtvig og Tscherning hver en Taksigelses-Adresse for deres Optræden ved denne Lejlighed, men den nationalliberale Presse var selvfølgelig meget opbragt over det usædvanlige Skridt, de to Aldersformænd havde tilladt sig. Grundtvig og Tscherning havde i mange Spørgsmaal staaet skarpt over for hinanden, hvilket Dagspressen ikke undlod at fremhæve, idet den raillerede over deres Enighed paa dette Punkt. I den Anledning bemærkede Grundtvig: »Til Slutning vil jeg betro baade »Dagbladet« og »Fædrelandet«, at jo mer de fremhæver Uenigheden mellem Tscherning og mig om mange vigtige Spørgsmaal, des mere Vægt vil Folket lægge paa vor fuldstændige Enighed, hvor det gjaldt Grundloven og Folkeretten, og at jo mere Bladene sværter vore Navne, des bedre vil Navnene klinge i Folkets Øren, og des mere vil Bladene falme i Folkets Øjne, saa det vilde vist tjene Bladene selv bedst, om de lod deres seneste Æresbevisninger blive de sidste«.

Om Grundtvigs private Liv er der ikke stort at fortælle, efter at han var bleven Præst ved Vartov; det gled i det hele stille og roligt hen. I Januar 1851

mistede han sin Hustru, der i en Menneskealder trofast havde staaet ved hans Side og delt ondt og godt med ham. I Oktober s. A. ægtede han Anne Marie Elise Toft født Carlsen, Enke efter Hofjægermester Harald Toft til Rønnebæksholm. Efter tre Aars Samliv døde hun, og i 1858 ægtede han Komtesse Asta Tugendreich Adelheid Krag-Juul-Vind-Friis, Enke efter Gehejmerraad H. K. Reedtz.

Som Grundtvig i aandelig Henseende var en Kæmpe, var han det ogsaa i legemlig. Hans Arbejdsevne var aldeles utrolig. Der har været lange Tider i hans Liv, hvor han aldrig var i Seng, men blot, naar han blev træt, sov en Times Tid i sin Lænestol for saa, naar han vaagnede, at arbejde videre. Sygdom kjendte han ikke synderligt til før i sin høje Alderdom, uden for saa vidt som »den svare Sindssygdom«, han havde lidt af i sin Ungdom, kom igjen i 1844 og atter i 1867, den sidste Gang i en saa betænkelig Grad, at man frygtede for, at han aldrig vilde komme sig fuldstændig igjen; efter et halvt Aars Tids Forløb var han dog atter rask. Han holdt sig nu aandsfrisk til sin Død og røgtede sin Præstegjerning til det sidste.

Den Virksomhed som Foredragsholder, han med saa stort Held havde udfoldet i 1838, optog han senere flere Gange. Han holdt saaledes i Vinteren 1843—44 en Række Forelæsninger over de græske og nordiske Myther og Oldsager — det er dem, han senere udgav under Titlen »Bragesnak« —, i 1854 holdt han Forelæsninger over »Højnordens Historie«, og i 1861—63 holdt han for en Kreds af Venner, navnlig unge theo-

logiske studerende, den Række kirkehistoriske Foredrag, der ligger til Grund for »Kirkespejl«.

Efter at de skandinaviske Kirkemøder, af hvilke han aabnede det første i Kjøbenhavn 1857, en Tid vare standsede, besluttede en Del af hans Venner at samles med ham i Kjøbenhavn, og i de nærmeste Dage efter hans firsindstyveaarige Fødselsdag (1863) fandt det første af de Vennemøder Sted, ved hvilke hans kirkelige Meningsfæller rundt om fra hele Landet fra nu af næsten hvert Aar lige til hans Død i Tusendvis flokkedes om deres gamle Høvding. Og ogsaa ved andre Lejligheder fik han Syn for Sagn, at hans daadrige Liv havde baaret Frugt; Staten hædrede ham ved i Anledning af hans halvtredsindstyveaarige Jubilæum at give ham Titel og Rang af Biskop¹⁾, og selv hans Modstandere bøjede sig for den Aandens Magt, der var i ham. Det havde varet længe, før hans Tanker ret begyndte at slaa igjennem, men da Tidens Fylde endelig var kommen, slog de ogsaa igjennem som faas, og det var vitterligt for alle, at han i mange Henseender, men først og fremmest paa det kirkelige Omraade var bleven, hvad han alt i sin Ungdom følte sig kaldet til, en Reformator for sit Folk. Der var stor Forskjel paa hans Stilling nu, da han stod æret og anset som en af de ypperste i Landet, omgiven af en talrig Kreds af Tilhængere, der var rede til at føre hans Tanker ud i Livet, ikke blot i

1) Det var ved denne Lejlighed, der som Gave fra danske og svenske Kvinder overrakte ham en syvarmet Guld Lysestage, ligesom der var indsamlet en Pengesum med det Formaal at tilvejebringe en smuk og billig Udgave af alle Grundtvigs Salmer og aandelige Sange.

Danmark, men i hele Norden, og den Gang, da han i 1826 stod som en tilsyneladende slagen Mand, der havde trukket det korteste Straa over for den herskende Tidsretning, havde faaet sin literære Virksomhed stækket ved den livsvarige Censur, han var bleven idømt, og følte det som sin Pligt at lade sin Røst forstumme i Herrens Hus. Men han var bleven sig selv tro til det sidste, og de paa én Gang stolte og ydmyge Ord, han den Gang udtalte i sit literære Testamente, kunde sættes som Motto for hele hans Liv: »Lad de lærde sætte deres Ord imod mit og bevise, at de blev klogere, at de blev klarere ved deres stille Granskning end jeg ved min Gjæring, som I kan se, jeg slap dog fra med Livet, og som jeg ikke har kunstig afbildet, men ladet saa varm, saa fuldstændig og levende, som jeg det kunde, udstrømme paa Papiret for derfra at indstrømme i beslægtede Naturer og vække den levende Kamp, uden hvilken vi er Dødens Trælle, uden hvilken vi se aldrig den levende Klarhed, som overstraaler Fuldkommenhedslandet og vindes kun her neden, som Bruden er vundet, naar hun livsalig indsmiler Haabet i Bejlerens Hjærte! En Mand er jeg blevet, ringe til visse, hvad man kalder slet ingen Ting, men dog en Mand, som ej vilde bytte med Jorderigs Konger! Skribent er jeg blevet, vist nok ej af de for-gudede, men en Skribent, som ser sig tilbage, ser sine Fejl, retter dem gjærne, men smiler dog kun over dem og over de Øjne, som saa' ikke andet«.

Den 2den September 1872, altsaa ganske kort før han fyldte sit 89de Aar, døde Grundtvig pludselig. Han havde i den sidste Tid været svag, men havde dog som

sædvanlig prædiket, og det havde han ogsaa gjort den foregaaende Dag — det var en Mandag, han døde. Selve Dødsdagen var der intet som helst paafaldende i hans Tilstand, før han om Eftermiddagen Kl. 5 bortkaldtes af et Hjærteslag. Hans sidste Digt, der er skrevet kort før hans Død, er et Opgjør med denne Verden:

Gammel nok jeg nu er blevet
 mellem Vuggen min og Grav.
 Nu jeg staar ved Falderebet
 ved det store, vilde Hav,
 hvor Magneten er Gudsordet,
 og Guds Aand staar selv ved Roret.

Stormene er frygtelige,
 stille staar her Mandevíd,
 nærmest er de dødes Rige,
 nemt det er at stævne did;
 men, o ve for Uglesangen!
 Bundløs der er Undergangen.

Vel paa jordisk Vis at regne
 langt af Led er Paradis,
 er os nært dog alle Vegne,
 hvor hos Ordet er Guds Pris,
 saa for Sjøleje-Stavnen
 brat sig aabner Himmel-Havnen.

Jå, hvor Aanden staar for Styret,
 og Guds-Ordet er Kompas,
 gjælder, som i Æventyret,
 Evighedens Timeglas;
 dér sig brat, som sagt, saa gjort,
 aabner Evighedens Port.

Derfor Jesus-Kristus-Navnet
 prises skal evindelí;g;
 af hans Kjærlighed omfavnet
 Hjærtet er i Himmerig;
 naar med denne Verden brydes,
 til Guds-Bordet vi indbydes.

Onsdagen den 11te September fandt Begravelsen Sted fra Frelsers Kirke, hvor der blandt det talrige Følge, der fyldte Kirken, var hen ved tre Hundrede Præster i Ornat. Tyve yngre Præster bar Kisten ud af Kirken, og den sattes paa Ligvognen af Borgere og Bønder fra alle Egne af Landet. Liget skulde begraves paa Klaras Kirkegaard, Gravhøjen paa Aasen ved Gamle Kjøgegaard, som hans Svoger, Hofjægermester Carlsen havde ladet indrette til Familiegravsted, og hvor hans anden Hustru hvilede, og Toget gik derfor fra Kirken til Jærnbanegaarden, »Studenterne i Spidsen; efter Ligvognen gik en stor Del af Præsterne, men efterhaanden blandedes Folk mere imellem hverandre. Paa begge Sider af Toget fandtes en tæt, næsten uoverskuelig Menneskemængde; der var næppe et Vindue, hvor Toget kom forbi, uden at det var opfyldt. Skibene flagede paa halv Stang, og det samme var Tilfældet med ikke faa private Huse. Der var noget storslaaet i at se alle, høje og lave, gamle og unge mødes i at hædre den Mand, der i tidligere Dage var elsket af faa, spottet af mange, hadet og frygtet af adskillige; hans Ligtog igjennem Kjøbenhavns Gader var i Sandhed kongeligt, og det kom flere end én i Tanker, hvad han havde sunget i en anden Sammenhæng: »Saa skjønt et Eftermæle faar ej Stridshøvding hver«.

»Da Ligvognen var naaet til Vartov, standsede den uden for Kirken. Døren stod aaben, Orgelet spillede, og snart tonede »Krist stod op af Døde« gjennem den bølgende Mængde. Det er med Føje blevet bemærket, at dette var det mest gribende Øje-

blik af hele Højtideligheden her i Byen, ligesom der vist ogsaa med Grund er blevet sagt, at en saadan salmesyngende Menneskemængde næppe er gaaet gjennem Kjøbenhavns Gader i mange Aarhundreder. Fra Vartov, hvor alle Vinduer vare fulde af de gamle Koner, gik Toget til Banegaarden. »Dejlig er Jorden« og »Op dog Zion, ser du ej« lød fra de tætte Skarer. Ved Banegaarden toge de fleste Afsked, men en 6—700 Mennesker, Mænd og Kvinder af alle Samfundsklasser og fra alle Landets Egne toge med det Extra-tog, der førte Grundtvigs Lig til Kjøge ¹⁾«.

Af de mange Taler, der holdtes i Anledning af Grundtvigs Død, ved hans Baare og paa det kirkelige Vennemøde den 12te September, skal her til Slutning kun anføres et Stykke af, hvad P. A. Fenger udtalte i Frelsers Kirke, fordi der her lige saa kort og klart som smukt peges paa væsentlige personlige Sider hos den bortgængne Stormand: »Det er med dybt bevæget Hjærte, at jeg staar paa dette Sted for at lade Munden tale nogle faa Ord af Hjærtets Overflødighed. Paa samme Sted stod han, min aandelige Fader og Ven, da jeg for omtrent 50 Aar siden først lærte ham at kjende. Hans Røst lød mægtig under disse Hvælvinger. Hans Ord og Prædiken var som en vældig Fos, der bruser ned fra en Klippetinde. Han var en Stridsmand. Men hans Stridsvaaben vare ikke kjødelige, men mægtige ved Gud til Befæstningers Forstyrrelse, til at forstyrre Anslag og al Højhed, som opløftede sig mod Guds Kundskab, og til at tage al

¹⁾ J. Kr. Madsen: N. F. S. Grundtvigs Jordefærd.

Tanke til Fange under Kristi Lydighed. Han havde mange Modstandere, og alt den Gang var der dem, som beraabte sig paa Morten Luther imod hans Lære og Forkyndelse. Men han sagde derom: »De kalde paa Morten Luther, som er død, og lovprise ham, men kom han levende ind iblandt os, vilde han gribe Aandens Sværd og kløve disse sine Lovtalere til Bæltstedet«. Det har jeg hørt med disse mine Øren i denne Kirke. En Stridsmand var han, og strides maa der i denne onde Verden. Det gjorde han og kvad derom:

Kæmpe vi maa i den løbende Tid,
 Livet her neden er Strid!
 Stride maa Aanden saa saare her nede,
 før end sin Vinge den mægter at brede,
 stride maa Aanden mod Vind og med Vinge,
 før den til Himlen sig mægter at svinge.
 Kun om den sejrendes saarede Tinde
 Palmer og Evigheds-Blomster sig vinde;
 længe i Kamp sig maa røre vor Tunge,
 før den om Freden kan værdelig sjunge;
 aldrig et Hjærte i Kjærlighed smelted,
 før end sig Blodet først brusende vælted;
 hvo kjender Freden og har ikke stridt?
 hvor er den frelste, som intet har lidt?

Den Kamp, han førte og vilde føre, førte han ikke af Lyst til Strid, men for Fredens Skyld, den sande, søde, livsalige Fred. Det saa' mangen Gang ikke de mere fjærnt staaende og de, som ikke forstode, hvorom Kampen drejede sig. Men hans nærmeste og de, som havde den Lykke at komme i hans Hus, de lærte det, de hørte det af hans Tale, de mærkede det af hans Færd, de forstode det af de milde og skaansomme

Domme, han fældte, især over hvad vi ikke kunne se: Hjærtelaget hos Modstanderne; de mærkede det derpaa, at han ikke plejede at søge sit eget, men Herrens og hans Menigheds. Hvilket kjærligt Hjærte han havde, det blev hans Venner aabenbart, naar han i deres Modgangs Dage kom til dem med de klare Taarer paa sin Kind for at trøste og raade, og af, hvor inderlig han kunde glæde sig med dem, naar det gik dem vel; thi han fulgte Apostelens Bud, at glæde sig med de glade, græde med de grædende. Det maatte de vel sande, gamle og unge, som kom til denne flittige og arbejdsomme Mand, saa' ham lægge al Ting til Side for at høre paa, hvad de sagde, for at meddele dem de Raad og Oplysninger, der stode i hans Magt (og han vidste meget). Det var ikke saa, at han taled sine Venner efter Munden eller fordærvede dem ved at rose dem. Nej, skarpt dadlede han, hvad han maatte misbillige hos dem, og gav dem derved Vidnesbyrd om, at han elskede dem og Sandheden højere end deres Venskab¹⁾. Jeg siger dette som den, der er et Vidne til alt dette og ikke kunde unnlade at udsige det, dersom jeg fik Lejlighed til at tale ved den afdødes Baare, og det siger jeg til den Herres Ære, han stadig havde for Øje, og hvis Tugt og Trøst i Aanden han gjerne tog imod og takkede for. Den Fred, hvorfor han stred, ogsaa i sit Indre, vandt han ved Guds Naade. Og saa gav Gud ham den Lykke i et usædvanlig langt Levnedsløb at faa at se, hvordan det meste af, hvad han havde virket og

¹⁾ Et overordentlig smukt og karakteristisk Exempel paa det sidst anførte Træk findes i Grundtvigs og Fengers Brevvexling; se Fr. Barfod: Peter Andreas Fenger, en Levnedstegning S. 134 o. ff.

kæmpet for som Yngling og Mand, ja i sin høje Alder, lykkedes. Hans Dygtighed og Iver vandt paa hans gamle Dage større og større Anerkjendelse, hvad ogsaa denne Dag bærer Vidnesbyrd om. Herren gav ham i et fredeligt Hjem at kunne nyde Alderdommens Ro — velsignede være de, som bidroge dertil! — og forundte ham at kunne forkynde sin kjære Herres Evangelium endnu Dagen før sin Død, og han fritog ham for haard Kamp med den sidste Fjende. Han er død, men han lever og vil sikkert leve længe i en æret og dyrebar Ihukommelse«.

Ved hans Grav lød bl. a. ogsaa de dejlige Vers af Hostrup:

Kimer, I Klokker! nu sluktes en Sol over Mulde,
 længe den kæmped mod Mørket med Straalerne fulde,
 sildig den sank,
 stor i sin Nedgang og blank.
 Æren er Guds i det høje!

Dagen den signede, som han har prist, mens det skumred,
 lyse nu over hans Støv, naar det længe har slumret,
 fatte hans Værk,
 voxe sig solklar og stærk!
 Æren er Guds i det høje!

SLUTNING¹⁾.

Grundtvigs Forfattervirksomhed er, som vi have set, overordentlig omfattende, og det er endda saare langt fra, at vi have nævnet alle hans Skrifter — han har, bortset fra de Bidrag fra hans Haand, der findes i Tidsskrifter og Blade, udgivet over 100 større og mindre Bøger, deriblandt adskillige Værker af betydeligt Omfang. Og som den er overvældende rig i rent kvantitativ Henseende, er den ogsaa yderst mangfoldig i Henseende til Beskaffenheden af de Æmner, den behandler. Men igjennem hele denne storartede Produktion viser det sig, naar man ser nøjere til, at de mange Led i den, der ved første Øjekast frembyde et i høj Grad broget og uensartet Skue, sammenknyttedes til en Enhed af to Grundtanker eller, om man saa vil, af én, der behersker den fra først til sidst. Det er Tanken om »Kristendommen i Tidernes Middelpunkt« og om Nordens Aand, saaledes som den var udpræget i Folkets Oldtid, og som det var en af hans Livs Opgaver atter at

¹⁾ Disse Slutningsbemærkninger ere for største Delen, ligesom enkelte Stykker i det foregaaende, optagne efter min Bog „Den danske Literaturs Historie fra dens Begyndelse til vore Dage“.

vække den til kraftigt og daadrigt Liv, og disse to Tanker smelte saa paa den ejendommeligste Maade sammen i hans Syn paa den betydningsfulde Stilling, der efter hans Opfattelse er tildelt Kristenfolket i Norden i Kristenhedens Udvikling i det hele. De forskjellige Faser i hans aandelige Levnedsløb betegne en stadig Uddyben af denne Grundanskuelse, lige fra han samtidig rent digterisk gribes af den nordiske Oldtids Storhed og Kristendommens Sandhed, til han staar som den, for hvem det digteriske Syn er blevet til en Livstanke, som han sætter al sin Evne ind paa at føre ud i Virkeligheden paa alle Omraader, en Udvikling, der førte ham igjennem mangehaande Kamp og Strid til den i saa mange Retninger reformatoriske Virksomhed, han kom til at udfolde. Kun ud fra dette Synspunkt lader denne saa mangeartede Produktion sig overhovedet forstaa, men ud fra det falder der ogsaa et Lys over den, der i en sjælden Grad viser Sammenhængen imellem de enkelte Momenter i den. Hvad enten Grundtvig gransker i Nordens Mythologi og Oldtids-historie, eller han fordyber sig i Studiet af Verdens-historien — og i begge Henseender granskede han saa dybt som nogen Videnskabsmand —, hvad enten han polemisk vender sig imod Aandløsheden i sin Tids Gudsforhold, eller han udvikler sin ejendommelige kirkelige Anskuelse, hvad enten han synger Salmer eller fædrelandske Sange, hvad enten han skriver Skolebøger eller griber ind i Drøftelsen af Dagens ikke sjælden af ham selv rejste brændende Spørgsmaal paa de forskjellige Omraader — hans Maal er bestandig ét og det samme, at løfte sit Folk, at give det Syn for den

Aand, der fra første Færd af er bleven nedlagt i det, og som det maa blive tro, om det ikke skal gaa nationalt til Grunde, og for Kristendommen som den eneste Vej til Salighed. Et i højeste Forstand kristent og nordisk Folk i Norden var det Ideal, der foresvævede ham i al hans Færd, og hans literære Virksomhed gaar fra først til sidst med stigende Inderlighed og Styrke ud paa at klare dette Ideal og føre det ud i Livet.

Naar vi i Korthed ville forsøge at gjøre Rede for, hvorledes Grundtvigs Syn paa Tilværelsen udfolder sig paa de forskellige Omraader og bliver bestemmende for den Opfattelse, han gjør gjældende inden for disse, bør vi først vende os til hans ejendommelige Betragtning af Historien, hvor den inderlige Forening af et poetisk og et filosofisk Element, der var fremherskende i hans Produktion som Helhed betragtet, for saa vidt træder os klarest i Møde, som disse to Elementer her omtrent holde hinanden Stangen, medens paa andre Omraader snart det ene og snart det andet af dem har Overvægten. Til Grund for hans historiske Anskuelse ligger den Paastand, at Menneskehedens saa vel som det enkelte Folks Levnedsløb ligner det enkelte Menneskes, idet det har sin Barndom, Ungdom, Manddom og Alderdom. Denne Sætning kommer hos Grundtvig ikke frem som et aandrigt Billede, men er for ham Forudsætningen for Forstaaelsen af Begivenhedernes Sammenhæng og Betydning, Nøglen til Historien i det hele og i det enkelte. Som Ungdommen i Individets Liv er optagen af Drømme og Planer for Fremtiden, medens Manddommen er Handlingens og Alderdommen Erindringens og Betragtningens Tid, saaledes at Men-

neskelivet i disse tre Aldre henholdsvis væsentlig beherskes af Fantasiens, Følelsen og Forstanden, saaledes ogsaa med Folkenes og Menneskehedens Liv i det hele. Men hvor forskjellig Livet end former sig i disse tre Livsaldre, er det dog ikke saaledes, at de kan siges umiddelbart at afløse hverandre; den ene fremgaar af den anden og optager den andens Indtryk og Erfaringer i sig, og de beherskes alle af en Enhed, der allerede er til Stede i Barndommen som en Spire, der skal komme til Udfoldelse i det følgende Liv. Kun under Forudsætning af, at denne Betragtning lægges til Grund for det enkelte Folks Historie, lader denne sig efter Grundtvigs Mening forstaa som en sammenhængende Livsførelse; i modsat Tilfælde falder den ud fra hinanden som en Række tilfældige Begivenheder, der ikke stille imod noget fælles Endemaal. Kun for de historiske Hovedfolks Vedkommende lader nu imidlertid denne Anskuelses Sandhed sig fuldt ud erkjende, thi kun de have naaet at gennemløbe alle de forskjellige Faser, medens mange enkelte Folkefærd ere blevne bortrevne i deres Ungdom eller Manddom, ligesom Tilfældet jo ogsaa er med mange Individuer. Som det i det hele taget er Hovedfolkens Historie, vi maa vende os til, naar vi vil lære de ejendommelige og fremtrædende Træk i Menneskelivet og Menneskenaturen at kjende, ligesom vi for Individernes Vedkommende i saa Henseende maa vende os til de udmærkede Mennesker, hos hvem Livet rører sig kraftigere end hos Hverdagsmenneskerne, saaledes ogsaa for dette særlige Punkts Vedkommende. Se vi f. Ex. paa Oldtidens Hovedfolk, Hebræerne, Grækerne og Romerne, da finde vi den

antydede Anskuelse stadfæstet, ligesom Analogien med det enkelte Individ, der fører sit eget ejendommelige Liv og har sine særlige Drifter og Anlæg saa vel som sin særlige Opgave i Verden, der giver dette dets Præg, her træder frem. Medens saaledes Hovedtanken i Hebræernes Liv var Forestillingen om den levende Gud, var Stats- eller Borgerlivet det bestemmende for Grækerne og Soldaterlivet det fremherskende Element i Romerfolkets Levnedsløb; det giver dem som Helheder deres Særpræg, og inden for hvert af dem lader den antydede Tredeling sig paavise. Hebræernes Ungdomstid eller Fantisialder falder saaledes i Patriarkernes Dage, medens deres Følelses- og Daadstid strækker sig fra Moses til Salomon, med hvem Forstandstiden tager sin Begyndelse, o. s. v.

Ud fra denne Anskuelse betragter Grundtvig nu Nordboerne, som i visse Maader et Modstykke til Grækerne, for saa vidt han hos disse finder den menneskelige Aands indadgaaende hos hine dens udadgaaende Drift fremherskende. Grækerne leve for at udvikle deres Kræfter, Nordboerne for at bruge dem. Grunden til denne Modsætning ser han i, at Grækerne tilhørte Menneskeslægtens Ynglings- eller Fantisialder, medens Nordboerne levede i dens Middelalder eller Følelsestid. Medens hine kun havde det Maal at nyde Livet og udvikle dets Kræfter i den størst mulige Fylde i alle Retninger og derfor først og fremmest søgte Skjønhed og Harmoni, laa det nærmest for Nordboen at bruge sine Kræfter, som de var, og medens Grækeren væsentlig nød Livet, kom Nordboen væsentlig til at værne om det i stadig Kamp. Grækeren kan

ogsaa kæmpe, men han gjør det først, naar hans Frihed og uforstyrrede Nydelse af Livets Skjønhed trues; Nordboen kæmper for Kampens egen Skyld, og fordi han overalt ser Fjender af det Liv, han paa sin Vis elsker lige saa højt, men som han er alt for optaget af til nogen Sinde at komme til at nyde. Medens Grækeren efter sin Ejendommelighed helst isolerede sig for at hengive sig til den uforstyrrede Skjønhedsnydelse, drog Nordboen ud i Verden for at værne sit Ideal, Livet, mod dets Fjender, til enhver Tid rede til at ofre sin jordiske Tilværelse, sikker paa, at, som han havde taget Kampen op efter Fædrene, vilde den blive fortsat af dem, der fulgte efter ham, og paa, at der var et Liv efter dette. Denne Tro fremgik med Nødvendighed af den Aand, der besjælede Nordboen; det var Livets rolige Besiddelse og Nydelse, der stod som det endelige Maal for hans Kamp, en Tilstand, i hvilken alle de Magter, der stode fjendtlig imod Livet, vare besejrede. Hos Grækeren derimod er der intet, der kalder Tanken om et Liv efter dette frem; Livet er for ham helt og holdent knyttet til Jorden og kommer til fuld Udfoldelse her.

Den Opfattelse af den græske og den nordiske Folkeaand i deres Modsætning, her er antydet, finder Grundtvig nu, som det var at vente, stadfæstet ved Betragtningen af de to Folks Mythologier, i hvilke den er klart udtrykt i Legemliggjørelsen af det dybeste i deres Natur. Grækernes Naturaand formede skønne, harmoniske Gudeskikkelser, i hvilke den højeste Udvikling af alt naturligt, deres Fantasi kunde forestille sig, var realiseret; Nordboernes historiske, mod Livet udad

til vendte Aand formede Kampguder, og deres Mythologi kom til at dreje sig om det godes og dygtiges Kamp mod det slette og usle. Denne Grundforskjel gaar igjennem hele den græske og nordiske Gudelære.

Men stærkest og mest betegnende fremtræder Modsætningen imellem den græske og nordiske Aand, saaledes som den har givet sig Udtryk i de tvende Folks Gudelære, i den Forestilling om Ragnarok, Gudernes Tusmørke, der kommer frem hos Nordboerne, og hvortil der aldeles intet tilsvarende findes hos Grækerne. Medens de græske Guder trone i olympisk Ro, er de nordiske Guder viede til Undergang, deres Verden skal vige for en Tilværelse af højere Orden, i hvilken Alfader som den højeste og, naar alt kommer til alt, eneste sande Gud kommer for at dømme efter helt andre Love, end dem, der hidtil have behersket Guders og Menneskers Liv. Heri ser Grundtvig den nordiske Aandsretnings højere Berettigelse over for den græske. Grækernes Livssyn med dets Hævden af Livet for Livets egen Skyld vilde være det højeste, dersom det onde ikke var i Verden. Nu er imidlertid Modsætningen imellem godt og ondt til Stede, og Nordboerne gribe derfor dybere, idet de gjøre Livet til en Kamp og søge Idealet, ikke som Grækerne her paa Jorden i den højest mulige Udvikling af de naturlige Evner og Anlæg, men i en hinsidig Tilværelse under helt andre Betingelser, og i hvilken det onde som det imod Livet fjendtlige Element er besejret.

Nordens Folk bærer altsaa efter Grundtvigs Opfattelse en Anelse i sig om det, der i Kristendommen kommer til fuld og klar Udfoldelse; det er særlig præ-

disponeret for Kristendommen, og den nordiske Folkeand kommer først igjennem denne til fuldstændig Bevidsthed om sig selv. Derfra stammer Grundtvigs urokkelige Tro paa Nordboernes Mission i Verdenshistorien, under Forudsætning af, at de blive deres folkelige og kristelige Idealer tro; Sammensmeltningen af det nordisk-menneskelige og det kristelige staar for ham som Verdenshistoriens Højdepunkt.

Dette fremgaar klart af hans Betragtning af Menneskehedens Levnedsløb, efter at Kristendommen er kommen ind i Verden. Efter at den apostoliske Tid var forbi, og den kristne Kirke var bleven Statskirke, udviklede Katholicismen et Hedenskab i kristelig Form, som væsentlig gik over i Middelalderen og gav den dens Karakter, medens dog samtidig noget nyt begyndte at bryde frem, idet de nordiske Folk tilintetgjorde Oldtidens Kultur og tilførte Sydens Folk ny Kraft, men i det hele taget beholdt Menneskehedens Livsanskuelse sin nedarvede Karakter af Hedenskab i kristelig Form, indtil Reformationen kom. Selv i Norden, hvor der, da Kristendommen naaede der op, udviklede sig en kraftig national Kultur, navnlig paa Island, trængtes denne snart tilbage af den latinske Dannelse, som kvalte det national-kristelige Liv, der var ved at slaa Rod. Ved Reformationen gjordes Begyndelsen til at afkaste det fremmede Aag, men i Stedet for at rydde Vejen fuldstændig for en national-kristelig Kultur ved at skyde Humanismen til Side, allierede den fra Tyskland udgaaende Reformation sig med denne, og Følgen heraf blev, at Udviklingen til sidst mandede ud til én Side i Pietisme, til en anden i Rationalisme.

Efter at have set, hvorledes Grundtvig betragter Historien og den Maade, hvorpaa Kristendommen hidtil er kommen til Udfoldelse i den, ville vi nu forstaa, hvorledes Opgaven maatte stille sig for ham — hvori den Reformation maatte komme til at bestaa, som han satte sit Liv ind paa. Med sin Hævdelse af Folkeandens Betydning og af Kristendommens Herlighed og Nødvendighed og med sit Syn paa Slægtskabet mellem dem, idet hin alt fra sin Barndoms Dage bærer en Anelse om denne i sig, maatte han komme til at se sit Ideal i, hvad man gjerne kan betegne som en nordisk Form for Kristendommen, d. v. s. han maatte stille Kravet om, at Kristendommen tilegnes i Aand og Sandhed af Nordens Folk, men at Tilegnelsen sker paa en Maade, der stemmer med den nordiske Folkeindividualitets Væsen, saaledes som dette har udpræget sig gennem Tiderne, og som det allerede aabenbarer sig i Folkets Barndomsdrømme, og dette Ideal skal ikke staa som en Theori, men virkeliggjøres paa alle Omraader. Heraf kommer hans Krav paa Frihed i Stat og Kirke som i Skolen. Kun i Frihed kan Kristendommen og den nordiske Folkeand efter sit Væsen trives og virke. Og heraf kommer det Krav paa en sand folkelig Dannelse i kristelig Aand, der har affødt Folkehøjskolerne. I Modsætning til Latinskoledannelsen, som Grundtvig bekæmper af al Magt, fordi den er »Dødbideri«, hviler paa et Grundlag, der intet har med Livet at gjøre, og som han ikke kan finde haarde Ord nok til, fordi den fra et folkeligt Synspunkt er fremmed og fra et kristeligt Synspunkt hedensk, skal den Dannelse, han ønsker udbredt i sit Folk, være

nordisk-kristelig, vække og styrke den nordiske Folke-aand og Kristendommens Aand i uopløselig Forening. Og denne Dannelse skal væsentlig støtte sig til det levende Ord, thi dette »er Livets Datter og Livets Moder, hvorimod det skrevne Ord er og bliver dødt«.

»Det levende Ord«, den personlige, mundtlige Meddelelse, betegner selve Kjærnen i Grundtvigs Anskuelse og ganske særlig paa det religiøse Omraade, hvor den personlige »Tro« og Bekjendelsen af den betones stærkt i Modsætning til »Læren«. Vi have set, hvorledes den Anskuelse, at »Herrens eget nærværende Ord«, Trosordet, der i Kraft af Pinseunderet lyder paa Modersmaalet som den troende Menigheds Bekjendelse, bliver bestemmende for sand Kristendom, klarede sig for Grundtvig omtrent samtidig med, at Striden med Clausen brød ud. Det betegnes som »en aldeles tom Overtro, at den ægte oprindelige Kristendom skal kunne findes i en Bog, som ikke var til fra Begyndelsen, og som i alle Henseender er et Tvistens Æble«, hvorimod »Herrens eget mundtlige Ord ved hans Indstiftelser i det hele og hele den kristne Menigheds mundtlige Trosbekjendelse ved Daaben i Særdeleshed er det eneste baade almengyldige, udtrykkelige og levende Vidnesbyrd, hvorigjennem den kristne Tro og Kristi Aand kan meddeles og forplantes«. Trosordet, det i Modsætning til al apostolisk og efterapostolisk Skrift levende Vidnesbyrd, bliver den Rettesnor, hvorefter Skriften efter Grundtvigs Opfattelse bliver at udlægge. Hvad man end mener om Grundtvigs »Opdagelse« af det Ord, der, som udgaaet fra Herrens egen Mund, skal levendegjøre hans Kirke — og dens Berettigelse

som theologisk Dogme er jo bleven stærkt bekæmpet —, Sømmet er ramt paa Hovedet, naar en af hans Disciple har udtalt, at hans Katekismus »lader sig skrive i tre smaa Paragrafer: 1) Aand er Magt; 2) Aand aabenbarer sig kun i Ordet; 3) Aand virker kun i Frihed«, og for Anerkjendelsen af disse Paragrafer ikke blot paa Kirkens, men ogsaa paa alle andre Samfundsomraader har ingen kæmpet ihærdigere og med større Fremgang end Grundtvig. Han er en af Aandens Stormænd, over for hvem al smaalig Kritik er magtesløs, og for hvem selv den, der i dybere Forstand føler sig i Uoverensstemmelse med ham, bøjer sig i Erkjendelse af, hvor mægtig han har ført sin Tid frem i Aand og Sandhed. I den Bevægelse, han har vakt, har der ganske vist ogsaa blandet sig uheldsvangre Elementer, der have deres Rod i Misforstaaelse, blind Beundring og Egennytte. De kunne maaske til en Tid kaste Skygge over det gode, han har kaldt til Live, men hans rige, saa mangesidige og dog saa samlede Virksomhed i Aandens Tjeneste har allerede baaret og skal uden Tvivl ogsaa i Fremtiden bære herlig Frugt.

At Grundtvig var en ualmindelig genial Mand, derom turde vel alle være enige, hvorledes de end i det enkelte stille sig til ham, og ligeledes om, at hans Geni var afgjort poetisk. Alt formede sig for ham i store poetiske Syner og krævede at faa poetisk Udtryk. Hvad enten det er Troens, Historiens eller Folkelighedens Sag, han fører, bestandig bærer han Poesien i sig, hvad enten han taler i Prosa eller paa Vers, bestandig er det en Digter, man har for sig. Men det

er en Digter af en ejendommelig Art. Kunsten som Kunst ænser han i sin Produktion kun lidet, han digter sjælden eller aldrig for at digte, for at frembringe en Skjønhedsvirkning; det er de store Livstanker, der fylde ham, som rigt og overstrømmende vælde ud i hans Sang; Kunsten er for ham ikke som ellers for Digteren Maal, den er kun et Middel i de Ideers Tjeneste, som han arbejder for. Derfor er det ogsaa saa godt som udelukkende religiøse og historiske, særlig nordisk-historiske Æmner, han behandler, og derfor bærer saa meget af hans Digtning Improvisationens Præg, hvilket den i æsthetisk Henseende skylder saa vel sine Fortrin som sine Mangler. Der er paa den ene Side en vidunderlig Friskhed og Oprindelighed over den, man føler, at den har trængt sig frem med uimodstaaelig Magt, og den former sig jævnlige i Billeder af den største Skjønhed; men paa den anden Side føler man ogsaa, at alt er givet umiddelbart, som det er strømmet over Skjaldens Læber; her er sjælden Tale om nogen af kunstneriske Hensyn betinget Vragen og Vælgen af Udtryk; hvad der umiddelbart frembyder sig for hans Fantasi, gribes næsten altid strax og uden Kritik. Digtet har kun Betydning for Digteren som Bærer af den Stemning og de Tanker, han i Øjeblikket er grebet af; det er udelukkende dem, det kommer an paa, og som Digtet, naar de har gjort deres Virkning igjennem det, har opfyldt sin Mission og ikke mere har nogen Betydning for ham, saaledes lægger han i Produktionens Øjeblik aldeles ingen Vægt paa den kunstneriske Side, det kommer blot an paa, at

det, han føler, kommer frem. Følgen heraf bliver, at der ofte i det selv samme Digt ved Siden af den højeste Skjønhed kan træffes Udtryk, der støde som platte og smagløse og skurre' imod den Tone, der i det hele anslaaes, og at Tanken ofte er saa uklart udtrykt, at det bliver vanskeligt for Læseren at faa sikkert fat paa den. Det er forholdsvis kun faa af Grundtvigs mange Digte, der kunne siges at være fuldstændig pletfri i saa Henseende — flest vil man finde blandt hans Salmer og aandelige Sange —, men paa den anden Side er der heller ikke ret mange, i hvilke man ikke finder en overraskende Rigdom paa originale og slaaende Billeder, og hans Vers udmærke sig gjennemgaaende ved en ualmindelig fuldttonende Klang, som for en stor Del beror paa hans enestaaende Evne til at faa Sprogets Malm frem, til baade at hæve dets gamle glemte Skatte og finde ny rige Aarer i det. Hans Digtning er gjennemgaaende præget af en sjælden Kraft og Inderlighed; man føler bestandig, at den udstrømmer fra en stærkt bevæget, dybt poetisk Aand; hans Ord komme altid fra Hjærtet og gaa til Hjærtet. Adskilligt af, hvad han har digtet, er da ogsaa blevet hele Folkets Ejendom, og især gjælder det om hans Salmer og aandelige Sange. Hans »Sangværk« er maaske den rigeste Gave, han har skjænket sit Folk — siden Kingos og Brorsons Dage har Danmark i alt Fald ikke haft en Salmedigter, der paa langt nær kan maale sig med ham.

Hvad der er sagt om hans Digtningens Fortrin og Mangler i formel Henseende, gjælder i Hovedsagen

ogsaa om hans Prosa. Den kan hæve sig til den højeste Skjønhed, og den kan synke helt ned i det platte, men bestandig er den i højeste Grad livfuld og overrasker jævnlig ved i høj Grad slaaende, karakteristiske Udtryk og Vendinger. Den har mere af den aandfulde Mands dagligdags mundtlige Foredrag end af Skriftsprogets sædvanlige Karakter. Grundtvig er ogsaa i sin Stil, hvad enten han skriver Vers eller Prosa, det levende Ords Mand.

Med Sagstav og Pederssværd i Haand
han arved Saxos Blik og Kingos Aand;
fra gamle Nord hans Øje saa' mod Østen,
og Aander har han vakt ved Kæmperøsten.

INDHOLD.

	Side
Indledning	I.
I. Grundtvigs Barndom og første Ungdom	27.
II. Grundtvig paa Langeland (1805—1808).....	58.
III. I Kjøbenhavn (1808—1811).....	124.
IV. Præsteaar i Udby og Ventetid i Kjøbenhavn (1811—1821)	165.
V. Kirkens Gjenmæle (1821—1826).....	290.
VI. Uden Embede (1826—1839).....	338.
VII. Præst i Vartov (1839—1872).....	402.
Slutning	468.
